

Słownik biblijny dla dzieci i rodziców

Cecil Northcott

Hasła na literę:

[\[A\]](#) [\[B\]](#) [\[C\]](#) [\[D\]](#) [\[E\]](#) [\[F\]](#) [\[G\]](#) [\[H\]](#) [\[I\]](#) [\[J\]](#) [\[K\]](#)
[\[L Ł\]](#) [\[M\]](#) [\[N\]](#) [\[O\]](#) [\[P\]](#) [\[R\]](#) [\[S Ś\]](#) [\[T\]](#) [\[U\]](#) [\[W\]](#) [\[Z Ż\]](#)

[Miary i wagi](#)

[Tablice chronologiczne](#)

Słownik biblijny dla dzieci i rodziców zawiera podstawowe informacje o głównych postaciach, miejscowościach i wydarzeniach, o których mówią pisma Starego i Nowego Testamentu. Przeznaczony jest dla dzieci, które na lekcjach religii, w czasie czytań mszalnych i kazań dopiero zapoznają się z Pismem Świętym, i dla rodziców, którzy pomagają zrozumieć dzieciom przekazane w Biblii słowo Boże.

Nie od razu można się wszystkiego nauczyć, nie ma nikogo, kto wiedziałby wszystko; nie zawsze też pamięta się to, co się kiedyś usłyszało. *Słownik* pomoże szybko znaleźć odpowiedź na konkretne pytanie, przypomnieć sobie wiadomości, które się kiedyś przyswoiło, ale uleciały z pamięci. Pomoże również przyswoić sobie informacje, które powinno się znać - dotyczą bowiem postaci, miejscowości i wydarzeń opisanych w Księdze, która mówi, co się Bogu podoba, i która uczy, jak należy postępować, by się z Nim nie rozminąć.

Na końcu każdego hasła podane są miejsca w Biblii (skrót księgi, rozdział i wiersz), które dotyczą danej postaci, miejsca lub wydarzenia. Warto odszukać te teksty w Piśmie Świętym i je przeczytać, by dowiedzieć się, kiedy, w jakich okolicznościach i po co zostały napisane. *Słownik* ma pomóc w lekturze Biblii, Księgi bardzo starej, przekazywanej przez wieki i dlatego niekiedy trudnej, nie może jednak zastąpić samych świętych tekstów, w których przemawia do ludzi Bóg.

Chrześcijanie słuchają głównie słów, które Bóg do nich kieruje przez Jezusa Chrystusa. Bóg ten, Ojciec Jezusa Chrystusa, jest też Bogiem Abrahama, Izaaka i Jakuba i przez wiele wieków przygotowywał przyjście swego Syna na ziemię. Jeśli chce się dobrze pojąć słowa Jezusa o Bogu i drodze, którą powinniśmy iść do Niego, trzeba starać się też wniknąć w słowa, którymi Bóg wielokrotnie i na różne sposoby zwracał się do ludzi przez proroków, oraz w wielkie czyny Boga wobec Jego wybranego ludu. Poznać zatem należy całą Biblię.

IW PAX Warszawa 1996
Za wiedzą Kurii Metropolitalnej Warszawskiej
z dnia 18.06.1993 r. nr 2533/K/93

AARON otrzymał od Boga zadanie przemawiania w Jego imieniu do ludu izraelskiego. Bóg zlecił mu to zadanie dlatego, że w przeciwieństwie do jego brata Mojżesza miał dar swobodnego wysławiania się. Przez Boga został też ustanowiony pierwszym kapłanem (arcykapłanem) w Izraelu. Mojżesz kazał przygotować dla Aarona piękne, bogato zdobione szaty kapłańskie o barwie złota, błękitu, purpury i szkarłatu. Obydwaj bracia wspólnie troszczyli się o pomyślność swego ludu (Rdz 32; Wj 4,10-17; 18; 30).

ABBA - słowo aramejskie, które znaczy: ojciec albo tatuś. Z całą ufnością, którą wyraża to właśnie słowo, Jezus zwracał się do swego niebieskiego Ojca, a w modlitwie, której nauczył apostołów, zachęcił nas, byśmy i my tak zwracali się do Boga (Mk 14,36).

ABDIASZ, zob. Księga Abdiasza

ABED-NEGO, zob. Trzej młodzieńcy w piecu ognistym

ABEL - drugi syn Adama i Ewy. Abel był pasterzem trzód. Zginął z ręki swego starszego brata, Kaina, który zazdrościł mu błogosławieństwa Bożego (Rdz 4,1-8).

ABIGAIL. W górach Karmelu żył pewien zamożny człowiek imieniem Nabal. Posiadał trzy tysiące owiec i tysiąc kóz. Pasterze jego trzód, którzy narażeni byli na różne niebezpieczeństwa, znajdowali się pod opieką Dawida. Pewnego dnia Dawid wysłał do Nabala dziesięciu młodzieńców z pozdrowieniami. Licząc na jego wdzięczność, spodziewał się otrzymać od niego hojny dar. Nabal jednak przyjął ich chłodno i odprawił z niczym. Żona Nabala, Abigail, która była nie tylko piękna, ale i bardzo gościnna, widząc, co się stało, kazała objuczyć osły wieloma darami i podażyła na spotkanie Dawida, który wyruszył już ze swymi wojownikami, aby ukarać niesprawiedliwego i skąpego Nabala. Abigail udało się przebłagać Dawida, który pochwalił jej rozsądek i podziękował za to, że powstrzymała go od wymierzenia sprawiedliwości na własną rękę. Gdy Abigail powróciła do domu, Nabal nieświadom niczego urządził właśnie ucztę. Następnego dnia dowiedziawszy się o wszystkim, dostał ataku apoplektycznego i po kilku dniach zmarł. Gdy Dawid posłyszał o śmierci Nabala, wziął Abigail za żonę (1 Sm 25).

ABISZAJ. Spośród towarzyszy broni Dawida nikt był tak dzielny jak jego bratanek, Abiszaj. tej nocy Abiszaj zakradł się wraz z Dawidem do su króla Saula, który dowiedziawszy się o miejscu pobytu Dawida, wyruszył z wieloma wojownikami, aby go pojmać. Król Saul mocno spał i był owicie zdany na ich łaskę. "Przybiję go dzidą do ziemi, jednym pchnięciem" - szepnął Abiszaj. "Nie - odparł Dawid - nie wolno nam podnieść ręki na pomazańca Pańskiego." Dawid zabrał tylko dzidę Saula i jego bukłak z wodą. Abiszaj zdumiał się dobroduszością wuja. A król Saul zawstydzził się o postępowania i zaniechał dalszego pościgu, uświadomił sobie, że Dawid go oszczędził, chociaż mógł go zabić (1 Sm 26).

ABNER - dowódca wojsk Saula w czasie, gdy Joab odął zwolennikami Dawida. "Czyż ta wojna nigdy się nie zakończy? - zawołał pewnego dnia crdo Joaba. - Przecież prowadzi ona tylko do nędzy i rozpacz." Joab w odpowiedzi kazał zagrać na rogu zwiastującym zaprzestanie walk i ustała na jakiś czas bratobójcza wojna, i wszyscy bezpiecznie powrócili do swych domów. Abner był mężnym wojownikiem i miał dobre serce. Pragnął pozyskać cały lud izraelski dla króla Dawida. Zanim jednak zrealizował swoje plany, został zamordowany (2 Sm 2 i 3).

ABRAHAM (zwany w Biblii Abramem, zanim Bóg zawarł z nim przymierze) urodził się około 1900 r. przed Chr. Był już w bardzo sędziwym wieku, gdy Bóg polecił mu opuścić ziemię rodzinną i udać się do kraju, który mu sam wskaże. Dał mu też obietnicę, że urodzi mu się syn, którego potomstwo rozrośnie się w wielki lud. Lud ten miał kiedyś zamieszkać w ziemi Kanaan. Abraham zawierzył słowu Boga, opuścił swych przyjaciół i bezdomny wędrował przez obiecany mu kraj. Gdy Bóg urzeczywistnił swą obietnicę i dał mu syna Izaaka, ciężko go doświadczył - zażądał, by złożył Mu w ofierze tak długo oczekiwanego syna. Abraham i tym razem zaufał Bogu i był gotów poświęcić Mu Izaaka. Bóg jednak, widząc wiarę Abrahama, ocalił jego syna. Paweł nazywa Abrahama w Liście do Rzymian "ojcem wszystkich tych, którzy wierzą" (4,1). Również dla nas Abraham pozostaje wielkim przykładem zawierzenia Bogu (Rdz 11; 12; 18; 21; 22).

ABSALOM był trzecim synem króla Dawida. Chcąc jak najszybciej zasiąść na tronie swego ojca, wzniecił przeciwko niemu bunt. Uciekając w czasie bitwy na mule, zaplątał się włosami w konarach dębu i zawisł na nich, a wojownicy Dawida dobiegłszy - zabili go. Przed rozpoczęciem bitwy Dawid wydał roz-

kaz, żeby Absalomowi nie przytrafiło się nic złego, dlatego zasmucił się bardzo, gdy powiadomiono go o jego śmierci (2 Sm 18 i 19).

ACHAB (zob. też Eliasz) sprawował rządy w Izraelu mniej więcej w latach 873-853 przed Chr. Był królem, który wprawdzie wiedział, co jest słuszne, ale tego nie czynił. Za namową swej bezbożnej żony, Izebel, wznosił nawet świątynię dla fałszywych bogów. W końcu prorok Eliasz rzucił królowi, jego żonie i pogańskim prorokom wyzwanie, chcąc całemu ludowi dowieść, kto jest mocniejszy - Bóg Izraela czy bogowie Achaba. Eliasz zgromadził lud na górze Karmel i pokazał wszystkim, że obcy bogowie są niczym. Po niesprawiedliwej śmierci Nabota, którego Izebel oskarżyła o bluźnierstwo, Eliasz w imieniu Boga surowo skarcił Achaba za wszystkie jego niegodziwości. Achab w końcu ukorzył się przed Bogiem. Zginął w walce z Aramejczykami, z którymi prowadził wojny (1 Kr 16, 29-22).

ADAM. Biblia w obrazowym języku mówi, że Bóg stwarzając pierwszego człowieka, posłużył się prochem ziemi, na co zdaje się wskazywać jego imię - Adam. Bóg stworzył pierwszego człowieka dobrym, ten jednak okazał się wobec swego Stwórcy nieposłuszny i tak przez Adama przyszedł na świat grzech (Rdz 1 i 2).

ADRIATYK - dawna nazwa Morza Adriatyckiego albo Jońskiego. Gdy Paweł jako więzień płynął do Rzymu, przeżył na Adriatyku gwałtowną burzę, która w końcu, po czternastu dniach, zapędziła okręt do brzegów Malty. Załoga skierowała okręt ku zatoce, jednak wpadli na mieliznę. Gdy pod naporem fal rufa zaczęła się rozpadać, żołnierze postanowili więźniów pozabijać. Setnik eskortujący Pawła przeszkodził temu zamiarowi. Bóg zaś, który chciał, by Paweł stanął przed Cezarem, ocalił ze względu na Apostoła całą załogę (Dz 27,27).

ADULLAM. W wąwozach wapiennych znajdujących się w pobliżu tego miasta znalazł Dawid jaskinię, w której schronił się ze swymi towarzyszami przed królem Saulem (1 Sm 22,1).

AGGEUSZ - dziesiąty z tzw. proroków mniejszych. Około 520 r. przed Chr., po powrocie z wygnania, napisał dwa krótkie rozdziały księgi noszącej jego imię, Księgi Aggeusza. Przynębiony widokiem zrujnowanej świątyni, wzywa Żydów do jej odbudowy, zanim zbudują domy dla siebie. Jego prorocтва przypominają ludowi o mocy Boga, któremu przede wszystkim powinno się okazywać posłuszeństwo.

AGRYPPA. Na rozprawie sądowej stanęło naprzeciw siebie dwóch mężów: sędzia - król Agryppa z domu Heroda, i więzień - Paweł. Sędzia z uwagą przysłuchiwał się temu, co mówił więzień, a w końcu powiedział: "Niewiele brakuje, a przekonałbyś mnie i zrobił ze mnie chrześcijanina". Paweł zaś mu odrzekł: "Dałby Bóg, aby prędzej lub później nie tylko ty, ale też wszyscy, którzy mnie dzisiaj słuchają, stali się takimi, jaki ja jestem..." (Dz 26,1-32).

AKAN. Gdy lud Izraela przeszedł Jordan, ich dowódca, Jozue, poświęcił Panu miasto Jerycho i wszystko, co w nim było. Nikomu nie wolno było niczego sobie przywłaszczyć, wszystkie kosztowności powinny zostać przekazane do skarbcza świątynnego. Akan jednak nie mógł opanować chciwości i wziął dla siebie z łupów trochę złota, srebra i kosztowny płaszcz, i wszystko zakopał w namiocie. Za ten czyn Akana cały Izrael spotkała surowa kara - został pobity przez mieszkańców miasta Aj, Amorytów. Pan, Bóg Izraela, wyjawiał jednak Jozuemu przyczynę klęski i powiedział, że jeśli Izrael chce ostać się przed swoimi wrogami, musi usunąć spośród siebie rzeczy obłożone klątwą. Jozue kazał rzucić los, aby wykryć winowajcę, a los wskazał Akana. Za swój czyn Akan został ukamienowany (Joz 7,1-26).

AKWILA. Gdy Paweł przybył do Koryntu, zamieszkał w domu chrześcijańskich małżonków Akwili i Pryscylli i wraz z nimi zajmował się wyrobem namiotów, zarabiając w ten sposób na swe utrzymanie. Akwila pochodził z Pontu, później osiedlił się w Italii, skąd przybył - po wysiedleniu przez Klaudiusza wszystkich Żydów z Rzymu - do Koryntu. Wszędzie, gdzie się znajdował, okazywał gościnność i życzliwość swym braciom wierzącym w Chrystusa. Paweł nazywał swych przyjaciół "współpracownikami w Chrystusie Jezusie" (Dz 18,1-3; Rz 16,3).

ALABASTER (zob. też Namaszczenie). Gdy Jezus przebywał w Betanii, w domu swego przyjaciela, przyszła do Niego pewna kobieta. Trzymała w ręku drogocenne naczynie alabastrowe, napełnione pachnącym olejkami. Podeszła do Jezusa i ku zdumieniu wszystkich obecnych wylała kosztowny olejek na Jego głowę, dając w ten sposób wyraz swej miłości (Mk 14,3).

ALEKSANDRIA - znaczące miasto portowe w Egipcie; stąd odpływały wielkie statki wiozące zboże do Rzymu (Dz 27,6).

ALFA I OMEGA - pierwsza i ostatnia litera alfabetu greckiego. W Apokalipsie św. Jana Bóg i Jezus Chrystus są nazwani "Alfą i Omegą", a więc "Początkiem i Końcem". W ten sposób została wyrażona myśl, że są Oni początkiem i końcem świata oraz ziemskiej historii (Ap 1,8-11).

ALLELUJA - słowo hebrajskie, często używane w liturgii. Znaczy ono: chwalcie Pana. W Księdze Psalmów i w Apokalipsie św. Jana występuje dwadzieścia cztery razy. Pojawia się też w wielu pieśniach kościelnych (Ap 19,1-6).

AMALEKICI. Gdy Izraelici walczyli na Pustyni Synajskiej z Amalekitami, Mojżesz stał ze wzniesionymi rękami na szczycie góry i modlił się o zwycięstwo swych wojowników. Póki Mojżesz trzymał ręce podniesione, przewagę mieli Izraelici; gdy zaś je opuszczał, przewagę zdobywali Amalekici. Gdy jego ręce zdrętwiały, przyniesiono kamień, na którym mógł usiąść, a Aaron i Chur stanęli obok niego i dopóty trzymali w górze jego ramiona, dopóki nie odniesiono zwycięstwa. Mojżesz pełen wdzięczności zbudował na tym miejscu ołtarz. Amalekici byli koczownikami i stale zagrażali południowym granicom Palestyny. Ostatecznie pobił ich dopiero król Dawid (Wj 17,8-16; 2 Sm 8,12).

AMEN - słowo hebrajskie, które znaczy: zaprawdę. Jezus używał go, gdy chciał podkreślić ważność swych słów. Swą wypowiedź poprzedzał wtedy zwrotem: "Zaprawdę, zaprawdę powiadam wam ...". W Apokalipsie św. Jana Jezus samego siebie nazywa Amen, przez co daje do zrozumienia, że jest wiemy i prawdomówny (Ap 3,14).

AMMONICI - plemię aramejskie, potomkowie młodszego syna Lota, którzy osiedlili się nad potokiem Jabbok. Biblia uznaje ich za krewnych Izraelitów, chociaż często prowadzili wojny z ludem izraelskim. Gdy w V w. przed Chr. mieszkańcy Jerozolimy przystąpili do odbudowy murów swego miasta, Ammonicy szydzili z nich, a zwłaszcza z Nehemiasza, który doglądał wszystkich związanych z tym prac. Drwili: "Gdy szakał wskoczy na twój mur, rozwali go", wołali: "Nie zdołasz odbudować murów Jerozolimy". Z pomocą Boga i ku Jego chwale Nehemiasz jednak doprowadził do końca rozpoczęte dzieło (Ne 2-4).

AMOS. Około 765 r. przed Chr. Bóg powołał na proroka pasterza i hodowcę drzew figowych, Amosa z miasta Tekoa, położonego w Królestwie Południowym, Judzie. Gdy Amos głosił słowo Boże w sanktuarium w Betel, w Królestwie Północnym, został przez tamtejszych kapłanów wypędzony z miasta, a być może i z państwa izraelskiego. Nawoływał do życia, które byłoby prawe przed Bogiem, i wzywał do nawrócenia, zanim spadnie na ziemię sąd Boży. Nie wystarczy - mówił - należeć do ludu Bożego, składać ofiary i brać udział w liturgii. Dla Amosa Bóg był Bogiem świętym i dlatego żądał, by i Jego czciciele byli święci, i to w codziennym życiu. Księga Amosa należy do ksiąg tzw. proroków mniejszych.

ANANIASZ i jego żona Safira należeli do pierwszej gminy chrześcijańskiej. Ananiasz sprzedał ziemię i powiedział apostołowi Piotrowi, że wszystkie uzyskane ze sprzedaży pieniądze oddał na potrzeby gminy. Piotr jednak wiedział, że Ananiasz odłożył sobie część zapłaty za ziemię, i rzekł: "Nie ludziom skłamałeś, lecz Bogu". Słyszając te słowa, Ananiasz padł martwy (Dz 5,1-6).

ANDRZEJ. Gdy Jezus szedł brzegiem jeziora Genezaret, zobaczył dwóch rybaków, którzy naprawiali swe sieci. Byli braćmi i nazywali się Piotr i Andrzej. Jezus powiedział, aby poszli za Nim, a oni od razu porzucili wszystko i przyłączyli się do Niego. Andrzej wcześniej już słyszał o Jezusie i rozmawiał o Nim ze swym bratem. Był przekonany, że Jezus jest Tym, którego cały lud izraelski oczekiwał przez wieki. Również później Andrzej przyprowadzał swych przyjaciół do Jezusa (Mt 4,18; J 1,40).

ANIOŁOWIE (zob. też Cherubiny, Serafimy). W Biblii często czytamy o aniołach jako wysłannikach Boga, zwiastunach Jego woli oraz dobrych wieści, a także duchach, które czuwają nad narodami, otaczają tron Boga, pomagają ludziom, umacniając ich w trudnych chwilach (Rdz 22,11; Tb 5,4; Łk 1,11-20. 26-38; 2,8-15).

ANNA (zob. też Heli, Samuel) - matka Samuela, który został prorokiem i sędzią w Izraelu. Anna była bezdzietna i gorąco modliła się do Boga, żeby dał jej syna. Przyniosła też Bogu, że jeśli wysłucha jej prośby, to syna swego odda na zawsze na służbę do świątyni. Jej prośba została wysłuchana. Anna swą wdzięczność zawarła w pieśni pochwalnej, która należy do poematów Starego Testamentu. W Nowym

Testamencie odpowiednikiem tej pieśni jest hymn Maryi, *Magnificat*, zapisany w Ewangelii według św. Łukasza (l Sm 2,1-10; Łk 1,46-55).

ANTIOCHIA. Niedaleko wybrzeża, mniej więcej 500 kilometrów na północ od Palestyny, leżało miasto Antiochia (Syryjska), w którym zwolennicy Jezusa zostali po raz pierwszy nazwani chrześcijanami. Z Antiochii wyruszał Paweł w swe podróże misyjne. Inna Antiochia (Pizydyjska) znajdowała się w Galacji (Dz 11,19).

APOKALIPSA ŚW. JANA, ostatnia księga Pisma Świętego obfitująca w obrazowe opisy i wizje przyszłej chwały królestwa Bożego. Podobnie jak starotestamentowa Księga Daniela, wskazuje na cudowne wydarzenia, których może dokonać Bóg, i przenosi czytelnika w inny, lepszy i wspanialszy, świat. Najprawdopodobniej księga ta została napisana w czasie prześladowań chrześcijan za panowania cesarza Nerona i Domicjana. Autor pragnie w sercach czytelników wzbudzić nadzieję na ponowne przyjście w wielkiej chwale Chrystusa, który wówczas okaże się też zwycięzcą wszystkich złych mocy. W obrazowym języku ukazuje piękno i wspaniałość nowego nieba i nowej ziemi. Księgę zamykają słowa modlitwy: "Amen. Przyjdź, Panie Jezu!"

APOLLOS. "Do kogóż więc należycie?" - pytał Paweł chrześcijan w Koryncie. Jedni bowiem mówili, że są uczniami Pawła, inni - że Apollosa, chociaż obydwaj byli przecież tylko sługami Chrystusa i obydwaj pracowali dla Niego. Apollos był, tak jak Paweł, Żydem i wielkim kaznodzieją głoszącym Chrystusa. Niektórzy bibliści twierdzą, że Apollos zebrał i spisał myśli Pawłowe w Liście do Hebrajczyków (1 Kor 3,4-11).

APOSTOŁ. Nowy Testament nazywa apostołem najpierw Jezusa, gdyż posłał Go sam Bóg. Następnie Dwunastu, których Jezus wybrał w sposób szczególny, którym ukazywał się po powstaniu z martwych i których posłał, aby Jego Dobrą Nowinę, Ewangelię, głosili wszystkim ludom ziemi. Wreszcie każdego, kto został posłany, aby głosić słowa Jezusa i ich nauczać; zwłaszcza zaś Pawła, którego nazywa się Apostołem Narodów (Łk 6,13; 1 Kor 4,9; Ga 1,1; Hbr 3,1).

ARAM - najmłodszy syn Sema i praojciec plemion Aramejczyków, które rozprzestrzeniły się poza Pustynię Syryjsko-Arabską, aż do Mezopotamii. Królestwa Aramejczyków powstawały od 1000 r. przed Chr. na terenach rozciągających się od Damaszku po południową Babilonię. Język aramejski i kultura aramejska panowały nieomal w całej Azji Przedniej przez tysiąc lat. Językiem aramejskim posługiwał się też Jezus. Dopiero gdy pojawił się islam, kultura arabska zaczęła stopniowo wypierać kulturę aramejską.

ARCYKAPŁAN (zob. też Kajfasz). Urząd arcykapłana sprawowała najpierw -jak przyjmuje tradycja żydowska - rodzina Eleazara, trzeciego syna Aarona. Arcykapłan był najwyższym kapłanem w Izraelu i przewodził liturgii w Namiocie Spotkania i w świątyni. Za panowania Salomona urząd arcykapłana przeszedł na potomków Sadoka, którzy dopóty go sprawowali, dopóki nie przywłaszczyli go sobie Machabeusze, wywodzący się z niższego stanu kapłańskiego. W czasach Jezusa arcykapłan przewodził też Wysokiej Radzie, ale był on mianowany przez rzymskie władze okupacyjne (Lb 4,16; Mk 14,53).

AREOPAG - wzgórze w Atenach, położone w pobliżu Akropolu i poświęcone bogu wojny, Aresowi. Na Areopagu sprawowała sądy Wysoka Rada Aten, później nazwę wzgórza przeniesiono na samą radę. Areopagiem nazywano też salę zgromadzeń usytuowaną w obrębie rynku, gdzie spotykała się rada. W niej właśnie Paweł wygłosił swoją znaną mowę na Areopagu (Dz 17,22).

ARKA NOEGO. Zanim spadły deszcze potopu, Noe otrzymał od Boga polecenie zbudowania arki. Bóg powiedział mu, jak powinien wykonać pomieszczenia arki i jak ma ją uszczelnić, by nie wdarły się w nią wody. W arce znaleźli schronienie Noe i jego rodzina. Noe wprowadził też do arki - tak jak mu polecił Bóg - wiele zwierząt, a nadto zgromadził zapasy żywności i paszy. Gdy ustały deszcze i gdy po stu pięćdziesięciu dniach wody potopu zaczęły opadać, Noe wypatrywał, kiedy będzie mógł wraz ze wszystkimi ocalonymi opuścić arkę. W dniu, w którym wypuszczona przez niego gołębica powróciła z gałązką oliwną w dziobie, wiedział, że życie znów rozkwita na ziemi. Tak wypełniła się dana mu przez Boga obietnica, iż zostanie ocalony (Rdz 6-9).

ARKA PRZYMIERZA. Podczas swej długiej wędrówki przez pustynię do ziemi Kanaan nieśli Izraelici z sobą świętą Arkę. Była to obita złotymi blachami skrzynia z drzewa akacjowego, którą niesiono na

złotych drągach. W Arce przechowywano tablice Dziesięciu Przykazań. Arka Przymierza była znakiem obecności Boga i Jego opieki nad ludem izraelskim (Wj 25,10).

ARTEMIDA (zob. też Demetriusz) - bogini, której świątynia w Efezie była uważana za jeden z cudów świata. Złotnicy efescy wyrabiali srebrne podobizny świątyni i sprzedawali je pielgrzymom. Złotnicy ci obawiali się, że nauka chrześcijańska może pozbawić ich dotychczasowego zarobku, podburzyli więc Efezjan, tak że Paweł musiał opuścić ich miasto (Dz 19,23-20,1).

ASER - syn Jakuba i Zilpy, niewolnicy Lei, praojciec jednego z pokoleń izraelskich. Pokolenie to osiedliło się na zachodnich zboczach gór galilejskich. Imię to znaczy: być szczęśliwym (Rdz 30,12-13; Joz 19,24-31).

ASYRIA (Aszszur). Na terenach środkowego biegu rzeki Tygrys znajdowało się potężne państwo asyryjskie. Od 1000 do 612 r. przed Chr. władza Asyrii rozciągała się nad obszarami dzisiejszej Mezopotamii. Jej stolicą była Niniwa. Izraelici stale czuli się zagrożeni ze strony Asyryjczyków i kilkakrotnie też byli uprowadzani do Asyrii jako jeńcy, a ich królowie byli zmuszani składać okup władcom asyryjskim (2 Krl 18).

ATENY - stolica Grecji, która w starożytności była też duchowym centrum ówczesnego świata. W 50 r. po Chr. Paweł wołał na rynku ateńskim: "Mężowie ateńscy, widzę, że jesteście pod każdym względem bardzo religijni". Ale natychmiast dodał, że to nie bogowie, których wielbią Ateńczycy, dają życie, lecz jedyny Bóg, Stwórca nieba i ziemi (Dz 17,22).

AZARIASZ, zob. Ozjasz, a także Trzej młodzieńcy w piecu ognistym

BAAL. Gdy Izraelici przybyli do Kanaanu, spotkali się tu z kultem wielu miejscowych bóstw, czyli Baali. Każdy zakątek tej ziemi miał swego Baala, to znaczy pana czy właściciela - takie jest bowiem znaczenie słowa "baal". Kultowi Baala przeciwstawili Izraelici cześć oddawaną jednemu prawdziwemu Bogu (1 Krl 18,18).

BAAL-PEOR - bóstwo moabickie, któremu niektórzy Izraelici oddawali cześć podczas wędrówki do Ziemi Obiecanej. Na rozkaz Boży Mojżesz kazał stracić wszystkich, którzy poświęcili się służbie temu bożkowi. Izraelici nieprędko zapomnieli o tej odstraszej karze (Lb 25,3-5).

BAAL-ZEBUB, zob. Belzebub

BABEL. Mieszkańcy starożytnego Babilonu byli znakomitymi budowniczymi i chępli się wzniesionymi przez siebie budowlami z cegły i zaprawy murarskiej. "Zbudujemy wieżę - mówili - której wierzchołek będzie sięgał nieba. Wtedy dopiero zdobędziemy sobie sławę." Bóg jednak widział nie tylko wznoszoną wieżę, lecz także pychę owych budowniczych, i sprawił, że zaczęli mówić różnymi językami i w ten sposób rozproszył ich po całej ziemi, bowiem wzajemnie się nie rozumieli. Dokładne położenie tej wieży nie jest znane, ale jej nazwa, Babel, znaczy odtąd: pomieszanie języków (Rdz 11,1-9).

BABILON - wspaniałe miasto starożytnego świata, położone mniej więcej 80 km na południe od dzisiejszego Bagdadu. Babilon otaczały wysokie mury i zamykały potężne bramy, a w obrębie murów wznosiła się ogromna świątynia. Król Nabuchodonozor często chlubił się swym wspaniałym miastem, do którego uprowadził Żydów. Jednakże wielcy prorocy, Izajasz i Jeremiasz, przepowiadali, że nawet Babilon zostanie zdobyty i zburzony. I tak się stało. W 480 r. przed Chr. Persowie zdobyli Babilon. Dzisiaj po owym wspaniałym i potężnym mieście zostały tylko ruiny (Dn 4).

BALAAM. Gdy Moabici zamieszkujący Kanaan usłyszeli, że do ich ziemi zbliżają się Izraelici, bardzo się przestraszyli. Ich król, Balak, wysłał posłów do wieszczki Balaama z prośbą, żeby przybył do niego, wyszedł naprzeciw Izraelitom i ich przeklął. Balaam uległ namowom i osiodławszy swoją oślicę udał się do króla Moabitów. W czasie drogi oślica stała się knąbrna, a w końcu położyła się pod Balaamem. Gdy Balaam zaczął okładać ją kijem, przemówiła do niego. Dopiero teraz zobaczył anioła, który zagroził mu drogę. Balaam poznał, że prośba króla Moabitów nie odpowiada woli Boga, i chciał zawrócić. Anioł kazał mu jednak udać się do króla Moabitów, aby przekazać im jednak to, co sam mu poleci. Balaam przybywszy do króla Moabitów zamiast przekląć Izraelitów, błogosławił ich (Lb 22-23).

BALSAM - przyjemnie pachnąca żywica z drzewa mastyksowego, rosnącego na wzgórzach Gileadu, krainy położonej na wschodnim brzegu Jordanu. Stosowano go w celach leczniczych. Arabowie jeszcze

dzisiaj używają podobnej przyprawy, aby polepszyć smak kawy, cukierków i gumy do żucia (Jr 8,22; 46,11).

BALTAZAR (zob. też Mene, mene, tekel ufarsin). Według informacji zawartej w Księdze Daniela Baltazar był synem Nabuchodonozora i ostatnim królem babilońskim. W rzeczywistości nie był on jednak synem Nabuchodonozora, lecz Nabonida, nie był też królem, lecz współregentem swego ojca w czasie jego nieobecności w Babilonie. W 539 r. Baltazar urządził wielką ucztę i kazał przynieść wszystkie złote i srebrne naczynia zrabowane przez Nabuchodonozora ze świątyni jerozolimskiej, aby mogli z nich pić jego goście. W czasie uczty ukazały się palce ręki, które napisały na ścianie jakieś tajemnicze znaki. Wyjaśnił je dopiero Daniel. Były zapowiedzią kresu potęgi Babilończyków, a Baltazar został zabity jeszcze tej samej nocy (Dn 5).

BANKIER, zob. Zmieniający pieniądze

BARABASZ. “Kogo mam uwolnić - pytał Piłat - Barabasza czy Jezusa?” Tłum, podburzony przez kapłanów, wołał: “Barabasza! Jezusa każ ukrzyżować!” Gdy Jezus stał przed prokuratorem Poncjuszem Piłatem, tłumy, przybyłe do Jerozolimy na Święto Paschy, tłoczyły się przed gmachem sądu. Był zwyczaj, że z okazji wielkich świąt prokurator uwalniał jednego z więźniów. Tłum domagał się uwolnienia Barabasza. On więc, przestępca, został ulaskawiony, a Jezus skazany na śmierć (Mt 27,15-26).

BARANEK BOŻY. Jan Chrzciciel dwukrotnie nazwał Jezusa Barankiem Bożym. Nazywając tak Jezusa, chciał powiedzieć, że Jezus gotów jest oddać swe życie za tych, których miłuje; oddać je tak, jak niewinne baranki oddawały je bez sprzeciwu, gdy w zastępstwie ludzi były składane w świątyni w ofierze Bogu (Iz 53,7; J 1,29.36).

BARNABA. Paweł, po swoim nawróceniu w drodze do Damaszku, udał się do Jerozolimy, aby spotkać się z innymi uczniami Chrystusa. Ci jednak obawiali się Pawła, ponieważ dotąd prześladował chrześcijan. Czyżby mógł rzeczywiście tak się zmienić? Wówczas za Pawłem wstawił się Barnaba, który później towarzyszył mu w licznych i pełnych niebezpieczeństw podróży misyjnych. Imię Barnaba znaczy: syn pociechy, Łukasz zaś mówi, że Barnaba “był człowiekiem dobrym i pełnym Ducha Świętego i wiary” (Dz 9,27; 11,22-26).

BARTŁOMIEJ należał do grona dwunastu apostołów. Imiennie wspomina się go tylko w trzech pierwszych Ewangeliach. Poza tymi wzmiankami nie mamy o nim żadnych wiadomości. Niektórzy uważają, że należałoby go utożsamić z Natanaelem, o którym wspomina Jan w swej Ewangelii (Mt 10,3; J 1,45).

BARTYMEUSZ. “Jezusie, Synu Dawida, ulituj się nade mną!” Tak wołał ślepy Bartymeusz, gdy Jezus wychodził z Jerycha. Jezus przepelniony współczuciem kazał przywołać go do siebie. Ślepiec wstał szybko i pobiegł do Jezusa. “Rabbuni - powiedział - chciałbym znów widzieć.” Jego wiara była tak silna, że Jezus ulitował się nad nim i uzdrowił go. Bartymeusz przejrzał i poszedł za Jezusem (Mk 10,46-52).

BARUCH - sekretarz i przyjaciel proroka Jeremiasza. Po zburzeniu Jerozolimy w 587/586 r. przed Chr. został wraz z Jeremiaszem przymusowo zabrany przez emigrantów judzkich do Egiptu, gdzie prawdopodobnie zmarł. Napisał też księgę, Księgę Barucha, którą wysłał do mieszkańców Jerozolimy, aby czytano ją na zgromadzeniach liturgicznych, Miała być pociechą dla wybranego ludu w trudnych czasach niewoli babilońskiej.

BARYŁKA. “Mam tylko trochę oliwy w baryłce”, odpowiedziała uboga wdowa, mieszkająca w Sarepcie koło Sydonu, gdy przyszedł do niej prorok Eliasz i poprosił, by mu dała do zjedzenia kromkę chleba. W owej krainie, jak i w Izraelu, panował wielki głód spowodowany suszą. Wdowa zbierała drwa, by z reszty mąki i oliwy przyrządzić coś do jedzenia dla siebie i swego syna. Eliasz słysząc jej słowa, ulitował się nad nią i obiecał, że jeżeli upiecze podpłomyk najpierw dla niego, to nie wyczerpie się ani mąka w dzbanie, ani oliwa w baryłce, dopóki nie spadnie znów deszcz. Wdowa uczyniła tak, jak powiedział jej prorok, a jego obietnica spełniła się, gdyż to sam Pan Bóg wypowiedział ją ustami Eliasza. Przez baryłkę rozumie się garnek albo dzban, w którym przechowywano oliwę lub miód (1 Krl 17,8-16).

BASZAN - żyzne tereny na wschodnim brzegu jeziora Genezaret, zdobyte przez Izraelitów i przyznane pokoleniu Manassesza. Baszan był znany z lasów dębowych i żyznych pastwisk (Lb 3,13; Pwt 21,33-35; Iz 2,13; Mi 7,14).

BAT (zob. też Efa) - hebrajska miara pojemności płynów, mieszcząca około 40 litrów. Stosowano ją najczęściej do odmierzania wina i oliwy (1 Krl 7,26; Ezd7,22; Ez45,11.14; Łkl6,6).

BATSZEBA - matka Salomona, który po śmierci swego ojca, Dawida, został królem Izraela. Zanim Batszebę poślubił Dawid, była żoną Uriasza Chetyty. Gdy Dawid prowadził wojnę z Ammonitami i jego wojsko oblegało miasto Rabba, rozkazał, aby Uriasza postawiono w czasie szturm w takim miejscu, gdzie walka będzie najbardziej zażarta, i aby w czasie bitwy go odstąpiono. W ten sposób wydał Uriasza na śmierć, bo chciał poślubić jego żonę Batszebę. Prorok Natan surowo upomniął króla Dawida, który zrozumiał swój grzeszny czyn, bardzo go żałował (2 Sm 11 i 12).

BEER-SZEBA - najbardziej na południe położona miejscowość w Palestynie, która należała do pokolenia Judy i w której zatrzymywali się wszyscy kupcy podążający do Egiptu. Hodowców bydła i ich trzody radowała zimna woda jej głębokich studni. Przez pewien czas w Beer-Szebie mieszkał Abraham. Stąd wyruszył, aby złożyć w ofierze swego syna Izaaka. Wyrażenie: "od Dań do Beer-Szeby" oznaczało całe terytorium zamieszkałe przez Izraelitów (Sdz 20,1).

BELIAL, w Nowym Testamencie: Beliar. Nie wiadomo, jakie jest pochodzenie tego słowa, ale Biblia nazywała "synem Beliala" wyłącznie człowieka bardzo złego. Słowo to oznaczało też szatana lub piekło (2 Kor 6,15).

BELTESZASSAR (zob. też Daniel) - imię, które Baltazar nadał Danielowi (Dn 5,12).

BELZEBUB - starotestamentowe bóstwo miejscowe, które właściwie nazywało się Baal-Zebub, czyli "pan much". Później uważano je za władcę złych duchów. Faryzeusze oskarżali Jezusa, że mocą tego bożka, którego utożsamiali z szatanem, wypędza złe duchy (Mt 12,24-28).

BENIAMIN - najmłodszy syn Jakuba i Racheli, praojciec jednego z pokoleń izraelskich. Z pokolenia Beniamina pochodził pierwszy król izraelski, Saul, sędzia Ehud, który zabił króla wrogiemu Moabu, a także Paweł Apostoł. Imię Beniamin znaczy: syn prawej (ręki), a więc syn szczęścia (Rdz 35,16-19; Sdz 3,15; 1 Sm 9-10; Rz 11,1).

BERŁO - pokryta rzeźbami różdżka, którą królowie nosili na znak sprawowanej władzy. Nowy Testament mówi o Chrystusie jako Tym, który dzierży berło sprawiedliwości królestwa Bożego (Ps 45,7; Hbr 1,8).

BETANIA - nazwa wsi oddalonej o pół godziny drogi od Jerozolimy i położonej na wschodnim zboczu Góry Oliwnej. Jezus chętnie przychodził do Betanii, gdyż mieszkali w niej Jego przyjaciele, Maria, Marta i ich brat Łazarz. Wśród nich Jezus czuł się dobrze, mógł odpocząć po trudach wędrówki po ziemi palestyńskiej. W Betanii właśnie pewna kobieta namaściła Jezusa kosztownym olejkiem. Tu Jezus wskrzesił Łazarza z martwych i stąd też udał się przed męką do Jerozolimy (Łk 10,38-42; J 11,1-44).

BETEL (zob. też Ołtarz) - nazwa miasta, która znaczy: dom Boży. Betel leży w górzystej okolicy, oddalonej około 16 km na północ od Jerozolimy. W tym miejscu Abraham w czasie swej wędrówki rozbił namioty i zbudował ołtarz dla Boga. W tym miejscu również Jakub miał sen o drabinie sięgającej nieba. W czasach sędziów przechowywano w Betel Arkę Przymierza. Betel dotąd jest uważane za miejsce święte (Rdz 12,1-9; 35,1-4; Sdz 20,26).

BETESDA - nazwa sadzawki w Jerozolimie, zwanej też Sadzawką Owczą. Przez wiele lat przychodził nad nią pewien chory człowiek mając nadzieję, że kiedyś uda mu się pierwszemu wejść do niej po poruszeniu się jej wód. Ten bowiem, kto pierwszy wchodził do Betesdy, gdy poruszyły się jej wody, doznawał uzdrowienia. Ale przez wszystkie te lata nie było przy nim nikogo, kto by mu pomógł, i zawsze ubiegali go inni chorzy. Gdy zobaczył go Jezus, powiedział: "Wstań, weź swoje łożo i chodź!" Człowiek ten natychmiast poczuł, że jest zdrowy, że jego nogi są znów silne i może chodzić (J 5,2-9).

BETFAGE. Gdy Jezus wędrował ze swymi uczniami do Jerozolimy i przyszedł w pobliże Góry Oliwnej, powiedział: "Idźcie do wsi, która jest przed wami, a zaraz znajdziecie oślicę uwiązaną i źrebię z nią. Odwiążcie je i przyprowadźcie do Mnie". Wieś ta nazywała się Betfage. Uczniowie uczynili tak, jak im Jezus powiedział. Wówczas Jezus wsiadł na osiołka i uroczyście wjechał do Jerozolimy, a ludzie ślali przed Nim płaszcze i wołali: "Błogosławiony Ten, który przychodzi w imię Pańskie! Hosanna na wysokościach!" (Mt 22,1-11; Łk 19, 28-38)

BETLEJEM - nazwa miasteczka oddalonego kilka kilometrów na południe od Jerozolimy; nazwa ta znaczy: dom chleba. Mieszkali tu przodkowie Jezusa z domu Dawidowego. Tu narodził się także Jezus. Ową noc, w której przyszedł na świat, Jego Matka musiała spędzić w stajni, ponieważ w mieście nie było już żadnego wolnego pokoju. Dlatego też położono Jezusa na sianie w żłobie. Pasterze trzód, przebywający na pastwiskach wokół Betlejem, otrzymali radosną nowinę o narodzeniu Chrystusa. Do Betlejem przybyli później też mędrcy ze Wschodu, aby oddać pokłon Dzieciątku (I Sm 16,1-13; Łk 2,1-22).

BETSAIDA - miasto na północnym brzegu jeziora Genezaret; jego nazwa znaczy: dom rybobrania. Po nakarmieniu pięcioletniej rzeszy Jezus polecił swym uczniom, aby popłynęli przez jezioro do Betsaidy. Potem odprawił tłumy i udał się na górę, aby się modlić. Uczniowie musieli ciężko wiosłować pod wiatr i fale. O świcie Jezus przyszedł do nich, krocząc po jeziorze. Uczniowie zmęczeni i przerażeni myśleli, że widzą ducha, ale Jezus przemówił do nich, uspokoił i wsiadł do łodzi. Wiatr się uciszył, a oni bezpiecznie dotarli do Betsaidy (Mk 6,45-52).

BĘBENEK - instrument muzyczny, składający się z drewnianej ramy obciągniętej zwierzęcą skórą, podobny do tamburyna. Kobiety i dziewczęta używały go w czasie śpiewu i tańca jako instrumentu towarzyszącego, perkusyjnego (Wj 15,20; Sdz 11,34; Iz 24,8).

BIBLIA (zob. też Stary Testament, Nowy Testament) - słowo, które pochodzi z języka greckiego i znaczy: księgi. Tak chrześcijanie nazywali święte księgi, w których zostało spisane objawienie Boże. Biblia jest słowem Bożym skierowanym do ludzi. W swych obydwu częściach, w Starym i Nowym Testamencie, opowiada o miłości Boga do ludzi i o dziejach zbawienia, których dopełnieniem było życie, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa, Syna Bożego. Chociaż w Biblii jest wiele ksiąg, stanowi ona jedno przesłanie o zbawieniu. Dlatego cała Biblia jest dla chrześcijan księgą najważniejszą i świętą oraz najwyższym autorytetem.

BISIOR. W Kanaanie można było uprawiać len tylko na wybrzeżu i w dolinie Jordanu. Płótno i szaty lniane były z tej racji droższe od wełny i wykonanych z niej szat. Słowo "bisior", pochodzące od hebrajskiego *bus* i greckiego *byssos*, określa jeden z rodzajów płótna lnianego. Nie wiadomo dokładnie, czym różnił się on od dwóch pozostałych, ale zapewne był od nich droższy, ponieważ uważa się, że był oznaką zamożności i zbytku. Bisior oznacza też w sensie przenośnym czyny sprawiedliwe (Łk 16,19; Ap 18,12; 19,8).

BISKUP. W Nowym Testamencie biskupem jest ten, kto z polecenia apostołów "dogłąda" gminy i o nią się troszczy. Powinien być nienaganny, gościnny, opanowany, życzliwy i wyrozumiały; powinien też być nauczycielem, dobrze znającym wiarę chrześcijańską (I Tm 3,1-7).

BLIŹNI (zob. też Samarytanin). "Kto jest moim bliźnim?" - tak brzmiało pytanie, które Jezusowi zadał pewien uczony w Prawie. Jezus opowiedział wtedy przypowieść o człowieku, który podążając z Jerozolimy do Jerycha, wpadł w ręce zbójców. Powalony na ziemię, ograbiony, został porzucony na skraju drogi. Po jakimś czasie szedł tą samą drogą kapłan. Zobaczył nieszczęsnego mężczyznę, ale minął go szybko, nie udzielając pomocy. Tak samo postąpił idący nieco później tą samą drogą lewita. Natomiast przechodzący tamtędy Samarytanin, należący do narodu zniechęconego przez Żydów, od razu pośpieszył mu z pomocą: opatrzył jego rany, zawiózł do gospody i zapłacił z góry właścicielowi za opiekę nad nim. Przypowieść tę zakończył Jezus pytaniem: "Któryż z tych trzech okazał się, według twego zdania, bliźnim tego, który wpadł w ręce zbójców?" Odpowiedź była oczywista, więc i uczony w Prawie mógł na nie z łatwością odpowiedzieć: "Ten, który mu okazał miłosierdzie" (Mt 5,43-48; Łk 10,29-37).

BLUŹNIERSTWO to uwłaczanie Bogu słowem albo przeklinanie Jego imienia. Bluźnierstwo jest największym złem, jakiego mogą dopuścić się ludzie. Prawo Starego Testamentu przewidywało za bluźnierstwo karę śmierci przez ukamienowanie (Kpł 24,10-23).

BŁOGOSŁAWIEŃSTWA, zob. Kazanie na Górze

BŁOGOSŁAWIEŃSTWO. W Starym Testamencie błogosławieństwo oznaczało dobro, którym został obdarowany jakiś człowiek, rodzina, lud; mogła to być ogólna pomyślność, mogło też być posiadanie pieniędzy czy kawałka uprawnej ziemi. W Nowym Testamencie słowo to ma szersze znaczenie i odnosi się do Dobrej Nowiny przyniesionej przez Chrystusa (Prz 10,22; Rz 15,29).

BŁOGOSŁAWIONY - słowo często występujące w Biblii i nieomal zawsze odnoszące się do ludzi, których można uznać za szczęśliwych. Przede wszystkim wskazuje ono jednak na wewnętrzną radość z nastania królestwa Bożego wraz z przyjściem Chrystusa (Mt 5,3-11; Łk 14,15).

BŁYSKAWICA. Burze z błyskawicami i grzmotami są częstym zjawiskiem w krajach biblijnych. Gdy Mojżesz przyprowadził lud izraelski pod górę Synaj i sam na nią wstąpił, Bóg objawił mu się w grzmotach i błyskawicach. Gdy Jezus powstał z martwych, anioł miał się ukazać nad grobem jak błyskawica. Słowem "błyskawica" posługiwano się niekiedy na określenie czegoś jasnego albo błyszczącego (Wj 19,16; Mt 28,3).

BOANERGES. Gdy Jezus wybrał pierwszych uczniów, nadał im nowe imiona. Szymon otrzymał przydomek Piotr. Dwóch innych, Jakuba i Jana, nazwał Boanerges, czyli Synami Gromu. Nie wiadomo dokładnie, dlaczego dał im taki właśnie przydomek, ale można przypuszczać, że Jezus dobrze znał ich gwałtowny i porywczy charakter. O nadaniu tego przydomka Jakubowi i Janowi wspomina tylko Marek (Mk 3,17).

BOJAŹŃ. Słowo to pojawia się w Biblii niezliczoną ilość razy, i to w bardzo różnych kontekstach. "Bojaźń Pana" oznaczała w Starym Testamencie najczęściej głęboką cześć albo szacunek dla Boga. Nowy Testament również poucza, że Bóg jest Panem całego stworzenia, któremu należy się głęboka cześć, i zarazem kochającym Ojcem. Łącząc obydwie te znaczenia, można przez bojaźń rozumieć cześć przepelnioną miłością (Łk 5,26; 2 Kor 5,11; Hbr 12,28; 1 J 4,16-21).

BOOZ (zob. też Rut). Przez cały dzień pracowali żęncy na polu Booz, bardzo zamożnego człowieka z Betlejem. Zgodnie ze zwyczajem izraelskim Booz pozwolił dziewczynom, pochodzącym z ubogich rodzin, iść za żeńcami i zbierać pozostawione przez nich kłosa. Na pole przyszła zbierać kłosa również Rut, która niedawno przybyła z Moabu do Betlejem. Booz polecił, żeby wszyscy byli uprzejmi wobec Rut, cudzoziemki. Gdy Booz wymłócił zebrany jęczmień, bo były to żniwa jęczmienia, dał w podarunku Rut jeszcze około dwóch cetnarów ziarna. W końcu Booz poślubił Rut. Całe Betlejem dziwiło się, że taką życzliwość okazywał cudzoziemce. Booz i Rut byli rodzicami Obeda, dziadka króla Dawida (Rt).

BÓG (zob. też Jahwe). Biblia jest księgą o Bogu. Opowiada o Bogu i o tym, jak daje się On poznać ludziom. Hebrajczycy nazywali Boga Jahwe, co można by przetłumaczyć jako "Pan". Autorzy Biblii starali się mówić o Bogu, który jest wszędzie obecny i wszechmocny. Bóg jest duchem, jest święty, jest Stwórcą życia i Sędzią ziemi. Bóg kocha dobro, a nienawidzi zła, i oczekuje, że również ludzie umiują dobro, a znienawidzą zło. W Nowym Testamencie Bóg objawił się w swoim Synu, Jezusie Chrystusie. Sam Jezus nazywa Boga swym Ojcem i okazuje Jego łaskę, przebaczenie i miłość. Istotę Boga można wyrazić jednym słowem - Miłość.

BÓSTWA DOMOWE. Niepozorne posążki wykonywane z drewna albo gliny i przedstawiające bóstwa domowe albo wizerunki bożków, którym przypisywano boską albo proroczą moc (Rdz 31,10-35; Sdz 18,14; 1 Sm 19,13).

BRACIA JEZUSA. Nowy Testament wspomina o braciach Jezusa: Jakubie, Józefie, Szymonie i Judzie; żaden z nich nie był Jego uczniem. U Żydów było zwyczajem nazywać braćmi wszystkich krewnych, także kuzynów (Mk 3,31; J 7,5; Dz 7,14).

BRONA - drewniane narzędzie rolnicze z umocowanymi od spodu mocnymi zębami. Bronę ciągnęły przez pole woły, aby rozkruszyć grudy ziemi pozostałe po orce (Iz 28,24).

BUKŁAK. "Nie wlewa się też młodego wina do starych bukłaków. W przeciwnym razie bukłaki pękają" - powiedział Jezus. W czasach biblijnych pojemniki do płynów sporządzano z wygarbowanych i pozszywanych skór kozich i owczych.

Były bardzo mocne, ale z czasem stawały się łamliwe i pękały. Dla słuchaczy Jezusa oczywisty był zatem sens Jego słów, że trzeba się odnowić, by przyjąć Jego nową naukę, Dobrą Nowinę (Mt 9,17).

CEDRON. Od strony północnej Jerozolima graniczyła z głęboką doliną, zwaną doliną Cedronu, przez którą w porze deszczowej płynął potok również zwany Cedronem. Jezus przechodził przez tę dolinę, ilekroć udawał się z Jerozolimy do ulubionego przez siebie ogrodu Getsemani. Dawid, uciekając przed

swym zbuntowanym synem Absalomem, opuścił Jerozolimę drogą wiodącą przez dolinę Cedronu (2 Sm 15,23; J 18,1).

CEGLA. Izraelici przebywający w Egipcie byli zobowiązani do wykonywania robót pańszczyźnianych. Każdego dnia musieli wyrobić z gliny określoną liczbę cegieł i wysuszyć je na słońcu. Dostarczano im słomy, którą dodawali do gliny, by cegły były trwalsze. Gdy Mojżesz i Aaron udali się do faraona z prośbą, żeby pozwolił ludowi izraelskiemu wyjść na pustynię i złożyć ofiarę swemu Bogu, faraon nie zgodził się na to i wydał dozorcóm i pisarzóm rozkaz: "Nie będziecie dostarczać więcej ludowi izraelskiemu słomy do wyrabiania cegły". Teraz sami musieli starać się o słomę i wyrabiać taką samą liczbę cegieł jak poprzednio. Faraon chciał, by byli stale zajęci. Izraelici zaczęli się jednak buntować przeciwko ponoszeniu nowych ciężarów, co stało się pierwszym krokiem do wydarzeń zwanych wyjściem z Egiptu (Wj 5).

CELNICY, o których mówi Nowy Testament, pobierali za zezwoleniem władz rzymskich na granicach prowincji opłaty (cło) za wszystkie przywożone i wywożone towary. Ponieważ często samowolnie zawyżali tego rodzaju opłaty i byli na służbie obcych władz, przeto lud ich znienawidził, uważał ich za nieczystych - przestawali bowiem z poganami. Poza tym Prawo Mojżeszowe przewidywało tylko podatki na cele religijne, dlatego celników traktowano jako zdrajców i grzeszników. Jezus natomiast odnosił się do nich z takim samym miłosierdziem, jakie okazywał wszystkim słabym, cierpiącym, ubogim. Nie wzbraniał się spożywać z nimi posiłku, a jednego z nich, Mateusza, powołał nawet na apostoła. Tą postawą Jezusa gorszyli się faryzeusze i uczeni w Piśmie, którzy dbali o ścisłe przestrzeganie Prawa (Mt 9,9-13; Łk 5,29; 18,9-14; 19,1-10).

CESARZ lub Cezar (łac. *caesar*) - w czasach nowotestamentowych tytuł wszystkich władców rzymskich, pochodzący od imienia Cezara, rzymskiego wodza, męża stanu, głowy potężnej rodziny rzymskiej. Gdy Paweł stanął przed trybunałem Festusa, namiestnika Cezara w Judei, powiedział: "Jeżeli zawiniłem i popełniłem coś podpadającego pod karę śmierci, nie wzbraniam się umrzeć [...] Odwołuję się do Cezara". Paweł od urodzenia miał obywatelstwo rzymskie i dlatego przysługiwało mu prawo odwołania się do najwyższego autorytetu w imperium rzymskim, do samego cesarza w Rzymie (Dz 25,6-12).

CEZAREA FILIPOWA - miasto na południowych zboczach Hermonu, w pobliżu źródeł Jordanu. Jezus przebywając w tych okolicach, zapytał swych uczniów: "Za kogo ludzie uważają Syna Człowieczego?" Uczniowie odpowiedzieli: "Jedni za Jana Chrzciciela, inni za Eliasza, jeszcze inni za Jeremiasza albo za jednego z proroków". Wówczas Jezus zwrócił się do uczniów: "A wy za kogo Mnie uważacie?" Wtedy Piotr wyznał: "Ty jesteś Mesjasz, Syn Boga żywego!" (Mt 16,13-20).

CEZAREA PALESTYŃSKA - ważne miasto portowe, położone na brzegu Morza Śródziemnego w odległości około 95 km od Jerozolimy. Cezarea była siedzibą prokuratorów rzymskich, sprawujących rządy nad Judea. W Cezarei mieszkał diakon Filip i setnik Korneliusz, tu też był więziony Paweł (Dz 8; 40; 10,1; 23,23-33).

CHAM, jeden z synów Noego. Jego potomkowie żyli w Afryce Północnej i Arabii; tamtejsza ludność ma pochodzić właśnie od niego (Rdz 5,32).

CHAMAT - miasto, które od północy strzegło wejścia do ziemi kananejskiej (Lb 13,21).

CHARAN - znaczące miasto handlowe w północnej Mezopotamii, w którym krzyżowały się szlaki wielu karawan. W Charanie mieszkali przodkowie Abrahama i Lota. Jakub uciekając przed gniewem swego brata Ezawa, dotarł aż do Charanu. Dowiedział się od pasterzy, że żyje jeszcze jego wuj, Laban. Jakub pracował u niego przez czternaście lat i w końcu poślubił jego piękną córkę Rachelę. Nowsze wykopaliska świadczą o dawnej wielkości Charanu (Rdz 29,4-30).

CHASOR - miasto w Galilei, pod którym Jozue odniósł wielkie zwycięstwo; pobił Jabina, króla Chasoru, który z wieloma końmi i rydwanami wyruszył przeciwko Izraelitom. Jozue zdobył też sam Chasor i go spalił. Odbudował go i umocnił dopiero Salomon, jednak później zburzyli go znów Asyryjczycy. W czasie wykopalisk prowadzonych w Chasor odkryto ślady wszystkich tych wydarzeń (Joz 11,1-15).

CHAZAEL - potężny król Aramu, który w czasach króla Joachaza i proroka Elizeusza często napadał na Izrael. Prorok upatruje w nim karę Bożą za występki Izraela (2 Krl 13,3).

CHERUBINY (zob. też Serafiny) - skrzydlate istoty niebieskie o ludzkich twarzach. Biblia mówi też o nich jako o istotach stojących blisko tronu Bożego, strzegących drzewa życia w raju i Arki Przymierza, największej świętości ludu izraelskiego (Ez 10).

CHETYCI. Kiedy Abraham przybył do Hebronu, kupił od Chetytów za czterysta syklów srebra kawałek ziemi z zamiarem przeznaczenia go na grobowiec rodzinny. Chetyci później założyli w Azji Mniejszej i w Syrii wielkie królestwo. Gdy Izraelici przybyli do Ziemi Obiecanej, utrzymywali z Chetytami dobre stosunki. Jeden z wojowników Dawida, Uriasz, był Chetytą (Rdz 23,3-16).

CHILKIASZ - arcykapłan w czasach panowania młodego króla Jozjasza (641-609 przed Chr.). W 622 r. przed Chr., w trakcie prac renowacyjnych w świątyni, odnalazł starą księgę Prawa Mojżeszowego i przekazał ją pisarzowi Szatanowi, który odczytał ją w obecności króla. Słowa księgi Prawa pobudziły króla i jego bliskich współpracowników do przeprowadzenia wielu zmian w życiu ludu i w służbie Bożej (2 Krl 22).

CHIWWICI - plemię, które żyło na podgórzu Libanu, w północnym Izraelu. Mężczyźni tego plemienia często opuszczali swe rodzinne strony i wynajmowali się jako robotnicy. Również w czasach panowania Salomona Chiwwici wykonywali roboty pańszczyźniane (1 Krl 9,20).

CHLEB. Mąkę jęczmienną mieszano z wodą, przyprawiano solą i dodawano trochę zaczynu. Z tak przygotowanego ciasta formowano placki, które pieczono na otwartym ogniu. W ten sposób przygotowywano codzienny chleb. Gdy Jezus w modlitwie *Ojcie nasz* prosi: "Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj", wtedy ma na myśli wszelkie pożywienie. Podczas Ostatniej Wieczerzy Jezus wziął chleb i uczynił go znakiem swej obecności pośród ludzi (Mt 26, 26-29; J 6,35-41).

CHLEB NIEKWASZONY (zob. też Zaczyn). Na pamiątkę wyjścia z Egiptu Żydzi w Święto Paschy spożywali tylko niekwaszony chleb, a więc upieczony z ciasta, do którego nie dodawano zaczynu. Przasny, czyli niekwaszony, chleb miał przypominać wszystkim uczestnikom wieczerzy paschalnej, że ich przodkowie tak pospiesznie musieli wyruszyć w drogę, iż nie mogli nawet poczekać, by zakwasilo się ciasto przygotowane do wypieku chleba (Wj 12,39).

CHLEBY POKŁADNE - dwanaście placków chlebowych upieczonych z najczystszej mąki i ułożonych w dwóch stosach po sześć na złotym stole, znajdującym się najpierw w Namiocie Spotkania, a później w świątyni. Każdego szabatu zastępowano je świeżo upieczonymi, natomiast usuwane mogli spożywać tylko kapłani. Były to "chleby oblicza", które miały przypominać Izraelitom, że Bóg troszczył się o nich podczas wędrówki przez pustynię i nadal codziennie udziela im życia i pożywienia. Choć te święte chleby mogli spożywać tylko kapłani, to jednak kapłan Achimelek dał je Dawidowi i jego towarzyszom, gdy nie mieli niczego innego, żeby się posilić (Kpł 24,5-9; 1 Sm 21,2-7; Mt 12,3-4).

CHOROBA. W Biblii często mówi się o chorobach i ułomnościach, i o sposobach ich leczenia. Współcześni lekarze z łatwością rozpoznają niektóre z opisanych schorzeń, ale pewne określenia, jak np. "sparalizowany", "gorączka", "krwotok", nie są ściśle i nie wiadomo, co dokładnie znaczą. Biblia mówi o chorobach psychicznych i fizycznych. Księga Kapłańska zawiera bardzo szczegółowe przepisy dotyczące zdrowia i higieny. Nowy Testament opowiadając o cudownych uzdrowieniach, dokonanych przez Jezusa, podkreśla, jak ważną rolę odgrywała w nich wiara (Pwt 28,27-28; Łk 4,40-41; Dz 14, 8-10).

CHRZEST - jeden z najważniejszych aktów łączących człowieka z Bogiem. Już od najdawniejszych czasów ludzie wchodzili do bieżącej wody na znak, że chcą obmyć się z brudu swoich grzechów i duchowo narodzić się na nowo dla Boga i Jemu się poświęcić. Religia żydowska знаła bardzo wiele obmyć rytualnych, mających zapewnić czystość przed Bogiem. Jan Chrzciciel głosił obmycie, chrzest, na odpuszczenie grzechów i jako przygotowanie na przyjście Mesjasza. Jezus przyjął od Jana Chrzciciela chrzest w wodach Jordanu, a sam kazał uczniom udzielać wszystkim chrztu Duchem Świętym. Dlatego chrzest chrześcijański jest chrztem wodą i Duchem Świętym. Jest on znakiem życia w Chrystusie i przynależności do Jego Kościoła (Mt 3,13; 28,19; J 3,5; Dz 2,38).

CHRZEŚCIJANIE. Uczniów i zwolenników Jezusa nazwano chrześcijanami po raz pierwszy w Antiochii. Ze strony pogan nazwa ta była zapewne przezwiskiem, zwolennicy Chrystusa nazywali bowiem siebie nawzajem braćmi, świętymi i uczniami (Dz 11,26; 26,28; 1 P 4,16).

CHWAST. W jednej z przypowieści o królestwie niebieskim Jezus porównuje ludzi złych do chwastu. Żyją oni pośród ludzi dobrych, tak jak chwast rośnie w pszenicy. Na końcu świata źli zostaną jednak oddzieleni od dobrych, tak jak w czasie żniw oddziela się chwast od zboża (Mt 13,24-30.36-43).

CIEŚLA. Józef, opiekun Jezusa, był cieślą. Zanim Jezus rozpoczął publiczną działalność, a więc zanim zaczął wędrować po ziemi palestyńskiej i głosić Dobrą Nowinę, pomagał w pracy Józefowi i sam wyuczył się zawodu cieśli. Ludzie, którzy przysłuchiwali się słowom Jezusa i znali Go, pytali zdumieni: „»Czy nie jest to cieśla, syn Maryi?« i powątpiewali o Nim”. Jezus zaś, znając ich wątpliwości, wypowiedział znane słowa: “Tylko w swojej ojczyźnie, wśród swoich krewnych i w swoim domu może być prorok tak lekceważony” (Mk 6,3-4).

CUD. Biblia mówi o cudach jako sposobie okazywania przez Boga swej mocy. Niekiedy posługuje się też innymi wyrażeniami, np.: wielkie znaki czy wielkie czyny. Wszystkie te określenia mają jedynie wskazywać, że sam Bóg w przedziwny i niepojęty sposób może ingerować w życie człowieka i narodów. Jezus żyjąc wśród nas, objawiał moc Boga, dokonując wielu cudów, które zostały opisane w Ewangeliach. Narodzenie, zmartwychwstanie i wniebowstąpienie Chrystusa - wszystko to są cuda, które są świadectwem mocy Boga (Wj 7,9; Pwt 29,2; Łk 5,1-26).

CUDZOZIEMIEC. Cudzoziemcami byli przede wszystkim nie-Izraelici, mieszkający pośród ludu izraelskiego. Ciężyły na nich obowiązki, ale mieli też prawa, jakimi nie cieszyli się w starożytności obco-krajowcy w żadnym innym narodzie. Traktowano ich życzliwie i przyjaźnie, ponieważ lud izraelski nigdy nie zapomniał, że przez długi czas sam był przybyszem w ziemi egipskiej i że cudzoziemca miłuje sam Bóg, dając mu chleb i odzienie (Rdz 15,13; Pwt 10,18-19).

CYPR - wyspa położona we wschodniej części Morza Śródziemnego. Z Cypru pochodził Barnaba, który towarzyszył Pawłowi w jego pierwszej podróży misyjnej. Także na Cyprze głosili oni Dobrą Nowinę i wielu chętnie ich słuchało. Gdy przeszli całą wyspę, wezwał ich prokonsul Sergiusz Paweł, gdyż i on chciał posłuchać słowa Bożego. Wówczas wystąpił przeciwko nim pewien mag, Elimas, usiłując odwieść od wiary prokonsula, a Paweł napelniony Duchem Świętym rzekł do niego: “O, synu diabelski, pełny wszelkiej zdrady i wszelkiej przewrotności, wrogu wszelkiej sprawiedliwości, czyż nie zaprzestaniesz wykrzywiać prostych dróg Pańskich?” I z pomocą Boga dotknął go czasową ślepotą, a prokonsul widząc, co się stało, uwierzył (Dz 13,4-12).

CYRENEJCZYK, zob. Szymon z Cyreny

CZYSTOŚĆ. Bóg jest święty i chce, by również ludzie byli święci, czysti. Księga Kapłańska określała dokładnie, co Izraelitom wolno jeść, jak mają się ubierać i postępować, by okazać się w oczach Boga czystymi i świętymi. Jeśli natomiast zjedli coś “nieczystego” albo dotknęli czegoś, co “nieczyste”, musieli się poddać oczyszczeniu. Zazwyczaj polegało ono na obmyciach i kąpielach, najlepiej w bieżącej wodzie, albo na złożeniu ofiary. Najpierw kapłani, a później faryzeusze i uczeni w Piśmie pilnie zważali, żeby lud przestrzegał wszystkich przepisów dotyczących czystości, a było ich bardzo wiele. Natomiast prorocy, zwłaszcza zaś Jezus, stale - wbrew tej starodawnej tradycji - podkreślali, że czystość albo nieczystość człowieka nie pochodzi z zewnątrz, lecz ma swe źródło w jego wnętrzu, sercu. Jezus wyraźnie powiedział, że do królestwa Bożego wejdą tylko ludzie czystego serca. Umarł też na krzyżu za nas, by obmyć nasze serca z “brudu” - grzechu i byśmy mogli okazać się czystymi i świętymi przed Bogiem (Lb 31,23; Mt 5,8; 15, 18-20; 23,25; Hbr 1,3).

DAGON (zob. też Samson). “Oto bóg nasz wydał w nasze ręce Samsona, wroga naszego” - wołali Filistyni podczas uroczystości obchodzonej ku czci swego boga, Dagona. Chcąc w pełni nasycić serca radością, przyprowadzili również Samsona z więzienia, aby wszystkich zabawił. Potem postawiono go między dwoma kolumnami podpierającymi strop sali, w której odbywała się uczta. Samson, wezwawszy pomocy Boga, ujął obydwie kolumny, oparł się o nie i wywrócił je tak, że strop runął na władców filistyńskich i zebrany w domu lud. Pod gruzami zginął i Samson (Sdz 16, 23-30).

DALILA (zob. też Samson). Filistyni chcąc pochwycić Samsona, najsilniejszego mężczyznę wśród Izraelitów, udali się do Dalili i nalegali, żeby odkryła, w czym tkwi jego wielka siła. Dalila w końcu nakłoniła Samsona do wyznań i dowiedziała się, że jego siła ma jakiś związek z jego długimi włosami. Dalila

zdradziła Filistynom tę tajemnicę. Gdy Samson zasnął, przybyli Filistyni i obcięli mu włosy, a wówczas opuściła go siła. Wrogowie pojмали go i uprowadzili do Gazy, gdzie został oślepiiony i uwięziony (Sdz 16,14-22).

DAMASZEK - stolica rzymskiej prowincji Syrii. Kupcy żydowscy już od najdawniejszych czasów chętnie osiedlali się w Damaszku, znanym z przepięknych ogrodów kwiatowych i dobrze utrzymanych sadów. Przeciągające przez Damaszek karawany kupieckie przynosiły wszystkim dobry zysk. Do Damaszku udał się z Jerozolimy również Szaweł; zamierzał wyśledzić i uwięzić wyznawców Chrystusa. W czasie drogi, tuż pod Damaszkiem, ukazał mu się Jezus i zapytał: "Dlaczego mnie prześladujesz?" Wówczas Szaweł uwierzył, iż Jezus jest Synem Bożym, a chrześcijanie są Jego uczniami, i przybywszy do miasta głosił w synagodze Chrystusa. Zamieszkał przy ulicy Prostej, przybrał nowe imię - Paweł. Po upływie dłuższego czasu rozgniewani na Pawła Żydzi postanowili go zgładzić, ale uczniowie Jezusa pomogli mu potajemnie opuścić miasto, spuszczać go nocą w koszu po murze (Dz 9,1-25).

DAN (zob. też Beer-Szeba) - jedno z dwunastu pokoleń Izraela, które udało się na północne krańce ziemi kananejskiej i osiedliło u źródeł Jordanu. Dan to także nazwa miasta położonego najdalej na północ w królestwie Izraela, w którym król Jeroboam I wzniósł świątynię bożkom (Sdz 20,1; 1 Krl 12,29).

DAMEL. W 597 r. przed Chr. babiloński król, Nabuchodonozor, oblegał Jerozolimę. Po jej zdobyciu uprowadził do Babilonu mieszkańców Judy. Wśród młodych Żydów wziętych do niewoli znajdował się również Daniel, który wkrótce stał się ulubieńcem króla. Księga Daniela opowiada o życiu Daniela, a także opisuje wizje i przekazuje prorocтва, które podtrzymywały wśród Żydów nadzieję na ocalenie i kazały im oczekiwać przyszłego "złotego wieku". Niektórzy uczeni uważają, że prorocтва Daniela mówią nawet o pierwszym i drugim przyjściu Chrystusa.

DANINA. Kraje podbite były zobowiązane do składania zwycięzcom daniny w złocie, srebrze i innego rodzaju kosztownościach i dobrach. Nawet ludzi traktowano jako część wyznacznej przez najeźdźców daniny i uprowadzano ich do niewoli z całym dobytkiem (Ezd 4,13).

DAR JĘZYKÓW. W Zielone Świąta uczniowie Jezusa, którzy zgromadzili się w Wieczerniku na modlitwę, otrzymali szczególny dar mówienia obcymi językami. Przebywający w tym czasie w Jerozolimie Żydzi z wszystkich narodów pod słońcem zdumiali się, bo każdy z nich słyszał, że w jego własnym języku głoszą wielkie dzieła Boże. Pytali się więc nawzajem, co to ma oznaczać. Niewątpliwie zarówno dar mówienia językami, jak i zdolność ich rozumienia były dziełem Ducha Świętego, którego obiecał im zesłać Jezus i który oświeca serca ludzkie ku rozumieniu spraw Boskich (Dz 2,1-13; 1 Kor 14, 4-6.13-19).

DAWID (zob. też Namaszczenie). "Wstań i namaść go, to ten" - rzekł Bóg do Samuela, gdy prorok stanął na dziedzińcu domu Betlejemity Jessego. Samuel przybył do Jessego, by jednego z jego synów namaścić na króla, a wybór padł na najmłodszego, Dawida, który był pasterzem. Potem Dawid - piękny, nieustraszony i muzycznie uzdolniony młodzieniec - przebywał na dworze Saula i grą na cytrze koił jego cierpienia. Podczas wojny z Filistynami pokonał olbrzyma Goliata. Był przyjacielem syna króla Saula, Jonatana. Dzięki swej dzielności zyskał sobie też wśród Izraelitów wielką sławę, której pozazdrościł mu król Saул, i tak doszło między nimi do otwartej wojny. Po śmierci Saula władcą królestwa Judy i Izraela został Dawid i przez trzydzieści trzy lata panował w Jerozolimie. Za jego rządów Jerozolima stała się bogatym miastem, a naród żydowski cieszył się poważaniem wśród ościennych narodów. Izraelici podziwiali więc swego króla, który był i mądrym władcą, i dzielnym wojownikiem, i muzykiem, i poetą. Dawid był jednak tylko człowiekiem i dopuścił się także czynów, które nie podobały się Bogu, ale potrafił uznać swe błędy i ukorzyć się przed Panem świata. Z rodu Dawida pochodził Jezus Chrystus (1 Sm 16; 2 Sm 5,1-10).

DEBORA. Około 1100 r. przed Chr. żyła w Efraim pewna sławna kobieta o imieniu Debora - była sędzią i prorokinią. Izraelici przychodzili do niej po radę i wychwalali jej mądrość. Podczas wojny z Kanaaneczykami, którym przewodził Sisera, Debora dopóty podtrzymywała na duchu wojsko izraelskie, dopóki nie odniosło pełnego zwycięstwa. Triumfalna pieśń, ułożona przez nią z okazji tego zwycięstwa, należy do najstarszych świadectw poezji izraelskiej (Sdz 4 i 5).

DEKALOG, zob. Dziesięć Przykazań

DEKAPOL, zob. Dziesięć miast

DEMAS. Paweł w listach często imiennie wspomina swych przyjaciół, między innymi także Demasa. Nazywa go najpierw swoim współpracownikiem, a później z bólem wyznaje: "Demas mię opuścił". Prawdopodobnie Demas tęsknił za swoim rodzinnym miastem, Tesaloniką, i cierpiał z tego powodu wędrując z nie znającym spokoju Apostołem Pawłem, i w końcu go opuścił (Flm 24; 2 Tm 4,10).

DEMETRIUSZ. Wśród złotników efeskich, z których warsztatów pochodziły piękne świątynki bogini Artemidy, zawrzało, gdy spostrzegli, że ich rzemiosło znalazło się w niebezpieczeństwie. Apostoł Paweł powiedział bowiem w jednym ze swych kazań, że bogowie uczynieni rękami ludzkimi w ogóle nie są prawdziwymi bogami. Demetriusz cieszył się wśród złotników największą powagą, on też poprowadził ich do centrum miasta. Idąc krzyczeli: "Wielka Artemida Efeska!", tak że zamieszanie objęło cały Efez. Wzburzone tłumy zebrały się w teatrze, gdzie przemówił do nich sekretarz miejski, uspokoił je i jednocześnie pouczył Demetriusza, że jeśli on i jego przyjaciele chcą wnieść przeciwko komu skargę, powinni udać się do sądu. W czasie tego zamieszania Paweł za radą swych uczniów pozostał w domu, a gdy rozruchy ustały, opuścił miasto (Dz 19,23-20,1).

DEMON, zob. Diabeł

DENAR. "Czyj jest ten obraz i napis" - zapytał Jezus trzymając denara, który był monetą podatkową. Na denarze była wybita głowa cesarza rzymskiego. Denar był srebrną monetą rzymską, odpowiadającą greckiej drachmie, również monecie srebrnej, bądź stanowiącą czwartą część wartości srebrnika, kawałka srebrnego kruszcu, którym posługiwano się jak monetą. Denar stanowił zapłatę za jeden dzień pracy najemnej. Dobry Samarytanin wręczając właścicielowi gospody dwa denary, aby miał staranie o człowieka zranionego i ograbionego przez zbójców, dał mu hojną zapłatę (Mt 22,19; Łk 10,35).

DERBE - miasto w Azji Mniejszej, do którego w czasie podróży misyjnej przybyli Paweł i Barnaba. Jeden z pomocników Pawła, Gajusz, pochodził z Derbe. Tamtejsza gmina chrześcijańska była liczną i silną wspólnotą (Dz 14,6).

DESZCZ. Biblia często mówi o deszczu jako o czymś wielce pożądanym, wyczekiwanym, ponieważ kraje biblijne leżą w suchej i gorącej strefie klimatycznej. Po bezdeszczowym suchym lecie spada w połowie października wczesny deszcz. Na grudzień i styczeń przypada właściwa pora deszczowa. Obfite opady deszczu, oberwania chmur zamieniają wyschnięte potoki w rwące rzeki. Późny deszcz w kwietniu i maju kończy zimę, porę deszczową; znów rozpoczyna się suche lato. Deszcz w krajach biblijnych oznacza błogosławieństwo dla ludzi i zwierząt, dla ziemi i zbiorów (Pwt 11,14; Ps 72,6; Am 4,7).

DEUTERONOMIUM, zob. Księga Powtórzonego Prawa

DIABEŁ (zob. też Szatan). Określenia: diabeł, zły duch często pojawiają się w Ewangeliach i odnoszą się do istoty wrogiej Bogu i człowiekowi. Jezus spotykał ludzi opętanych przez diabła czy złego ducha i sprzeciwiających się zarówno Jemu, jak i dobru, które czynił. Nie byli oni chorzy lub obłąkani, lecz opętani, i tylko Jezus mógł im pomóc wyrzucając z nich diabła czy złego ducha (Mt 8,28-32; Łk 11,14-20).

DIAKON. Im bardziej rozrastała się wspólnota chrześcijan w Jerozolimie, tym więcej zadań do wypełnienia mieli apostołowie. Głosili Ewangelię, udzielali chrztu, a nadto musieli zajmować się wieloma sprawami młodej, rozwijającej się wspólnoty. Gdy obowiązków tych było już zbyt wiele, wybrano siedmiu mężczyzn, którzy cieszyli się dobrą sławą; nazywano ich jałmużnikami albo diakonami. Mieli oni dbać o sprawy duchowe gminy i troszczyć się o jej sprawy materialne oraz otaczać opieką ubogich. Nazwa diakon pochodzi od greckiego słowa *diakonos*, które znaczy: sługa. Od tego czasu urząd diakona jest wielce poważaną służbą w Kościele (Dz 6,1-6; 1 Tm 3,8-13).

DIASPORA - słowo pochodzące z języka greckiego i znaczące: rozproszenie. "Przebywali wtedy w Jerozolimie pobożni Żydzi ze wszystkich narodów pod słońcem." To zdanie z Dziejów Apostolskich dowodzi, że Żydzi byli rozproszeni po całej ówczesnie znanej ziemi. W tym samym, drugim, rozdziale wymienia się kraje, z których przybyli do Jerozolimy na święta. Mówili oni wprawdzie różnymi językami, ale wszyscy byli Żydami. Gdziekolwiek się osiedlali, budowali synagogi dla sprawowania służby Bożej. Pierwsi misjonarze chrześcijańscy, którzy wyruszyli z ziemi izraelskiej, aby głosić Chrystusa w całym ówczesnym świecie, przychodzili najczęściej do synagogi na nabożeństwa, podczas których zabierali głos i przepowiadali Dobrą Nowinę o Jezusie. Niektórzy z Żydów żyjących w diasporze dali posłuch ich słowom i uwierzyli w Chrystusa jako obiecanego Mesjasza (Dz 2,5-13).

DIDYMOS - grecki odpowiednik aramejskiego imienia Tomasz, które znaczy: bliźniak (J 11,16).

DINA. Gdy Jakub rozbił namioty koło Sychem, jego córka poszła popatrzeć na kobiety tego miasta. Tam spotkała młodego księcia Sychem, który się w niej zakochał. Tak bardzo pragnął ją poślubić, iż był gotów przestrzegać wszystkich zwyczajów, których zachowania domagali się od niego Jakub i jego rodzina. Jednakże bracia Diny nie mogli przebaczyć młodemu księciu, że zanim poprosił o jej rękę, obszedł się z nią niegodziwie. Zabili więc księcia i jego ojca, Chamora (Rdz 34).

DIONIZY. “Mężowie ateńscy, widzę, że jesteście pod każdym względem bardzo religijni” - tak Apostoł Paweł rozpoczął swą mowę do członków Areopagu, najwyższego trybunału w Atenach. Wszyscy oni byli bardzo zainteresowani sprawami religijnymi, gdyż musieli się liczyć z tradycyjnymi przekonaniami religijnymi swych obywateli. Członek trybunału ateńskiego, Dionizy, uważnie przysłuchiwał się słowom Pawła i uwierzył w to, co mówił; oprócz niego uwierzyła także pewna kobieta imieniem Damaris i wielu innych. Wielu jednak wyśmiewało się z dziwacznej, jak im się zdawało, nauki Pawła albo też mówili: “Posłuchamy cię o tym innym razem”. Dionizy zaś rozmawiał z Pawłem i przyłączył się do niego (Dz 17,22-34).

DOLINA. Żyzną nizinę, która rozciąga się między Samarią a Galileją i przez którą płynie potok Kiszon, nazywano po prostu doliną albo doliną (równiną, niziną) Jizreel, albo równiną Meggido. Przez nią biegł ważny trakt łączący Jordan z Morzem Śródziemnym; w niej stoczono też wiele bitew (Sdz 4,7; 6,33; 1 Sm 29; 1 Krl 20,26; 2 Krn 35,22).

DOLINA HINNOM albo Synów Hinnoma. W tej kamienistej i pozbawionej wody dolinie, położonej na południowy wschód od Jerozolimy, składano w czasach królewskich bożkowi Molochowi ofiary z ludzi. Później grzebano w niej przestępców i zakopywano zwierzęta, które padły, oraz spalano śmiecie. Dolina Hinnom (zwana też Gehenną) budziła smutne i ponure myśli, tak że często mówiło się o niej jako o “paszczy piekła” (Joz 15,8; 2 Krl 23,10; Jr 7,31-32.35).

DOLINA TERE Bintu rozciągająca się 30 km na południe od Jerozolimy. Doliną tą często kroczyły wojska filistyńskie przeciw Izraelitom. W niej też Dawid pokonał olbrzyma Goliata (1 Sm 17,2).

DOM (zob. też Pokój górny). W czasach biblijnych domy miały zwykle parter i piętro, i płaski dach. Grube mury wznoszono z suszonej na słońcu cegły. Biedniejsi właściciele domów mieli tylko stół, krzesło i matę z trzciny do spania. Zamożniejsi spali na kanapie lub łóżku. Piec niekiedy znajdował się na podwórku i przy dobrej pogodzie życie toczyło się przeważnie na zewnątrz domowych pomieszczeń. W czasach Jezusa domy były już większe i lepiej wyposażone, nawet w mniejszych wioskach.

DOTAN (zob. też Elizeusz). W czasie wojny między Izraelem i Aramem Izraelici mieli przewagę, bowiem prorok Elizeusz służył im radą i tajemnymi informacjami. Elizeusz mieszkał w mieście Dotan, położonym na żyznej równinie między górzystymi okolicami Samarii a górami Karmelu. Król Aramu postanowił więc uwięzić Elizeusza i wysłał silny oddział wojska, który miał otoczyć miasto i złapać proroka. Gdy wczesnym rankiem sługa Elizeusza wyszedł i zobaczył miasto otoczone nieprzyjacielskim wojskiem, przerażony zawołał: “Ach, panie! Jakże postąpimy?” Elizeusz zaś zaczął się modlić i gdy po chwili sługa znów spojrział, zobaczył górę pełną ognistych rumaków i wozów bojowych, otaczających Elizeusza. Prorok pomodlił się jeszcze raz i wojowników aramejskich dotknęła ślepotą, a Elizeusz powiódł ich do króla izraelskiego. Gdy odzyskali znów wzrok, zobaczyli, że stoją przed królem Izraela, a Elizeusz kazał dać im jeść i pić oraz odprawić nietkniętych do króla Aramu. Od tego czasu oddziały aramejskie nie napadały już na kraj Izraela (2 Krl 6,11-23).

DRACHMA, zob. Denar

DRUZYLLA - żona rzymskiego prokuratora Feliksa w Judei, który sądził Pawła. Była Żydówką i, jak niesie legenda, dokładała więcej starań niż jej mąż, aby uwolnić Apostoła, i często prowadziła z nim rozmowy w więzieniu (Dz 24,24-26).

DRZEWO FIGOWE. W krajach biblijnych drzewo to było bardzo cenione, ponieważ dawało cień i rodziło smaczne owoce. Jezus przebywając przed Świętem Paschy w Betanii, zobaczył drzewo figowe okryte bogatą zielenią. Podszedł do niego, spodziewając się, że wśród liści znajdzie i soczyste owoce. Wprawdzie nie była to właściwa pora zbioru fig, wczesne bowiem figi zbiera się dopiero w czerwcu, a późne - od sierpnia do grudnia, ale i przed Paschą można znaleźć pojedyncze owoce, które pozostawione

na drzewie przez zimę dojrzewają na wiosnę. Jezus doznał jednak rozczarowania, gdyż na drzewie, mimo całego przepychu zieleni, nie było ani jednego owocu. Podobnego zawodu doznawał Jezus ze strony tych, którzy uważali siebie za pobożnych, ale nie przynosili oczekiwanego owocu (Mt 21,18-22; Mk 11,12-14.20-26).

DRZEWO GENEALOGICZNE, zob. Rodowód

DRZEWO MORWOWE. Ewangelia Łukasza wspomina o drzewie morwowym (morwie), zwracając uwagę na jej korzenie głęboko sięgające w ziemię. Apostołowie proszą Jezusa, by przyniósł im wiary. Jezus nie odpowiada wprost na ich prośbę. Wskazuje natomiast na moc wiary, choćby była ona mała jak ziarnko gorczycy: „Gdybyście mieli wiarę jak ziarnko gorczycy, powiedzielibyście tej morwie: »Wyrywaj się z korzeniem i przesadź w morze!«, a byłaby wam posłuszna”. Prawdopodobnie jednak nie chodziło w tym przypadku o dobrze nam znane drzewo morwowe, ale raczej o sykomorę, która była tak pospolitym drzewem na wybrzeżu palestyńskim i w dolinie Jordanu, że stała się przysłowiowa (1 Krl 10,27; 2 Krn 1,15; Ps 78,47; Łk 17,6).

DRZEWO OLIWNE - najbardziej rozpowszechnione drzewo w Palestynie. Osiąga wysokość sześciu metrów, jego pień jest sękaty i popękany; liczne gałęzie i szarozielone liście dają cień, tak pożądany w upalne, słoneczne dni. Wczesną jesienią dojrzewają jego owoce, oliwki, które zbierano potrząsając gałęziami albo strącając kijami. Z miąższu oliwek pozyskiwano w specjalnych prasach oliwę, którą przechowywano w dzbanach. Oliwki też kiszono i spożywano z chlebem. Drewno z drzew oliwnych wykorzystywali w różnych celach rzemieślnicy i służyło jako opał. Nic więc dziwnego, że Biblia w wielu miejscach mówi o licznych pożytkach, jakie drzewo to przynosi ludziom, a Paweł na jego przykładzie wyjaśnia stosunek chrześcijan do nowej wspólnoty ustanowionej przez Chrystusa (Sdz 9,8-9; 1 Krl 6,23; Rz 11, 17-24).

DUCH, DUCH ŚWIĘTY. Słowo hebrajskie *mach* pojawia się w Starym Testamencie bardzo często i pierwotnie znaczyło: tchnienie czy wiatr, oprócz tego także - Boże tchnienie życia, Duch Boży. Duchowi Bożemu przypisuje się moc stwórczą. W dniu stworzenia unosił się On nad wodami praoceanu, wzbudził wszelkie życie w stworzeniu i przyrodzie. Spoczywał na prorokach i udzielał im siły do odważnego głoszenia słowa Bożego. Pełnią Ducha Bożego miał jednak radować się dopiero Mesjasz. W Nowym Testamencie greckie słowo *pneuma* oznacza Ducha Świętego albo Ducha Bożego. Nie widzi się już w Nim bezosobowej siły, lecz osobę Bożą, która pochodzi od Ojca i Syna. Jezus czuł się napełniony Duchem Pana. Jego mocą czynił cuda i wypędzał szatana, Jego mocą modlił się i cierpiał, Jego mocą powstał z martwych. Jezus obiecał swoim uczniom, że pošle im Ducha Świętego. W dniu Zielonych Świąt zstąpił On na nich pod postacią ognistych języków i pomógł im zrozumieć Dobrą Nowinę i ją głosić. Później uczniowie udzielali wiernym Ducha Świętego przez nałożenie na nich rąk (Rdz 1,2; Łk 4,18; Dz 2,1-4; 8,17).

DZIDA - lekki, krótki oszczep zawieszany na plecach (1 Sm 19,10).

DZIEDZICTWO. Słowa: dziedziczyć i dziedzictwo często pojawiają się w Biblii. Określają one to, co należy się jakiemuś człowiekowi lub ludowi. Gdy Izraelici weszli do ziemi, którą obiecał im Jahwe, mówili o niej jako o swym dziedzictwie. Nowy Testament mówi, że chrześcijanie odziedziczą królestwo Boże, a o Jezusie powiada, że Bóg ustanowił Go dziedzicem wszystkich rzeczy (Pwt 12,1; Mt 25,34; Rz 8,17; Hbr 1,2).

DZIEDZINIEC, zob. Przedsień

DZIEJE APOSTOLSKIE - jedna z ksiąg Nowego Testamentu, w której zostało opisane życie młodego Kościoła Chrystusowego. Opowiada się w nich, jak doszło do powstania pierwszej wspólnoty wierzących w Chrystusa w dniu Zielonych Świąt i jak przez działalność wielkiego Apostoła Pawła Dobra Nowina dotarła również do ludów pogańskich, aż do Rzymu. Księgę tę napisał Łukasz, autor trzeciej Ewangelii.

DZIEŃ PAŃSKI. W dawnym Izraelu przez dzień Pański rozumiano czas, w którym Bóg obdarzy Izrael pokojem i pozwoli mu cieszyć się zwycięstwem nad wrogami. Późniejsi prorocy zapowiadali go natomiast jako dzień przerażenia i sądu, i kary za wszystkie publiczne i osobiste grzechy ludu izraelskiego. Ostrzegali lud przed nieszczęściem, które spadnie na niego w owym dniu, jeżeli nie będzie posłuszny Prawu Bożemu. W Nowym Testamencie rozumie się przez dzień Pański czas powtórnego przyjścia Chry-

stusa. Apokalipsa św. Jana dniem Pańskim nazywa niedzielę, pierwszy dzień tygodnia, w którym schodzili się chrześcijanie, aby wspominać wydarzenia związane z życiem Jezusa Chrystusa i Jego zmartwychwstanie (Am 5, 18-20; 1 Kor 1, 8; Flp 1,6; Ap 1,10).

DZIEŃ PRZEBLĄGANIA. Dla Żydów Dzień Przeblągania jest najświętszym dniem w roku. Obchodzi się go 10 dnia siódmego miesiąca. Modlitwy zanoszone w świątyni i post są wyrazem wdzięczności okazywanej Bogu za udzielone ludowi dobra i prośby o przebaczenie grzechów. W miejscu zwanym Święte Świętych arcykapłan składał w tym dniu Bogu ofiarę przeblągalną. Autor Listu do Hebrajczyków z tą ofiarą porównuje ofiarę złożoną przez Chrystusa i stwierdza: "Jeśli krew kozłów i cielców oraz popiół z krowy [...] sprawiają oczyszczenie ciała, to o ile bardziej krew Chrystusa, który przez Ducha wiecznego złożył Bogu samego siebie jako nieskalaną ofiarę, oczyści wasze sumienia z martwych uczynków, abyście mogli służyć Bogu żywemu" (Kpł 23,27-32; Hbr 9,13-14).

DZIESIĘCINA. W czasach biblijnych każdy Izraelita był zobowiązany do składania na rzecz świątyni dziesięciny, to znaczy dziesiątej części plonów, trzody czy zysku z handlu. Lewici zaś, którzy troszczyli się o służbę Bożą w świątyni i nie mieli żadnych innych dochodów, bowiem przy podziale Ziemi Obiecanej nie przypadła pokoleniu Lewiego żadna jej część, mieli prawo przyjmowania dziesięciny i zapewniania z niej środków utrzymania również kapłanom. Jezus nie występował przeciwko prawu pobierania dziesięciny, ale ganił tych, którzy chociaż skrupulatnie oddawali ze wszystkiego dziesięcinę, zaniedbywali sprawy znacznie ważniejsze niż to prawo, nie dbając ani o sprawiedliwość, ani o miłość do Boga i bliźniego (Kpł 27,30-33; Łk 11,42; Hbr 7,5).

DZIESIĘĆ MIAST (Dekapol) - związek dziesięciu miast, położonych głównie na południowo-wschodnim wybrzeżu jeziora Genezaret. Gdy Jezus zaczął obchodzić całą Galileę, nauczać o królestwie Bożym i uzdrawiać chorych, wieść o Nim dotarła i do Dekapolu. Pewnego razu przeprowadził się wraz z uczniami na drugą stronę jeziora Genezaret, właśnie do Dekapolu. Gdy tylko wysiedli z łodzi, wybiegł Mu naprzeciw nieszczęśliwy człowiek, opętany przez ducha nieczystego. Jezus ujrawszy go, powiedział: "Wyjdź, duchu nieczysty, z tego człowieka", a duchy nieczyste - bo było ich wiele - natychmiast wyszły z niego i weszły w stado świń, które ruszyły pędem po urwistym zboczach do jeziora i potonęły. Uzdrawiony zaś powrócił do swego domu i w całym Dekapolu głosił, co uczynił dlań Jezus (Mk 5,1-20).

DZIESIĘĆ PRZYKAZAŃ (Dekalog). Na górze Synaj Bóg dał ludowi izraelskiemu dziesięć przykazań, "dziesięć słów", wyrytych następnie na dwóch kamiennych tablicach. Bóg podał w nich wskazówki, których powinien przestrzegać lud izraelski, jeśli chce pozostać wierny przymierzu, które zawarł z nim Bóg. Jezus to "streszczenie" całego Prawa Bożego uważał za nadal obowiązujące, co znalazło wyraz i w Jego życiu, i w Jego nauczaniu, ale zarazem kładł nacisk na przykazanie miłości Boga i bliźniego, widząc w nim wypełnienie wszelkiego prawa Bożego, w tym i Dziesięciu Przykazań (Wj 20; Mt 22,37-40).

DZIEŻA. Nieomal we wszystkich domach izraelskich była dzieża, w której wyrabiano ciasto. Mąkę zmieszaną z wodą, z dodatkiem soli i odrobiny zaczynu ugniatano ręką w dzieży i z tak przygotowanego ciasta wypiekano chleb. Dzieże były albo drewniane, albo gliniane (Wj 12,34).

DZWONEK. Do dolnego kraju szaty arcykapłana były przyszyte złote dzwonki, aby ludzie słyszeli, gdy będzie wchodził do Miejsca Świętego i gdy będzie z niego wychodził. Zwierzętom, a czasem także dzieciom, zawieszano na szyi dzwonki, żeby było wiadomo, gdzie się znajdują (Wj 28,33-34).

EBEDMELEK. Gdy w czasie oblężenia Jerozolimy prorok Jeremiasz został wrzucony do studni, w której nie było już wody, a jedynie błoto, ulitował się nad nim Ebedmelek i wstawił się za nim u króla Sedecjasza. Król pozwolił wydobyć proroka ze studni. Ebedmelek wziął ze sobą trzech silnych mężczyzn, potem spuścił na linach do studni podartą i znoszoną odzież, żeby Jeremiasz podłożył ją sobie pod pachy, i wydobyli proroka na linach (Jr 38, 6-13).

EBEN-HAEZER znaczy: kamień pomocy. W czasie jednej z wojen, która rozgorzała między Izraelitami a Filistynami, prorok Samuel modlił się do Boga o zwycięstwo dla Izraela. Samuel towarzyszył wojownikom, zachęcał ich i zanosił modły podczas walki. Gdy Filistyni zostali pokonani, Samuel ustawił kamień na pamiątkę tego zwycięstwa i nazwał go Eben-Haezer (1 Sm 7,7-12).

EDEN. Ogród Eden, który Bóg założył dla Adama, ma przypominać, jak szczęśliwie żyli ludzie, zanim popełnili pierwszy grzech. Bóg nie ponosi winy za to, że nasze życie na ziemi jest często tak smutne i bolesne. Opowiadanie o stworzeniu mówi o harmonijnym i szczęśliwym życiu pierwszych ludzi, Adama i Ewy, w raju, dopóki nie zakradło się zło do ich serc. Dali posłuch słowom węża i zjedli owoc z drzewa poznania dobra i zła, chcąc dorównać Bogu. Okazali się nieposłuszni swemu Stwórcy i musieli opuścić piękny ogród, w którym dotąd szczęśliwie przebywali w bliskości Boga. Teraz zaczęli doświadczać trudu, cierpienia i nieszczęścia. Nie byli jednak pozostawieni sobie. Bóg, ich Stwórca, otoczył ich opieką i był nadal z nimi. Podług Biblii ogród Eden znajdował się na terenach położonych między Eufratem a Tygrysem (Rdz 2 i 3).

EDOM (zob. też Ezaw). Ezaw powiedział do Jakuba: "Daj mi choć trochę tej czerwonej potrawy, jestem bowiem znużony". Dlatego nazwano go Edom, słowo to bowiem znaczy: czerwony, czerwony, a Edomitami - potomków Ezawa zamieszkujących ziemię między Morzem Martwym i Morzem Czerwonym, czerwoną górzystą okolicę, poprzerywaną rozpadlinami. Od dawien dawna Izraelici i Edomici byli wrogami. Edomici musieli bezustannie bronić swych skąpych terenów uprawnych przed Izraelitami zamieszkującymi ziemię nad Jordanem (Rdz 25,30-34).

EFA (zob. też Bat) - miara pojemności materiałów sypkich, np. zboża. Obejmowała ona około 40 l, a więc tyle co bat, miara pojemności płynów (Sdz 6,19; Iz 5,10; Ez 45,11).

EFEZ (zob. też Demetriusz) - niegdyś wielkie i znaczące miasto greckie, położone na zachodnim wybrzeżu Małej Azji; pozostały po nim tylko ruiny. W czasach Pawła Apostoła Efez był znaczącym portem handlowym i cieszył się wielką sławą z powodu mieszkających w nim złotników i świątyni Artemidy. Paweł prawie trzy lata przebywał w Efezie czy w jego okolicy i stąd wyprawiał się też w podróż misyjną (Dz 19,8-20).

EFEZJANIE, zob. List do Efezjan

EFFATHA. Słowo to wypowiedział Jezus, gdy uzdrowił głuchoniemego. Włożył mu palec do uszu, dotknął śliną jego języka i powiedział po aramejsku: *Effatha*, to znaczy: otwórz się! Natychmiast też otworzyły się jego uszy i mógł prawidłowo mówić (Mk 7,31-35).

EFOD (zob. też Pektorał) - wierzchnia szata żydowskich kapłanów. Znane były dwa rodzaje efodu: jeden ze zwykłego płótna, który nosili kapłani, drugi z niebieskiej i czerwonej purpury, nadto ozdobiony złotym haftem, a więc kosztowniejszy i przeznaczony dla najwyższego kapłana (Kpł 8,7).

EFRAIM - imię drugiego syna Józefa; jego potomkowie osiedlili się w górzystej i żyznej okolicy środkowej Palestyny (Joz 16,1-10).

EFRATA - dawna nazwa Betlejem; nazwy tej używa się w Starym Testamencie, a znaczy: żyzny kraj (Rdz 35,16-21).

EGIPT I EGIPCJANIE. O Egipcie i jego mieszkańcach wspomina Biblia około dwustu razy. Czarnoziem doliny Nilu zapewniał bogate zbiory, dzięki którym Egipt rósł w potęgę i znaczenie. Wszystkie ludy czasów biblijnych znały Egipt, jego potężnych królów - faraonów, jego budowle i wysoką kulturę. W Egipcie Bóg powołał przez Mojżesza synów i córki Izraela na swój lud, wywiódł ich z niewoli i prowadził w czasie długoletniej wędrówki do Ziemi Obiecanej. Izraelici zachowali o Egipcie wiele smutnych wspomnień, a prorocy często przypominali im, jak cudowną dobroć okazał Bóg, gdy wywiódł ich z niewoli egipskiej. Tak więc Egipt był nie tylko krajem, w którym doznawali losu niewolników, lecz także ziemią, w której Bóg obdarzył ich wolnością (Wj 1-14).

EHUD - jedyny leworęki, o którym wspomina Biblia; jego imię znaczy: energiczny, mocny. Gdy Izrael zbuntował się przeciw Moabowi, Ehud postanowił zabić Egiona, bardzo otyłego i ociążonego króla Moabu. Ehud udał się do niego z podarunkiem i poprosił o rozmowę w cztery oczy. Król go przyjął. Ehud w czasie rozmowy sięgnął po sztylet ukryty pod szatami i zadał królowi śmiertelny cios lewą ręką, po czym opuścił komnatę królewską (Sdz 3,14-22).

EKLEZJASTES, zob. Księga Koheleta

EKLEZJASTYK, zob. Mądrość Syracha

EKRON - jedno z pięciu wielkich miast filistyńskich, które raz było w posiadaniu pokolenia Dana, innym razem Filistynów. Ekron był znanym miastem, ponieważ oddawano w nim cześć bożkowi Baal-Zebubowi (Belzebubowi) i przez jakiś czas przebywała tu Arka Przymierza (1 Sm 5,10-12; 2 Krl 1,3).

ELAMICI. Wśród cudzoziemców, którzy wymieniem są jako świadkowie cudu zstąpienia Ducha Świętego w Zielone Świąta, znajdowali się również Elamici. Przybyli z Elamu, krainy położonej nad Zatoką Perską (Dz 2,9).

ELAT. Gdy Izraelici wędrowali z Egiptu do Ziemi Obiecanej, zazwyczaj rozbijali obóz w miejscach, gdzie mogli znaleźć wodę i cieniste gaje palmowe. Jednym z takich miejsc postojowych był Elat, położony nad Zatoką Akaba, na północnym wybrzeżu Morza Czerwonego. Później, za czasów Salomona, wypływała stąd na Morze Czerwone flota handlowa kierując się do Ofiru, by powrócić ze złotem i kosztownymi kamieniami, którymi ozdobiono pałac i świątynię jerozolimską (Pwt 2,8; 1 Krl 9,26).

ELEAZAR - trzeci syn Aarona, który w czasie wędrówki Izraelitów przez pustynię został następcą ojca na urzędzie kapłańskim (Pwt 10,6).

ELIAB. Gdy prorok Samuel stanął na dziedzińcu Betlejemity Jessego, aby spośród jego synów wybrać wodza ludu, został mu przedstawiony także Eliab. Ten dobrze prezentujący się młodzieniec był najstarszym z ośmiu synów Jessego i wydawało się, że on właśnie najlepiej nadaje się do piastowania tak wysokiego urzędu. Samuel jednak posłuszny woli Boga wybrał na wodza ludu najmłodszego z synów Jessego, Dawida. Imię Eliab, które często pojawia się na kartach Starego Testamentu, znaczy: Bóg jest ojcem (1 Sm 16,6).

ELIAKIM - zarządca pałacu króla Ezechiasza w czasie, gdy Asyryjczycy zagrażali Jerozolimie. Sennacheryb, król Asyrii, wysłał w charakterze posłańca swego rabsaka, czyli wielkiego podczaszego, pod mury Jerozolimy. Rabsak polecił przywołać króla Ezechiasza, ten zaś wysłał zarządcę Eliakima. Gdy tylko Eliakim przybył, rabsak namawiał i jego, i cały lud, aby opowiedzieli się po stronie króla asyryjskiego. Eliakim wysłuchał spokojnie jego chępliwych słów i przekazał je swemu królowi i prorokowi Izajaszowi. Wówczas Izajasz rzekł, by nikt się nie trwożył, i przepowiedział ocalenie miasta i ludu, i tak się też stało. Imię Eliakim częściej pojawia się w Starym Testamencie, a znaczy: Bóg podnosi, pociesza (2 Krl 18-19).

ELIASZ (zob. też Achab). Za panowania króla Achaba przybył do Izraela prorok Eliasz. W owym czasie panowały tu głód i posucha, tak że Eliasz wędrował głodny i spragniony. W okolicy, w której się zatrzymał, nie było nic do jedzenia, ale każdego dnia Bóg posyłał mu przez kruki chleb i mięso, a wodę pił Eliasz z potoku. Dla proroka był to znak, że Bóg bezustannie się o niego troszczy. Głosił też wielkość i wszechmoc jedyne prawdziwego Boga, aby przekonać o tej prawdzie Izraelitów, bowiem wielu z nich oddawało cześć innym bogom (Baalom). W końcu wezwał kapłanów Baala na górę Karmel, gdzie zgromadził się też lud izraelski. Gdy przybyli, kazał, by przygotowali ofiarę z cielca i prosili swego boga, aby zesłał ogień z nieba. Uczynili tak, jak powiedział. Przez cały dzień zanosili modły do swego boga, ale nic się nie wydarzyło. Wtedy Eliasz zbudował ołtarz, przygotował ofiarę, położył ją na drwach, wszystko - ofiarę, drwa i ołtarz - polewał wodą i pomodlił się do Boga Izraela, aby zesłał ogień. Wówczas spadł z nieba ogień i strawił ofiarę. Zgromadzony zaś lud padł na kolana i głośno wołał: "Pan jest Bogiem!" (1 Krl 18,17-39).

ELIHU - jeden z przyjaciół Hioba, którzy przyszli go odwiedzić i pocieszyć w nieszczęściu. Elihu wzbraniał się przemówić pierwszy, ponieważ był najmłodszy. Zabrawszy w końcu głos, powiedział: "Mądrość nie z wiekiem przychodzi, a prawość nie tylko starcom jest znana". W dalszych słowach przypominał cierpiącemu Hiobowi o zbawczej woli i opatrności Boga (Hi 32-37).

ELIZEUSZ (zob. też Dotan, Naaman). "Eliasz, podszedłszy do niego, zarzucił na niego swój płaszcz. Wówczas Elizeusz zostawił woły i pobiegł za Eliaszem." W taki to szczególny sposób Eliasz wyznaczył na swego następcę Elizeusza, który potem ponad pięćdziesiąt lat działał jako prorok w Izraelu. Żył wśród prostego ludu, bywał w pałacach królewskich, udzielał porad politycznych i wciąż przypominał, jak Eliasz, ludowi o powinnościach wobec Boga. Znana jest historia o Elizeuszu i kobiecie z krainy Szunem, u której częściej bywał w gościnie. Gdy umarł jej syn, Elizeusz wzbudził go z martwych. Elizeusz był

znany daleko poza ziemią izraelską, ponieważ nie tylko mówił o Bogu, lecz także dokonywał wielkich czynów z Jego pomocą (1 Krl 19,19-20; 2 Krl 4,8-37).

ELOI, ELOI, LEMA SABACHTHANI. Tuż przed swoją śmiercią na krzyżu Jezus zawołał donośnym głosem: “Boże mój, Boże mój, czemuś Mnie opuścił?” Jezus zwrócił się do Boga słowami Psalmu 22, mówiącego, że Bóg zwykł wysłuchiwać tych, którzy proszą Go o pomoc. Jezus wypowiedział te słowa nie w języku hebrajskim, lecz aramejskim, którym posługiwał się na co dzień, co świadczyło o Jego wielkiej udręce (Mk 15,35-37).

ELŻBIETA. “Błogosławiona jesteś między niewiastami...” - tymi słowami pozdrowiła Elżbieta swoją krewną, Maryję, która przybyła do niej w odwiedzinach przed narodzeniem Jezusa. Elżbieta była żoną Zachariasza i знаła cudowną tajemnicę o przyjściu Jezusa. Jej własny syn, Jan Chrzciciel, głosił później całemu ludowi radosną nowinę o nadejściu Chrystusa (Łk 1,42).

EMAUS - położona niedaleko Jerozolimy wieś, do której dwaj uczniowie Jezusa udali się w poranek wielkanocny. Idąc prowadzili ożywioną rozmowę o tym, co wydarzyło się ostatnio w Jerozolimie, a mianowicie o ukrzyżowaniu Jezusa i o Jego - jak usłyszeli - powstaniu z martwych. Nagle przyłączył się do nich jakiś nieznajomy. Byli zdumieni, że nie wiedział - jak się zdawało - o ostatnich wydarzeniach w Jerozolimie. Zastanawiał ich jednak sposób, w jaki wykladał im słowa Pisma. Przybywszy do wsi, zaprosili go na posiłek. Gdy zajął miejsce przy stole, wziął chleb, pobłogosławił go, połamał i podał im. Wtedy poznali, że był to Jezus, ale On zniknął im z oczu. Natychmiast też pośpieszyli z powrotem do Jerozolimy, aby opowiedzieć apostołom, że widzieli Pana (Łk 24,13-35).

EMMANUEL. “Oto Panna pocnie i porodzi Syna i nazwie go imieniem Emmanuel, to znaczy »Bóg z nami« ...” To proroctwo Izajaszowe, przypomniane Józefowi we śnie na krótko przed narodzeniem się Jezusa Chrystusa, spełniło się dzięki Maryi. Biblia tylko trzy razy wymienia to piękne imię Jezusa. Dwa razy w proroctwach Izajasza i raz w Ewangelii Mateuszowej. Imię to jest w pełni uzasadnione, gdyż w Jezusie rzeczywiście Bóg jest z nami (Iz 7,14; Mt 1,23).

ENDOR. Gdy Filistyni po śmierci Samuela wyruszyli przeciwko Izraelowi, król Saul chciał się dowiedzieć, jaki los czeka jego lud. Ponieważ nie otrzymał odpowiedzi ani od Boga, ani od proroków, udał się nocą do wróżki, która mieszkała w Endor, w północnej Palestynie. Na naleganie Saula wywołała ducha proroka Samuela, który przepowiedział królowi nieszczęście, jakie się zdarzy w czasie oczekującej go bitwy z Filistynami (1 Sm 28,7-25).

ENEASZ - mieszkaniec Liddy, który był sparaliżowany i od ośmiu lat leżał w łóżku. Gdy Piotr przybył do Liddy i odwiedził Eneasa, kazał mu w imię Jezusa wstać i zasłać swoje łoże. Eneasza na te słowa natychmiast wstał i zaczął chodzić (Dz 9,32-34).

EPAFRAS - odważny, gorliwy misjonarz wczesnego Kościoła. Współpracował z Pawłem Apostołem, który nazywał go współsługą i współwięźniem. Odwiedził też Pawła w czasie, gdy ten przebywał w więzieniu w Rzymie, i zapewne poinformował o niepokojącej sytuacji w gminach. List wysłany przez Pawła do Kolosan jest właśnie wyrazem jego niepokojów i troski o powierzona mu przez Chrystusa wspólnota chrześcijan (Kol 1,7).

EPAFRODYT. Gdy Paweł przebywał w więzieniu w Rzymie, wierni z Filippi wysłali do niego Epafrodytę. W czasie długiej i wyczerpującej podróży Epafrodyta ciężko zachorował. Gdy wyzdrowiał, Paweł wyprawił go z powrotem, dziękując Filipianom za zainteresowanie swoim losem (Flp 2,25-30; 4,14-20).

EPIKUREJCZYCY. “Cóż chce powiedzieć ten nowinkarz?” - pytali niektórzy mieszkający w Atenach epikurejczycy, mając na myśli Pawła. Zawsze chętnie słuchali nowinek i byli też ciekawi, co ma do powiedzenia ten - jak im się zdawało - osobliwy Żyd. Epikurejczycy byli zwolennikami Epikura, filozofa greckiego, który w 306 r. przed Chr. założył szkołę filozoficzną, i stawiali sobie za cel osiągnięcie szczęśliwości tu, na ziemi, dzięki pokojowi ducha, nie wierzyli bowiem w życie pozagrobowe (Dz 17,18).

ERAST - pomocnik Pawła, którego wraz z Tymoteuszem Apostoł wysłał do Macedonii, a sam jeszcze przez jakiś czas działał w okolicy Efezu. Przypuszcza się, że Erast przyjął wiarę w Koryncie, a później towarzyszył Pawłowi w jego podróżach (Dz 19,21-22).

ESTERA - główna postać starotestamentowej Księgi Estery. Była Żydówką, która została żoną perskiego króla, Kserksesa. Nie można z całą pewnością powiedzieć, czy Księga Estery jest utworem historycznym

czy poetyckim. Opowiada ona o życiu uprowadzonych do niewoli Żydów w jednym z perskich miast około 480 r. przed Chr. oraz o ich ocaleniu dzięki odważnemu wystąpieniu Estery.

ETIOPIA - wielki kraj w Afryce Wschodniej. Ludność tej krainy ma pochodzić od Kusza, wnuka Noego. Najbardziej znanym Etiopczykiem w Biblii jest dworzanin królowej Etiopii, którego nawrócił Filip. Wielu Etiopczyków wierzy, że nawrócenie to było wypełnieniem proroczych słów Psalmu 68, 32: "Niech Kusz wyciągnie swe ręce do Boga" (Dz 8,26-40).

EUFRAFAT (hebr. Perat) - najdłuższa rzeka w zachodniej Azji. Swój początek bierze w dzisiejszej Turcji, płynie poprzez rozległe równiny Mezopotamii i w końcu, po około 2700 km, znajduje ujście w Zatoce Perskiej. Często nazywa się go wielką Rzeką albo po prostu Rzeką. Nad jego brzegami leżały sławne miasta, na przykład Babilon (Rdz 2,14; Pwt 11,24; 2 Krl 24,7).

EUNICE. Pisząc do swego młodego przyjaciela Tymoteusza, Paweł poucza go o sprawach wiary chrześcijańskiej, dając mu za wzór jego matkę, Eunice, i babkę, Lois. Paweł był przekonany, że ich wiarę nosi też w sercu Tymoteusz. Apostoł był mile widzianym gościem w domu Eunice, w Listrze (2 Tm 1,5).

EUTYCH - imię greckie, które znaczy: szczęśliwy. Imię to nosił pewien młodzieniec mieszkający w Troadzie. Pewnego razu, gdy zebrała się tamtejsza wspólnota wiernych na nabożeństwie, a Paweł długo do niej przemawiał, Eutyech, który siedział na parapecie, w końcu zmęczony zasnął i spadł z trzeciego piętra. Podniesiono go martwego, Paweł zaś zszedł do niego, wziął go w ramiona i przywrócił mu życie (Dz 20,7-12).

EWA - imię, które Adam nadał swej żonie, bo stała się ona "matką wszystkich żyjących". Według Księgi Rodzaju Ewa została stworzona z żebra Adama - co ma obrazowo wskazywać na równość kobiety i mężczyzny - i była matką Kaina, Abla i Seta (Rdz 2,22; 3,20).

EWANGELIA - dobra, radosna nowina o Jezusie Chrystusie, który będąc Synem Bożym, przyszedł na ziemię i pojednał nas ze swym Ojcem. Cztery Ewangelie (Mateusza, Marka, Łukasza i Jana) głoszą tę Dobrą Nowinę wszystkim ludziom. W Ewangeliach zostało zapisane, co pierwsze gminy wiedziały o Jezusie. Ewangelie opowiadają o Jego narodzeniu, o życiu i działalności, o Jego śmierci i zmartwychwstaniu. Pierwszym ewangelistą był Marek. Mateusz i Łukasz wykorzystali częściowo to, co spisał Marek. Jan napisał swą Ewangelię później; jego Ewangelia różni się też od pozostałych - znacznie więcej w niej rozważań teologicznych, brak przypowieści, za to wiele mów Jezusa.

EWANGELIA WEDŁUG ŚW. JANA (zob. też Ewangelia) jest jedną z najgłębszych treściowo ksiąg biblijnych. Autor, którym mógł być Jan apostoł, postanawia po wielu latach opowiedzieć o życiu Jezusa na ziemi. Nazywa Jezusa Barankiem Bożym, Chlebem życia, Dobrym Pasterzem, Prawdziwym Krzewem Winnym, Światłością świata, Królem prawdy i Zbawcą świata. W czasie, z którego pochodzi ta księga, a więc pod koniec I w., już wielu słyszało o Jezusie - zarówno Żydów, jak i pogan. Do nich właśnie zwraca się autor tak przedstawiając Jezusa, by wszystkich do Niego przyciągnąć i by wszyscy w Niego uwierzyli. Gorąco pragnie, żeby cały świat dowiedział się o Jezusie, o Tym, który dokonał na ziemi tak wielu cudownych rzeczy; "gdyby je szczegółowo opisać, to sądzę - powiada autor - że cały świat nie pomieściłby ksiąg, które by trzeba napisać" (J 21,25).

EWANGELIA WEDŁUG ŚW. ŁUKASZA (zob. też Ewangelia, Dzieje Apostolskie). Wielu uważa, że Ewangelia Łukaszowa jest najpiękniejszą księgą Biblii. Opowiada szczegółowo o narodzeniu Jezusa i zawiera wiele Jego nauk. Niektóre ze wspaniałych i głębokich przypowieści i opowiadań Jezusa znajdujemy tylko w tej Ewangeli. Tylko Łukasz przekazuje opowieść o synu marnotrawnym, historię Marty i Marii, historię o uzdrowieniu młodzieńca z Naim, przypowieść o bogaczu i ubogim Łazarzu, historię Zacheusza, przypowieść o niewiernych zarządcach i historię o uczniach idących w poranek wielkanocny do Emaus. Łukasz musiał znać kogoś, kto przebywał z Jezusem i opowiedział mu o tych wszystkich wydarzeniach. Łukasz tak pisał o Jezusie, aby uwierzyli w Niego nie-Żydzi, a w Dziejach Apostolskich opowiada, jak wiara w Niego rozszerzała się poza ziemią palestyńską.

EWANGELIA WEDŁUG ŚW. MARKA (zob. też Ewangelia). Kanon Nowego Testamentu wymienia Ewangelię Marka jako drugą Ewangelię, po Ewangeli. Mateusza, chociaż spośród Ewangelii kanonicznych została napisana pierwsza. Jest też Ewangelią najkrótszą i najprostszą. Jej autor, Jan Marek, pochodził z Jerozolimy i był synem Marii, u której zbierała się najstarsza wspólnota chrześcijan. Był kuzynem

Barnaby i wraz z nim towarzyszył Pawłowi w jego pierwszej podróży misyjnej, później z Barnabą osiadł na Cyprze, wreszcie znów pomagał Pawłowi. O wielu rzeczach dowiedział się Marek też od Piotra, z którym był zaprzyjaźniony. Siedem spośród szesnastu rozdziałów swej Ewangelii poświęca ostatnim tygodniom życia Jezusa. Być może, wydarzenia z tego okresu zapadły głębiej w pamięci Piotra niż inne. Marek pisze krótkimi i jasnymi zdaniem, jak gdyby spisywał relację naocznego świadka. Przyjmuje się, że Ewangelia Marka powstała około 65 r. po Chr. (Dz 12,12,25; 13,5; 15,39; Kol 4,10; 1 P 5,13).

EWANGELIA WEDŁUG ŚW. MATEUSZA (zob. też Ewangelia). W kanonie Nowego Testamentu Ewangelia Mateuszowa znajduje się na pierwszym miejscu, chociaż jej autor opiera się na Ewangelii Markowej. Ewangelia Mateusza jest obszerniejsza niż Markowa, zawiera wiele nowego materiału, np. przypowieść o chwaście w pszenicy, nielitościwym dłużniku, roztropnych i niemądrych pannach. Szczególną uwagę zwraca łączenie poszczególnych wypowiedzi Jezusa w większe mowy, np. tzw. Kazanie na Górze. Ewangelia Mateusza adresowana jest przede wszystkim do Żydów, którzy uwierzyli w Chrystusa (judeochrześcijań), widzi więc w Jezusie Mesjasza od dawna oczekiwanego przez lud izraelski, a także władcę królestwa Bożego, które obejmie ludzi wszystkich narodów. Ewangelia ta została napisana około 70 r. po Chr. Tradycja wczesnochrześcijańska przypisuje jej autorstwo jednemu z dwunastu apostołów, Mateuszowi.

EWANGELISTA - określenie tego, kto głosi Dobrą Nowinę, czyli Ewangelię. Paweł odróżnia tę posługę od służby apostołów i proroków. Później nazwano tak autorów czterech Ewangelii (Ef 4,1 1).

EXODUS - słowo to pochodzi z języka greckiego, używa się go na określenie Drugiej Księgi Mojżesza, a znaczy: wyjście. W księdze tej opisane zostały wyjście Izraelitów z Egiptu i ich wędrówka do Ziemi Obiecanej. Księga ta również opowiada, w jaki sposób lud izraelski otrzymał Prawo i stał się jednym narodem. Wszystko to działo się mniej więcej 1250 lat przed narodzeniem Chrystusa i było przygotowaniem Izraela na przyjęcie od Boga największego daru - Jezusa Chrystusa.

EZAW (zob. też Prawo pierworództwa, Edom). Starszy z bliźniaczych synów Izaaka i Rebeki odznaczał się rudym i gęstym owłosieniem. Był wspaniałym myśliwym, który swemu staremu i ślepemu ojcu przynosił smaczną dziczyznę. Był też ulubionym synem Izaaka. Rebeka kochała jednak bardziej jego bliźniaczego brata, Jakuba. Pewnego razu Izaak czując, że dobiega kresu swych dni, wezwał Ezawa, by poszedł na polowanie, przyrzadził mu ulubioną potrawę, on zaś da mu swe błogosławieństwo i przekazać dziedzictwo. Rozmowę tę podслуchała Rebeka. Gdy więc Ezaw wyruszył na polowanie, Rebeka i Jakub skorzystali z okazji, aby oszukać starego Izaaka. Przyrzadzili smaczną potrawę, a ręce i szyję Jakuba owinęli skórkami kozłat. Izaak dotknął owłosionych rąk, poczuł smaczną zapach potrawy i pomyślał, że to Ezaw powrócił już z polowania. Wprowadzony w błąd udzielił ojcowskiego błogosławieństwa przebiegłemu Jakubowi i jemu też przekazał całe dziedzictwo. Gdy Ezaw powrócił z polowania i spostrzegł, że go oszukano, wpadł w wielką złość. Obydwaj bracia stali się zawziętymi wrogami, a u korzeni sporów i niesnasek między potomkami Ezawa, Edomitami, i potomkami Jakuba, Izraelitami, leżało to właśnie zdarzenie, chociaż sami bracia później się pogodzili (Rdz 27,5-41).

EZDRASZ (zob. też Księga Ezdrasza) - przywódca Żydów podczas niewoli babilońskiej. Był doradcą króla perskiego w sprawach żydowskich i poradził mu, żeby pozwolił Żydom na powrót do Jerozolimy. W 458 r. przed Chr. Ezdrasz przyszedł do Jerozolimy z dużą grupą Żydów, którzy złożyli drogocenne dary dla świątyni. Na Ezdraszu spoczywała odpowiedzialność za wprowadzenie na nowo prawa żydowskiego i unormowanie życia Żydów w dawnej ojczyźnie. Później wspierał Nehemiasza przy odbudowie murów Jerozolimy (Ezd 7,1-10).

EZECHIASZ. "Czynił on to, co jest słuszne w oczach Pańskich..." - tymi słowami Biblia oddaje hołd jednemu z najlepszych królów Judy, Ezechiaszowi, który mając dwadzieścia pięć lat, wstąpił na tron, a zmarł w 699 r. przed Chr., mając lat pięćdziesiąt cztery. Przywrócił świątynię służbie Bożej i zadbał, by uroczyscie obchodzono wszystkie święta żydowskie. Zniszczył też węża miedzianego, któremu na pamiątkę wydarzeń w czasie wędrówki przez pustynię lud składał aż do tego czasu ofiary kadzielne. W trosce o obronność Jerozolimy zbudował sadzawkę i wodociąg, którym sprowadzano wodę do miasta. Żydzi z wielką wdzięcznością wspominali panowanie króla Ezechiasza (2 Krl 18-20).

EZECHIEL -jeden z wielkich proroków; jego imię znaczy: Bóg jest mocny. W 597 r. przed Chr. został wraz z wieloma innymi Żydami uprowadzony do Babilonu, do niewoli. Miał wówczas dwadzieścia pięć lat, był kapłanem, pochodził z wyższych warstw, a orędzie, które głosił, było z powagą przyjmowane przez Żydów przebywających na wygnaniu. Ezechiel mówił, że powinni okazywać zaufanie Bogu, który pewnego dnia objawi znów swą chwałę pośród swego ludu. Prorok Ezechiel pomagał Żydom znosić życie na obczyźnie i przygotować się na przyszłe wydarzenia. Zmarł około 570 r. przed Chr. w niewoli. Jego słowa zostały zebrane w księgę, która nosi jego imię, w Księgę Ezechiela. Najważniejszą jej częścią jest opis służby Bożej w przyszłej wspaniałej świątyni, której budowlę przedstawia się we wszystkich szczegółach. Ezechiel ukazuje Żydom żyjącym na wygnaniu, że Bóg i oddawanie Mu publicznej czci są sprawami najważniejszymi w ich życiu. Tylko Bóg może ich odnowić. Plan Boży i Prawo Boże muszą stać się podstawą życia zarówno dla każdego człowieka, jak i dla całego narodu. Księga Ezechiela jest księgą wiary, zawierającą prawdy ważne dla wszystkich ludzi i narodów.

FARAON - biblijne określenie królów egipskich. Egipska nazwa początkowo oznaczała siedzibę władcy Egiptu, wielki dom, a dopiero później została odniesiona do samego króla. Biblia wspomina o wielu faraonach, najczęściej jednak mówi o tym, który uciskał lud izraelski przebywający w Egipcie - o Ramzesie II (Wj 9, 1-7).

FARYZEUSZE - w czasach Jezusa Chrystusa stronnictwo żydowskie, które stawiało sobie za cel ścisłe przestrzeganie przepisów starotestamentowego Prawa. Ich nazwa znaczy: oddzieleni; oddzieleni od tych, którzy nie wykazywali takiej gorliwości kultowej jak oni. Ugrupowanie to liczyło około sześciu tysięcy członków. Faryzeusze uważali, że Prawo żydowskie zawiera około sześciuset przykazań. Przede wszystkim zważali na obowiązek składania dziesięciny na rzecz świątyni i służby Bożej. Byli przekonani, że źródłem wszystkich nieszczęść, których doświadczył naród żydowski w swej historii, było niezachowanie Prawa Bożego. Między faryzeuszami i Jezusem dochodziło do ciągłych sporów. Jezus występował przeciwko nim przede wszystkim dlatego, że szczegółowe przepisy Prawa Mojżeszowego przesłaniały im znacznie ważniejsze przykazanie miłości do wszystkich ludzi. Jezus wskazywał nową i właściwą drogę, jak być sprawiedliwym wobec Boga i ludzi, której jednak faryzeusze nie mogli zrozumieć (Mt 5,20; Dz 26,4-5).

FEBA - diakonisa wspólnoty chrześcijańskiej w Kenchrach koło Koryntu. Imię jej znaczy: promieniejąca. Wspierała wielu podróżnych przybywających do Koryntu. Również Paweł wyraża wdzięczność za jej życzliwość (Rz 16,1-2).

FELIKS - prokurator rzymski w Judei (w latach 52-60 po Chr.), który w Cezarei przesłuchiwał Pawła i przez dwa lata trzymał go w więzieniu, aby przypodobać się Żydom (Dz 24,27).

FENICJA - kraina nad Morzem Śródziemnym, rozciągająca się od gór Karmelu po Zatokę Aleksandrety. Sławne były przede wszystkim dwa miasta fenickie, Tyr i Sydon. Fenicjanie byli odważnymi żeglarzami, którzy wielkimi statkami sprowadzali z dalekich krajów drewno, srebro i złoto. Gdy w Jerozolimie zaczęto prześladować uczniów Jezusa, niektórzy z nich udali się do ziemi fenickiej. Paweł powracając ze swej trzeciej podróży misyjnej, zatrzymał się w Tyrze, gdzie rozładowano statek, a następnie udał się do Jerozolimy (1 Krl 5; Dz 11,19; 21,1-3).

FESTUS - prokurator rzymski w Judei, następca Feliksa (około 60-62 r. po Chr.). Jako prokurator przesłuchiwał Pawła. Gdy Apostoł, który był obywatelem rzymskim, odwołał się do Cezara, Festus podjął w końcu decyzję, żeby stanął przed sądem w Rzymie (Dz 25).

FIGA, zob. Drzewo figowe

FILADELFIA - miasto w rzymskiej prowincji Azji. W mieście tym istniała wspólnota chrześcijan, o której, jako jednym z siedmiu Kościołów lokalnych w Azji Mniejszej, wspomina autor Apokalipsy. Filadelfia słynęła ze wspaniałych świątyń i uroczystości religijnych. Jej nazwa znaczy: miłość braterska (Ap 1,11; 3,7).

FILAKTERIE - rzemyki, którymi na czas modlitwy pobożni Żydzi przymocowywali małe skórzane pudełka - zawierające kartki z czterema fragmentami Prawa Mojżeszowego do swego lewego ramienia i do czoła na znak szacunku dla słów Boga (i na pamiątkę wielkich Jego czynów (Pwt 6,8; Mt 23,5).

FILEMON, zob. List do Filemona

FILIP - apostoł powołany przez Jezusa nazajutrz po powołaniu Andrzeja i Piotra. Zapewne i on był rybakim, mieszkał bowiem, tak jak i oni, w miejscowości rybackiej, w Betsaidzie nad jeziorem Genezaret. Przeprowadził do Jezusa Natanaela, był świadkiem cudownego rozmnożenia chleba i nakarmienia rzeszy liczącej pięć tysięcy mężczyzn. Dzieje Apostolskie wspominają o działalności innego Filipa, wybranego przez wspólnotę jerozolimską na jednego z siedmiu diakonów. Gdy wybuchło prześladowanie Kościoła w Jerozolimie i uczniowie Jezusa, z wyjątkiem apostołów, rozproszyli się po okolicach Judei i Samarii, głosił Ewangelię w Samarii i na wybrzeżu. W drodze powrotnej do Jerozolimy nawrócił dworskiego urzędnika królowej etiopskiej, Kandaki (J 1,43-46; 6,5; Dz 6,5; 8,1-13.26-40).

FILIPIANIE, zob. List do Filipian

FILIPPI (zob. też Lidia) - pierwsze miasto w Europie, w którym Paweł założył gminę chrześcijańską. Mieszkańcy Filipi byli bardzo dumni, że ich miasto leży w granicach rzymskiej prowincji Macedonii, ponieważ przysługiwały im takie same prawa jak mieszkańcom Rzymu (Dz 16,12).

FILISTYNI - lud, który przybył być może z Krety i osiedlił się w południowej części wybrzeża palestyńskiego. Filistyni starali się rozszerzyć swe terytorium o tereny położone w głębi lądu, między wybrzeżem a górami judzkimi, co było powodem licznych zatargów i wojen z Izraelitami. Dopiero Dawidowi udało się położyć kres ich potędze, chociaż walki z nimi musiał toczyć jeszcze Ezechiasz. Filistyni czcili boga pogody i urodzaju, Dagona, boginię płodności, Asztarte, i boga wyroczni, Baal-Zebuba. Najważniejszymi miastami filistyńskimi były: Gaza, Aszkelon, Aszdod, Gat i Ekron (1 Sm 19,8; 2 Sm 5,17-25; 2 Krl 18,8).

FOLUSZNIK czyścił bądź wybielał płótno starając się, by przed farbowaniem stało się możliwie jak najbielsze. Swą pracę wykonywał zazwyczaj poza murami miasta, gdyż potrzebował bardzo dużo czystej wody. Najpierw prał płótno w rzece, używając mydła otrzymanego z białej gliny. Następnie rozpościł płótno na łące, aby wyschło (Mk 9,3).

FRĘDZLE. Wierzchnia szata Żydów miała szerokie brzegi, niekiedy bogato zdobione, a do jej czterech rogów były przymocowane frędzle z fioletowej purpury. Miały one przypominać Izraelitom o przykazaniach Bożych i obowiązku ich wypełniania. Jeśli ktoś chciał pochwalić się przed innymi, jak bardzo jest pobożny, nosił szczególnie długie frędzle (Lb 15,38-40; Mt 23,5).

FRYGIA - wielka kraina w Azji Mniejszej. Autor Dziejów Apostolskich opisując wydarzenia zielonoświątkowe, wspomina też o Żydach, którzy przybyli do Jerozolimy z Frygii i byli świadkami pierwszego publicznego wystąpienia Piotra. Bardzo wcześnie powstały we Frygii wspólnoty chrześcijańskie. Paweł odwiedził Frygię podczas swej drugiej i trzeciej podróży misyjnej (Dz 2,10; 16,6; 18,23).

GABBATA. Gdy Piłat sądził Jezusa, jego trybunał sędziowski stał na miejscu wyłożonym kamieniami, nazwanym po grecku *Lithostrotos*, a po aramejsku - *Gabbata*, tzn. wzniesienie. Chodziło zapewne o plac przed pałacem, na którym mógł zgromadzić się lud i przypatrywać procesowi (J 19,13).

GABRIEL. Tylko dwaj aniołowie są w Biblii nazwani po imieniu: Gabriel i Michał. Gabriel jest posłańcem Boga. Łukasz mówi o nim jako o aniele, "który stoi przed Bogiem". Został on posłany do Maryi, aby zwiastować Jej narodzenie Jezusa. Również anioł Gabriel powiadomił Zachariasza o przyszłych narodzinach Jana Chrzciciela. Gabriel dopomógł też Danielowi w zrozumieniu otrzymanych wizji (Dn 8,16; Łk 1,19).

GAD - imię siódmego syna Jakuba. Po przybyciu Izraelitów do Ziemi Obiecanej potomkom Gada przypadła w udziale górzysta kraina położona na wschód od Jordanu. Biblia wspomina też o proroku imieniem Gad, który opisał dzieje Dawida (1 Sm 13,7; 1 Krn 29,29).

GADAREŃCZYCY (zob. też Dziesięć miast). W okolicach zamieszkałych przez Gadareńczyków, a więc na południowo-wschodnim brzegu jeziora Genezaret, uczynił Jezus jeden z najbardziej zdumiewających swych cudów, uzdrawiając dwóch mężczyzn opętanych przez złe duchy. Gadareńczycy wzięli swą nazwę od miasta Gadary. Marek nazywa ich Gerazeńczykami - od miasta położonego w sąsiedztwie, Gerazy, a Łukasz Gerzezeńczykami (Mt 8,28; Mk 5,1; Łk 8,26).

GALACI, zob. List do Galatów

GALILEA - w czasach Jezusa prowincja rzymska w północnej Palestynie. Na wschodzie graniczyła z doliną Jordanu i jeziorem Genezaret, na zachodzie - z Syrofenicją. Była to kraina łagodnych wzgórz, na których rosły zboża i oliwki, kraina żyzna, i bogata w wodę. Galilea była ziemią, w której dorastał i początkowo działał Jezus. Wiele przypowieści Jezusa nawiązuje do wydarzeń i sytuacji, które sam przeżywał na ziemi galilejskiej (Mt 4,12; Łk 4,14).

GAMALIEL. Pierwszych apostołów w Jerozolimie zaprowadzono przed Wysoką Radę, najwyższą żydowską władzę religijno-polityczną, ponieważ głosili naukę Jezusa. Większość członków Rady była z tego powodu tak rozgniewana na apostołów, że chcieli skazać ich na śmierć. Gamaliel, uczony w Piśmie i poważany przez cały lud, ostrzegł jednak Wysoką Radę przed nierozważnym działaniem. Mówił, że jeśli nowa nauka, którą głoszą apostołowie, została wymyślona przez ludzi, to sama zaniknie, jeśli zaś pochodzi od Boga, to nikt nie może jej się przeciwstawić. Te mądre słowa Gamaliela znalazły posłuch u Wysokiej Rady i apostołów zwolniono (Dz 5,34-39).

GARIZIM. "Ojcowie nasi oddawali cześć Bogu na tej górze" - powiedziała Samarytanka do Jezusa i wskazała na górę Garizim, która ma 870 m wysokości i leży niedaleko ówczesnego miasta Sychem. Jeszcze dzisiaj podczas wielkich świąt Samarytanie wchodzą na górę Garizim, aby oddać na niej cześć Bogu (Pwt 11,29; J 4,20).

GARNCARZ. "Wstań i zejdź do domu garncarza" - takie polecenie otrzymał Jeremiasz od Boga. Prorok poszedł więc do garncarza i patrzył, jak ten bierze w ręce glinę, rozgniata i ścisną ją, dzieli na porcje, jak zręcznie pracuje przy kole garncarskim. Nie zawsze garncarz był zadowolony z ulepionego naczynia i wtedy rozpoczynał pracę od nowa albo wyrabiał z niego inne naczynie. Jeremiasz zrozumiał, że Bóg może postępować z narodami i królestwami tak jak garncarz, bo wszystkie one są gliną w Jego ręku. W czasach biblijnych w każdej wsi był garncarz, który wyrabiał różne naczynia używane w gospodarstwie domowym (Jr 18,1-6).

GAT. "W Gat tego nie ogłaszajcie!" - te słowa, wzięte z żałobnej pieśni, którą Dawid zaśpiewał na cześć Saula i Jonatana po ich śmierci, odzywają w pamięci najczęściej, gdy wspomina się miasto Gat. Było ono jednym z pięciu miast filistyńskich i miastem rodzinnym Goliata. Dawid obawiał się, iż mieszkańców Gat ogarnie radość na wieść, że zginęli wodzowie Izraela (2 Sm 1,20).

GAZA (zob. też Samson) była ważnym miastem dzięki położeniu przy szlaku handlowym, który prowadził z Egiptu do Azji Mniejszej. Jozue oderwał ją od Filistynów, gdy Izraelici weszli do Kananu; miasto to jednak często przechodziło pod inne panowanie. W Gazie Filistyni więzili Samsona i w tym mieście dokonał on swego ostatniego bohaterskiego czynu (Sdz 16,21).

GECHAZI (zob. też Naaman) - sługa proroka Elizeusza. Gdy Elizeusz uzdrowił Naamana z trądu i odmówił przyjęcia za to daru, Gechaziego opanowała chciwość. Pobiegł za Naamanem i uciekając się do kłamstwa uzyskał od niego wielki podarunek, który ukrył w swoim domu. Elizeusz wiedział jednak o wszystkim, co się wydarzyło. Karą za chciwość był trąd, który dotknął Gechaziego i jego potomstwo (2 Krl 5,20-27).

GEDEON - wieśniak, bohater wojenny i sędzia działający w czasach Starego Testamentu. Gdy Gedeon, obawiając się Madianitów, po kryjomu młócił pszenicę na klepisku, ukazał mu się Anioł Pana i rozkazał przepędzić wrogów z kraju. Gedeon wybrał więc dziesięciu mężczyzn i zburzył ołtarz Baala, własność swego ojca. Potem z ludu, który zgromadził, utworzył armię liczącą dziesięć tysięcy wojowników. Bóg jednak rzekł do niego: Wojsko to jest zbyt liczne, bym w jego ręce wydał Madianitów. Wówczas Gedeon, na rozkaz Boga, zaprowadził swych wojowników nad potok i kazał im z niego pić. Jedni chleptali wodę z ręki podnoszonej do ust, inni przy picciu klękali. Za radą Boga Gedeon wybrał trzystu zwinnych mężczyzn, którzy chleptali wodę z ręki, i z nimi pokonał nieprzyjaciela. Mężowie izraelscy chcieli uczynić go królem, ale Gedeon odrzucił tę godność (Sdz 6-8).

GENEALOGIA, zob. Rodowód

GENESIS - słowo greckie oznaczające początek i używane na określenie Pierwszej Księgi Mojżeszowej (Księgi Rodzaju), która opisuje początki historii zbawienia, stanowiącej zasadniczy wątek wszystkich pism biblijnych. Księga ta mówi o Bogu jako Stwórcy życia i wszystkich rzeczy. On też stworzył człowieka i polecił mu, by dbał o świat i wszystkie stworzenia. Człowiek jednak zbuntował się przeciwko

Bogu, dopuścił się grzechu, za co spotkała go kara. Choć Bóg wypędził Adama i Ewę z raju, choć zesłał na ziemię potop i zburzył wieżę Babel, nigdy nie przestał okazywać człowiekowi swej życzliwości. Po potopie zawarł przymierze z Noem, później z Abrahamem, Izaakiem i Jakubem, wreszcie z dziećmi Jakubowymi, Izraelem, którego wybrał na swój lud. Każde z tych przymierzy było zapowiedzią zbawczych planów Boga względem wszystkich ludzi. Genesis jest księgą, opowiadającą o początkach realizacji tego planu Boga, który został doprowadzony do końca w Jezusie Chrystusie. Genesis nie jest księgą naukową, lecz głęboko religijną, opowiada bowiem o przepełnionych miłością planach Boga względem ludzkości i o tym, jak człowiek na nie odpowiadał.

GENEZARET, jezioro, zob. Jezioro Genezaret

GERAZEŃCZYCY, zob. Gadareńczycy

GERGEZEŃCZYCY, zob. Gadareńczycy

GETSEMANI. "Wtedy przyszedł Jezus z nimi do ogrodu, zwanego Getsemani." Ogród ten znajdował się na zachodnim stoku Góry Oliwnej; lubili się w nim zatrzymywać Jezus i Jego uczniowie, ponieważ był położony z dala od zgiełku Jerozolimy. Tu Jezus modlił się o zmroku, a Jego utrudzeni uczniowie spali. Tu przyszedł Judasz, aby zdradzić Jezusa. Chociaż Biblia wspomina o Getsemani tylko dwa razy, miejsce to jest bliskie i drogie każdemu chrześcijaninowi (Mt 26,36; Mk 14,32).

GEZER - miasto położone przy drodze prowadzącej z Jafy do Jerozolimy, które otrzymał Salomon jako podarunek ślubny od faraona, króla Egipcjan, gdy poślubił jego córkę (1 Krl 9,16).

GIBEON - rodzinne miasto króla Saula, położone 8 km na północny zachód od Jerozolimy. Gdy Izraelici przybyli do Kanaanu i zbliżali się do Gibeonu, jego mieszkańców, Gibeonitów, przejęła trwoga. Chcąc uniknąć losu, jaki spotkał Jerycho i Aj, uciekli się do chytrego podstęp. "Wybrali się w drogę i zaopatrzyli w zapasy podrózne, i wzięli na swe osły stare wory i zużyte bukłaki na wino, podarte i powiązane. Na nogach mieli zdarte i połatane sandały, a na sobie znoszone szaty. Cały ich chleb, który mieli na żywienie, był suchy i pokruszony." W takim stanie przybyli do Jozuego i do obozu w Gilgal. Prosilili Jozuego i mężów izraelskich, by zawarli z nimi przymierze. Jozue uwierzył im, zapewniając im życie. Gdy jednak dotarł do Gibeonu, spotkał tych samych mężów. Ich podstęp wzbudził w nim wielki gniew, ale dotrzymał danej obietnicy - zachował ich przy życiu; za karę jednak zostali niewolnikami Izraelitów - "drwalami i noszącymi wodę dla całej społeczności i dla ołtarza Pańskiego" (Joz 9,3-27).

GILBOA - wzgórze w północnej Palestynie; tu rozegrała się ostatnia bitwa między królem Saulem i Filiŝtynami. W bitwie tej poległ Saul i jego synowie. Dawid wspomina o tym wzgórzu w swej pieśni żałobnej na cześć Saula i Jonatana (1 Sm 31,1-8; 2 Sm 1,17-26).

GILEAD (zob. też Balsam) - ogólna nazwa obszaru na wschodnim brzegu Jordanu. Ziemię tę zamieszkiwały pokolenia: Rubena, Gada i Manasses. Lasy pokrywające wzgórze Gileadu były znakomitą kryjówką; także Jakub i Dawid szukali w nich schronienia (Rdz 31,21-55; 2 Sm 17,22-29).

GILGAL. Gdy Izraelici przekroczyli Jordan i weszli do Ziemi Obiecanej, w Gilgal rozłożyli pierwszy obóz. Tu też ustawili dwanaście kamieni, a więc tyle, ile było pokoleń izraelskich, i tu Jozue przygotował atak na pobliskie Jerycho. W Gilgal dokonano podziału ziemi między pokolenia i uroczyście obchodzono pierwsze w Kanaanie Święto Paschy (Joz 4).

GIRGASZYCI - plemię kananejskie, które zostało pokonane przez Izraelitów po ich przybyciu do Kanaanu (Joz 3,10).

GLÓD. "Nie będą już wiedzieli o obfitości w tym kraju wskutek głodu, który potem nadejdzie, bo będzie to głód bardzo ciężki." Słowa te są zapowiedzią czasu wyschniętych rzek, braku pożywienia i głodu. Wypowiedział je Józef, tłumacząc dziwny sen faraona. Dostatek pożywienia w Egipcie był uzależniony od Nilu, którego wody co roku występowały z brzegów i użyźniały pola, natomiast w Palestynie - od regularnych deszczów. Gdy Nil nie wylewał albo nie spadały w porę deszcze, żniwa były marne, rosły ceny zboża, ludziom groził głód. Biblia często wspomina o klęskach głodu, których wówczas stale się obawiano (Rdz 41,25-57; Krl 17 i 18; Łk 4,25).

GMINA (zob. też Kościół). Słowem tym określa się w Nowym Testamencie najczęściej lokalną wspólnotę wierzących. Do pierwszych gmin w Jerozolimie należeli głównie Żydzi, którzy uwierzyli w Chrystusa (judeochrześcijanie). Później powstawały gminy poza ziemią palestyńską i były owocem działalności

misyjnej, prowadzonej przez apostołów. Nowy Testament podaje bardzo niewiele informacji o życiu w gminie. Na jej czele stali mężowie ustanowieni przez apostołów albo ich uczniów. Mężów tych nazywano biskupami, prezbiterami (starszymi) i pasterzami. Poszczególne lokalne gminy choć nie tworzyły jeszcze jakiejś ogólniejszej struktury kościelnej, wszystkie czuły się jednym "Ciałem Chrystusowym" (Dz 9,31; Ef 4).

GODOLIASZ. Gdy w 587/586 r. przed Chr. Nabuhodonozor zdobył Jerozolimę, rządcą Judy mianował Godoliasza, który poradził swym rodakom pozostać w kraju i spokojnie żyć pod nowym władcą. Niektórzy Żydzi jednak sprzysięgli się przeciw niemu i go zamordowali (2 Krl 25,22-25; Jr 40,5-41,18).

GOLGOTA - słowo aramejskie, które znaczy: czaszka; nazwa wzgórza, na którym został ukrzyżowany Jezus. Nazwano je tak być może dlatego, że znaleziono na nim czaszki ludzkie albo że było ono miejscem straceń, albo że miało kształt przypominający ludzką czaszkę. To miejsce straceń znajdowało się poza obrębem ówczesnych murów Jerozolimy, w pobliżu jednej z bram miejskich (Mt 27,33).

GOLIAT - olbrzym z armii Filistynów, który pochodził z miasta Gat. Miał, jak podaje Biblia, prawie 3 m wzrostu i nosił potężną zbroję z brązu, miał także włócznię, której drzewce było tak grube jak wał tkacki, a jej grot ważył prawie 7 kg. Tylko czoło Goliata było odsłonięte. Dawid, młody pasterz, trafił kamieniem wyrzuconym z procy właśnie w czoło Goliata i ogłuszył go, potem podbiegł szybko do niego i zabił (1 Sm 17).

GOLĄB był pospolitym ptakiem w Palestynie. Prawo żydowskie zaliczało go do zwierząt czystych, to znaczy takich, które można było składać w ofierze Bogu. Gdy ustały deszcze potopu, Noe wypuszczał co jakiś czas z arki gołębicę, aby się przekonać, czy obeschła już ziemia i czy można wyjść na ląd. Maryja i Józef złożyli - zgodnie z Prawem Mojżeszowym - ofiarę z pary synogarlic czy też dwóch młodych gołębi w dniu przedstawienia Jezusa Panu w świątyni. Gdy Jezus przyjął od Jana chrzest w Jordanie, zstąpił na Niego Duch Święty w postaci gołębic (Rdz 8,8-12; Mk 1,10; Łk 2,22-23).

GOMER - najstarszy syn Jafeta i wnuk Noego. Żona proroka Ozeasza również nosiła imię Gomer (Rdz 10,2; Oz 1,3).

GOMORA (zob. też Lot, Sodoma). "A wtedy Pan spuścił na Sodomę i Gomorę deszcz siarki i ognia z nieba [...] i zniszczył te miasta." Gomora była jednym z pięciu miast położonych na południowym wybrzeżu Morza Martwego, które - z wyjątkiem Soaru - uległy zagładzie na skutek strasznej katastrofy. Biblia widzi w tym kataklizmie karę, jaką Bóg spuścił na te miasta z powodu ich grzechów (Rdz 14; 19,24).

GOSPODA. Domy, najczęściej skromne, w których w czasie podróży czy pielgrzymek znajdowali schronienie ludzie i zwierzęta, nazywano gospodami. Pierwszą wzmiankę o gospodzie znajdujemy w Księdze Rodzaju: bracia Józefa, powracający z Egiptu, zatrzymali się w gospodzie, by odpocząć i nakarmić osły. Maryja i Józef nie znaleźli dla siebie miejsca w gospodzie betlejemskiej. Do gospody, położonej przy drodze z Jerozolimy do Jerycha, miłosierny Samarytanin zawiózł człowieka, którego napadli, zranili i ograbili rozbójnicy (Rdz 42,27; Łk 2,7; 10,34).

GOSZEN - żyzna kraina w Egipcie, w której żyli Izraelici. Leżała ona na wschód od delty Nilu (Rdz 47,6).

GÓRA OLIWNA - najbardziej na południe wysunięta część pasma górskiego, ciągnącego się na wschód od Jerozolimy, po drugiej stronie doliny Cedronu. Ochrania ono Jerozolimę przed ostrymi wiatrami północnymi i wschodnimi, a zatrzymując wiatry znad Morza Śródziemnego, zapewnia jej niezbędne opady deszczu. Najwyższy szczyt tego pasma ma 817 m. Z Góry Oliwnej rozciągał się wspaniały widok na Jerozolimę i jej świątynię. W czasach Jezusa Górę Oliwną gęsto porastały drzewa oliwne, znajdował się też na niej ogród, zwany Getsemani ("tłocznia oliwy"). Z pewnością Jezus często przychodził na te wzgórza, podziwiał z nich piękno Jerozolimy i świątyni; na nich też szukał ze swymi uczniami miejsca odpoczynku i noclegu. Ogród Getsemani był świadkiem pojmania Jezusa, a Góra Oliwna - świadkiem Jego wniebowstąpienia (Mt 24,3; Dz 1,12).

GRAD. Siódmą plagą, która spadła na Egipcjan, była wielka burza z gradem. Gdy Mojżesz podniósł laskę, wówczas spadł z nieba grad i zniszczył zbiory Egipcjan. Jednak Izraelitów, którzy zamieszkiwali ziemię Goszen, nie dotknęła klęska gradu. Bóg dowiódł w ten sposób, że są oni Jego ludem (Wj 9,22-26).

GREKA, język grecki. W czasach nowotestamentowych można było w całym ówczesnym świecie porozumieć się w języku greckim. Gdy Jezus został ukrzyżowany, oskarżenie, jakie wniesiono przeciwko Niemu, zostało napisane w języku hebrajskim, łacińskim i greckim i umieszczone na krzyżu. Kultura i filozofia grecka były znane w krajach biblijnych. Wywarły też silny wpływ na chrześcijaństwo (Dz 17,4; 20,2).

GROSZ (zob. też Denar). W polskim przekładzie Biblii słowo "grosz" jest odpowiednikiem rzymskiej monety miedzianej albo mosiężnej, mającej wartość sześćdziesiątej czwartej części denara, a więc bardzo małą. Jezus wspomina o tej monecie dwukrotnie. Raz, chcąc podkreślić, że każda krzywda wyrządzona drugiemu człowiekowi musi być naprawiona, i to całkowicie. Drugi raz, chcąc pochwalić hojność i wielkoduszność ubogiej wdowy, która wrzuciła do skarbony świątynnej jeden grosz. Inni ofiarowali wprawdzie więcej, ale tylko tyle, ile im zbywało, ona natomiast dała wszystko, co miała (Mt 5,26; Mk 12,42).

GRÓB. Hebrajczycy chowali swych zmarłych w pieczarach, a później w grobowcach wykutych w skale. Wejście do grobowca zamykano kamieniem, żeby żadne zwierzę nie wdarło się do środka. Groby znajdowały się poza siedzibami ludzkimi; niekiedy miały kilka komór. Tylko bogaci mieli takie grobowce; tego, kogo nie było stać na kupno grobowca, chowano w naturalnych pieczarach albo w dołach wykopanych w ziemi. Żydzi nie znali publicznych cmentarzy, nie znany im też był zwyczaj palenia zwłok. Zewnętrzne ściany grobowców i grobów były pobielane, żeby można było je z daleka zauważyć i żeby nikt, stykając się z nimi, nie stał się "nieczysty". Dlatego Jezus nazwał faryzeuszy "grobami pobielanymi" - to znaczy takimi ludźmi, którzy na zewnątrz są czysti, ale wewnątrz pełni brudu (Mt 23,27).

GRZECH. Biblia używa słowa "grzech" na określenie odmowy, złego czynu, buntu, nieprawości - postępowania skierowanego przeciwko Bogu. Pierwszy grzech, tzw. grzech pierworodny, którego dopuścił się człowiek przebywając w raju, był buntem przeciw porządkowi i sprawiedliwości Boga, Jego mądrości i dobroci. Grzech wzbudza w Bogu gniew, ponieważ jest czynem zwróconym przeciwko samej istocie Boga - przeciwko Jego miłości, jaką darzy całe stworzenie, a zwłaszcza ludzi, i to wszystkich bez wyjątku. Choć każdy człowiek jest przez grzech związany z Adamem, to jednak dzięki wierze jest też związany z Chrystusem, który grzeszną ludzkość pojednał z Bogiem (Rz 5,12-21).

GWÓZDŹ. Dawid przed śmiercią zgromadził wiele materiałów do budowy świątyni, między innymi dużo żelaza na gwoździe, które miały być użyte do bramy świątynnej i spojeń. Gwoździami ludwisarze umocowywali posągi bożków, żeby się nie chwiały, z czego szydzili prorocy, porównując dzieło ich rąk z prawdziwym Bogiem. Nowy Testament mówi o gwoździach wspominając o niedowiarstwie Tomasza. Gdy apostołowie powiedzieli Tomaszowi, że widzieli Pana, odparł, iż nie da wiary ich słowom dopóty, dopóki nie ujrzy na Jego rękach śladów gwoździ. Słowa "gwoździe" używa się w Biblii także w sensie przenośnym. Kohelet porównuje przysłowia do mocno wbitych gwoździ (1 Krn 22,3; Koh 12,11; Iz 41,7; J 20,25).

HABAKUK, zob. Księga Habakuka

HAMAN (zob. też Estera). W Księdze Estery mówi się o Hamanie jako butnym faworycie króla Persji. Haman wpadł w wielki gniew, bowiem Żyd Mardocheusz nie uklęknął przed nim i nie oddał mu pokłonu. Postanowił wówczas powiesić Mardocheusza i wygubić Żydów. Estera jednak wyjawiała królowi ten niecny plan. Król dowiedziawszy się o wszystkim, rozkazał powiesić Hamana zamiast Mardocheusza i tak ocalił Żydów od zguby. Na pamiątkę tego ocalenia Żydzi obchodzą Święto Purim (Est 7,1-10).

HARAN, zob. Charan

HARFA (zob. też Instrumenty muzyczne). Zapewne najbardziej znanym fragmentem w Biblii, który wspomina o harfie (albo cytrze), jest opowiadanie o Dawidzie, którego gra miała przynieść ulgę cierpiącemu królowi Saulowi. Harfy miały dziesięć i więcej strun, które albo szarpało palcami, albo w które uderzano specjalną płytką (1 Sm 16,23).

HEBRAJCZYCY (zob. też List do Hebrajczyków) - biblijne określenie stosowane w odniesieniu do Abrahama i jego potomstwa. Tak nazywano ich, gdy przebywali w Egipcie, gdzie traktowano ich jak niewolników. Określenie to przyłgnęło do potomstwa Abrahama i tak nazywano ich nawet wówczas, gdy

po wyjściu z Egiptu stali się narodem. W czasach Jezusa tak nazywano wszystkich Żydów mieszkających w Palestynie i poza jej granicami, żeby odróżnić ich od Rzymian i Greków (Rdz 14,13; Flp 3,5).

HEBRON, zwany też Kiriat-Arba, leży mniej więcej 36 km na południe od Jerozolimy, na górze liczącej 927 m. Miejscowość ta istniała już w czasach Abrahama; Abraham przybył pod Hebron i tu rozbił namioty, w Hebronie też został pochowany. Miasto to było również punktem oparcia dla olbrzymich Anakitów, których tak bardzo przestraszyli się wywiadowcy, wysłani przez Mojżesza do Ziemi Obiecanej. W Hebronie Dawid został ogłoszony królem nad całym Izraelem i sprawował tu swą władzę przez ponad siedem lat. Gdy Absalom podniósł bunt przeciwko Dawidowi, również udał się do Hebronu i kazał tam obwieścić siebie królem (Rdz 13,8; Joz 15,54; 2 Sm 5,1-5; 15,10).

HELI (zob. też Anna, Samuel) - kapłan, który od około 1115 r. przed Chr. pełnił przez czterdzieści lat służbę w świątyni. Do Helego przyprowadziła Anna małego Samuela, aby u jego boku służył Bogu. Synowie Helego, którzy mieli objąć urząd kapłański po ojcu, nie wydawali się być odpowiednimi następcami. Heli więc ucieszył się, że może przyjąć Samuela na pomocnika w świątyni. Gdy Helemu ze starości osłabł wzrok, opiekował się nim Samuel, a gdy Bóg chciał mówić do Helego, posługiwał się chłopcem jako pośrednikiem. Najważniejszym obowiązkiem Helego było strzeżenie świętej Arki Przymierza. Kiedy więc usłyszał, że podczas jednej z bitew z Filistynami wpadła w ich ręce, tak bardzo się tym przejął, iż spadł z krzesła, i to tak nieszczęśliwie, że wskutek tego zmarł (1 Sm 1,4).

HENOCH. Biblia wspomina tylko o dwóch mężach, którzy "żyli w przyjaźni z Bogiem". Jednym był Henocho, drugim - Noe. Henocho, jak podaje Biblia, nie umarł, ale - podobnie jak Eliasza - został zabrany przez Boga do nieba. Żył 365 lat. Był ojcem Metuszelacha, który żył 969 lat. Żydzi uważali Henocha za bogobojnego człowieka, który znał wiele tajemnic Bożych (Rdz 5,24; 6,9).

HERMON - masyw górski ciągnący się na północ od jeziora Genezaret i uchodzący za północną granicę Izraela. Przez cały rok pokryty jest śniegiem, dochodzi bowiem do wysokości 2814 m. U jego podnóża znajdują się źródła Jordanu (Pwt 3,8; Ps 133,3).

HEROD. Rzymianie nadali Herodowi Wielkiemu tytuł Króla Żydów, co bardzo irytowało Izraelitów, ponieważ nie pochodził on z Izraela, lecz z Edomu czy Idumei. W czasie jego panowania urodził się Jezus. Wkrótce potem Herod umarł, a jego syn, Herod Antypas, objął władzę nad galilejską częścią kraju. To właśnie Herod Antypas kazał uwięzić i ściąć Jana Chrzciciela i właśnie on przesłuchiwał Jezusa. Później jeszcze inny władca o tym samym imieniu, Herod, wnuk Heroda Wielkiego, prześladował uczniów Jezusa, aby pozyskać sobie przychylność Żydów (Mt 2; Łk 23,6-12; Dz 12).

HERODIADA. Król Herod Antypas poślubił Herodiadę, która była żoną jego przyrodniego brata. Jan Chrzciciel powiedział, że tak się nie godzi postępować. Herodiadę do tego stopnia dotknęły słowa Jana, że zaczęła nastawać na jego życie. Wkrótce nadarzyła się szczególna okazja, by go zgładzić. Herod w dniu swoich urodzin wyprawił ucztę. Podczas biesiady córka Herodiady (znana jako Salome) tańczyła przed Herodem i tak mu się spodobała, że obiecał spełnić każde jej życzenie. Za namową matki poprosiła, żeby podano jej na misie głowę Jana Chrzciciela. Prośba jej została natychmiast spełniona (Mk 6,14-29).

HERODIANIE. "Czy wolno płacić podatek Cezarowi, czy nie?" Tym pytaniem chytry herodianie, jak nazywano zwolenników królewskiej rodziny Heroda, chcieli zastawić na Jezusa pułapkę, by Go oskarżyć. Gdyby odpowiedział, że tak, oskarżyliby Go o brak solidarności z narodem żydowskim, nienawidzącym rzymskich władz okupacyjnych. Gdyby zaś odpowiedział, że nie, to mogliby wnieść przeciwko Niemu oskarżenie do namiestnika rzymskiego. Jezus jednak udzielił im odpowiedzi, która zniweczyła ich podstępny zamiar: "Oddajcie [...] Cezarowi to, co należy do Cezara, a Bogu to, co należy do Boga" (Mt 22,15-21).

HETYCI, zob. Chetyci

HIJOB, o którym opowiada księga nosząca w tytule jego imię - Księga Hioba, był właścicielem wielu trzód w ziemi Us, położonej w Arabii Skalistej koło Petry. Był człowiekiem bardzo zamożnym i miał dziesięć dzieci. Zdarzyło się jednak, że utracił całą majątność, dzieci, a sam bardzo poważnie zachorował. Żona i wszyscy znajomi stronili od niego mówiąc, że z powodu grzechów sam stał się winny całego nieszczęścia. Gdy pogrążony w smutku siedział w popiele, odwiedzili go trzej przyjaciele, ale nie przynieśli mu zbyt wiele pociechy. Dopiero gdy Hiob przepelniony żalem i pełen ufności zwrócił się

znów do Boga, skończyły się jego nieszczęścia. Księga Hioba jest poematem, który powstał około 500 r. przed Chr. Nic nie wiemy o jego autorze, poetycko opisującym los, który rzeczywiście może spotkać każdego. Bohater utworu jest człowiekiem sprawiedliwym i bogobożnym, człowiekiem wiernie przestrzegającym przykazań Bożych. Nie może więc zrozumieć, dlaczego Bóg zsyła na niego tak wielkie cierpienia. W końcu jednak uznaje, że Bóg jest większy i wspanialszy niż człowiek, dalej niż on spogląda w przyszłość i wszystkim kieruje w sposób właściwy.

HIRAM - król Tyru, przyjaciel Dawida i Salomona. Gdy Salomon powziął zamiar zbudowania świątyni, Hiram przysłał mu doświadczonych cieśli i murarzy oraz dostarczył drewna cedrowego z lasów Libanu. Statki Salomona i Hiram docierały do dalekich krajów, skąd przywoziły złoto, srebro, kość słoniową, małpy i pawie (2 Sm 5,11; Krl 10,22).

HIZOP - lecznicze ziele o wielu gałązkach i ostrym zapachu. Gdy Biblia mówi o hizopie, nie należy utożsamiać go z żadnym współcześnie znanym ziołem. Chodzi prawdopodobnie o jakiś rodzaj majeranku (Ps 51,9; J 19,29).

HOSANNA - okrzyk powitania i radości, którym tłumy witały również Jezusa wjeżdżającego na osiołku do Jerozolimy. Słowo to znaczy: pomóż, wybaw, daj pomyślność! (Ps 118,25; Mt 21,9)

IDUMEA - grecko-łacińska nazwa na określenie starożytnego Edomu i południowych terenów Judy i Negebu. Idumiejczycy zostali pobici około 100 r. przed Chr. przez Izraelitów i zmuszeni do przyjęcia wiary żydowskiej (Mk 3,8).

IKONIUM - miasto handlowe w rzymskiej prowincji Galacji w Azji Mniejszej, które Paweł i Barnaba odwiedzili podczas jednej ze swych podróży misyjnych. Część mieszkańców uwierzyła w głoszoną przez nich naukę. Żydzi jednak, którzy nie uwierzyli ich słowom, podburzyli i źle usposobili wobec nich pogan, tak że apostołowie musieli w końcu opuścić miasto w obawie przed zniewagami i ukamienowaniem (Dz 14,1-7).

INSTRUMENTY MUZYCZNE. W czasach biblijnych znano bardzo wiele instrumentów muzycznych. Potwierdza to opowieść o królu Nabuchodonozorze, który sporządził ogromny złoty posąg i kazał zebrać się wszystkim dostojnikom i urzędnikom na uroczystość jego poświęcenia. W ceremonii tej wzięli udział także muzycy. Z rozkazu królewskiego na ich sygnał wszyscy zebrani musieli upaść na twarz i oddać pokłon wielkiemu posagowi. W opisie ceremonii poświęcenia posągu wymienia się róg, flet, lutnię, harfę, psalterium, dudy. A należałoby jeszcze wyszczególnić bębny, grzechotki, cymbały, trąby, piszczałki (Rdz 31,27; 2 Sm 6,5; Ps 33,2; 81,4; Dn 3,5-15).

ISSACHAR - syn Jakuba i Lei i ojciec jednego z dwunastu pokoleń izraelskich, zwanego pokoleniem Issachara, które osiedliło się na równinie Jizreel (Rdz 49,14-15).

ISZBAAL - syn króla Saula; imię to znaczy: mąż hańby. Około 1010 r. przed Chr., po śmierci swego ojca, został na krótki czas królem Izraela, chociaż rzeczywistą władzę sprawował Abner, dowódca wojsk Saula. Po tragicznej śmierci Abnera dwóch dowódców wojskowych zamordowało Iszbaala, gdy odpoczywał w łożu, a jego głowę przynieśli Dawidowi spodziewając się, że sprawią mu tym wielką radość. Chociaż Dawid panował w tym czasie nad domem Judy w Hebronie, był jednak zaprzyjaźniony z Iszbaalem. Do głębi oburzył go więc ten nieczyny czyn i kazał zabójców stracić, a głowę Iszbaala polecił pochować w Hebronie, w grobie Abnera (2 Sm 4,5-12).

ITTAJ - wierny towarzysz Dawida. Nie opuścił swego króla nawet wówczas, gdy Absalom podniósł bunt przeciwko swemu ojcu i zbiegło do niego wielu wojowników. Na pytanie Dawida: Dlaczego i ty nie przejdziesz na stronę nowego króla? Ittaj odpowiedział z godnością: "Na życie Pana, na życie pana mego, króla: w miejscu, gdzie znajdzie się pan mój, król, czy to na śmierć, czy życie, tam będzie sługa twój". Ittaj, chociaż był Filistynem, przybyłym z Gat, został mianowany jednym z dowódców wojsk Dawida (2 Sm 15,19-21; 18,2).

IZAAK (zob. też Abraham). Abraham i Sara spodziewając się dziecka, obawiali się, że znajomi będą się z nich naśmiewać, bowiem oboje byli już w podeszłym wieku. Gdy urodził się chłopiec, dali mu więc imię Izaak, które znaczy: śmiać się, wyśmiewać się. Abraham jednak bardzo się uradował, że urodził mu się syn. Bóg obiecał bowiem Abrahamowi, że stanie się ojcem wielkiego i liczego ludu, i obietnica ta

zaczęła się właśnie spełniać w Izaaku. Pan wystawił jednak wiarę Abrahama na próbę polecając, żeby swego jedynego syna złożył Mu w ofierze. Abraham pokładając ufność w Bogu, nie zawahał się i uczynił tak, jak mu Bóg polecił. W ostatniej wszakże chwili Anioł Pański powstrzymał Abrahama od wykonania rozkazu Pana i powiedział: "Nie podnoś ręki na chłopca i nie czyn mu nic złego! Teraz poznałem, że boisz się Boga, bo nie odmówiłeś Mi nawet twego jedynego syna". Wówczas Abraham zobaczył barana uwikłanego rogami w zaroślach, którego złożył zamiast swego syna w ofierze. Gdy Izaak dorósł, poślubił Rebekeę i miał z nią dwóch synów, Ezawa i Jakuba. Od Jakuba, któremu później nadano imię Izrael, pochodzą Izraelici. W Izaaku Bóg, który jest Bogiem Abrahama, Izaaka i Jakuba, a także Bogiem i Ojcem Jezusa Chrystusa, przygotował przymierze ze swym ludem i z całą ludzkością (Rdz 17,17; 21,1-3).

IZAJASZ, zob. Księga Izajasza

IZBA NA GÓRZE, zob. Pokój górny

IZEBEL (zob. też Achab, Eliasz) - imię przebiegłej żony króla Achaba, która pochodziła z Fenicji i popierała kult Baala. Utrzymywała czterystu kapłanów i uważała, że jej bogowie dorównują prawdziwemu Bogu Izraela. Prześladowała też proroków w Izraelu, a swemu mężowi podsuwała nieczne i podstępne rady. Gdy królem został Jehu, spotkała ją straszna kara - została zamordowana, tak jak przepowiedział prorok Eliasz (1 Krl 21; 2 Krl 9,30-37).

IZMAEL - syn Abrahama i Hagar, służącej Sary. Dopóki żona Abrahama, Sara, nie urodziła syna, dopóty - zgodnie z ówczesnym prawem żydowskim - dziedzicem pozostawał Izmael, syn niewolnicy. Gdy Sara urodziła Izaaka i zauważyła, że Izmael wyśmiewa się z niego, domagała się od Abrahama, żeby wypędził z domu służącą Hagar wraz z jej synem. W końcu Abraham uczynił tak, jak radziła mu żona. Błąkając się po pustyni wygnańcy niemal umierali z pragnienia, ale Bóg usłyszał jęk małego Izmaela, ulitował się nad nim i poprowadził Hagar do studni. Gdy Izmael dorósł, stał się dobrym łucznikiem, mieszkał na pustyni, poślubił Egipcjanke i miał dwunastu synów, którzy stali się ojcami dwunastu plemion arabskich, zwanych Izmaelitami (Rdz 16,15; 21,8-21; 25,12-16; 37,25).

IZRAEL - nowe imię Jakuba, które nadano mu po jego spotkaniu i walce z Bogiem; imię to właśnie znaczy: Bóg walczy. Dwunastu synów Jakuba zostało ojcami dwunastu pokoleń izraelskich, zwanych też dziećmi Izraela. Po niewoli, jakiej doświadczyli w Egipcie, Bóg poprowadził ich do Ziemi Obiecanej. W czasie wieloletniej wędrówki przez pustynię stawali się oni stopniowo prawdziwie "jednym ludem", który należał do "jednego Boga". Po przybyciu do Kanaanu musieli bronić się przed wieloma wrogami, ale już za panowania Dawida i Salomona byli zjednoczonym, silnym narodem, a ich państwo nosiło nazwę Izrael. Później Izrael uległ przemocy Asyryjczyków i Babilończyków i wielu Izraelitów zostało uprowadzonych do niewoli. Od 63 r. przed Chr. władzę nad Izraelem zaczęli sprawować Rzymianie. Przez wszystkie lata udreki i niewoli Izrael nigdy jednak nie zapomniał, że jest ludem wybranym przez Boga. Ponadto Izraelici wierzyli, że Bóg ześle Mesjasza, który wybawi ich z rąk wszystkich wrogów. Gdy Jezus z Nazaretu rozpoczął publiczną działalność i wskazywał, że właśnie On jest oczekiwanym Mesjaszem, większość Izraelitów, zwłaszcza duchowi przywódcy ludu izraelskiego, nie dała wiary Jego słowom (Rdz 32,22-32; Łk 1,68-79).

JABAL, zob. Lamek

JABBOK - lewy dopływ Jordanu. Jakub przeprawiwszy się przez bród potoku Jabbok, spotkał Boga i po "walce", którą z Nim stoczył, otrzymał nowe imię - Izrael (Rdz 32,23).

JABESZ - miasto, które leżało na lewym brzegu Jordanu, w górach Gileadu. Gdy miastu zagrozili Ammonici, jego mieszkańcy zwrócili się do króla Saula o pomoc. Saul wyruszył przeciw Ammonitom, pokonał ich i ocalił miasto, które nigdy nie zapomniało o jego bohaterskim czynie. Gdy Saul poległ w walce z Filistynami na wzgórzu Gilboa, mężczyźni z Jabesz nocą zabrali jego zwłoki, aby je uroczyście pogrzebać (1 Sm 11,1-11; 31,11-13).

JAEL - żona Chebera Kenity, która zabiła wodza wojsk kananejskich, Sisereę, budzącego postrach wśród Izraelitów. Gdy Izraelici pobili wojska Sisery, on sam znalazł schronienie w namiocie Jaeli, która dała mu napić się mleka i przygotowała posłanie, by mógł odpocząć. Ponieważ Kenicy nie brali udziału w tej wal-

ce, przeto Sisera mógł się czuć bezpiecznie. Jael jednak, gdy tylko zasnął, podstępnie go zabiła (Sdz 4,17-21).

JAJA, zob. Jafo

JAFET -jeden z synów Noego, który wraz z żoną znalazł w czasie potopu schronienie w arce. Jego potomkowie mieli zamieszkiwać tereny pomiędzy Morzem Kaspijskim a Morzem Czarnym (Rdz 5,32).

JAFO - hebrajska nazwa prastarego miasta portowego na wybrzeżu izraelskim; w czasach Jezusa nazywano je Joppe, a współcześnie stanowi przedmieście Tel-Awiwu zwane Jafa. Prorok Jonasz nie chcąc udać się, jak polecił mu Bóg, do Niniwy, by jej mieszkańcom głosić pokutę, zszedł do Jafo, znalazł okręt i odpłynął w przeciwnym kierunku, na zachód, by uciec jak najdalej od miejsca, do którego posłał go Pan. W Joppe Piotr miał widzenie. Zobaczył wielkie płótno, w którym znajdowały się zwierzęta wszelkiego rodzaju, a głos, który usłyszał podczas tej wizji, pouczył go, że wszelkie życie zostało stworzone przez Boga i dlatego nie wolno pogardzać żadnym stworzeniem, tym bardziej nie wolno dzielić ludzi na lepszych, wybranych przez Boga, i gorszych, odrzuconych przez Niego (Jon 1,1-3; Dz 9,36-43; 10,5-23).

JAHWE. Tam, gdzie w polskim przekładzie ksiąg Starego Testamentu używa się słowa "Bóg" czy "Pan", w tekście hebrajskim często występuje określenie Jahwe. Jest to imię Boga, które On sam objawił. Imię to, zgodnie z wyjaśnieniem podanym przez Biblię, znaczy: Jestem, który jestem. W przeciwieństwie do bożków Jahwe jest - jak poświadcza Biblia - Bogiem prawdziwym, Bogiem teraźniejszości, Bogiem wielkich czynów, Bogiem, który dochowuje wierności ludowi izraelskiemu mimo bezustannego sprzeciwiania się Jego woli, Bogiem, który troszczy się o całe stworzenie (Wj 3,14).

JAIR - przełożony synagogi w Kafarnaum. Gdy ciężko zachorowała jego dwunastoletnia córka, pośpieszył do Jezusa i prosił, aby ją uzdrowił. Jezus udał się do domu Jaira, a wielki tłum szedł za Nim. Po drodze zatrzymała go jednak pewna kobieta cierpiąca na krwotok; gdy tylko dotknęła Jego płaszcz, natychmiast została uzdrowiona ze swej dolegliwości. Kiedy Jezus z nią rozmawiał, przyszli słudzy Jaira i donieśli, że jego córka umarła. Jezus usłyszawszy te słowa, rzekł przełożonemu synagogi: "Nie bój się, wierz tylko!" Przeszedłszy do domu Jaira, udał się do pokoju, gdzie leżała jego córka, ujął ją za rękę, a ona natychmiast wstała i chodziła (Mk 5,22-43).

JAKUB (zob. też Izrael),

1. Stary Testament: Zgodnie z opowiadaniem Księgi Rodzaju Jakub, gdy się urodził, trzymał za piętę Ezawa, swego brata bliźniaka, który przyszedł na świat pierwszy. Dlatego nadano mu imię Jakub, które znaczy według popularnej etymologii hebrajskiej: trzymający za piętę, chociaż może też znaczyć: podstępny, chytry. Niewykluczone jednak, że imię to jest skrótem określenia Jakub-El, które znaczy: Bóg chroni. Jakub zazdrościł Ezawowi starszeństwa i gdy tylko nadarzyła się sposobność, odkupił od niego przywilej pierworództwa za potrawę z soczewicy. Podstępnie też, za namową matki, Rebeki, otrzymał błogosławieństwo ojca Izaaka, przeznaczone dla pierworodnego syna, Ezawa. Ezaw zniechęcił się do brata i postanowił go zabić. Jakub chcąc ocalić życie opuścił rodzinny dom. Bóg opiekował się Jakubem w czasie tułaczki i często przemawiał do niego poprzez różne doświadczenia. Pewnego razu podczas snu Jakub ujrzał drabinę sięgającą nieba; wchodzili i schodzili po niej aniołowie, a Bóg stał na jej szczycie i mówił do niego: "Ja jestem Pan, Bóg Abrahama i Bóg Izaaka. Ziemię, na której leżysz, oddaję tobie i twemu potomstwu. A potomstwo twoje będzie tak liczne jak proch ziemi...". Mimo że Jakub popełniał wiele błędów, nie zapominał o czci należnej Bogu. Wzniósł wiele ołtarzy, ustanowił wiele miejsc kultu. Bóg zaś dotrzymał swej obietnicy. Od dwunastu synów Jakuba pochodzi cały lud izraelski. Jego synowie często, tak jak ich ojciec, okazywali nieposłuszeństwo swemu Bogu, ale zawsze do Niego powracali uznając, iż w porównaniu z Nim bogowie innych ludów są niczym (Rdz 25,26.29-33; 27,36.41; 28,11-22).

2. Nowy Testament: Imię Jakub nosi kilka osób. Jednym z nich jest rybak z Galilei, syn Zebedeusza, który ze swym bratem Janem należał do grona dwunastu apostołów; wraz z Janem i Piotrem był bardzo bliskim przyjacielem Jezusa. W 44 r. po Chr. został przed Świętem Paschy stracony na rozkaz Heroda Agryppy I. Nazywa się go też Jakubem Starszym. Imię Jakub nosił jeszcze inny apostoł, syn Alfeusza, zwany też Jakubem Młodszym (zob. List św. Jakuba). Wreszcie Jakubem zwał się przełożony wspólnoty chrześcijańskiej w Jerozolimie, którego Mateusz nazywa bratem Jezusa. Trzydzieści lat po ukrzyżowaniu

Jezusa został on ukamienowany przez Żydów, za czasów arcykapłana Ananiasza (Mt 4,21; 10,3; 13,55; Dz 12,2).

JALMUŻNIK, zob. Diakon

JAN APOSTOŁ (zob. też Ewangelia według św. Jana, Apokalipsa św. Jana, Listy św. Jana). Przyjmuje się, że słowa z Ewangelii św. Jana: "Jeden z uczniów Jego - ten, którego Jezus miłował" odnoszą się do samego autora tej Ewangelii - apostoła Jana, który tak jak jego ojciec, Zebedeusz, był rybakiem. Jan spotkał się z Jezusem nad Jeziorem Galilejskim, gdy ze swym bratem Jakubem, również rybakiem, i ojcem naprawiał sieci. Na wezwanie Jezusa on i jego brat natychmiast porzucili wszystko i poszli za Nim. W wielu ważnych chwilach w życiu Jezusa Jan był w Jego pobliżu. W czasie Ostatniej Wieczerzy siedział obok Jezusa. Wraz z Maryją stał pod krzyżem, a Jezus zwrócił się do niego z prośbą, by zaopiekował się Jego matką. Po śmierci Jezusa Jan mieszkał w Jerozolimie i zajmował czołowe stanowisko w pierwszej gminie chrześcijańskiej. Paweł Apostoł nazywa go filarem wspólnoty jerozolimskiej. Dalsze jego losy nie są znane. Przypuszcza się jednak, że został zesłany na wyspę Patmos, gdzie napisał Apokalipsę (Mt 4,21; J 13,23; Ga 2,9; Ap 1,1).

JAN CHRZCICIEL (zob. też Herodiada). "Jan nosił odzienie z sierści wielbłądziej i pas skórzany około bioder, a żywił się szarąnczą i miodem leśnym." W ten sposób Marek Ewangelista opisuje męża, który żył na pustyni znajdującej się w południowej części doliny Jordanu i głosił chrzest nawrócenia mieszkańcom Judei. Ciągnęły do niego tłumy, uważnie słuchały jego słów, a wielu przyjmowało chrzest pokuty. Również Jezus przyszedł do Jana, aby dać się ochrzcić w Jordanie. Jan był nieustraszoną głosieliem prawdy Bożej. Ośmielił się nawet zganić Heroda z powodu małżeństwa z Herodiadą, żoną jego brata. Gniewała to Herodiadę i gdy nadarzyła się sposobna chwila, wymusiła na Herodzie, by Jana zgładził (Mk 1,4-8; 6,25-31).

JARZMO - drewniana belka lub rama sprzęgająca dwa woły albo osły podczas pracy na roli, np. (w czasie orki, czy też przy ciągnięciu wozu. Jarzmo było też symbolem niewolnictwa. Księga Kapłańska mówi, że Bóg złamał drażni jarzma nałożonego na Izraelitów, aby nie byli już niewolnikami Egipcjan. Jezus natomiast wzywa, byśmy wzięli Jego lekkie jarzmo na znak oddania się w Jego służbę (Kpł 26,13; Iz 14,25; Mt 11,29-30).

JASZCZURKA należała, według starotestamentowego Prawa, do zwierząt nieczystych i Żydom nie wolno było jej spożywać. W Palestynie żyje około czterdziestu gatunków jaszczurek. Najbardziej pospolitymi są zielona jaszczurka szmaragdowa i gekon, który potrafi chodzić po zupełnie gładkich ścianach (Kpł 11,29-30).

JAZON - judeochrześcijanin mieszkający w Tesalonice; w jego domu zatrzymał się Paweł. Gdy niektórzy z Żydów i wielka liczba Greków uwierzyli słowom Pawła o Jezusie Mesjaszu, zazdrośni Żydzi naszli dom Jazona, aby pochwycić Pawła. Nie znalazłszy Apostoła, wywlekli z domu Jazona i stawili go przed politykami, tj. najwyższymi urzędnikami miasta, i oskarżyli o burzenie spokoju. Wkrótce jednak - gdy Jazon obiecał, że zachowa spokój - zwolniono go (Dz 17,5-9).

JEBUSYCI. W samej Jerozolimie i na otaczających ją górzystych terenach mieszkali Jebusyci, wywodzący się od Kanaana, wnuka Noego. Od ich imienia również Jerozolimę nazywano jeszcze przez długi czas po jej zdobyciu Jebus (Lb 13,29; Sdz 19,10-11).

JEHU - król panujący nad Izraelem przez dwadzieścia osiem lat (841-813 przed Chr.). Drogę do tronu uutorował sobie licznymi zbrodnictwami. Wytępił wprawdzie obcych bogów w Izraelu, ale sam nie zachowywał Prawa, które lud izraelski otrzymał od Boga. Za jego panowania Izrael utracił wiele ze swej dawnej potęgi (2 Krl 9 i 10).

JEREMIASZ - jeden z największych proroków izraelskich, który działał mniej więcej w latach 627-585 przed Chr. W tym okresie rządziło w Judzie pięciu kolejnych królów, a Asyryjczycy, Egipcjanie i Babilończycy podejmowali wiele starań, by nią zawładnąć. Jeremiasz, żyjący w tych niespokojnych czasach, mówił o Bogu: przypominał władcom, że świat został stworzony przez Boga i że On nim kieruje. Mówił o sędzie Bożym nad światem i przepowiadał upadek państwa i spustoszenie Jerozolimy. Nadto wskazywał, że pobożność polega nie tyle na przestrzeganiu religijnych przepisów, co raczej na właściwym i osobistym stosunku do Boga. Tylko wtedy bowiem można być rzeczywiście pobożnym, gdy się czci Boga w

sercu. Bóg nie zważa na to, co zewnętrzne, lecz na ludzkie myśli i uczucia. Jeremiasz też wypatruje czasu, kiedy Bóg w pełni objawi się w Tym, którego pošle jako Mesjasza i który zaspokoi wszystkie pragnienia serc ludzkich. Wypatruje zatem przyjścia Jezusa Chrystusa i mówi o "nowym przymierzu", które Bóg zawrze z całą ludzkością. Jedna z ksiąg biblijnych zawiera w tytule jego imię, a mianowicie Księga Jeremiasza.

JEROBOAM. Pierwszym królem Izraela, który rządził mniej więcej w latach 931-909 przed Chr., był Jeroboam I. Później, w latach 782-753 przed Chr., rządził Izraelem Jeroboam II. Obydwaj ci królowie byli potężnymi władcami, dzięki którym Izrael, północna część podzielonego królestwa (południową część stanowiła Juda), cieszył się poważaniem wśród innych narodów (1 Krl 12,20; 2 Krl 14,23-27).

JEROZOLIMA powstała mniej więcej dwa tysiące lat przed narodzeniem Chrystusa. Położona na suchym płaskowyżu w górach judzkich, oddalona jest około 48 km od Morza Śródziemnego i 32 km od Morza Martwego. Dawniej nazywano ją Szalem, co znaczy: pokój. Dawid odebrał to miasto Jebusytom i uczynił je stolicą swego królestwa. Dla Żydów było ono miejscem najświętszym na ziemi, ponieważ w nim znajdowała się świątynia. Dawid i Salomon wzniesli niektóre ze wspaniałych budowli Jerozolimy i umocnili jej mury. W 587/586 r. przed Chr. Nabuchodonozor zburzył jednak i miasto, i świątynię. Gdy Żydzi powrócili z niewoli babilońskiej, od razu przystąpili do odbudowy świątyni i murów miasta. Później miasto zdobywali kolejno Egipcjanie, Syryjczycy, Rzymianie, Arabowie i Turcy. W czasach Jezusa w Jerozolimie panowali Rzymianie, ale Żydom wolno było sprawować służbę Bożą w świątyni (Ps 122; Łk 21,20-22).

JERYCHO - zapewne najstarsze miasto świata. Jego historia sięga bowiem do 8000 r. przed Chr., a więc znacznie poza czasy biblijne. Starożytne Jerycho leżało około 10 km na północ od Morza Martwego i około 8 km na zachód od Jordanu. W czasie wykopalisk odkryto mury wewnętrzne, mające 4 m szerokości, i mury zewnętrzne szerokości 2 m. Jerycho z czasów nowotestamentowych leżało 3 km dalej na południe. Było pierwszym miastem zdobytym przez Izraelitów po wejściu do Ziemi Obiecanej. Jednakże zajęcia Jerycha nie mogli przypisać ani swojemu sprytowi, ani orężu. W wierze doświadczyli, że miasto to oddał w ich ręce Bóg i On też pozwoli im zająć cały obiecany kraj. W czasach późniejszych miasto to ufortyfikował król Achab, a krótko przed narodzeniem Jezusa Herod Wielki zbudował w jerychońskich gajach palmowych pałac, wokół którego powstało nowe miasto, stanowiące ulubiony cel podróżnych (Joz 6; 1 Krl 16,34; Mk 10,46-52; Łk 10,30; 19,1).

JESSE (zob. też Dawid) - ojciec Dawida, prowadzący gospodarstwo w Betlejem. Miał ośmiu synów i dwie córki. Oczekiwano, że właśnie z pokolenia Jessego narodzi się Mesjasz (1 Krn 2,13-15; Iz 11,1-2).

JETRO - teść Mojżesza; nosił też imiona Reuel i Chobab. Mojżesz przez pewien czas pasł owce Jetry. Pewnego razu zaprowadził je w głąb pustyni, aż pod górę Bożą, Horeb. Wówczas właśnie ukazał mu się Bóg w krzaku gorejącym (Wj 2,18; 3,1).

JEZIORO GENEZARET. Jezus chętnie przebywał na jeziorze Genezaret i spędzał wiele dni nad jego brzegiem. Długość tego jeziora wynosi 21 km, a szerokość około 12 km i jest ono położone 208 m poniżej poziomu morza. Przepływa przez nie Jordan, który dostarcza mu wciąż świeżej wody. Jezioro Genezaret jest niebezpieczne z powodu nagłych wichrów, które gwałtownie wzburzają jego wody. Niekiedy nazywa się je także Morzem Galilejskim albo Jezioro Tyberiadzkim. Na jego brzegach położone były liczne i znane miejscowości, np. Kafarnaum, Tyberiada, Betsaida (Mt 4,18; Łk 5,1-11; J 6,1).

JEZUS CHRYSZTUS (zob. też Ewangelia). Biblia opowiada o Bogu i Jego jednorodnym Synu, Jezusie Chrystusie. Stary Testament oczekuje na przyjście Jezusa, a Nowy Testament opisuje spełnienie tego oczekiwania. Po narodzinach w stajni betlejemskiej Jezus dorastał w prostej rodzinie żydowskiej i w skromnych warunkach. Jego matką była Maryja, a opiekunem Józef. Jezus dobrze znał Stary Testament i był wychowany w wierze żydowskiej. Pracował wraz z Józefem w rodzinnym warsztacie ciesielskim w Nazarecie. Mając około trzydziestu lat Jezus opuścił Nazaret, aby poświęcić się publicznemu nauczaniu i przepowiadaniu. W wioskach galilejskich dał się poznać jako Ten, który ma moc uzdrawiania. Zgromadził wokół siebie dwunastu mężczyzn i uczynił ich swymi uczniami. Powoli dochodzili oni do wiary, że jest On Chrystusem, czyli Mesjaszem, którego posłał Bóg, aby ocalił Jego lud. Nauczanie Jezusa natrafiło na silny opór ze strony ówczesnych przywódców religijnych. W końcu doprowadzili oni do Jego aresz-

towania i ukrzyżowania. Jezus umarł i został pogrzebany, ale po trzech dniach powstał z martwych i przez czterdzieści dni ukazywał się żywy swoim uczniom, którzy uwierzyli, że jest prawdziwym Synem Bożym. Gdy Jezus wstąpił do swego Ojca w niebie, oddawali Mu cześć należną Bogu. Jezus był człowiekiem i żył na ziemi tak jak inni ludzie, ale był też Bogiem - Bogiem w ludzkiej postaci, Bogiem wcielonym. Wszyscy, którzy uwierzyli w Niego, Jego życie, Jego śmierć krzyżową i zmartwychwstanie, zostali też wyzwoleni do nowego życia w królestwie Bożym.

JĘZYK ARAMEJSKI, zob. Aram

JĘZYK GRECKI, zob. Greka

JĘZYK HEBRAJSKI - pradawny język Żydów, w którym została napisana znaczna część Starego Testamentu. W języku tym zapisuje się tekst od prawej strony do lewej, i tak się też go odczytuje. Wiele słów w naszym języku pochodzi z języka hebrajskiego, np. sakwa, jubileusz, szatan, szabat (J 19,20; Dz 21,40).

JIZREEL, zob. Dolina

JOAB (zob. też Abner) - bratanek króla Dawida, który wyznaczył go na jednego z dowódców swej armii. Był żądny sławy i okrutny. Dopuszczał się wielu haniebnych czynów, mając złudną nadzieję, że przypodoba się nimi Dawidowi. Między innymi zabił Absaloma, buntowniczego syna Dawida. Później, gdy spiskował także przeciw królowi Salomonowi, został na jego rozkaz zabity (2 Sm 18,1.14; 1 Krl 2,28-34).

JOASZ. Stary Testament wspomina o trzech mężczyznach, którzy nosili to imię. Jednym z nich był ojciec Gedeona, drugim - ósmy król Judy (około 835-796 r. przed Chr.), który "czynił to, co jest słuszne w oczach Pańskich", trzecim - dwunasty król Izraela (około 797-782 r. przed Chr.) i przyjaciel proroka Elizeusza (Sdz 6,11; 2 Krl 12,1-3; 13,14).

JOEL, zob. Księga Joela

JOJADA - ulubione imię w czasach starotestamentowych. Spośród wielu mężów noszących to imię najbardziej znany jest arcykapłan Jojada, który około 835 r. przed Chr. wprowadził na tron judzki siedmioletniego księcia Joasza i wspierał go w sprawowaniu władzy królewskiej. Jojada uczynił wiele dla odnowienia świątyni i kultu. Pogrzebano go w Mieście Dawidowym obok grobowców królów (2 Krl 11 i 12; 2 Krn 24,15).

JOJAKIM - król sprawujący przez jedenaście lat rządy w Królestwie Judzkim (608-598 przed Chr.). W 605 r. przed Chr. Jojakim uznał nad sobą władzę króla babilońskiego Nabuchodonozora, ale trzy lata później zbuntował się przeciwko niemu. Wtedy Nabuchodonozor wysłał do Judy najpierw oddziały Chaldejczyków, Aramejczyków, Moabitów i Ammonitów, a w końcu wyruszył sam. Jojakim umarł w czasie oblężenia Jerozolimy (2 Krl 23,36-37; 24,1-6).

JOJAKIN, zwany też Jechoniaszem albo Konją, zasiadł na tronie judzkim po swym ojcu, Jojakimie, gdy miał osiemnaście lat. Był marionetką w rękach babilońskich najeźdźców, którzy wprowadzili go na tron. Swe rządy sprawował jednak tylko trzy miesiące (598-597 przed Chr.). Na rozkaz Nabuchodonozora został uprowadzony do Babilonu (2 Krn 36,9; Jr 22,24; 27,20).

JONASZ, zob. Księga Jonasza

JONATAN - najstarszy syn króla Saula i najbliższy przyjaciel Dawida. Gdy Dawid pokonał Goliata, Jonatan zdjął swój płaszcz i podarował go młodemu bohaterowi; dał mu także miecz, łuk i pas. Był dumny, że może Dawida nazywać swoim przyjacielem. Gdy zaś Saul postanowił zabić Dawida, Jonatan ostrzegł przyjaciela; pomógł mu też uniknąć wielu zasadzek urządzanych na niego przez Saula. Jonatan zginął wraz ze swym ojcem w czasie bitwy na wzgórzu Gilboa w 1000 r. przed Chr. Dawid ułożył wówczas pieśń żałobną o Saulu i Jonatanie, która należy do jednej z najpiękniejszych pieśni biblijnych (2 Sm 1,19-27).

JOPPE, zob. Jafo

JORDAN - najbardziej znana spośród rzek, o których wspomina Biblia. Nad nią przebywał Jezus w latach młodości, w niej został później ochrzczony przez Jana Chrzciciela. Nazwa Jordan znaczy: zstępujący i jest bardzo trafna. Jordan bowiem bierze początek u podnóża góry Hermon, przepływa przez jezioro Genezaret i krętym, poprzerzynanym rozpadlinami, głębokim korytem spływa gwałtownie ku dolinie. Gdy w końcu osiąga północnego krańca Morza Martwego, różnica poziomów między źródłami

oddalonymi mniej więcej 450 km (w linii prostej 210 km) i ujściem tej rzeki wynosi 900 m (Joz 3,8-14; 11; Mt 3,13-17).

JOZAFAT - jeden z dobrych, w ocenie Biblii, królów judzkich; rządził w latach 870-848 przed Chr. Zniósł wiele pogańskich form kultu, dbał, żeby lud żył według Prawa, które Mojżesz otrzymał od Boga, i uporządkował system wymiaru sprawiedliwości w Judzie. Historia żydowska ocenia go jako króla, który wiernie służył Bogu i troszczył się o powierzony mu lud (2 Krn 17-20).

JOZJASZ (zob. też Chilkiasz) - imię szesnastego króla judzkiego, który rządził około trzydziestu lat (mniej więcej w latach 641-609 przed Chr.). Na tron wstąpił mając osiem lat, a Biblia zaliczyła go do dobrych i pobożnych królów. Za jego panowania odnaleziono w świątyni dawną księgę Prawa. Gdy Jozjaszowi odczytano słowa tej księgi, zrozumiał, jak wiele rzeczy w życiu ludu jest złych, jak daleko cały naród odszedł od praw, które Bóg dał jego praojcom. Zgromadził więc cały lud i w jego obecności odnowił przymierze z Bogiem. Kazał też usunąć wszystkie oznaki pieniącego się dotąd bałwochwalstwa i dbał, by cały lud oddawał cześć prawdziwemu Bogu. Jozjasz zginął w walce z egipskimi najeźdźcami (2 Krl 22; 23,1-30).

JOZUE (zob. Księga Jozuego) - syn Nuna, który wprowadził Izraela do Ziemi Obiecanej. Mojżesz przed śmiercią wyznaczył go swoim następcą. Jozue, który miał wówczas siedemdziesiąt lat, przeprowadził lud przez Jordan i zdobył pierwsze miasta. Podzielił też całą krainę pomiędzy dwanaście pokoleń. Umarł mając ponad sto lat. Jeszcze w podeszłym wieku upominał lud, żeby służył prawdziwemu Bogu, a nie bożkom, którym oddawali cześć mieszkańcy zdobytej ziemi (Lb 27,18-23; Joz 4 i 24).

JÓZEF,

1. Syn Jakuba i Racheli. Jakub kochał go najbardziej ze wszystkich synów (ponieważ urodził mu się w podeszłym wieku). Z tego powodu bracia znienawidzili Józefa. Gdy pewnego dnia ojciec wysłał Józefa do nich na pastwisko, postanowili go zgładzić. Jednakże za namową Rubena, który pragnął go ocalić, nie zabili go, a jedynie wrzucili do wyschniętej studni. Później sprzedali Józefa kupcom udającym się do Egiptu, a ci następnie sprzedali go jako niewolnika urzędnikowi faraona, Potifarowi. Józefowi powodziło się dobrze w domu Potifara, który ustanowił go zarządcą majątku. Nie chcąc okazać się nieuczciwym wobec swego pana, nie uległ grzesznym namowom żony Potifara, która z zemsty kłamliwie go oskarżyła. Józef został wtrącony do więzienia. Wypuszczono go, by wytłumaczył dziwne sny faraona o siedmiu tłustych i siedmiu chudych krowach oraz o siedmiu dorodnych i siedmiu pustych kłosach. Józef nie tylko dał wyjaśnienie snów, a mianowicie że siedem tłustych krów i siedem pełnych kłosów oznacza siedem urodzajnych lat, po których nastanie siedem lat nieurodzaju, ale nadto podsunął faraonowi roztropną radę, jak uniknąć klęski głodu w nieurodzajnych latach. Faraonowi spodobały się słowa Józefa i uczynił go swoim namiestnikiem, rządcą całego Egiptu. Gdy nastał czas wielkiego nieurodzaju, coraz dotkliwiej głód zaczął się dawać we znaki ludności we wszystkich krajach. Ludzie z bliższych i dalszych krain zaczęli przybywać więc do Egiptu, by kupić zboże zgromadzone przez Józefa w urodzajnych latach. Przybyli i synowie Jakuba, bracia Józefa, którzy go jednak nie poznali. Józef zaś widząc ich, bardzo się wzruszył, ale zanim dał się im poznać, wystawił ich na ciężką próbę, która dowiodła, że jego bracia bardzo się zmienili - we wszystkim okazali się uczciwi, prawdomówni, solidarni, miłujący swego ojca. Po tych wydarzeniach, gdy Jakub dowiedział się, że umiłowany jego syn, Józef, żyje i ma wielką władzę w Egipcie, udał się z całym swym dobytkiem i z całym potomstwem do ziemi egipskiej i osiedlił się w ziemi Gosen, w najbardziej żyznej części Egiptu. Gdy Jakub umarł, Józef - zgodnie z daną mu obietnicą, że nie pogrzebie go w Egipcie - zabrał zabalsamowane ciało ojca i pochował je w ziemi kananejskiej w pieczarze na polu Makpela, w pobliżu Mamre. Potem powrócił do Egiptu, gdzie żył wraz z całą rodziną doczekawszy się prawnuków. Umarł w wieku stu dziesięciu lat. Przed śmiercią zobowiązał przysięgą swych braci, że jeśli kiedyś opuszczą ziemię egipską i udadzą się do ziemi, którą Bóg obiecał dać Abrahamowi, Izaakowi i Jakubowi, to zabiorą z sobą i jego kości. Izraelici dotrzyмали tej przysięgi. Wychodząc z Egiptu, zabrali ze sobą kości Józefa i pochowali w Sychem. Historia Józefa dowodzi, jak bardzo Bóg czuł się związany z rodziną Jakuba, jak wielką i nieustanną otaczał ją troską i jak bardzo zabiegał o jej pomyślność (Rdz 37; 39-50; Wj 13,19; Joz 24,32).

2. Józef - mąż Maryi, Matki Jezusa. Pochodził z pokolenia Dawidowego. Z zawodu był cieślą czy stolarzem. Był troskliwym opiekunem Jezusa. W obawie przed oprawcami Heroda uciekł z Jezusem i Maryją do Egiptu. Po śmierci Heroda powrócił do ziemi ojczyściej i osiedlił się w Nazarecie w Galilei. Zgodnie ze zwyczajem żydowskim obrzezał ósmego dnia Jezusa i nadał Mu imię, jakie polecił mu nadać anioł we śnie. Wraz z Maryją przyniósł też Jezusa do świątyni, aby przedstawić Go Bogu, i znów powrócił do Nazaretu. Co roku udawał się do Jerozolimy na Święto Paschy, zabierając z sobą Maryję i Jezusa. Prawdopodobnie zmarł wcześniej, ponieważ Ewangelie nie wspominają o nim, opisując publiczną działalność Jezusa (Mt 1,18-25; 2,13-15.19-23; Łk 2,1-5; 16,21-24; 27,33,39-52).

3. Józef z Arymatei, zamieszkały w Jerozolimie, gdzie kazał dla siebie wykuć grób w skale. Był człowiekiem zamożnym, poważanym, dobrym i sprawiedliwym, należał też do Wysokiej Rady. Ewangelia nazywa go również uczniem Jezusa, lecz ukrytym z obawy przed Żydami. W sprawie Jezusa nie zgadzał się z uchwałami i postanowieniami Wysokiej Rady, a po ukrzyżowaniu Jezusa udał się do Piłata, poprosił o Jego ciało i złożył w swoim nowym grobowcu wykutym w skale (Mt 27,57-60; Mk 15,42-46; Łk 23,50-53; J 19,38-41).

JUBAL, zob. Lamek

JUDA - czwarty syn Jakuba i ojciec pokolenia Judy, które osiedliło się na południowych terenach Ziemi Obiecanej. Głównym miastem, stolicą, pokolenia Judy był Hebron. Po śmierci Salomona nastąpił podział Izraela na Królestwo Południowe (Judzkie), obejmujące ziemię zamieszkałą przez pokolenie Judy, i Królestwo Północne (Izraelskie), obejmujące ziemie zamieszkałe przez pozostałych jedenaście pokoleń izraelskich. Przez małą ziemię judzką prowadził ważny szlak handlowy, łączący Egipt z obszarami położonymi na północ od Ziemi Obiecanej. Z tego też powodu stawała się ona często celem wypraw wojennych ościennych ludów, które pragnęły nią zawładnąć. Nabuchodonozor zaś w latach 598-587 przed Chr. uprowadził bardzo wielu jej mieszkańców do Babilonu (Rdz 29,35; Mi 5,1).

JUDA APOSTOŁ, zob. List św. Judy Apostoła

JUDASZ ISKARIOTA pochodził ze wsi Kariot, położonej w ziemi pokolenia Judy, niedaleko Hebronu. Należał do ścisłego grona uczniów Jezusa i miał, jak mówi Biblia, pieczę nad ich trzosem, tzn. troszczył się o ich finanse, sprawy materialne. Nie wiadomo ostatecznie, co mogło skłonić go do wydania Jezusa władzom żydowskim: czy miłość do pieniędzy (za zdradę Jezusa obiecano mu trzydzieści srebrników), czy rozczarowanie Jezusem i Jego nauką. Później Judasz opamiętał się, zwrócił srebrniki, ale arcykapłani i starsi nie przywrócili już wolności Jezusowi. Zrozpaczony Judasz odebrał sobie życie (Mt 26,14-16.47-50; 27,3-5).

JUDEA - rzymska nazwa, której używano na określenie dawniejszego terenu Królestwa Południowego, Judzkiego. W czasach Jezusa Judea była częścią rzymskiej prowincji Syrii, później obszar Judei został poszerzony o tereny Galilei. Paweł posługuje się nazwą Judea na określenie całej ziemi izraelskiej, a więc całej Palestyny (Łk 5,17; J 4,3; Ga 1,22).

JUDEJCZYCY, zob. Żydzi

JUDYTA, zob. Księga Judyty

KADESZ - najdalej na południe położona miejscowość Judy. Gdy Izraelici w czasie wędrówki przez pustynię doszli do Kadesz, rozłożyli się tu obozem, ponieważ okolica była bogata w trawę i wodę. Kadesz leżało na granicy Półwyspu Synajskiego i Ziemi Obiecanej, dlatego też stąd wysłał Mojżesz wywiadowców do Kanaanu, do ziemi, którą mieli wziąć w posiadanie. Gdy wywiadowcy powrócili i opowiedzieli o jej warownych miastach i licznych roślach mieszkańców, Izraelitów ogarnęło przerażenie i podnieśli bunt przeciw Mojżeszowi i Aaronowi, a ostatecznie przeciwko Bogu, którego moc wyprowadziła ich z niewoli i przyprowadziła do tego miejsca. Wstawiennictwo Mojżesza uchroniło lud od strasznej i natychmiastowej kary Bożej; Bóg jednak zapowiedział, że oprócz Kaleba i Jozuego nikt z tych, którzy wyszli z ziemi egipskiej, nie wejdzie do Ziemi Obiecanej, nawet Mojżesz i Aaron (Lb 13-14; Pwt 1,19-40).

KADZIDŁO (zob. też Mędrcy). Mędrcy ze Wschodu przynieśli małemu Jezusowi w darze także kadzidło. Ten wysoko ceniony w handlu towar pozyskiwano z żywicy pewnego drzewa rosnącego w Indiach.

Kadzidło, w formie żółtawych ziarenek, docierało do krajów biblijnych przez południową Arabię. W Namocie Spotkania i w świątyni kapłani codziennie spalali je na ołtarzu kadzielnym na cześć Boga Izraela. Kadzidło do spalania w namiocie i świątyni było specjalnie przygotowywane z różnych wonności i nie wolno go było sporządzać i używać prywatnie. Spalanie kadzidła było znakiem obecności Boga i pojednania Boga ze swoim ludem (Wj 30,7-9.34-38; Kpł 16,12-13).

KAFARNAUM - miasto na zachodnim brzegu jeziora Genezaret. Jezus chętnie przebywał w tym mieście. W nim spotkał Mateusza celnika, który wszystko porzucił i został Jego uczniem. W Kafarnaum mieszkał także rzymski setnik, który zwrócił się do Jezusa z prośbą, żeby uzdrowił jego sługę. Gdy Jezus mu odrzekł, że przyjdzie i uzdrowi go, setnik wypowiedział słowa, które nieco zmienione powtarza się podczas każdej Mszy św.: „Panie, nie jestem godzien, abyś wszedł pod dach mój, ale powiedz tylko słowo, a mój sługa odzyska zdrowie”. Jezus zdumiał się wiarą setnika i natychmiast uzdrowił jego sługę. W Kafarnaum mieszkała też teściowa Piotra i Jezus często przychodził do jej domu, gdzie spotykał się z wieloma ludźmi; pewnego dnia i ją uzdrowił z gorączki (Mt 8,5-15; 9).

KAIN - najstarszy syn Adama i Ewy. Uprawiał rolę. Po zabójstwie swego brata Abla stał się tułaczem i zbiegiem (Rdz 4,1-24).

KAJFASZ - arcykapłan żyjący w czasach Jezusa. Przewodził tej grupie Żydów, którzy chcieli Go uwięzić. Był też pierwszym sędzią, przed którym postawiono Jezusa. Podczas przesłuchania Jezusa wobec Wysokiej Rady Kajfasz zadał Mu w końcu prowokujące pytanie, które zadecydowało o dalszym Jego losie: „Czy Ty jesteś Mesjasz, Syn Boży?” Gdy Jezus odpowiedział: „Tak, Ja Nim jestem”, Kajfasz rozdarł swoje szaty na znak, że odpowiedź Jezusa jest bluźnierczą, a wszyscy zaczęli krzyzczeć: „Winien jest śmierci” (Mt 26,57-66).

KAMIEN WĘGIELNY - narożny kamień, na którym wspierają się ściany budynku i który zapewnia całej budowli stabilność. Jeżeli usunie się kamień węgielny, cała budowla się rozpada. Jezus Chrystus jest nazwany kamieniem węgielnym Kościoła (Iz 28,16; Ef 2,20; 1 P 2,6).

KANA - wioska niedaleko Nazaretu, znana z orzeźwiających, zimnych źródeł i cienistych drzew figowych. Jezus, Jego Matka i uczniowie zostali zaproszeni do Kany na uroczystość weselną. Gdy zabrakło wina, Jezus kazał sługom napełnić wodą sześć dużych stągwi kamiennych i zamienił ją w wino. Był to pierwszy cud, którego dokonał Jezus (J 2,1-11).

KANAAN. Idźcie i zobaczcie, jaki jest kraj, który nam Bóg obiecał - polecił Mojżesz dwunastu wywiadowcom, którzy jako przedstawiciele dwunastu pokoleń Izraela mieli zbadać ziemię Kanaan. Wyruszyli zatem z obozowiska, które lud rozbił w Kadesz, i po przejściu gór judzkich dotarli na równinę nad Morzem Śródziemnym, stanowiącą właściwe obszary Kanaanu. Stwierdzili, że Ziemia Obiecana to kraj warownych miast, uprawnych pól i winnic. Na dowód jej urodzajności zabrali ze sobą gałąź krzewu winnego wraz z winogronami, trochę jabłek granatu i fig. Gdy stanęli znów przed Mojżeszem i całym ludem, powiedzieli: „Jest to kraj rzeczywiście opływający w mleko i miód” (Lb 13).

KANON - słowo, które pochodzi od tak samo brzmiącego wyrazu greckiego i znaczy: miara, norma; określa m.in. zbiór wszystkich ksiąg Pisma Świętego, uznawanych przez Kościół za natchnione i stanowiących normę wiary.

KAPŁAN (zob. też Aaron). Na polecenie Boga Mojżesz ustanowił kapłanami Aarona i jego synów, wybranych spośród Izraelitów, aby służyli Bogu Abrahama, Izaaka i Jakuba. Od tego czasu tylko im i ich potomkom przysługiwało prawo pełnienia służby kapłańskiej. Najważniejszym zadaniem kapłanów starotestamentowych było strzec Arki Przymierza. Mieli także obowiązek nauczać Prawa i dbać o jego zachowywanie. Ich przywilejem i prawem było też przewodzenie liturgii odprawianej w świątyni (Wj 28,1; Joz 3).

KARMAZYN, zob. Szkarłat

KARMEL (zob. też Elizeusz). Gdy spoglądamy na mapę Palestyny, uwagę naszą zwraca łańcuch górski, biegnący przez dolinę Jizreel i stromo opadający w morze. Całe to pasmo gór, z najwyższym szczytem, również zwanym Karmel, pokrywały gęste, cieniste lasy, które dla mieszkańców równin spieczonych słońcem były miejscem ochłody i ukojenia. Prorocy izraelscy, mówiąc o pięknie stworzenia, często posługiwali się obrazem gór Karmelu (Iz 35,1-2).

KAZANIE NA GÓRZE. “Jezus, widząc tłumy, wyszedł na górę. A gdy usiadł, przystąpili do Niego Jego uczniowie. Wtedy otworzył swoje usta i nauczał ich.” Tymi słowami rozpoczyna się relacja o Kazaniu na Górze, przekazanym w trzech rozdziałach Ewangelii według św. Mateusza. Najpierw Jezus ogłosił osiem błogosławieństw, a następnie w obrazowych słowach i przypowieściach zawarł praktyczne wskazówki dotyczące życia chrześcijańskiego (Mt 5-7).

KEDAR - drugi syn Izmaela. Od niego pochodziło plemię nomadów, znane w czasach biblijnych z powodu pięknych czarnych namiotów. Wędrowali oni ze stadami owiec po obrzeżach Pustyni Syryjsko-Arabskiej, a gdy napotykali dobre pastwiska, rozbijali swoje czarne namioty tak blisko obok siebie, że obozowisko ich wyglądało jak prawdziwa wioska (Iz 42,11).

KETURA - druga żona Abrahama, którą poślubił po śmierci Sary. Ketura była matką sześciu synów Abrahama (Rdz 25,1-4).

KISZON - potok płynący przez nizinę Jizreel i wpadający do Morza Śródziemnego u podnóży gór Karmelu. Nad brzegami Kiszonu Izraelici odnieśli wielkie zwycięstwo nad Kananejczykami, którymi dowodził Sisera. Starotestamentowa pieśń opiewająca to zwycięstwo podaje bliższe szczegóły tej bitwy: wody Kiszonu wystąpiły wówczas z brzegów i zalały okolicę. W powstałych bagnach ugrzęzły żelazne rydwany Sisery, co stało się bezpośrednim powodem klęski jego licznych wojsk (Sdz 4 i 5; 1 Krl 18,40).

KLĄTWA - w polskim przekładzie Biblii odpowiednik hebrajskiego słowa *cherem*, które znaczy: to, co zakazane, czyli wyłączone ze zwykłego, świeckiego użytku. Stary Testament zna trzy rodzaje klątwy: 1. Ślub, na mocy którego poświęcano coś (ludzi, zwierzęta, posiadłość) Bogu; 2. Kara śmierci, na którą mogli być skazani - przede wszystkim za bałwochwalstwo - ludzie, a nawet całe miasta; 3. Prawo wojenne, na mocy którego zdobyte łupy i miasta były poświęcane Bogu, to znaczy skazane na zniszczenie i zagładę. W czasach późniejszych, po powrocie Żydów z niewoli babilońskiej, klątwa była karą polegającą na wykluczeniu kogoś na jakiś czas ze wspólnoty (Kpł 27,28; Wj 22,19; Pwt 13,13-19; Joz 7,1-26; Ezd 10,8).

KLEPISKO - miejsce, na którym młócono zboże i oczyszczano ziarno z plew. Do młócenia często używano specjalnych ciężkich, drewnianych sań, które woły przeciągały po snopach. Po wymłóceniu zboża podrzucano do góry ową masę ziarna, słomy i plew. Wiatr porywał plewy i rozdrobnioną słomę, a ziarno opadało na klepisko. Dlatego na klepisko wybierano jakieś wzniesienie, znajdujące się niedaleko wioski i mające przynajmniej trochę równej i skalistej powierzchni, albo przygotowywano taką płaszczyznę z mocno ubitej gliny (2 Sm 24,16-25; Oz 13,3).

KLUCZ. Już w bardzo dawnych czasach zamykano na klucz drzwi i bramy. Najczęściej zamki i klucze były wykonane z brązu i żelaza. Klucz do bramy pałacu był nieraz tak duży, że specjalny urzędnik, klucznik, powołany do jej zamykania i otwierania nosił go na ramieniu. W ten sposób klucz stał się widomym znakiem władzy i autorytetu. Biblia tylko jeden raz wspomina o kluczu jako o narzędziu do otwierania drzwi. W pozostałych wypadkach mówiąc o kluczu, używa tego słowa w znaczeniu przenośnym (Sdz 3,25; Iz 22,22; Mt 16,19; Ap 3,7).

KOLANO, KLĘCZEĆ. Uklęknąć czy upaść na kolana przed kimś jest wyrazem szacunku, prośby, pokory, zależności. Z tego też powodu przybieramy często w czasie modlitwy postawę klęczącą. Drżenie kolan jest natomiast oznaką lęku i słabości (Iz 35,3; Mk 1,40).

KOLCZYKI. Trzeci rozdział Księgi Izajasza zawiera wykaz ozdób, które nosiły kobiety izraelskie; oprócz bransolet, łańcuszków u nóg, pierścionków wymienione są też kolczyki. Prorok Izajasz w zasadzie nie ma nic przeciwko tego rodzaju ozdobom, ale ostrzega przed ich nadużywaniem i zbytnim chlubieniem się nimi (Iz 3,16-26).

KOŁOSANIE, zob. List do Kolosan

KOŁCZAN - skórzany pojemnik służący do przechowywania strzał. Za pomocą paska zawieszano go na plecach, by nie utrudniał ruchów łucznika i pozwalał mu swobodnie po nie sięgać (Iz 22,6).

KORNELIUSZ - rzymski setnik z Cezarei, który wspierał ubogich, wierzył w Boga i zawsze się do Niego modlił. Pewnego dnia ujrzał w widzeniu Anioła Pańskiego, który mu powiedział, żeby posłał ludzi do Jafy i zaprosił do swego domu apostoła Piotra. Piotr nie wzbraniał się udać do domu Korneliusza, ponieważ w widzeniu został pouczony, że żadnego człowieka nie wolno uważać za nieczystego. Gdy Piotr

opowiadał zgromadzonym o Jezusie z Nazaretu, Duch Święty zstąpił na cały dom. Wówczas też Piotr kazał ochrzcić wszystkich w imię Jezusa Chrystusa (Dz 10).

KORONA CIERNIOWA. Jezus został oskarżony i skazany jako “król żydowski”. Dla żołnierzy rzymskich, którym Piłat kazał Jezusa ubiczować, ten tytuł winy stał się powodem drwin: narzucili na Niego płaszcz purpurowy, do ręki wetknęli Mu trzcinę niby berło, a na głowę nałożyli wieniec upleciony z cierni niby koronę (Mt 27,29; Mk 15,17; J 19,2).

KORYNT- starożytne miasto greckie, położone na Przesmyku Korynckim, słynne z wyrobu waz, tkanin i budowy okrętów. W 146 r. przed Chr. zostało zburzone przez Rzymian i odbudowane dopiero sto lat później. Od 44 r. przed Chr. Korynt był stolicą rzymskiej prowincji senackiej, Achai, zarządzanej przez prokonsula. Dzięki dogodnemu położeniu Korynt był miastem bardzo zamożnym, w którym oprócz Greków mieszkało wielu Rzymian i przybyszów ze Wschodu, między innymi Żydów. Paweł odwiedził Korynt kilkakrotnie, przynajmniej dwa razy, i założył tu gminę chrześcijan, do której napisał kilka listów, co najmniej cztery. Dwa z nich zostały przekazane w Nowym Testamencie (Dz 18,1-18; 20,2).

KORYNTIANIE, zob. Listy do Koryntian

KOŚCIÓŁ (zob. też Gmina). Słowo “Kościół” oznacza w Nowym Testamencie lokalną wspólnotę albo zgromadzenie chrześcijan; nigdy nie używa się go na określenie budynku sakralnego. Jezus przed śmiercią na krzyżu dał obietnicę Piotrowi, że na nim, jak na opoce, zbuduje Kościół, którego nie zdoła zniszczyć żadna potęga. Obietnica ta spełniła się w Zielone Świąta. Duch Święty, który w tym dniu zstąpił na uczniów Jezusa, towarzyszy odtąd Kościołowi i go wspomaga swą mocą i swymi darami. Nowy Testament mówi o wielu wspólnotach lokalnych, Kościołach, które jednak wierzyły, że należą do jednego Kościoła. Do pierwszego Kościoła należeli głównie Żydzi, którzy uwierzyli w Chrystusa. Później powstawały Kościoły, wspólnoty chrześcijan, także poza Palestyną. Były one rezultatem działalności misyjnej apostołów. Nowy Testament mało mówi o wewnętrznym życiu wspólnot chrześcijańskich, ale dobitnie akcentuje ich wspólną wiarę w Jezusa z Nazaretu jako Pana, który napęłnia je swoim życiem i stanowi fundament ich jedności (Mt 16,18; J 14,17; Dz 2; 9,31; Ef 4).

KOŚĆ SŁONIOWA. Stary Testament często mówi o kości słoniowej, która docierała do ziemi izraelskiej traktami handlowymi, wiodącymi poprzez Syrię z krain położonych nad górnym biegiem Eufratu. Kły słoni były bardzo kosztowne. Posiadanie kości słoniowej było oznaką zamożności. Niektórzy królowie mieli trony z kości słoniowej albo komnaty wyłożone tym cennym materiałem. W kości słoniowej rzeźbiono też figurki i płaskorzeźby (1 Krl 22,39; Ps 45,9).

KOZA. W czasach biblijnych koza była bardzo rozpowszechnionym zwierzęciem domowym. Biblia wzmiankuje o niej ponad sto razy. Koza dostarcza mleka, sierści do tkania sukna, skór. Młode kozy dostarczają delikatnego mięsa. Każdy gospodarz miał trzodę kóz, ponieważ nawet na pustkowiach i skalistych terenach kozy zawsze znajdują coś do jedzenia. Koza była też zwierzęciem, które można było składać w ofierze (Kpł 4,28).

KRETA - górzysta wyspa na Morzu Śródziemnym. Nowy Testament wspomina o niej, opisując podróż Pawła Apostoła do Rzymu. Wiatry zmusiły załogę statku - którym Paweł płynął jako więzień - do żeglowania wzdłuż brzegów Krety i zatrzymania się w Dobrych Portach, niedaleko miasta Lasaia. Paweł radził eskortującemu go setnikowi, żeby w tym bezpiecznym porcie Krety przeczekać zimę, ponieważ żegluga o tej porze jest bardzo niebezpieczna. Setnik nie usłuchał tych ostrzeżeń. Statek, na który wsiedli, miotany gwałtownym wichrem osiadł w końcu na mieliźnie u brzegu Malty, a napór fal doszczętnie go zniszczył. Nikt jednak z załogi ani z pasażerów nie zginął, ponieważ Bóg ze względu na Pawła wszystkim oszczędził życie (Dz 27,1-26; Tt 1,5).

KRONIKA, zob. Księgi Kronik

KRÓL. Słowo “król” występuje w Biblii ponad czterysta razy. Hebrajski odpowiednik tego słowa prawdopodobnie znaczy: posiadać, posiadanie bogactw. Jezus mówi o sobie jako o królu, ale Jego królestwo jest królestwem w sercach ludzi (J 18,36-37).

KRÓLESTWO BOŻE. “Czas się wypełnił i bliskie jest królestwo Boże” - tymi słowami rozpoczął Jezus głoszenie Dobrej Nowiny, czyli Ewangelii. Kiedy zaś indziej powiada: “Starajcie się naprzód o królestwo [Boga]”, a wszystko inne “będzie wam dodane”. Określenia “królestwo Boże” czy też “królestwo

niebieskie” często występują w Ewangeliach. Jezus mówiąc o królestwie Bożym, ma na myśli królestwo pokoju i miłości na ziemi, a więc przede wszystkim taki sposób życia, który odpowiada woli Boga. Ma na myśli też społeczność swych uczniów, którzy dokładają starań, by królestwo to w pełni się urzeczywistniło. Wszyscy Jego uczniowie, wszyscy, którzy należą do Jego Kościoła, mają swym życiem wskazywać, na czym polega owo Boże królestwo (Mt 13; Mk 1,15; Łk 18,16; J 18,36).

KRÓLOWA Z SABY. Wieści o bogactwie i mądrości króla Salomona ściągały do Jerozolimy wielu podróżnych, którzy osobiście chcieli się przekonać o ich prawdziwości. Rozgłos ten skłonił do odwiedzenia ziemi palestyńskiej i Jerozolimy nawet królową z Saby, kraju położonego w południowo-zachodniej Arabii. Przybyła do Jerozolimy “ze świetnym orszakiem i wielbłędami, dźwigającymi wonności i bardzo dużo złota oraz drogocennych kamieni”. Prowadziła z Salomonem długie rozmowy, zadała mu wiele trudnych pytań, a słuchając go, podziwiała jego mądrość. Widząc zaś przepych całego jego dworu, szat, służby i ofiar składanych w świątyni, była zachwycona. W końcu zwróciła się do Salomona ze słowami: “...przewyższyłeś mądrością i powodzeniem wszelkie pogłoski, które usłyszałam, i w dowód tego uznania ofiarowała mu wszystkie kosztowności, które z sobą przywiozła. Salomon w zamian obdarował ją z istic królewską hojnością. Spędziwszy jakiś czas w Jerozolimie, królowa wyruszyła ze swą do swego kraju oddalonego o 2000 km (1 Krl 10, 1-13).

KRWOTOK. Gdy pewnego razu Jezus śpieszył ulicami Kafarnaum do domu przełożonego synagogi, Jaira, aby uzdrowić jego córkę, podeszła do Niego kobieta cierpiąca od wielu lat na krwotok i dotknęła rąbka Jego szaty. Zapewne wiele słyszała o Jezusie i Jego mocy leczenia chorób i mocno wierzyła, że jeśli Go tylko dotknie, będzie uzdrowiona. Jezus mimo ludzi tłoczących się wokół Niego zauważył jej gest, zatrzymał się i powiedział do niej: “Ufaj, córko! Twoja wiara cię ocaliła” (Mt 9,20-22).

KRYSPUS należał do grupy korynckich Żydów, którzy przyjęli wiarę chrześcijańską. Był on przełożonym synagogi w Koryncie, ale słuchając przemawiającego Pawła Apostoła, uwierzył w Jezusa Chrystusa i przyjął chrzest (Dz 18,5-8).

KRZEW WINNY, zob. Winnica

KRZYŻ. W czasach nowotestamentowych niektórych przestępców skazywano na śmierć krzyżową. Krzyż, okrutne narzędzie karni, składał się z pionowego pala wkopanego w ziemię i belki poprzecznej, na której zawieszano albo do której przybijano przestępcę. Ponieważ Jezus poniósł na krzyżu śmierć za wszystkich ludzi, krzyż nabrał innego i głębszego znaczenia. Jest znakiem miłości Boga do wszystkich oraz znakiem tych, którzy uwierzyli w Chrystusa (1 Kor 1,18; 2,8).

KSIĘGA ABDIASZA - najmniejsza z ksiąg Starego Testamentu; liczy tylko dwadzieścia jeden wierszy. Zawiera słowa prorockie spisane lub wypowiedziane przez Abdiasza prawdopodobnie około 587/586 r. przed Chr. (po zburzeniu Jerozolimy przez Nabuchodonozora) albo około połowy IX w. przed Chr. (po spustoszeniu ziemi judzkiej przez Edomitów, za panowania króla Jorama, 848-841 r. przed Chr.). Opisuje gorzkie doświadczenia, których doznali od swych wrogów mieszkańcy Judy i Jerozolimy. Prorok Abdiasz grozi sądem wrogim narodom, zwłaszcza zaś Edomitom, potomkom Ezawa, którzy pomagali w płądowaniu Jerozolimy. Izraelowi natomiast zwiastuje ocalenie i zapowiada czasy zbawienia.

KSIĘGA AGGEUSZA, zob. Aggeusz

KSIĘGA AMOSA, zob. Amos

KSIĘGA BARUCHA, zob. Baruch

KSIĘGA DANIELA, zob. Daniel

KSIĘGA EKLEZJASTESA, zob. Księga Koheleta

KSIĘGA ESTERY, zob. Estera

KSIĘGA EZDRASZA należy do wielkiej “kroniki” narodu żydowskiego. Opowiada się w niej, w jaki sposób było dane powrócić Żydom do ojczyzny z niewoli babilońskiej. Zawiera listę repatriantów, donosi o tym, czego mieli dokonać w Jerozolimie, między innymi o planach odbudowy świątyni. Przekazuje wiadomości o przybyciu do Jerozolimy Ezdrasza i o jego działalności. Prawdopodobnie Ezdrasz nie napisał tej kroniki osobiście.

KSIĘGA EZECHIELA, zob. Ezechiel

KSIĘGA HABAKUKA. Proroctwa zawarte w Księdze Habakuka zostały wypowiedziane około 600 r. przed Chr. Księga składa się z trzech rozdziałów mających formę psalmu. O pochodzeniu i życiu proroka Habakuka nie mamy żadnych bliższych informacji. Stoi on jakby na wieży strażniczej, ogląda w widzeniach Babilończyków, władców świata, i pyta siebie, dlaczego Bóg pozwala im na okrucieństwa i przerażające czyny, których się dopuszczają wobec Hebrajczyków. Pozornie przemawia to przeciw dobroci Boga. Następnie jednak prorok widzi, że pycha doprowadza wrogów Izraela do upadku, a Bóg niesie ocalenie ludowi, który pozostał Mu wierny. Autora Księgi Habakuka nie należy utożsamiać z prorokiem Habakukiem, o którym wspomina Księga Daniela (14,32).

KSIĘGA HIOBA, zob. Hiob

KSIĘGA IZAJASZA. Około 730 r. przed Chr. działał w Jerozolimie jeden z najbardziej znaczących proroków, którego imię - Izajasz - znaczy: zbawieniem jest Jahwe. Pochodził ze znakomitej rodziny jerozolimskiej, być może spokrewnionej nawet z rodziną królewską. Księga biblijna, nosząca w tytule jego imię, dzieli się na kilka części. Znaczne jej fragmenty mają formę poetycką. Często prorok nazywa w nich siebie sługą Bożym. Izajasz głosi, że Bóg jest święty i oczekuje, iż Izrael również okaże się świętym. Bóg gniewa się na swój grzeszny lud, ale nigdy całkowicie się od niego nie odwróci. Zawsze bowiem pośród tego ludu żyje "Reszta" godna ocalenia. Prorok Izajasz wypatruje też dla Izraela złotego okresu, który nastanie wówczas, gdy przybędzie długo wyczekiwany Król, czyli Mesjasz, i ustanowi na świecie królestwo pokoju i szczęścia.

KSIĘGA JEREMIASZA, zob. Jeremiasz

KSIĘGA JOELA. Proroctwo Joela przekazane w księdze noszącej w tytule jego imię, które znaczy: Jahwe jest Bogiem, zostało napisane około 400 r. przed Chr. w formie poematu liczącego cztery rozdziały. Joel żyjący w ziemi judzkiej ubolewa z powodu wielkiej plagi szarańczy, którą uważa za znak gniewu Bożego. Wzywa więc ludzi do pokuty. Joel też zapowiada, że Bóg wyleje swego Ducha na wszystkich ludzi i na ziemi znów zapanuje radość i wesele.

KSIĘGA JONASZA. Opowieść o proroku Jonaszu jest chyba bardzo stara, ale jej obecna forma - zawarta w Księdze Jonasza - została zredagowana zapewne dopiero około 300 r. przed Chr. Jonasza, bohatera tego dydaktycznego opowiadania, posłał Bóg do grzesznego miasta Niniwy, aby głosił jej mieszkańcom pokutę. Jonasz jednak nie posłuchał Boga i odплыł w przeciwnym kierunku. Tymczasem rozpętała się wielka burza i okrętowi groziło rozbicie. Przerażonych żeglarzy zdziwiło najpierw zachowanie Jonasza, później dowiedziawszy się od niego, kim jest i dlaczego znajduje się na okręcie, zapytali, co powinni z nim uczynić, aby morze przestało się burzyć. Jonasz odpowiedział, żeby wyrzucili go za burtę. Żeglarze nie od razu go usłuchali. Starali się zawrócić ku lądowi. Gdy się jednak okazało, że ich wysiłek jest daremny i burza się nasila, uczynili tak, jak im powiedział. Burza ustała, a Bóg zesłał wielką rybę, która połknęła Jonasza. Po trzech dniach wyrzuciła go bezpiecznie na ląd. Gdy teraz Bóg po raz drugi kazał Jonaszowi pójść do Niniwy i głosić pokutę, udał się tam natychmiast. Mieszkańcy Niniwy usłuchali słów Jonasza, nawrócili się, a Bóg nie zesłał na nich zamierzonej kary. Doświadczenie to pouczyło Jonasza, że Bóg kocha wszystkich ludzi, nie tylko Żydów, że Bóg Żydów jest też Bogiem całego rodzaju ludzkiego. Musiało jednak upłynąć wiele czasu, zanim Żydzi pojęli tę prawdę.

KSIĘGA JOZUEGO. Taką nazwę nosi szósta księga Starego Testamentu, dlatego że opowiada, jak Jozue wprowadził lud izraelski do Ziemi Obiecanej. Opisuje stoczone bitwy i wymienia pokonane plemiona zamieszkujące ziemię kananejską. Mówi też o podziale Ziemi Obiecanej między pokolenia synów Izraela i o trudzie, który stale musiał podejmować cały lud izraelski, by dochować wierności Bogu. Opowiada o wielkich czynach Boga, kiedy Izraelici zajmowali Ziemię Obiecana, i o Jego trosce, którą otaczał swój lud.

KSIĘGA JUDYTY opowiada o zwycięstwie, które wybrany lud odniósł nad swymi wrogami dzięki czynowi Judyty. Gdy Nabuchodonozor, władca Asyrii, pokonał króla Medów, Arfaksada, powziął plan podboju całego ówczesnego świata. Wykonanie tych planów zlecił Holofernesowi, naczelnemu dowódcy swych wojsk. Holofernesowi udało się szybko podbić niemal wszystkie narody znanego wówczas świata. Niespodziewanie jednak natrafił na opór mieszkańców małego judzkiego miasteczka, Betulii. W czasie oblężenia, gdy zabrakło w mieście wody i wszyscy stracili nadzieję na ocalenie, Judyta zachęcała

starszych miasta i kapłanów, by nie upadali na duchu i wzywali Bożej pomocy. Następnie udała się ze swoją niewolnicą do obozu wroga i zabiła Holofernesa. Nieprzyjacielskie wojsko rzuciło się do ucieczki na wieść o haniebnej śmierci swego wodza, a Izraelici z okolicznych miast, Gileadczy i Galilejczycy, ścigali je aż do Damaszku. Judyta umarła mając sto pięć lat. Przed śmiercią obdarzyła niewolnicę wolnością i rozdała krewnym swój majątek. Księga Judyty powstała w okresie machabejskim. Nie jest historyczną opowieścią, lecz opowiadaniem ludowym, które miało zachęcać lud do pokładania ufności w Bogu i dochowania Mu wierności.

KSIĘGA KAPLAŃSKA - trzecia księga Starego Testamentu, zawierająca przepisy religijne i zasady życia, których powinien przestrzegać lud izraelski. Szczególnie ważne jest przekazane w niej prawo dotyczące ofiar, kapłanów, czystości i świętości. Podaje też bardzo liczne przepisy co do sposobu odżywiania się, ubierania i chorób. Księga ta miała przypominać Żydom, że w oczach Boga mają być ludem świętym. Z tej racji, że obejmuje tak wiele przepisów, norm i praw obowiązujących kapłanów, lud izraelski uważał ją przede wszystkim za księgę dla kapłanów, kapłańską.

KSIĘGA KOHELETA - księgę tę nazywa się też Księgą Eklezjastesa. W tej starotestamentowej księdze mądrościowej autor, który przedstawia siebie jako koheleta, to jest mędrca "przemawiającego na zebraniu" (w języku greckim odpowiada temu określenie *ekklestiastes*), pyta o sens życia. Kohelet uważa życie za pełne tajemnic czy zagadek i stara się znaleźć jakieś ich rozwiązanie. Dochodzi do wniosku, że za wszystkimi tajemnicami i niewiadomymi życia kryje się Bóg i że człowiek powinien Mu zaufać. Życie zaś jest darem, który człowiek otrzymuje codziennie od Boga, i dlatego sprawy dnia powszedniego powinny być okazją wielbienia Pana. Wiele natomiast rzeczy, których człowiek pragnie, np. pieniądze, przyjemność, sława i majątność, jest tylko marnościami i nie przedstawia prawdziwego skarbu. Sens życia może znaleźć tylko ten, kto stara się poznać Boga i Jemu służyć.

KSIĘGA LICZB. Czwarta Księga Mojżeszowa, która jest też czwartą księgą biblijną, nazywa się Księgą Liczb dlatego, że na samym początku informuje o spisie ludu izraelskiego zarządzonym przez Mojżesza na polecenie Boga oraz że w całym jej tekście występuje bardzo wiele liczb dotyczących różnych plemion izraelskich i wykazów poszczególnych ich rodzin i rodów. Oprócz tego Księga Liczb zawiera bardzo dokładne wskazówki, których Izraelici powinni przestrzegać zarówno w życiu rodzinnym, jak i w czasie sprawowania kultu. Jest to zatem księga prawa i należy do Prawa Mojżeszowego, które obowiązuje Izraelitów. Główną postacią tej księgi jest Mojżesz, który mówi o świętym Bogu i należnym Mu posłuszeństwie, pełnym szacunku i bojaźni. Księga Liczb ma pouczyć lud izraelski, do jakiego stopnia Bóg powinien być obecny we wszystkich sferach życia.

KSIĘGA MALACHIASZA - ostatnia z ksiąg prorockich, składająca się z trzech krótkich rozdziałów. Zostały one napisane prawdopodobnie przed 450 r. przed Chr. i przedstawiają życie Żydów w Jerozolimie po powrocie z niewoli babilońskiej. Malachiasz, którego imię znaczy: mój poseł, gani lud z powodu popełnianych grzechów. Izraelici nie oddają już czci prawdziwemu Bogu, lecz bożkom. Nie dbają o dobre obyczaje i przyzwoitość oraz próbują oszukać swego Boga. Proroka Malachiasza napełniają jednak radością ci, którzy nie zapomnieli o swym Bogu i wiernie Mu służą.

KSIĘGA MĄDROŚCI. W pierwszej części tej księgi, zwanej też Księgą Mądrości Salomona, mówi się o znaczeniu mądrości w życiu ludzkim, a nadto porównuje się los człowieka sprawiedliwego do losu człowieka bezbożnego (1-5). Druga część traktuje o źródłach i istocie mądrości, a także o sposobach jej zdobycia (6-9). Trzecia, ostatnia, część sławi błogosławione skutki mądrości i działanie mądrości Boga w historii wybranego ludu.

KSIĘGA MICHEASZA, zob. Micheasz

KSIĘGA NAHUMA - starotestamentowa księga prorocka składająca się tylko z trzech rozdziałów, a pochodząca z około 600 r. przed Chr. Przekazuje prorocstwo Nahuma o upadku Niniwy z powodu niegodziwości i bezbożności jej mieszkańców. Wyrok na Niniwę wydał Bóg Izraela, którego lekceważyło potężne imperium asyryjskie. Nahum jest bowiem przekonany, że Bóg Izraela jest Bogiem wszystkich narodów. On czuwa nad dziejami wszystkich ludów i On w końcu zostanie uwielbiony jako Bóg wszystkich ludzi.

KSIĘGA NEHEMIASZA, zob. Nehemiasz

KSIĘGA OZEASZA, zob. Ozeasz

KSIĘGA POWTÓRZONEGO PRAWA piąta Księga Mojżesza. W języku greckim nazywa się ją Deuteronomion, a w łacińskim - Deuteronomium co właśnie znaczy: drugie prawo, powtórzone prawo. Żydzi zawsze wysoko cenili tę księgę, uważając ją za księgę swego prawa. W księdze tej przypomina się najpierw wędrówkę ludu izraelskiego po opuszczeniu góry Synaj, dzieje otrzymania przez Mojżesza Dziesięciu Przykazań i niektóre wydarzenia z pobytu na Półwyspie Synajskim, a następnie podaje się wskazówki dotyczące życia codziennego. Pouczenia te mówią o błogosławieństwach za posłuszeństwo wobec praw i przepisów i o karach za ich lekceważenie. Ostatni rozdział opowiada o wejściu Mojżesza na górę Nebo. Z jednego jej szczytu, zwanego Pisga, mógł zobaczyć całą ziemię, do której wiódł lud izraelski, ale do której z postanowienia Boga nie mógł wejść.

KSIĘGA PRZYSŁÓW, zwana też Księgą Przypowieści, należy, wraz z Księgą Hioba i z Księgą Koheleta, do starotestamentowych ksiąg mądrościowych. W księdze tej znajdują się rady, jak prowadzić dobre, szczęśliwe i pobożne życie. Wiele rad, sentencji mądrościowych, przypisuje się mądrym królom Salomonowi, chociaż zawarte w niej przysłowia i zbiory przysłów były gromadzone przez długi czas i połączone w jedną księgę dopiero w V w. przed Chr. Księga Przysłów była znana Jezusowi, który uważał ją za jedno z pism Starego Testamentu. Często cytowana jest też w Nowym Testamencie.

KSIĘGA PSALMÓW, zob. Psalmy

KSIĘGA RODZAJU, zob. Genesis

KSIĘGA RUT (zob. też Booz, Noemi). Bohaterką starotestamentowej księgi, będącej - jeśli chodzi o gatunek literacki - opowiadaniem ludowym, jest Rut. Rut żyła w Moabie i poślubiła tam jednego z synów wdowy Noemi, która w czasie wielkiego głodu przywędrowała do ziemi moabickiej z Betlejem. Mąż Rut wkrótce zmarł, nie pozostawiając żadnego potomstwa. Gdy po pewnym czasie Noemi zapragnęła wrócić do Betlejem, Rut postanowiła - mimo że teściowa zachęcała ją, by pozostała u swej rodziny w ziemi ojczystej - udać się z nią w drogę i dzielić trudy codziennego życia. W Betlejem wiele życzliwości okazał jej Booz, krewny Noemi, który też wkrótce ją poślubił. Księga Rut jest opowiadaniem o życzliwości, gotowości okazywania pomocy i ludzkiej miłości, przede wszystkim jednak o dobrotliwym kierowaniu przez Boga losami ludzkimi. Z rodziny Rut zamieszkałej w Betlejem wywodził się Dawid. Opowiadanie to zatem wskazuje też na bezpośredni związek rodziny Rut z rodziną Jezusa i łączy okres patriarchów z czasami nowotestamentowymi.

KSIĘGA SĘDZIÓW - nazwa siódmej księgi biblijnej, która opisuje życie w Palestynie około 1200 r. przed Chr. Były to czasy osiedlania się Izraelitów w nowej ojczyźnie. Dochodziło wówczas do wielu targów i wojen z nowymi sąsiadami. Ustanowiono zatem sędziów, którzy mieli łagodzić spory i rządzić całym krajem. Księga Sędziów opowiada o ciężkich walkach, które lud izraelski musiał toczyć o utrzymanie zasiedlonych ziem, i o historiach bohaterskich sędziów, jak Gedeon, Debora i Samson. W tych trudnych czasach sędziowie podtrzymywali lud na duchu i przypominali mu stale o obietnicach, które otrzymali od jedyne prawdziwego Boga: Izraelici zdołają pokonać wrogów tylko wówczas, gdy zostaną wierni swemu Bogu.

KSIĘGA SOFONIASZA, zob. Sofoniasz

KSIĘGA TOBIASZA. Bohaterem Księgi Tobiasza, będącej opowiadaniem o pewnej izraelskiej rodzinie uprowadzonej do niewoli i zamieszkałej w Niniwie, stolicy Asyrii, jest syn Tobiasza, człowieka zamożnego, poważanego i pobożnego. Księga zawiera także pouczenia moralne, modlitwy i hymny. Została napisana w języku hebrajskim albo aramejskim między III a II w. przed Chr. przez nieznanego autora. Jest też opowieścią o trosce okazywanej przez Boga ludziom, którzy są Mu wierni, proszą Go o pomoc, okazują miłość swym bliźnim i cierpliwie znoszą wszelkie doświadczenia życiowe.

KSIĘGA WYJŚCIA, zob. Exodus

KSIĘGA ZACHARIASZA - przedostatnia księga Starego Testamentu, zawierająca proroctwa i wizje młodszego Zachariasza, syna Iddo, które spisał on w latach 520-518 przed Chr., a więc w czasie odbudowy świątyni jerozolimskiej. W ośmiu wizjach prorok Zachariasz, którego imię znaczy: Jahwe pamięta, opisuje błogosławieństwa pokoju i zbawienia towarzyszące powrotowi wygnańców z niewoli babilońskiej do Jerozolimy i odbudowie świątyni. Błogosławieństwa te są też zapowiedzią mesjańskiego zba-

wienia dla całego świata. Ostatnie pięć anonimowych rozdziałów tej księgi przypisywano starszemu Zachariaszowi, synowi Berekiasza.

KSIĘGI. W czasach biblijnych książki czy też księgi nie miały takiej formy jak obecnie. Księgą był wówczas zwój papirusowy albo zwój z wygarbowanej skóry zwierzęcej, z pergaminu. Zwoje te często były zapisane po obu stronach (2 Krl 22,8; 23,3).

KSIĘGI KRONIK. Dwie Księgi Kronik Starego Testamentu przekazują wiele informacji o historii królestwa Judy, zwłaszcza o dziejach tego królestwa od czasu panowania Saula do niewoli babilońskiej. "Kronikarz" opowiada szczegółowo o Dawidzie i Salomonie, służbie Bożej sprawowanej w świątyni i o królach, którzy przestrzegali przykazań Bożych.

KSIĘGI KRÓLEWSKIE. Pierwsza i Druga Księga Królewska opisują czterysta lat dziejów królów Izraela i Judy. Swą historię rozpoczynają od ostatnich dni króla Dawida, a kończą ją mniej więcej na 500 r. przed Chr. Autor stara się przede wszystkim ukazać, w jaki sposób Bóg działał wobec swego ludu poprzez zmienne koleje historii. Dlatego osądza poszczególnych królów zasadniczo według tego, jak służyli jednemu, prawdziwemu Bogu. W księgach tych znajduje się wiele pięknych opowiadań o dobrych i szlachetnych mężach, ale są i takie, które mówią o złych królach i ich niegodziwych czynach. Obydwie księgi ukazują drogi, na których Bóg towarzyszy człowiekowi.

KSIĘGI MACHABEJSKIE. Tytuł obydwu ksiąg machabejskich pochodzi od przydomka Machabeusz (Młot), który nosił Juda, syn Matatiasza, główny bohater wywoleńczych walk narodu izraelskiego z państwem Seleucydów. Druga Księga Machabejska nie kontynuuje historii opowiedzianej w Pierwszej Księdze, lecz niezależnie od niej mówi o wydarzeniach zawartych w pierwszych siedmiu rozdziałach Pierwszej Księgi. Historia przedstawiona w obydwu księgach machabejskich obejmuje lata 175-135 przed Chr.

KSIĘGI SAMUELA. Pierwsza i Druga Księga Samuela należą do izraelskich ksiąg historycznych i opowiadają o końcowym okresie rządów sędziów nad Izraelem, a właściwie o dziejach ostatniego z sędziów izraelskich, Samuela, i o ustanowieniu władzy królewskiej w Izraelu. Zawierają one wiele pięknych opowiadań, a więc opowiadanie o samym Samuelu, powołaniu Saula i Dawida na królów, walce Dawida z Goliatem, wielkiej przyjaźni między Dawidem a Jonatanem, walkach prowadzonych przez Dawida, umacnianiu królestwa Dawidowego, przeniesieniu stolicy królestwa z Hebronu do Jerozolimy. Obydwie księgi donoszą o wielu złych rzeczach, które wydarzyły się w życiu ludu izraelskiego, ale też o jego szlachetności i wierze w jedyne Boga.

KUCZKI, zob. Święto Namiotów

KUMRAN (QUMRAN), zob. Rękopisy znad Morza Martwego

KWIRYNIUSZ. Łukasz wspomina w swej Ewangelii o wielkorządcy Syrii, Kwiryniuszu, który na mocy ogólnego rozporządzenia Cezara Augusta rozkazał przeprowadzenie spisu ludności na swoim terenie. Z tej racji, że Judea należała wówczas do prowincji Syrii i podlegała jego władzy, rozporządzenie to dotyczyło też Józefa pochodzącego z domu Dawidowego. Zgodnie z rozporządzeniem każdy musiał się zapisać w swoim mieście rodowym. Józef mieszkający wówczas w Galilei, w mieście Nazaret, udał się więc do Judei, do Betlejem, by tam zapisano go wraz z Maryją, która była jego żoną (Łk 2,2-5).

LABAN (zob. też Charan) - wujek Jakuba, ojciec Lei i Racheli. Laban żył w Charanie i był właścicielem wielkich stad owiec i kóz. Do niego udał się Jakub, uciekając przed gniewem swego brata, Ezawa. Przebywając w domu Labana, pokochał Rachełę. Zanim jednak otrzymał ją za żonę, musiał służyć Labanowi przez siedem lat. Ponieważ jednak zwyczaj nakazywał wydanie za mąż najpierw córki starszej, a była nią Lea, przeto Jakub, chcąc otrzymać za żonę Rachełę, musiał pracować następne siedem lat. Jakub więc po kolejnych siedmiu latach wziął za żonę Rachełę, ale nadal służył Labanowi, aby zapracować na własne trzody. Przez cały czas pobytu u Labana Jakub czuł, że jest przez niego oszukiwany. W końcu z całą rodziną i majątkiem uciekł od Labana i udał się do ziemi swego ojca, Izaaka. Laban dowiedziawszy się o tym, puścił się w pościg i dopędził Jakuba na wyżynie Gilead. Wszystko się jednak dobrze skończyło. Laban i Jakub pogodzili się i zawarli przymierze (Rdz 29 i 31).

LAKISZ - kananejskie miasto-twierdza, które strzegło głównej drogi prowadzącej do Jerozolimy. Jak podaje Biblia, Jozue zdobył je i obrócił w perzynę. Później królowie Judy odbudowali bramy, wieże i

wysokie mury Lakisz. Kazali wykopać też głębokie studnie, aby zapewnić miastu dostatek wody. W 587 r. przed Chr. Asyryjczycy zburzyli Lakisz, a jego mieszkańców uprowadzili do Niniwy. W trakcie prowadzonych tu wykopalisk natrafiono na ślady pożaru z czasów Jozuego, ruiny perskiego pałacu i bardzo stare inskrypcje hebrajskie (Joz 10,31-34; 2 Krl 18,14-17; Jr 34,7).

LAMEK, którego imię znaczy: silny młodzieniec, był potomkiem Kaina. Jak podaje Biblia, jeden z jego synów, Tubal-Kain, był pierwszym człowiekiem, który sporządzał wszelkie narzędzia z brązu i z żelaza. Inny syn Lameka, Jabal, był praojcem wszystkich mieszkających pod namiotami i pasterzy, a syn trzeci - Jubal - ojcem wszystkich grających na cytrze i flecie. Inny Lamek pochodził od Seta i był ojcem Noego (Rdz 4,19-24; 5,25-29).

LAMENT, zob. Płacz

LAMENTACJE. Być może, jest to najsmutniejsza księga Starego Testamentu. W pięciu żałobnych pieśniach przedstawia w poetyckiej formie żałobę w Judzie z powodu zburzenia Jerozolimy i świątyni. Gdy w 597/596 r. król babiloński Nabuchodonozor zdobył Jerozolimę, uprowadził do Babilonu jako jeńców setki Żydów. Byli oni świadomi, że okazali się niewierni swemu Bogu i czynili zło. Księga Lamentacji jest zatem wyrazem również ich żalu i tęsknoty za lepszymi czasami. Za autora tej księgi uważa się proroka Jeremiasza.

LAMPA (zob. też Światło). Znane z czasów biblijnych lampy to gliniane miseczki, których krawędzie tak formowano, by mogły podtrzymywać knot zanurzony w oliwie. Jezus pewnego razu porównał królestwo Boże do dziesięciu panien, które wzięły lampy i wyszły na spotkanie pana młodego, aby oświecić mu drogę do domu weselnego. Pan młody jednak się spóźnił. Gdy rozległo się wołanie, że nadchodzi, panny zaczęły opatrywać swe lampy i okazało się, że nie wszystkie zabrały dość oliwy. Tylko pięć z nich miało jej pod dostatkiem, pięć pozostałych pobiegło ją kupić. W tym czasie przyszedł pan młody i pięć panien, oczekujących z płonącymi lampami, weszło z nim do domu na ucztę weselną. Gdy przybiegło pięć pozostałych panien, nie mogły już wejść, ponieważ drzwi zamknięto. Przypowieść ta ma przypominać ludziom, że zawsze powinni być gotowi na przyście królestwa Bożego (Mt 25,1-11).

LAODYCEA - ważne miasto handlowe, położone w pobliżu Kolosów w Azji Mniejszej. Miasto to było sławne także dzięki szkole medycznej, istniejącej przy świątyni Asklepiosa. Chrześcijanie mieszkający w Laodycei nie cieszyli się dobrą opinią. Mówiło się o nich, że są "letni": ani zimni, ani gorący. Bogactwo i wygodne życie uczyniło ich duchowo i fizycznie gnuśnymi (Ap 3,14-22).

LATOROŚL WINNA, zob. Winnica

LEA - starsza córka Labana, która była jedną z żon Jakuba. Sześciu synów Lei - Ruben, Symeon, Lewi, Juda, Issachar, Zabulon - zostało ojcami sześciu pokoleń izraelskich (Rdz 29 i 30).

LEGION (zob. też Gergezeńczycy), jednostka w armii rzymskiej, licząca sześć tysięcy żołnierzy. Gdy pewnego razu Jezus przybył do krainy Gergezeńczyków, wybiegł mu naprzeciw człowiek opętany przez złe duchy. Jezus zapytał go, jak mu na imię, a on odpowiedział: "Legion", co miało oznaczać, że weszło w niego wiele złych duchów. Wówczas Jezus wypędził je z owego człowieka i pozwolił im wejść w trzode świn, która natychmiast pędem zbiegła po urwistym brzegu jeziora, wpadła do wody i utonęła (Łk 8,30).

LEN (zob. też Bisior). Gdy wywiadowcy wysłani przez Jozuego potajemnie weszli do Jerycha, schronili się w domu Rachab, która ukryła ich przed strażami miasta pod suszącymi się na dachu łądogami lnu. Wysuszony len czesano, a z otrzymanych w ten sposób włókien sporządzano przędzę, z której tkano płótno. Len uprawiano także w Egipcie. Był to najstarszy surowiec, z którego wykonywano tkaninę (Joz 2,1-14).

LEW. Dla ludzi czasów biblijnych, jak zresztą i dla współczesnych, lew to symbol siły i mocy. Lwy żyły wówczas w całej Palestynie, zwłaszcza jednak w dolinie Jordanu, dlatego pisarze starotestamentowi często o nich wspominają (Sdz 14,18; Jr 49,19).

LEW Z POKOLENIA JUDY. Apokalipsa św. Jana nazywa Chrystusa Lwem z pokolenia Judy, wskazując, że okaże się On, tak jak pokolenie Judy, zwycięzcą (Rdz 49,9; Ap 5,5).

LEWI - trzeci syn Jakuba i Lei oraz ojciec jednego z pokoleń izraelskich, Lewitów (Rdz 29,34).

LEWIATAN - nazwa bliżej nieokreślonego potwora morskiego. Być może chodzi o jakąś olbrzymią rybę, wieloryba, węża morskiego czy krokodyla (Ps 104,26; Hi 40,25).

LEWICI - potomkowie Lewiego, którzy zostali przeznaczeni na służbę Bogu i spośród których zostali wybrani na kapłanów Aaronijego synowie. Przy podziale Kanaanu Lewici nie otrzymali ziemi, tak jak pozostałe pokolenia izraelskie. Ich zadaniem było spełnianie niższych posług przewidzianych przez kult, natomiast lud był zobowiązany do zapewnienia im środków utrzymania (Rdz 29,34; Wj 28,1; Pwt 18,3; 33,8-11).

LIBAN - pokryte częściowo lasami, a częściowo śniegiem pasmo górskie, leżące na północnych obszarach Izraela. W czasach biblijnych Liban słynął ze wspaniałych drzew, zwłaszcza olbrzymich cedrów. U podnóża Libanu rozciągały się plantacje drzew owocowych i winnice - przepiękna okolica, zwłaszcza w porównaniu z ubogą w roślinność Palestyną (Ps 92,13).

LIDIA - kobieta, która pochodziła z Tiatyry, ale mieszkała w Filippi, gdzie miała dom i zajmowała się sprzedażą purpury. Gdy Paweł podczas swej drugiej podróży misyjnej przebywał w Filippi, Lidia uważnie przysłuchiwała się jego słowom i uwierzyła w Jezusa Chrystusa. Była pierwszą osobą, która na terenie Europy przyjęła chrzest. Często zapraszała też Pawła i jego towarzyszy do swego domu (Dz 16,14-15).

LIKAONIA - kraina w Azji Mniejszej, przylegająca do gór Taurus. Paweł i Barnaba uciekli do Likaonii z Ikonium, gdy się dowiedzieli, że niektórzy Żydzi i poganie postanowili ich ukamienować. W Likao-nii Paweł głosił Ewangelię w Listrze i Derbe i założył w tych miejscowościach gminy chrześcijańskie (Dz 14,6).

LILIA. "Przypatrzcie się liliom na polu..." Nie wiadomo dokładnie, jakie kwiaty miał na myśli Jezus, ostrzegając swych słuchaczy przed zbytnimi troskami. Zapewne nie nasze białe lilie czy znane nam irysy i gladiole, lecz raczej małe anemony o różowych kwiatach. W Galilei rośnie też wiele innych kwiatów, między innymi narcyzy, hiacynty i fiołki. Wszystkie one są wymownym znakiem troski Boga o swoje stworzenie (Mt 6,28).

LIST (w języku greckim *epistole*, w łacińskim - *epistola*). Spośród dwudziestu siedmiu ksiąg Nowego Testamentu dwadzieścia jeden ma formę listu. Do stałych elementów listu należy wyszczególnienie adresata oraz przekazanie słów pozdrowienia; skierowany jest albo do pojedynczej osoby, albo do grupy osób.

LIST DO EFEZJAN. Przebywając prawdopodobnie w więzieniu w Rzymie, Paweł napisał jeden ze swych najważniejszych listów - list do chrześcijan, którzy żyli w Efezie i wokół tego miasta. List ten składa się tylko z sześciu krótkich rozdziałów. Paweł zajmuje się w nim przede wszystkim samą wspólnotą chrześcijan, jej zadaniami, jej stosunkiem do Chrystusa i jej jednością. Wyjaśnia, że Bóg chce wszystkich ludzi połączyć więzami braterstwa, chce, by stali się jednym Ciałem Chrystusa. Dlatego też wzywa wszystkich chrześcijan, aby postępowali w sposób godny powołania "z całą pokorą i cichością, z cierpliwością, znosząc siebie nawzajem w miłości".

LIST DO FILEMONA (zob. też Onezym). Filemon był przyjacielem Pawła, mieszkającym w Kolosach. Paweł napisał do niego list, w którym prosi, żeby przyjął z powrotem zbiegłego niewolnika Onezyma i dobrze go traktował. Paweł tłumaczy, że Onezym powraca do niego już nie jako niewolnik, lecz jako brat w Chrystusie, i spodziewa się ze strony swego zamożnego przyjaciela zrozumienia i wielkoduszności.

LIST DO FILIPIAN. Chrześcijanie żyjący w Filippi i ich wspólnota byli bardzo drodzy Pawłowi. Często myślał o nich i gdy znalazł się w więzieniu w Rzymie, napisał do nich serdeczny list. Filipianie wielokrotnie okazywali mu pomoc, za którą wyraża im głęboką wdzięczność. Zachęca wszystkich do wierności, jedności i pokory. Ubolewa nad nieporozumieniami, powstałymi w tak drogiej mu wspólnotcie chrześcijan, nad niewłaściwym współzawodnictwem i gonieniem za próżną chwałą. Zachęca, by każdy miał na uwadze nie tylko własne sprawy, ale i sprawy bliźnich, by wszyscy okazali się nienagannymi dziećmi Bożymi i źródłem światła w świecie. Ostrzega przed nieobyczajnym życiem. Paweł bardzo osobiście pisze też o swej wierze w Chrystusa. Chociaż był wcześniej faryzeuszem, teraz jest dumny ze swej wiary w Chrystusa i pokornym Jego uczniem, który dąży "ku wyznaczonej mecie, ku nagrodzie, do jakiej Bóg wzywa w górę w Chrystusie Jezusie". Zwraca się do Filipian z prośbą, by w życiu zważali na to, co godne, czyste i sprawiedliwe, i kierowali się słowami usłyszanej Ewangelii. List do Filipian jest jednym z

najpiękniejszych listów Pawła i świadectwem jego wielkiej troski o wszystkich braci i siostry w Chrystusie.

LIST DO GALATÓW składa się z sześciu krótkich rozdziałów. Został napisany około 52 r. po Chr. Przeznaczony jest dla chrześcijan zamieszkujących krainę Galacji, położonej w dzisiejszej Turcji. List ten nazywa się zazwyczaj "listem wolności", gdyż Paweł zaklina w nim galackich przyjaciół, aby porzucili stare żydowskie zwyczaje. Mówi im, że dzięki wierze w Chrystusa są wolni, nie są już związani Prawem Mojżeszowym. Gdyby je więc nadal zachowywali, byłiby niewolnikami. Odtąd wiąże ich jedynie prawo Chrystusa - prawo miłości.

LIST DO HEBRAJCZYKÓW. "I my zatem mając dokoła siebie takie mnóstwo świadków, odłożywszy wszelki ciężar (a przede wszystkim) grzech, który nas łatwo zwodzi, winniśmy wytrwale biec w wyznaczonych nam zawodach. Patrzmy na Jezusa, który nam w wierze przewodzi i ją wydoskonala." To miejsce z Listu do Hebrajczyków (12,1-2) jest kluczem do zrozumienia tego wspaniałego nowotestamentowego pisma. Nieznany autor mówi o radości, której źródłem jest świadomość, że Jezus Chrystus jest ponad wszystkim i wszystkimi. List ten był adresowany zapewne do judeochrześcijan - tj. chrześcijan pochodzenia żydowskiego czy Żydów nawróconych na chrześcijaństwo - którzy zdradzali skłonność do powrotu do żydowskich obyczajów i zwyczajów. Autor chcąc zachęcić ich do wytrwania przy Chrystusie, wysłał do nich ten tchnący siłą list, cieszący się od samego początku wielkim szacunkiem wśród chrześcijan. List został napisany najprawdopodobniej w 67 r. po Chr.

LIST DO KOŁOSAN. Chrześcijanie, którzy mieszkali w Kolosach, kwitującym mieście w południowo-zachodniej Frygii, tworzyli małą, zamkniętą wspólnotę, składającą się z Żydów, Greków i rdzennej ludności. Pochłaniały ich różne sprawy, które nie miały nic wspólnego z wiarą chrześcijańską. Żydzi należący do tej wspólnoty wykazywali zbytnią gorliwość w przestrzeganiu dawnych, starotestamentowych sposobów okazywania czci Bogu. Paweł, przebywający w więzieniu w Rzymie, dowiedział się o tym wszystkim od swego przyjaciela Epafrasa i w 61 r. po Chr. napisał do wspólnoty chrześcijan w Kolosach list, zwany Listem do Kolosan, w którym upomina, aby ponad wszystko kochali Chrystusa i unikali tego, co mogłoby przeszkadzać im w wypełnianiu Jego woli. Kolosanie uważali siebie za bardzo rozsądnych i mądrych, jednak Paweł zwraca im uwagę, że prawdziwa mądrość pochodzi od Boga.

LIST DO RZYMIAN - najdłuższy i bardzo starannie ułożony list, który Paweł około 58 r. wysłał z Grecji do chrześcijan w Rzymie. Apostoł porusza w nim niektóre istotne prawdy o Chrystusie i mówi o znaczeniu Chrystusa dla ludzkiego życia. Wiele miejsca poświęca też sprawiedliwości Boga, Jego dobroci, mocy, wierności, Prawu Bożemu i miłości Bożej. Ten wspaniały list pozwala nam wnikać głębiej w myśli Pawła i przybliżyć nam jego rozumienie miłości Boga, okazanej w Jezusie Chrystusie.

LIST DO TYTUSA, zob. Tytus

LIST ŚW. JAKUBA APOSTOŁA. Ten krótki nowotestamentowy list składa się z pięciu rozdziałów, zawierających upomnienia i zasady postępowania. Autor zwraca się w nim do Żydów, którzy uwierzyli w Chrystusa, i chce ich zachęcić do prawdziwego życia chrześcijańskiego. Żąda od nich wiary, która znalazłaby wyraz w dobrych czynach, nawołuje do opanowania siebie, pokory, a zwłaszcza zachęca do modlitwy. Co do formy i sposobu wypowiedzi list ten jest bardzo bliski Kazaniu na Górze. Tradycja utrzymuje, że autorem tego listu jest Jakub, "brat" Jezusa. Współcześnie egzegeci podają jednak tę opinię w wątpliwość. Zastanawia ich przede wszystkim dobra greczyzna, w której został napisany. Gdyby ów list rzeczywiście pochodził od Jakuba, musiałby powstać w Jerozolimie przed 62 r. po Chr., tj. przed rokiem, w którym poniósł on śmierć męczeńską.

LIST ŚW. JUDY APOSTOŁA - przedostatnie pismo Biblii. Autor nazywa siebie sługą Jezusa Chrystusa i bratem Jakuba; zgodnie z tym byłby też "bratem" Jezusa. Prawdopodobnie list ten został napisany wiele lat po zmartwychwstaniu Jezusa i rozesłany wśród chrześcijan, aby ostrzec ich przed błędnymi naukami. Wędrowni kaznodzieje bowiem chodzili od gminy do gminy, szerząc błędne mniemania o wierze. Autor listu wzywa czytelników, by wierzyli tylko w Chrystusa i wspierali tych, którzy wahają się w wierze.

LISTKA (zob. też Lois, Tymoteusz) - małe miasteczko na krańcach Likaonii. Paweł i Barnaba przybyli do Listry uchodząc z Ikonium przed Żydami i poganami, którzy chcieli ich ukamienować. Tu Paweł

uzdrowił człowieka, który od urodzenia nie mógł chodzić. Mieszkańcy widząc ten cud, myśleli, że Paweł i Barnaba są bogami, którzy przybrali ludzką postać. Chcieli im też oddać cześć, jaką zwykli okazywać bogom. Apostołom z trudem udało się ich powstrzymać od złożenia im ofiary. Później Żydzi, którzy przybyli do Listry z Ikonium, podburzyli tłum, a ten wywłókł Pawła za miasto i go ukamienował. Apostoł jednak nie umarł i następnego dnia udał się wraz z Barnabą do Derbe. Paweł przybył do Listry jeszcze dwukrotnie, pozyskał w niej wielu uczniów. Jedną z rodzin z Listry, która przyjęła chrzest, była rodzina Tymoteusza, później bliskiego przyjaciela Pawła Apostoła (Dz 14,6-22; 16,1-3).

LISTY DO KORYNTIAN. Paweł do założonej przez siebie wspólnoty chrześcijan w Koryncie napisał kilka listów, co najmniej cztery. Nowy Testament przekazuje dwa. Pierwszy wysłał Paweł około 56 r. z Efezu, gdzie zatrzymał się dłużej podczas swej trzeciej podróży misyjnej. Apostoł upomina chrześcijan mieszkających w Koryncie, by zachowali jedność, by nie szukali mądrości w świecie, ale w krzyżu Jezusa, i by prowadzili życie godne uczniów Jezusa. Podaje też wiele wskazówek praktycznych, ostrzega przed bałwochwalstwem, a nade wszystko zachęca do pielęgnowania miłości, która jest większa niż wiara i nadzieja i daje udział w życiu zapoczątkowanym przez zmartwychwstanie Jezusa. W drugim liście, napisanym pod koniec 57 r., podczas drugiego pobytu w Macedonii, Paweł - dowiedziawszy się, iż niektórzy oskarżają go o próżne ambicje - broni godności swego powołania i służebnego charakteru apostołskiego życia. Zachęca też wszystkich do pełnienia dobrych uczynków i dzielenia się swymi dobrami z potrzebującymi, w nadziei otrzymania zapłaty w niebie.

LISTY DO TESALONICZAN. Obydwa listy Pawła do Tesaloniczan są najstarszymi pismami Nowego Testamentu. Zostały napisane zaledwie dwadzieścia lat po śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa. Wielu chrześcijan gorąco jeszcze wierzyło, że Jezus wkrótce ponownie przyjdzie na ziemię. Wielu też uważało, że w obliczu bliskiego końca świata praca i uczciwe życie nie są tak ważne. W tej właśnie sprawie wysłał Paweł dwa listy do chrześcijan mieszkających w Tesalonice. Upomina ich, by pozostali wierni Ewangelii i przygotowywali się na przyjęcie Chrystusa, wypełniając swe zadania i prowadząc święte życie. Nie wolno im wciąż wypatrywać tego, co ma nastąpić w przyszłości, i przez to zaniedbywać swe codzienne obowiązki.

LISTY DO TYMOTEUSZA. Obydwa listy do Tymoteusza pochodzą z późniejszego okresu działalności Pawła i są świadectwem troski o przekazanie innym odpowiedzialności za Kościół. Głównym ich tematem jest organizacja życia w gminach chrześcijańskich i dlatego wraz z Listem do Tytusa nazywa się je listami pasterskimi. Zawierają wskazówki i pouczenia dotyczące życia wspólnot chrześcijańskich oraz zwalczania fałszywych nauk. W drugim liście Paweł zwraca się szczególnie do Tymoteusza; pisze, żeby jak najszybciej przybył do niego i pomógł w pracy misyjnej.

LISTY ŚW. JANA. Trzy krótkie listy, umieszczone nieomal na samym końcu Biblii, to Pierwszy, Drugi i Trzeci List św. Jana. Zostały napisane mniej więcej siedemdziesiąt lat po zmartwychwstaniu Jezusa. Ich autor ostrzega chrześcijan, by nie dawali posłuchu fałszywym naukom, lecz pilnie badali, czy wszystko, co się im podaje jako prawdy wiary, rzeczywiście jest nauką Jezusa. Autor tych listów jest zapewne także autorem Ewangelii według św. Jana.

LISTY ŚW. PIOTRA. Nowy Testament zawiera dwa krótkie listy, które przypisuje się Piotrowi - Pierwszy i Drugi List św. Piotra. Listy te znacznie różnią się stylem, ale obydwie są adresowane do chrześcijan gmin małoazjatyckich. Mają umocnić ich w wierze w Jezusa Chrystusa, wezwać do wzajemnej miłości. Zachęcają do odrzucenia w życiu wszystkiego, co złe, i zachowywania wszystkiego, co odpowiada woli Jezusa. Obydwa listy są kazaniem, które zostały napisane tak, jak gdyby Piotr rzeczywiście je wygłosił. Prawdopodobnie Piotr ułożył obydwie listy w Rzymie podczas prześladowania chrześcijan za panowania Nerona. Przyjmuje się też, że pierwszy z listów zredagował wieloletni współpracownik Piotra, Sylwan, a drugi - osoba, o której nie mamy żadnych bliższych informacji, co tłumaczyłoby odmienną stylistyczną obydwu listów.

LITHOSTROTOS, zob. Gabbata

LOIS - babcia Tymoteusza, która wywierała wielki wpływ na młodego przyjaciela Pawła (2 Tm 1,5),

LOS. Rzucanie losów było w czasach biblijnych środkiem, po który często sięgano przy podejmowaniu decyzji czy dokonywaniu wyboru. Rzucanie losów polegało na tym, że różnie oznakowane kamyki albo

patyczki wkładano do naczynia, potrząsano nim i po kolei wyciągano. Losy znajdujące się w naczyniu odpowiadały osobom biorącym udział w losowaniu. Po wyciągnięciu zatem jakiegoś losu, osoba, której ów los przypadł, dokonywała wyboru. Gdy Jezus umarł na krzyżu, żołnierze rzucili los o Jego tunikę (Lb 26,55; Mt 27,35).

LOT (zob. też Gomora, Sodoma) był bratankiem Abrahama i wraz z nim udał się z ziemi chaldejskiej do Kanaanu. Gdy między pasterzami trzód Abrahama i Lota zaczęły wybuchać sprzeczki z powodu pastwisk, Abraham zaproponował, by się rozłączyli, pozostawiając swemu bratankowi swobodę wyboru terenów. Lot wybrał bogatą w wodę dolinę Jordanu. Wędrując w dół tej doliny, spotkał w końcu mieszkańców Sodomy i Gomory, a swe namioty rozbił aż pod Sodomą. Obydwa miasta uległy wkrótce potem zniszczeniu z powodu występków ich mieszkańców, jednak Lot, jego żona i dwie córki zostali ocaleni przez dwóch aniołów, wysłanników Pana. Mimo wyraźnego ich zakazu żona Lota odwróciła się, by spojrzeć na zniszczenie Sodomy, i zamieniła się w słup soli (Rdz 12; 13,1-13; 18,16-33; 19,1-26).

ŁASKA - ważne słowo, które często pojawia się na kartach Pisma Świętego i oznacza miłosierdzie, przebaczenie, życzliwość. Słowem tym określa się postawę Boga wobec człowieka. Religia, o której Biblia daje świadectwo, jest religią łaski. Mówi bowiem o miłości Boga do nas, nawet jeśli na nią nie zasługujemy (Rz 3,21-26).

ŁAZARZ. Imię to jest grecko-lacińską formą hebrajskiego imienia Eliezer, które znaczy: Bóg pomaga. Imię to nosił brat Marii i Marty. Wszyscy troje mieszkali w Betanii. Ich dom chętnie odwiedzał Jezus, bo wszystkich ich bardzo lubił. Pewnego dnia Jezus otrzymał od Marii i Marty wiadomość, żeby pośpiesznie przybył do nich, bo Łazarz zachorował. Gdy po pewnej zwłoce Jezus przyszedł do Betanii, Łazarz już od czterech dni leżał w grobie. Jezus udał się więc do grobu, w którym spoczywał Jego przyjaciel. Kazał odsunąć kamień i głośno zawołał: "Łazarzu, wyjdź!" Łazarz natychmiast wyszedł z grobu, mając nogi i ręce powiązane opaskami, a twarz zawiniętą chustą (J 11,17-44).

Łazarz to także imię żebraka, o którym mówił Jezus w przypowieści o bogaczu i ubogim. Żebrak Łazarz leżał u bramy bogacza i chętnie by się posilił choćby odpadkami z jego stołu, ale ten nawet go nie zauważał. Gdy obydwaj umarli, aniołowie zanieśli Łazarza na łono Abrahama, to znaczy na ucztę, do której zasiada Abraham z wszystkimi pobożnymi, bogacz natomiast dostał się do Otchłani, gdzie doznawał męczarni. Ze swego miejsca kaźni bogacz wołał do Abrahama, by Łazarz umoczył choćby koniuszek palca w wodzie, przyszedł do niego i go ochłodził. Abraham jednak odmówił bogaczowi pomocy, ponieważ ten nie troszczył się za życia ziemskiego o innych, lecz myślał wyłącznie o sobie (Łk 16,19-31).

ŁOKIEĆ - miara długości wynosząca około 45 cm i liczona od łokcia do końca palca środkowego. Na jeden łokieć składało się sześć szerokości dłoni, przyjąwszy za szerokość dłoni szerokość czterech złączonych razem palców. Oprócz tego był w użyciu jeszcze inny łokieć, który był dłuższy od zwykłego o jedną szerokość dłoni, a więc miał około 52,5 cm (Rdz 6,15; 1 Krl 6,2; J 21,8).

ŁÓŻKO. Biednym ludziom za łóżko służyła zazwyczaj zwykła trzciniowa mata. Bogaci mieli prawdziwe łóżka, z poduszkami i kocami na wypadek zimnych nocy (J 5,8-9).

ŁUKASZ - imię autora jednej z Ewangelii i Dziejów Apostolskich. Łukasz był z zawodu lekarzem, później został uczniem Pawła i towarzyszył mu w podróżach misyjnych. Gdy Paweł przebywał w więzieniu w Rzymie, napisał do swego najwierniejszego ucznia Tymoteusza: "Łukasz sam jest ze mną". W swej Ewangelii Łukasz zamierzał opisać wszystko, co wiedział o Jezusie z Nazaretu i czego zdołał się o Nim dowiedzieć. W Dziejach Apostolskich natomiast postanowił opisać najwcześniejsze dzieje Kościoła (Łk 1,1-4; 2 Tm 4,11).

MAAKA - kraina w północnej Palestynie, u podnóża Hermonu; nazwa ta znaczy: uciskanie, gnębienie. Wielu mężczyzn i kobiet z czasów Starego Testamentu nosiło takie samo imię, między innymi córka Talmaja, króla Geszur, później żona Dawida i matka Absaloma (2 Sm 3,3).

MACEDONIA. "Przeprowadź się do Macedonii i pomóż nam!" Te błagalne słowa usłyszał Paweł w widzeniu nocnym. Znajdował się wówczas w Troadzie, a więc na wybrzeżu cieśniny Dardanele, oddzielającej

Azję Mniejszą od Europy, Paweł przekonany, że to Bóg go wzywa, aby udał się do Macedonii i tam głosił Ewangelię, wsiadł zaraz na statek i popłynął do Samotraki, następnie do Neapolu, a stąd do Filippi, głównego miasta tej części Macedonii, która była kolonią rzymską. Macedonia leży na północy Grecji, jest krajem rolniczym, bogatym w lasy i rzeki (Dz 16,8-12).

MACHABEUSZ, zob. Księgi Machabejskie

MACHANAIM - miejscowość w ziemi pokolenia Gada, oddalona na wschód od Jordanu około 12 km. Jakub wracając od Labana do domu swego ojca, tu spotkał aniołów Boga. Zobaczywszy ich, powiedział: "Jest to obóz Boży", i nazwał to miejsce Machanaim, tzn. podwójny obóz. Później wspomina się o Machanaim jako o mieście lewickim, rezydencji Iszbaala, syna Saula, miejscu schronienia Dawida przed buntowniczym synem Absalomem (Rdz 32,3; Joz 13,25; 2 Sm 2,8; 17,24).

MACIEJ. Zaraz po wniebowstąpieniu Chrystusa nieliczne grono Jego uczniów (około stu dwudziestu) dokonało wyboru nowego apostoła w miejsce Judasza Iskarioty, który zdradził Jezusa. Zgłoszono dwóch kandydatów, którzy towarzyszyli Jezusowi od chrztu w Jordanie aż do wniebowstąpienia i byli świadkami Jego zmartwychwstania. Zgodnie ze zwyczajem żydowskim rzucono losy, a los padł na Macieja, o którym Pismo Święte nie podaje żadnych dodatkowych informacji (Dz 1,23-26).

MADIANICI - potomkowie Abrahama zamieszkujący krainę Madian, położoną na wschodnim wybrzeżu Zatoki Al-Akaba, oddzielającej Półwysep Synajski od Półwyspu Arabskiego. Madianicy byli nomadami. Stale przemieszczali się z miejsca na miejsce, szukając nowych pastwisk. Byli doświadczonymi hodowcami wielbłądów. Docierali nawet nad Jordan i stale podejmowali próby zajęcia terenów na jego zachodnim brzegu. W epoce sędziów udało się Gedeonowi ostatecznie wyprzeć Madianitów na wschodni brzeg Jordanu, następnie sam się przezeń przepawił i zadał im wielką klęskę, tak że lud izraelski zażywał spokoju do końca dni Gedeona. Madianicy zetknęli się już wcześniej z Izraelitami. Mojżesz uciekając przed gniewem faraona, udał się właśnie do Madian, gdzie poślubił córkę kapłana madianckiego, Seforę. Później, już podczas wędrówki przez pustynię, jego teść Jetro, żona Sefora i dwaj synowie spotkali się z nim pod Synajem (Rdz 25,1-6; Wj 18; Sdz 7 i 8; Iz 60,6).

MAG, zob. Mędrcy

MAGDALA - niewielkie miasto na zachodnim brzegu jeziora Genezaret, niedaleko Tyberiady, niekiedy nazywane również Magedan. Z Magdali pochodziła Maria, wierna uczennica Jezusa, zwana też Marią Magdaleną. Była jedną z trzech niewiast, które przyszły wczesnym rankiem po szabacie do grobu, w którym złożono Jezusa, aby zgodnie z pogrzebowym zwyczajem żydowskim namaścić wonnościami Jego ciało. Jej też pierwszej ukazał się Jezus po zmartwychwstaniu (Mt 15,39; J 20,1-18).

MAKIR - wnuk Józefa Egipskiego, syn Manasses; od niego pokolenie Manasses zwano też pokoleniem Makira. Takie samo imię nosił wierny zwolennik króla Dawida w czasie buntu podniesionego przez Absaloma. Gdy Dawid i jego wojownicy przebywali na pustyni, Makir i dwóch innych mężczyzn dostarczyli im różnego jadła, aby się posilili, a także łóżek i okryć, aby wypoczęli przed oczekującymi ich trudami walki (Rdz 50,23; 2 Sm 17,27-29).

MAKPELA (zob. też Chetyci) - kawałek ziemi z pieczarą nieopodal Hebronu, który Abraham kupił od Chetyty Efrona. W pieczarze zostali pochowani: Sara, Abraham, Izaak, Rebeka, Lea i Jakub (Rdz 23; 25,9; 49,30; 50,13).

MALACHIASZ, zob. Księga Malachiasza

MALCHOS. Słudzy arcykapłana przyszli do ogrodu Getsemani, aby pochwycić i uwięzić Jezusa. Jeden z nich nazywał się Malchos. Gdy Piotr zorientował się, że chcą zabrać z sobą Jezusa, wpadł w gniew i dobywszy krótkiego miecza, odciął Malchosowi prawe ucho. Jezus jednak nie pochwalił Piotra, przeciwnie - skarcił go, a "dotknąwszy ucha Malchosa, uzdrowił go" (Łk 22,50; J 18,10).

MALTA - wyspa na Morzu Śródziemnym między Sycylią a wybrzeżem afrykańskim. W 56 r. po Chr. Paweł przeżył u jej wybrzeży rozbicie statku. Mieszkańcy wyspy przyjęli rozbitków bardzo życzliwie, Pawła zaś, który nie doznał żadnej szkody od ukąszenia żmii, uważali za boga. Na Malcie przebywał Paweł trzy miesiące; mocą modlitwy i przez nakładanie rąk uzdrowił wielu tubylców (Dz 28,1-11).

MAMONA - słowo pochodzenia hebrajskiego, które oznacza bogactwo, posiadłość i wszystko, co przedstawia jakąś wartość pieniężną. Dla Izraelitów słowo to miało znaczenie ujemne. Jezus dwukrotnie prze-

ciwstawia Mamonę ubóstwu, zaufaniu pokładanemu w Bogu i miłości bliźniego. Powiedział wyraźnie, że nie można służyć Bogu i Mamonie (Mt 6,24; Łk 16,9.11.13).

MAMRE - pewien Amoryta utrzymujący przyjazne stosunki z Abramem (który później został przez Boga nazwany Abrahamem). Zapewne od jego imienia wzięły nazwę należące do niego święte dęby, rosące w pobliżu Hebronu; tutaj Abram rozbijał swe namioty, ponieważ miejsce to obfitowało w wodę i trawę, a drzewa użyczały orzeźwiającego cienia. Abram wznosił tutaj ołtarz. W Mamre też Bóg obiecał Abramowi, iż narodzi mu się syn (Rdz 13,18; 17,5; 14,13; 18,10).

MANASSES (zob. też Makir) - starszy syn Józefa i Asenat, córki egipskiego kapłana. Gdy Józef się dowiedział, że jego ojciec, Jakub, zachorował, przywiódł do niego swoich synów, Manassesa i Efraima. Sędziwy Jakub pobłogosławił synów Józefa. Prawą rękę położył na głowie Efraima, a lewą - na głowie Manassesa. Błogosławieństwo to wyjaśnia, dlaczego pokolenia Efraima i Manassesa dorównują pokoleniom wywodzącym się od synów Jakuba i dlaczego pokoleniu Efraima przypadło pierwszeństwo przed pokoleniem starszego brata: otóż Jakub błogosławiąc prawą ręką Efraima przeniósł na niego prawo pierworództwa. Pokolenie Efraima otrzymało przy podziale Kanaanu jego środkową i najlepszą część; później wyparło całkowicie pokolenie Manassesa z ziem znajdujących się na zachodnim brzegu Jordanu. Pokolenie Manassesa zamieszkiwało potem ziemie Baszanu i Gileadu, położone na wschodnim brzegu Jordanu (Rdz 48,8-22).

Manasses to także dwunasty król Judy, który panował w latach 699-643 przed Chr. Biblia wspomina go jako króla, który czynił wiele zła w oczach Boga (2 Krl 21,1-17).

MANNA - cudowny pokarm, który Bóg dał Izraelitom podczas ich czterdziestoletniej wędrówki przez pustynię. Każdego ranka, gdy znikła mgła, ziemię pokrywały małe kuleczki podobne do nasionek. Były słodkie i można je było piec. Lud izraelski pytał: "Man-hu?", co znaczy: "Co to jest?" Stąd wzięła się nazwa manna. Biblia nazywa ów pokarm także "chlebem z nieba". Jeszcze dzisiaj na Pustyni Synajskiej znajdują się krzewy tamaryszku, które pokrywają krople kleistego soku o miodowym smaku; w nocy krople opadają na ziemię (Wj 16,14-21.31-35).

MANOACH (zob. też Samson, Nazirejczycy) - ojciec Samsona. Należał on do pokolenia Dana, mieszkał zaś w Sorea. Przed narodzeniem Samsona jemu i jego żonie ukazał się anioł, który opowiedział im dokładnie, jak mają go wychować, gdyż ma być nazirejczykiem od chwili urodzenia (Sdz 13).

MARANATHA - wyrażenie aramejskie, które, zależnie od sposobu zapisu, znaczy: Pan nasz nadchodzi, albo: Przyjdź, Panie nasz. Paweł posługuje się nim jako krótką formułą modlitewną (1 Kor 16,22).

MARDOCHEUSZ (zob. też Haman) - Żyd przebywający na wygnaniu i zatrudniony na dworze króla perskiego Aswerusa (czyli Kserksesa). Był kuzynem i zarazem opiekunem Estery, bo nie miała ani ojca, ani matki. Udało mu się pokrzyżować plany Hamana, który przygotowywał zagładę wszystkich Żydów mieszkających na obczyźnie. Jego imię cieszy się wielkim szacunkiem w historii ludu izraelskiego (Est 2,5-7; 3-8).

MAREK, zob. Ewangelia według św. Marka

MARIA (zob. też Miriam) - grecko-łacińska forma hebrajskiego imienia Miriam, które według opinii niektórych biblistów znaczy: ukochana, droga. W Nowym Testamencie imię to nosi sześć kobiet: Maria, Matka Jezusa (aby odróżnić od innych kobiet noszących to samo imię przyjęto formę Maryja); Maria, siostra Marty; Maria Magdalena; Maria, matka Jakuba i Józefa; Maria, matka Marka, i Maria, chrześcijanka mieszkająca w Rzymie (Mt 27,56; Łk 1,27; 8,2; 10,39; Dz 12,12; Rz 16,6).

MARIA MAGDALENA (zob. też Magdala). Jezus wypędził z Marii Magdaleny siedem złych duchów. Wraz z kilkoma innymi kobietami, które też zostały uwolnione od złych duchów, towarzyszyła Jezusowi w wędrówce przez miasta i wioski palestyńskie, usługiwała Mu i była jedną z Jego najwierniejszych uczennic. Później razem z Marią, matką Jakuba, i Salome stała nieopodal krzyża, a wczesnym rankiem po szabacie udała się z nimi, by namaścić wonnościami ciało Jezusa. Jej pierwszej ukazał się zmartwychwstały Jezus i pierwsza oznajmiła apostołom radosną nowinę o zmartwychwstaniu Pana (Mk 16,1; Łk 8,2; J 20,1-8).

MARTA (zob. też Betania, Łazarz) - siostra Marii i Łazarza z Betanii. Imię to znaczy prawdopodobnie: władczyni czy pani domu; żadna inna postać biblijna nie nosi tego imienia. Marta należała do osób, które

są wiecznie zajęte, które nie potrafią choćby na chwilę oderwać się od swych zawsze "pilnych" zajęć. Gdy pewnego dnia gościł w ich domu Jezus, Marta uwijając się około rozmaitych posług zwróciła Mu uwagę, że pozwala Marii beczynnie przysłuchiwać się Jego słowom. Jezus jej odpowiedział, że troska o bardzo wiele, nawet nieodzownych dla życia, rzeczy nie jest tym, co najważniejsze i najlepsze, że właśnie Maria obrała to, co lepsze i ważniejsze (Łk 10,38-41; J 11,22.27; por. też Mt 6,25-34).

MARYJA, Matka Jezusa (zob. też Maria). Ewangelisci przekazali niewiele wiadomości o Matce Jezusa. Z dwóch pierwszych rozdziałów Ewangelii Łukasza dowiadujemy się, że Maryja mieszkała w Nazarecie. Tu poślubiła Józefa z rodu Dawidowego. Zanim jednak zamieszkali razem, anioł Gabriel zwiastował Jej, że za sprawą Ducha Świętego urodzi Syna, któremu nada imię Jezus. Po tym wydarzeniu i zamieszkaniu w domu Józefa, odwiedziła swą krewną, Elżbietę, żonę Zachariasza i matkę Jana Chrzciciela. Powróciwszy do Nazaretu, wkrótce udała się - z powodu spisu ludności - z Józefem do Betlejem, gdzie porodziła swego pierworodnego Syna, któremu przyszedł złożyć pokłon pasterze. Maryja i Józef byli bardzo pobożni, pilnie przestrzegali Prawa Mojżeszowego. Ósmego zatem dnia obrzeczali Dziecię i nadali Mu zapowiedziane przez anioła imię. Po czterdziestu zaś dniach przynieśli Je do świątyni jerozolimskiej, by przedstawić Je Panu. Wówczas spotkali starca Symeona, który zapowiedział, że duszę Maryi przeniknie miecz boleści, i prorokinię Annę. Gdy wypełnili wszystko, co nakazywało Prawo, powrócili do Nazaretu. Ewangelista Mateusz wspomina jeszcze o przybyciu do Betlejem Mędrców ze Wschodu i ofiarowaniu małemu Jezusowi darów: złota, kadzidła i mirry, a także o ucieczce - z obawy przed Herodem - Świętej Rodziny do Egiptu, skąd po śmierci Heroda powrócili do Nazaretu. Życie Świętej Rodziny upływało w Nazarecie zapewne spokojnie. Łukasz Ewangelista opowiada tylko o jednym wydarzeniu, które je zakłóciło i które bardzo boleśnie przeżyła Maryja - zaginięciu dwunastoletniego Jezusa po uroczystościach paschalnych, na które udał się ze swymi Rodzicami do Jerozolimy. Słowa Maryi skierowane do Jezusa, gdy Go w końcu odnaleźli siedzącego w krużganku świątynnym między uczonymi w Piśmie: "Synu, czemuś nam to uczynił? Oto ojciec Twój i ja z bólem serca szukaliśmy Ciebie", świadczą, jak bardzo boleśnie musiała Ona przeżyć zniknięcie swego jedynego Syna, który był - jak zaznacza Łukasz - dzieckiem posłusznym, mądrym i lubianym przez ludzi. O tych przeżyciach Maryi z lat dziecięcych Jezusa dowiedział się Łukasz zapewne od Niej samej, gdyż aż dwa razy podkreśla, że swe wspomnienia zachowywała wiernie w sercu i często je rozpamiętywała. Gdy Jezus miał około trzydziestu lat, opuścił dom rodzinny. Józef zapewne już wtedy nie żył, Maryja zaś pozostała w Nazarecie. Boleśnie musiała przeżyć wyrzucenie Jej Syna z rodzinnego miasta, radością natomiast napawały Jej serce wieści o dobroci okazywanej przez Niego wszystkim biednym, strapionym, chorym i uciśnionym. Sama była świadkiem cudu w Kanie Galilejskiej. Widziała też tłumy, które gromadziły się wokół Jej Syna, gdy wraz z krewnymi udała się do Kafarnaum zaniepokojona pogłoskami, że Jezus jest tak bardzo zajęty nauczaniem, iż nie ma czasu nawet się posilić. Ewangelisci nie wymieniają Maryi wśród niewiast, które towarzyszyły Jezusowi w Jego wędrówce po ziemi palestyńskiej i Mu usługiwały. Z pewnością jednak zawsze była blisko Niego sercem i myślą. Gdy zaś Jezus został pojmany, postawiony przed sądem i skazany na śmierć, i zawisł na krzyżu, obok krzyża - jak wspomina Jan w swej Ewangelii - stała Maryja. Jezus widząc swą Matkę, powierzył Ją swemu najdroższemu uczniowi, Janowi. Żaden natomiast z Ewangelistów nie wspomina, czy Jezus po swym zmartwychwstaniu ukazał się swej Matce. Żaden z nich też nie podaje, czy była świadkiem wstąpienia Jezusa do nieba. Dopiero w Dziejach Apostolskich Łukasz pisze, że gdy uczniowie wrócili do Jerozolimy z Góry Oliwnej, z której Jezus uniósł się do nieba, i weszli do sali na górze, i trwali na modlitwie, była z nimi i Maryja. Z tekstów już pozabiblijnych dowiadujemy się, że Maryja dopełniła swego ziemskiego życia albo w Efezie, dokąd zabrał Ją Jan Apostoł, albo w Jerozolimie. Wierzmy zaś, że Maryja po skończeniu życia na ziemi, została wzięta z ciałem i duszą do nieba i wraz ze swym Synem cieszy się wieczną chwałą (Mt 1-2; 12, 46-47; Mk 3,31-32; Łk 1-2; 8,19-20; J 2,1-12; 19,25-27; Dz 1,14).

MATEUSZ (zob. też Celnik, Ewangelia według św. Mateusza) - zwany też Lewim, syn Alfeusza, celnik, później jeden z dwunastu apostołów. Jezus przebywając w Kafarnaum, ujrzał Mateusza siedzącego w komorze celnej i powiedział mu, żeby pozostawił swoje zajęcie i został Jego uczniem. Mateusz z radością usłuchał Jezusa, zaprosił Go do domu na ucztę, na którą przyszło wielu kolegów Mateusza, też celników.

Chociaż Żydzi pogardzali celnikami, Jezus nie wzbraniał się zasiąść z nimi do stołu. Imię Mateusza znajduje się na wszystkich tzw. listach, czyli spisach, apostołów (Mt 9,9-13; 10,3; Mk 2,14).

MĄDROŚĆ SYRACHA. Księga Mądrości Syracha, czyli Eklezjastyk, należy do literatury mądrościowej; została napisana w języku hebrajskim w początkach II w. przed Chr. Podobnie jak we wszystkich księgach mądrościowych, tak i w księdze Mądrości Syracha nie widać jakiegos skrupulatnie przestrzegane planu. Zazwyczaj wyróżnia się w niej dwie części: część pierwsza (1,1-42,14) jest zbiorem upomnień i przysłów; część druga (42,15-51,30) obejmuje hymn o mądrości objawiającej się w stworzeniu, poemat pochwalny na cześć ojców, nadto zakończenie i dodatek. Autorem tego pisma mądrościowego, który nazywa siebie Jezusem, synem Syracha (Syr 50,27; 51,30), jest nauczyciel Prawa. Kościół korzystał z tej księgi w czasie przygotowywania katechumenów, czyli dorosłych, którzy chcieli przyjąć chrzest, dlatego nazywano ją też Księgą Kościelną, w języku łacińskim *Ecclesiasticus*, skąd wzięło się w języku polskim określenie Eklezjastyk.

MEDOWIE - mieszkańcy terenów położonych na południowym wybrzeżu Morza Kaspijskiego. Byli budzącymi postrach wojownikami, którzy robili wypadki aż po ziemię Palestyny, Asyrii i Babilonu. Później zamieszkane przez nich obszary zostały włączone do państwa perskiego. Ponadto byli znani z bardzo surowych i niezmiennych praw. Księgi Daniela i Estery opowiadają o losach tych Żydów, których do niewoli uprowadzili Medowie i Persowie (Dn 6,8).

MEFIBOSZET, zob. Meribbaal

MEGIDDO - ufortyfikowane miasto, które zdobył Jozue w czasie zajmowania Ziemi Obiecanej. Było ono położone na równinie Kiszon i sprawowało kontrolę nad głównym traktem wojskowym prowadzącym z Egiptu do Babilonu. W czasie wykopalisk odkryto tu ślady stajni zbudowanej przez Salomona (Joz 12,21; 1 Krl 9,15).

MELCHIZEDEK - król i kapłan z Szalem (Jerozolimy), który wyszedł naprzeciw Abramowi po odniesionym przez niego zwycięstwie nad Kedoriaomerem i odbiciu z jego rąk Lota i całej jego rodziny. Melchizedek wyniósł na powitanie Abrama chleb i wino i pobłogosławił go jako kapłan Boga Najwyższego. Gdy Dawid został królem w Jerozolimie, uważał się za następcę Melchizedeka. Z tej zaś racji, że Jezus pochodził z pokolenia Dawidowego, wskazuje się na więź istniejącą między Nim a tym najstarszym królem Jerozolimy (Rdz 14,18-20; Ps 110,4; Hbr 7,1-18).

MEMFIS (hebr. Nof) - stolica starożytnego państwa egipskiego, położona na lewym brzegu Nilu, nieco powyżej współczesnego Kairu (Iz 19,13; Jr 2,16; Ez 30,13; Oz 9,6).

MENE, MENE, TEKEL UFARSIN (zob. też Baltazar). Podczas uczty urządzonej przez Baltazara dla możnowładców ukazały się palce ręki, które na ścianie królewskiego pałacu napisały jakieś tajemnicze, dla biesiadników niezrozumiałe znaki. Baltazar bardzo się przestraszył i kazał sprowadzić wróżbitów i astrologów, żeby odczytali i wyjaśnili sens napisu. Nikt z nich jednak nie mógł tego dokonać. Wówczas żona Baltazara przypomniała sobie o Danielu, którego Nabuchodonozor ustanowił zwierzchnikiem wróżbitów, wykładaczy snów i astrologów. Daniel odczytał napisane przez tajemniczą rękę znaki - cztery, zapewne aramejskie, słowa: *mene, mene, tekel ufarsin* i podał ich następujące znaczenie: "Zważono cię na wadze i okazałeś się zbyt lekki, twoje królestwo uległo podziałowi, oddano je Medom i Persom" (Dn 5,24-28).

MERIBBAAL (zwany też Mefiboszet, Mippibach) - syn Jonatana, który miał zaledwie pięć lat, gdy jego ojciec padł w walce z Filistynami na wzgórzu Gilboa w 1010 r. przed Chr. Na wiadomość o śmierci Saula i o klęsce piastunka Meribbaala wzięła go na ręce i uciekła, obawiając się zemsty wrogów. Podczas ucieczki tak nieszczęśliwie go upuściła, że uległ wypadkowi i pozostał chromy. Gdy Dawid objął rządy, kazał-ze względu na swego przyjaciela Jonatana - sprowadzić na dwór królewski młodego Meribbaala, przywrócił mu całą posiadłość jego dziadka Saula i pozwolił, jak królewskiemu synowi, jadać przy królewskim stole (2 Sm 4,4; 9,1-13).

MEROM. Nad wodami Merom Jozue i jego wojsko odnieśli jedno z największych zwycięstw. Czterech lokalnych królów, chcąc stawić czoło Izraelitom, którzy zajmowali coraz większe połacie ziemi palestyńskiej, spotkało się tu wraz z całym swym wojskiem, olbrzymią liczbą koni i rydwanów, jednak Jozue ich rozgromił. Merom leżało w Galilei, niedaleko Jordanu i jeziora Genezaret (Joz 11,5-7).

MESJASZ. Słowo to pochodzi z języka hebrajskiego i znaczy: namaszczoney; a więc ma takie samo znaczenie, jakie ma słowo "Chrystus", które pochodzi z języka greckiego. Pierwotnie tytuł "mesjasz" nosił namaszczoney król albo arcykapłan. W ostatnim stuleciu przed przyjściem Chrystusa wyrażenie to odniesiono do Wybawiciela, Zbawiciela, którego oczekiwano jako Tego, który ma wyzwolić lud wybrany z wszystkich utrapień. Gdy pojawił się Jezus, tylko mała garstka Żydów uwierzyła, że jest On oczekiwanym Mesjaszem, czyli Chrystusem. Wyobrażali sobie Mesjasza zupełnie inaczej. Nie mogli uwierzyć, że może nim być skromny, cierpliwy, wyrozumiały Jezus z Nazaretu. Ci, którzy jednak w Niego uwierzyli, byli przekonani, że jest nadzieją wszystkich przeszłych i przyszłych pokoleń ludzkich (Dn 9,25; J 1,41).

MESZAK, zob. Trzej młodzieńcy w piecu ognistym

METUSZELACH - dziadek Noego. Miał dożyć dziewięciuset sześćdziesięciu dziewięciu lat. Liczba lat nie określa zapewne dokładnie wieku Metuszelacha (samarytański Pięcioksiąg podaje, że umarł mając lat siedemset dwadzieścia), a jedynie podkreśla witalność ojców ludu izraelskiego (Rdz 5,27).

MEZOPOTAMIA - grecka nazwa krainy położonej "między Rzekami" - Eufratem i Tygrysem. Z tych terenów pochodził Abraham. Był to także obszar, na którym powstało imperium asyryjskie, a później babilońskie (Rdz 24,10; Dz 7,2).

MĘDRCY, MAGOWIE - biblijne określenie tych, którzy znali tajemne znaczenie nadzwyczajnych, cudownych zjawisk, zdarzających się na ziemi i niebie. Mędrcy ze Wschodu podążyli przez pustynne krainy za niezwykle jasną gwiazdą, która zaprowadziła ich do Betlejem w Judei, gdzie znaleźli nowo narodzone Dziecię - Jezusa. Mędrcy ofiarowali Mu złoto, kadzidło i mirrę i udali się w drogę powrotną do swej dalekiej ojczyzny. Byli szczęśliwi, że zobaczyli Tego, którego Żydzi tak długo oczekiwali, i wierzyli, że w Jezusie oglądają wielką światłość, która ma zajaśnieć całemu światu (Dn 2,2; Mt 2,1-12).

MIASTA UCIECZKI. Jeżeli w dawnym Izraelu zdarzyło się, że mężczyzna rozmyślnie zabił innego mężczyznę, to najbliższy krewny zamordowanego był zobowiązany wymierzyć karę winowajcy; miał prawo zabić mordercę. Chcąc jednak ochronić mężczyzn, którzy nieumyślnie kogoś zabili, wyznaczono sześć miast ucieczki. Morderca, któremu udało się zbiec do któregoś z nich, był w nim bezpieczny (Lb 35,9-15).

MICHAŁ - imię księcia aniołów, który wspomaga w potrzebie naród izraelski. W Apokalipsie św. Jana prowadzi aniołów do zwycięskiej walki ze Smokiem (Dn 10,13-21; Ap 12,7).

MICHEASZ należał do młodszych proroków, którzy działali w Królestwie Judy około 720 r. przed Chr., a więc współcześnie z Izajaszem. Proroctwo Micheasza zostało spisane w formie poematu. Ostrzega ono lud przed gniewem Bożym z powodu wszystkich niegodziwości popełnianych w kraju. Micheasz mieszka w pobliżu Jerozolimy i dokładnie obserwuje, co dzieje się w tym mieście. Widzi nędzę wieśniaków, gospodarujących na małych skrawkach ziemi, i chciwość wielkich właścicieli ziemskich. Podkreśla, że Bóg wymaga sprawiedliwości, pokory i miłosierdzia od wszystkich ludzi. Oczekuje też przyjścia Mesjasza i przepowiada, że narodzi się On w Betlejem. Wtedy nastaną dla całej ziemi wspaniałe, radosne czasy.

MIKAL - najmłodsza córka króla Saula, żona Dawida. Gdy w uroczystym pochodzie sprowadzano Arkę Przymierza do Jerozolimy, Dawid "wśród radosnych okrzyków i grania na rogach" tańczył przed nią, ubrany tylko w lniany efod. Gdy wrócił do domu, Mikal szydziła z niego, że tak niepoważnie zachował się przed całym ludem. Dawid jednak jej odparł, że nie przynosi wstydu okazywanie tańcem radości i wdzięczności Bogu, nawet gdyby niektórzy uważali to za niegodne czy niepoważne (2 Sm 6,16-23).

MIKOŁAJ - imię przełożonego gminy antiocheńskiej, który został wybrany w Jerozolimie na jednego z siedmiu pierwszych diakonów (Dz 6,5).

MILET - dawniej najznacniejsze miasto jońskie na południowo-zachodnim wybrzeżu Azji Mniejszej. Gdy Paweł przybył do Miletu, była to już niewiele znacząca miejscowość (Dz 20,15.17).

MIŁOŚĆ. Bóg, który jest miłością, posłał na świat swego Syna, "aby każdy, kto w Niego wierzy, nie zginął, ale miał życie wieczne". Jezus, który pozostawił samego siebie ludziom pod postaciami chleba i wina, który za nasze winy umarł na krzyżu, dał swym uczniom przykazanie nowe: Miłujcie się wzajemnie, tak jak Ja was umiłowałem. Przykazanie to jest tak ważne, że Jan Apostoł mówi: "Jeśliby ktoś mówił: »Miłuję Boga«, a brata swego nienawidził, jest kłamcą, albowiem kto nie miłuje brata swego, którego widzi, nie może miłować Boga, którego nie widzi" (1 J 4,20; por. Mt 5,43-48; Mk 12,28-31; J 13,34).

MIÓD był w czasach biblijnych ulubionym pożywieniem; używano go także do słodzenia potraw. Szukano i znajdowano go w szczelinach skalnych albo w dziuplach drzew (Ps 19,11; Mt 3,4).

MIPPIBACH, zob. Meribbaal

MIRIAM (zob. też Maria) - starsza siostra Mojżesza i Aarona. Widziała, jak matka włożyła Mojżesza w skrzynię z papirusu powleczoną żywicą i smołą i ukryła w sitowiu na brzegu rzeki. Gdy znalazła go córka faraona, Miriam pobiegła do niej, zaproponowała, że znajdzie dla niego mamkę i... przyprowadziła matkę Mojżesza. Gdy Izraelici przeszli przez Morze Sitowia, wzięła bębenek do ręki i wiodąc korowód kobiet izraelskich, śpiewała pieśń chwały na cześć Pana. Jej imię, mające pochodzenie zapewne egipskie, stało się sławne pośród ludu izraelskiego (Wj 2,2-9; 15,20-21).

MIRRA - jeden z darów, które trzej Mędrcy ze Wschodu ofiarowali Jezusowi w Betlejem. Mirra jest przyjemnie pachnącą żywicą drzewa podobnego do akacji (Ps 45,9; Mt 2,11; J 19,39).

MIRT - krzew o zawsze zielonych liściach i pachnących, bujnych kwiatkach. Potrzebuje dużo wilgoci. Osiąga około 10 m wysokości. Izajasz chcąc uzmysłowić Izraelitom, przebywającym w niewoli, szczęście, które przygotował dla nich Bóg - nowe wyjście z domu niewoli i powrót do ziemi ojczyźnej - mówi o mirtach krzewiących się na pustyni i miejscach, gdzie dotąd pieniły się pokrzywy (Iz 41,19).

MISPA albo Mispe - starotestamentowa nazwa kilku wysoko położonych miejscowości. Oznacza wieżę wartowniczą, strażnicę, basztę czy po prostu miejsce, z którego można obserwować. W Mispa położonej na północ od Jerozolimy znajdowało się zapewne największe sanktuarium pokolenia Beniamina, dopóki Dawid nie zdobył Jerozolimy, a Salomon nie zbudował świątyni. Tu sprawował sądy Samuel, a Saül został wybrany na króla. Dawid uciekając przed Saulem, znalazł w Mispe, położonej w ziemi Moab, schronienie dla swych rodziców (Rdz 31,49; Sdz 20,1-3; 1 Sm 7,16; 22,3).

MISTRZ (zob. też Rabbi). W Starym Testamencie słowem tym określa się kogoś, kto odznacza się jakąś nadzwyczajną umiejętnością, zdolnością, rzemieślnika-artystę. Tylko w jednym miejscu oznacza ono księcia czy króla, przywódcę. Natomiast w Nowym Testamencie mistrz to nauczyciel, po hebrajsku: *rabbi* czy w formie bardziej uroczystej: *rabbuni*. W tym sensie Jezus odnosi to określenie do samego siebie, i tak też tytułują Go uczniowie (Iz 33,22; Mt 26,18; Mk 4,38).

MLEKO. W czasach biblijnych mleko kóz, owiec, krów, wielbłądów i oślic było jednym z najważniejszych środków spożywczych. Przechowywano je w bukłakach i przerabiano też na masło i ser. Obfitość mleka była znakiem zamożności i błogostawieństwa. Izraelici tęsknili za Ziemią Obiecaną jako krainą opływającą mlekiem i miodem (Wj 3,8).

MOAB - żyzna wyżyna, położona na wschód od Morza Martwego i poprzecinana głębokimi wąwozami. Moabici byli wojowniczym ludem, który często napadał na Izrael (2 Sm 8,2).

MODLITWA (zob. też Ojciec nasz). Biblia zawiera wiele modlitw. Najbogatszym ich zbiorem jest Księga Psalmów. Wszystkie teksty modlitewne są wyrazem żywej wiary, że Bogu, Stwórcy i Panu całego stworzenia, należą się słowa uwielbienia i dziękczynienia i że można do Niego zanosić także prośby i błagania, bo jest On dobrym Ojcem, który wysłuchuje swe dzieci. Sam Jezus powiedział: "Wszystko, o co w modlitwie prosicie, stanie się wam, tylko wierzcie, że otrzymacie" (Mk 11,24; por. Mt 6,5-8; 21,22; Łk 11,5-8).

MODLITWA PAŃSKA, zob. Ojciec nasz...

MOJŻESZ urodził się w czasie, gdy lud izraelski przebywając w Egipcie doznawał licznych prześladowań. Między innymi faraon wydał rozporządzenie zabijania wszystkich nowo narodzonych chłopców izraelskich. Matka Mojżesza chcąc ocalić syna, włożyła go do powleczonej żywicą i smołą skrzyni z papirusu, którą umieściła w sitowiu na brzegu rzeki. Skrzynię z dzieckiem odnalazła córka faraona, ulitowała się nad nim, nadała mu imię Mojżesz, które znaczy: wydobyty z wody. Wychowano go na dworze faraona jak Egipcjanina, jednak w sercu pozostał Hebrajczykiem. Pewnego dnia zabił Egipcjanina, który znęcał się nad jego rodakiem. W obawie przed faraonem uciekł do kraju Madian, gdzie zamieszkał w domu kapłana madianckiego, Jetry, i wziął za żonę jego córkę, Seforę. Gdy pewnego dnia pasąc owce swego teścia zaprowadził je w głąb pustyni, objawił mu się Bóg, który zlecił mu misję wyprowadzenia uciskanych Izraelitów z Egiptu. Mimo sprzeciwu faraona Mojżeszowi udało się z pomocą Boga ją wypełnić. Mojżesz prowadził też swój lud w czasie długiej wędrówki do Ziemi Obiecanej. Przekazał mu Dzie-

się Przykazań, które otrzymał od Boga na górze Synaj. Dokładał starań, by Izraelici stali się jednym ludem i okazali się godni wejścia do Ziemi Obiecanej, do której sam jednak nie wszedł. Umarł na górze Nebo, z której mógł już oglądać ziemię Kanaan. Żydzi uważają Mojżesza za swego wielkiego wodza i prawodawcę (Wj; Lb 9-14; 20-25; 31-36; Pwt 1-11; 31-34).

MOLOCH (zob. też Dolina Hinnom) - kananejski i fenicki bożek, któremu oddawali cześć Ammonici. Przez długi czas czczono go też w Izraelu i prorocy musieli wciąż walczyć z jego kultem. W dolinie Hinnom składano bożkowi Molochowi ofiary z dzieci (Kpł 18,21; Jr 7,30-31).

MORIA. Abraham miał złożyć Bogu w ofierze swego syna Izaaka na pagórku w kraju Moria. Później nazwą tą określa się wzgórze, na którym zbudowano świątynię jerozolimską (Rdz 22,2; 2 Krn 3,1).

MORWA, zob. Drzewo morwowe

MORZE SITOWIA. W Starym Testamencie Morzem Sitowia nazywano Zatokę Sueską i Zatokę Al-Akaba. W Nowym Testamencie nazywano je Morzem Czerwonym. Znane jest biblijne opowiadanie o przejściu Izraelitów przez Morze Sitowia. Nie wiadomo, w którym dokładnie miejscu się to zdarzyło. Przyjmuje się, że w pobliżu Jeziora Gorzkiego albo jeziora Timsa. Gdy faraon w obliczu wielkich czynów Bożych uwolnił w końcu lud izraelski i pozwolił mu udać się do Ziemi Obiecanej, Bóg, który przewodził mu w dzień jako słup obłoku, a w nocy jako słup ognia, nie poprowadził go poprzez ziemię filistyńską, chociaż tędy droga była najkrótsza, lecz okrężną drogą pustynną, ku Morzu Czerwonemu. Tymczasem odmieniło się serce faraona: rozkazał zaprzęgać rydwany bojowe, ścigać Izraelitów, dopędzić ich i sprowadzić z powrotem. Wojownicy egipscy dopędzili lud izraelski obozujący nad morzem. Izraelitów ogarnęło przerażenie. Bóg jednak posłał gwałtowny wiatr wschodni, który wiał całą noc i osuszył dno morza. Potem kazał Mojżeszowi poprowadzić lud przez środek morza, które było jakby suchą ziemią. O świcie Egipcjanie puścili się w pościg za Izraelitami. Ich ciężkie, bojowe rydwany grzęzły jednak w ledwie osuszonym dnie morskim, tak że z wielką trudnością mogli się posuwać naprzód. Gdy Izraelici przeszli na drugi brzeg Morza Sitowia, powracające wody zaskoczyły Egipcjan pośrodku morza i zatopiły rydwany, konie i jeźdźców (Wj 14; 1 Krl 9,26; Dz 7,36; Hbr 11,29).

MÓWIENIE JĘZYKAMI, zob. Dar języków

MUŁ był w krajach biblijnych wysoko cenionym zwierzęciem, ponieważ miał siłę konia, a chód tak pewny jak osły. W czasach Dawida muły służyły książętom za wierzchowce. Absalom, syn Dawida, bardzo chętnie jeździł na mule. Gdy doszło w lesie Efraima do bitwy między wojownikami zbuntowanego Absaloma i tymi, którzy pozostali wierni Dawidowi, również dosiadał muła. Przejeżdżając pod wielkim dębem, zaczepił włosami o jego konary, a muł popędził dalej. Wojownicy Dawida znaleźli Absaloma tak wiszącego i wbrew zakazowi Dawida zabili (2 Sm 18,9-15; Ps 32,9).

MYCIE NÓG. Jezus "wstał od wieczerzy i złożył szaty. A wzięwszy prześcieradło nim się przepasał. Potem nalał wody do miednicy. I zaczął umywać uczniom nogi i ocierać prześcieradłem, którym był przepasany". Palestyna była krainą piaszczystą, a ludzie chodzili w sandałach, tak że stopy pokrywał kurz. Gdy wracali do domu, sługa przynosił miednicę i mył przybyłym stopy. Jezus umywając nogi swym uczniom, chciał ich pouczyć, że największy pośród nich powinien służyć innym (1 Sm 25,41; J 13,3-17).

MYRA - miasto portowe w Licji, położone na południowo-zachodnim wybrzeżu Azji Mniejszej. W Myrze setnik eskortujący Pawła do Rzymu znalazł okręt, który płynął z ładunkiem zboża do Italii (Dz 27,5).

NAAMAN (zob. też Elizeusz, Gechazi) - dzielny wódz wojska króla Aramu, cierpiący z powodu strasznej choroby skórnej - trądu. Służąca żony Naamana, uprowadzona przez Aramejczyków z ziemi izraelskiej, powiedziała swej pani, że Elizeusz, prorok w Izraelu, z pewnością uzdrowiłby jej męża. Naaman natychmiast wyruszył w drogę, zaopatrzonego w list swego pana do króla izraelskiego oraz wioząc bogate dary dla Elizeusza. Gdy przybył do domu proroka, ten kazał mu powiedzieć przez posłańca: "Idź, obmyj się siedem razy w Jordanie, a [...] staniesz się czysty". Naaman poczuł się urażony. Sądził, że prorok wyjdzie do niego i osobiście uzdrowi go, wzywając imienia swego Boga. Poza tym uważał, że rzeki w jego kraju są równie dobre, jeśli nie lepsze, jak Jordan. Rozgniewał się więc i chciał odejść. Słudzy jednak przekonali go, żeby usłuchał słów Elizeusza. Poszedł więc, zanurzył się w wodach Jordanu siedem razy i został wyleczony (2 Krl 5,1-14).

NABAL, zob. Abigail

NABOT - właściciel winnicy położonej obok pałacu Achaba, króla Samarii. Król chciwym okiem spoglądał na winnicę Nabota. Pewnego razu zaproponował mu jej zamianę albo jej kupno. Nabot nie chciał jej jednak ani zamienić, ani sprzedać, ponieważ była dziedzictwem jego przodków. Gdy dowiedziała się o tym bezbożna żona króla Achaba, Izebel, bezpodstawnie oskarżyła Nabota o bluźnierstwo. Mieszkańcy miasta, starszyzna i dostojnicy, obawiając się królowej, uznali Nabota za winnego i skazali na śmierć przez ukamienowanie. Winnica Nabota przypadła wprawdzie królowi, ale prorok Eliasz zapowiedział, że i jego, i jego żonę spotka surowa kara Boża. Słowa proroka wkrótce się spełniły (1 Krl 21,1-24).

NABUCHODONOZOR (zob. też Daniel) - król, który około 600 r. przed Chr. rządził państwem babilońskim. Często wspominają o nim prorocy. On bowiem zdobył Jerozolimę i wielu Żydów uprowadził do niewoli babilońskiej. Odbudował też stolicę państwa, Babilon, i wznosił w niej wiele świątyń. Nabuchodonozor był dzielny i zdolny wodzem oraz człowiekiem bardzo religijnym; wiele uwagi też poświęcał religii żydowskiej (2 Krl 24 i 25).

NADZIEJA. W Biblii nadzieję zawsze łączy się ściśle z wiarą w Boga. Bez wiary nadzieja okazałaby się bezpodstawną. Jezus rzadko mówił o nadziei, jednakże to właśnie dzięki Niemu i Jego zmartwychwstaniu mamy udział w największej z wszystkich nadziei, a mianowicie w nadziei na życie w niebie, gdzie - czego jesteśmy również pewni - spotkamy się z Nim i Jego Matką. Paweł Apostoł mówi o wierze, nadziei i miłości jako o trzech głównych cnotach chrześcijańskich (1 Kor 13,13; 1 P 1,3).

NAHUM, zob. Księga Nahuma

NAIN - miasteczko niedaleko Nazaretu, rodzinnej miejscowości Jezusa. Gdy pewnego razu Jezus wraz z uczniami zbliżył się do bram Nain, właśnie wnoszono umarłego, jedyne go syna pewnej wdowy. Jezus uzalił się nad pogrążoną w bólu matką, której towarzyszyło sporo ludzi. "Nie płacz!" - powiedział do niej, a następnie podszedł do mar i rzekł: "Młodzieńcze, tobie mówię wstań!" Wszyscy zdumieni się i wszystkich też ogarnął strach, gdy zobaczyli, że zmarły natychmiast usiadł i zaczął mówić. Tylko w opisie tego zdarzenia wzmiankuje Biblia o miasteczku Nain (Łk 7,11-17).

NAJEMNIK, zob. Robotnik dniówkowy

NAMASZCZENIE (zob. też Alabaster). W czasach biblijnych na znak świętości i czystości namaszczano głowy czy piersi wonną oliwą. Namaszczano też święte miejsca i przedmioty. W namaszczonych widziano ludzi wybranych przez Boga, otaczanych przez Niego szczególną opieką, a namaszczone miejsca i przedmioty traktowano jako poświęcone Bogu, przeznaczone tylko dla Jego służby. Gdy Bóg polecił Samuelowi udać się do domu Jessego Betlejemity, aby namaścić na pierwszego króla ludu izraelskiego jednego z jego synów, kazał mu zabrać róg napełniony oliwą. Bóg wybrał na króla najmłodszego z ośmiu synów Jessego, Dawida, a Samuel na znak tego wyboru namaścił go oliwą pośród jego braci, całej rodziny i starszyzny miasta (1 Sm 16).

NAMIESTNIK. Imperium rzymskie było podzielone na prowincje, którymi zarządzali namiestnicy (prokonsulowie, prokuratorzy albo legaci). Gdy w Starym Testamencie mówi się o namiestniku, wówczas chodzi albo o urzędnika królewskiego, który zarządza jakimś określonym terytorium, albo o zarządcę prowincji perskiej (1 Krl 10,15; Mt 27; Łk 2,2; Dz 13,7; 18,12; 24 i 25).

NAMIOT SPOTKANIA albo Namiot Świadcstwa czy Namiot Przymierza - przenośne sanktuarium, które zbudowali Izraelici po wyjściu z Egiptu, po zawarciu z Bogiem przymierza, i które towarzyszyło im podczas całej wędrówki przez pustynię. Było wykonane z drzewa akacjowego, ze złota, srebra i brązu, z drogocennych tkanin, bisioru, purpury i karmazynu, ze skór baranich i skór z delfinów. Dzieliło się na dwie części: Miejsce Święte i Miejsce Najświętsze. W Miejscu Najświętszym znajdowała się Arka Przymierza i przebłagalnia, a w Miejscu Świętym - stół chlebów pokładnych, ołtarz kadzielny i świecznik. Namiot Spotkania otoczony był dziedzińcem, który wyznaczały rozmieszczone na palikach zasłony. Salomon sprowadził Namiot Spotkania do Jerozolimy i przeniósł go do świątyni, w której odtąd miała swe miejsce Arka Przymierza (Wj 26,1-19; 1 Krl 8,1-16).

NAMIOTÓW, ŚWIĘTO - zob. Świątynia Namiotów

NARD - indyjska Waleriana (kozłek lekarski) albo lawenda, których korzenie i dolne części łodygi silnie pachną. W Tarsie pozyskiwano z nich znany i drogocenny olejek nardowy, sprzedawany i przechowywany w alabastrowych flakonikach (Pnp 1,12; Mk 14,3; J 12,3).

NATAN. Stary Testament wspomina o jedenastu mężach noszących to imię. Najbardziej znanym z nich jest prorok Natan, który żył w czasach Dawida. Gdy Dawid, król Izraela, dopuścił się zbrodniczego czynu wobec Uriasza Chetyty, aby poślubić jego żonę, Bóg wysłał Natana, żeby upomniał króla. Natan się nie uląkł. Poszedł do króla Dawida i opowiedział mu przejmującą historię o bogaczu, który z chciwości zabrał biedakowi jedyną owieczkę. Dawid usłyszawszy to, oburzył się bardzo z powodu niegodziwości bogacza. Wówczas Natan uświadomił królowi całe zło jego okrutnego czynu. Dawid uznał swój grzech i gorzko go żałował (2 Sm 12,1-14).

NATANAEL. "Czyż może być co dobrego z Nazaretu?" - zapytał Natanael, gdy Filip opowiedział mu o Jezusie. Nie mógł uwierzyć, że wielki przywódca ludu izraelskiego, na którego wszyscy czekali, może pochodzić z tak nieznaczonej miejscowości, jaką był Nazaret. Gdy jednak Natanael przyszedł w końcu do Jezusa, bardzo się zdziwił, gdyż okazało się, że Jezus wszystko o nim wie. Uwierzył więc, że Jezus jest oczekiwanym przez lud izraelski królem, i wyznał: "Rabbi, Ty jesteś Synem Bożym!" (J 1,43-51).

NAUCZYCIEL, zob. Rabbi

NAWRÓCENIE. Prorocy, Jan Chrzciciel i Jezus wzywali ludzi do nawrócenia, to znaczy odwrócenia się od grzechu, a zwrócenia się ku Bogu, Jego łasce i miłości. Przykładem takiego nawrócenia jest radykalny zwrot w życiu Pawła. Najpierw prześladował tych, którzy uwierzyli w Jezusa i chcieli postępować tak jak On. Gdy jednak Jezus ukazał mu się na drodze do Damaszku i zapytał: "Szawle, Szawle, dlaczego Mnie prześladujesz?", zrozumiał, że postępuje źle; uwierzył, że Jezus jest Mesjaszem, który żąda od wszystkich wypełniania nowego prawa - prawa miłości. Dzięki wierze w Chrystusa spotykamy Boga, który jest miłością (Ez 14,6; Mk 1,15; Dz 9,1-9).

NAZAREJCZYCY. We wczesnym chrześcijaństwie zwolenników Jezusa często nazywano nazarejczykami. Niekiedy samego Jezusa nazywa się Nazarejczykiem, aby podkreślić, że pochodził z Nazaretu (Dz 24,5).

NAZARET - miasteczko w Galilei, w którym Jezus spędził dzieciństwo. Było ono położone między wzgórzami na stoku kotliny i z dala od głównych dróg, którymi ciągnęły karawany handlarzy i oddziały wojsk. Nazaret w czasach nowotestamentowych był nieznaczną miejsciną (Łk 2,39; J 1,46).

NAZIREJCZYCY (zob. też Samson) poświęcali siebie na pewien czas Bogu. Ślubowali nie pić wina ani nie jeść winogron. Nie obcinali też włosów. Po upływie tego czasu obcinali włosy i spalali je na ołtarzu. Nazirejczycy nie byli kapłanami, ale w czasie trwania ślubu uważano ich za świętych mężów (Lb 6,1-21; Sdz 13,7).

NEBO - góra w Moabie, z której Mojżesz oglądał Ziemię Obiecaną. Z wysokiej na 800 m góry Nebo, położonej 18 km na wschód od ujścia Jordanu do Morza Martwego, roztaczał się widok na całą krainę, którą Bóg obiecał Abrahamowi, Izaakowi i Jakubowi. Mojżesz mógł jedynie nacieszyć oczy wspaniałością tego kraju, Bóg bowiem nie pozwolił mu wejść do niego dlatego, że nie zdołał przekonać buntującego się na pustyni ludu o Jego świętości i życzliwości wobec Izraela (Pwt 34; Lb 20,12).

NEFTALI - piąty syn Jakuba. Po przybyciu do Ziemi Obiecanej potomkowie Neftalego osiedlili się na terenach położonych na zachód od jeziora Genezaret. Okolicę tę bardzo dobrze znał Jezus. Wędrował przez jej wioski i miasta - przez Betsaidę, Kafarnaum, Korozain. Była to kwitnąca, bogata w wodę kraina, pełna drzew oliwnych, morelowych, figowych i winnic (Mt 4,12-15).

NEGEB. Stepowo-pustynną krainę palestyńską, graniczącą na południu z górami judzkimi i rozciągającą się aż do ziem egipskich, nazywali Hebrajczycy *han negeb*, co znaczy: sucha kraina; z określenia tego wywodzi się współczesna nazwa Negeb. Izraelici przeszli tę suchą krainę, gdy wędrowali do Ziemi Obiecanej. Przebyli ją też Józef z Maryją, uciekając z Jezusem przed oprawcami króla Heroda i powracając z Egiptu do ziemi palestyńskiej (1 Sm 27,10).

NEHEMIASZ - Żyd żyjący około 450 r. przed Chr. w ziemi perskiej wraz z innymi rodakami, których do niewoli uprowadził król Persów. Mimo że Nehemiasz wiernie zachowywał wiarę ojców, był wysokim urzędnikiem na dworze króla perskiego i dzięki temu miał dostęp do wiadomości napływających z Jero-

zolimy. Gdy pewnego dnia Nehemiasz podawał królowi wino, co należało do jego obowiązków, król zauważył, że Nehemiasza coś trapi. Zapytał go więc, czym się martwi. Nehemiasz odparł, że przygnębiony jest smutnymi wieściami, które posłyszał o Jerozolimie: mury jerozolimskie są bowiem zburzone, bramy spalone, a znaczna część miasta spustoszona. Zwrócił się też z prośbą do króla, by mógł udać się do grodu swych ojców i go odbudować. Król przychylił się do prośby Nehemiasza. Gdy Nehemiasz przybył do Jerozolimy i wyjawiał swoje zamiary kapłanom, możnym, zwierzchnikom i urzędnikom miejskim, wielu z nich przeciwstawiło się tym planom. Nehemiasz jednak się nie zniechęcił i mimo trudności - drwin nieprzyjaciół, groźby napadu ze strony wrogów, podstępów, wreszcie szemrania ludu - zdołał doprowadzić do końca zamierzone dzieło. Jerozolima znów była miastem warownym i bezpiecznym. Zaczęła się też stopniowo zaludniać repatriantami, powoli odradzało się w niej życie religijne, w końcu odnowiono przymierze z Bogiem. Księga Nehemiasza opisująca te wydarzenia należy, tak jak Księga Ezdrasza, do historycznych ksiąg Biblii.

NIEBO, NIEBIOŚA. "Ojcze, zgrzeszyłem przeciw niebu i względem ciebie" - zawołał syn marnotrawny, gdy powrócił do domu swego ojca. Niebo oznacza w Biblii najczęściej miejsce zamieszkania Boga. W rozumieniu ewangelistów królestwo Boże oznacza to samo, co królestwo niebieskie. Niebem nazywano też firmament wraz ze słońcem, księżycem i gwiazdami oraz atmosferą otaczającą ziemię. Wszystko to kiedyś przeminie, Bóg jednak daje człowiekowi obietnicę, że stworzy wówczas "niebo nowe i ziemię nową" (Pwt 26,15; Iz 65,17; Ap 21).

NIEMY. "Nauczycielu, przyprowadziłem do Ciebie mojego syna, który ma ducha niemego." Jezus ulitował się nad zrozpaczonym ojcem. Jego syn był niemy i głuchy, a ponadto miewał ataki, w czasie których padał na ziemię, tarzał się i drętwiał. Jezus rozkazał duchowi wyjść z chłopca. Gdy duch niemy i głuchy opuścił go wśród gwałtownych wstrząsów i chłopiec leżał na ziemi jak martwy, Jezus ujął go za rękę i podniósł. Biblia wielokrotnie mówi o niemych, których życie w tamtych czasach było niezwykle ciężkie (Mk 9,14-29).

NIENAWIŚĆ, NIENAWIDZIĆ. Słowa te mają w Biblii różne znaczenia. W Starym Testamencie nienawiść to najczęściej odraza, wstręt. W Nowym Testamencie słowo "nienawidzić" często przeciwstawia się słowo "miłować", aby podkreślić twórczą moc miłości (Ps 97,10; Łk 6,22; J 15,18-25).

NIEWOLNIK, NIEWOLNICTWO. Stary Testament nazywa niewolnikami albo sługami tych, którzy pozostawali pod władzą innych i nie mogli sami decydować o swym życiu. Czasami niewolnikami byli jeńcy wojenni, czasami ci, których po prostu sprzedano, tak jak bracia sprzedali Józefa kupcom udającym się do Egiptu. Niewolnikami stawały się też dzieci niewolników albo dzieci, które sprzedawano w niewolę, aby uregulować zaciągnięte długi. Zdarzało się również, że porywano ludzi, zmuszając ich do pracy niewolniczej. Niekiedy zaś ludzie z ubóstwa sprzedawali samych siebie w niewolę. Wszyscy niewolnicy należeli do służby, do której odnosiły się odrębne prawa i przepisy, dokładnie regulujące cenę kupna lub sprzedaży niewolnika, jego pozycję społeczną i traktowanie. Starotestamentowe prawa nie pozwalały traktować niewolników nieludzko i okrutnie. Niewolnictwo w czasach nowotestamentowych przybrało inny nieco charakter. W znacznym stopniu określały je wzory rzymskie. Niewolnik był traktowany jako wyłączna własność pana, który mógł z nim uczynić, co chciał. Biblia ucząc, że Bóg jest Stwórcą wszystkich ludzi i że wszystkich darzy taką samą miłością, co więcej - szczególną życzliwością obdarza słabych, każe widzieć w niewolnictwie zło, którego nie powinno być (Wj 21,1-6; Ef 6,5-9).

NIKODEM - w czasach Jezusa znana i poważana osobistość wśród Żydów. Pociągała go nauka Jezusa, ale obawiał się z Nim rozmawiać w obecności innych. Przyszedł więc do Jezusa nocą, żeby się dokładnie dowiedzieć, jak można wejść do królestwa Bożego. "Jeśli chcesz wejść do królestwa Bożego - odpowiedział Jezus - musisz się ponownie narodzić." Odpowiedź ta zdumiała Nikodema. Zarówno on, jak i wielu innych Żydów nie pojęli, że królestwo Boże, które głosił Jezus, wymaga nawrócenia, to znaczy rozpoczęcia życia jakby na nowo (J 3,1-5).

NIL. Gdy Biblia mówi o "rzece" albo o "wodach Egiptu", zawsze chodzi o Nil, którego wody biorą początek w głębi ziemi afrykańskiej, w Jeziorze Wiktorii, i po przepłynięciu 6500 km znajdują ujście w Morzu Śródziemnym. W czasach biblijnych, jak zresztą jeszcze i dzisiaj, pomyślność Egiptu była uzależniona od Nilu, ponieważ jego wody decydowały o zbiorach. Co roku wody Nilu występowały z brzegów,

pokrywając nizinne tereny żyznym mułem. W dolinie Nilu uprawiano rozmaite gatunki zboża, które przynosiły obfity plon. Wielu też przybywało z dalekich stron, podobnie jak Jakub i jego synowie, żeby w Egipcie nabyć żywność albo się osiedlić. Nil odgrywał ważną rolę w życiu wszystkich narodów sąsiadujących z Egiptem (Wj 2,5; Iz 23,3).

NIMROD. Biblia wspomina o Nimrodzie jako bardzo sławnym myśliwym. Znanych też jest o nim wiele pozabiblijnych legend i opowiadań. Nimrod był wnukiem Chama i prawnukiem Noego. Żył w Asyrii, położonej na północ od Palestyny i niekiedy nazywanej po prostu krajem Nimroda (Rdz 10,9; Mi 5,5).

NINIWA (zob. też Jonasz) - w ocenie Biblii "grzeszne" miasto, przedstawiane przez proroków jako miejsce wszelkich występków. Niniwa leżała nad Tygrysem i była stolicą Asyrii, liczącą ponad sto tysięcy mieszkańców. Jej historia sięga piątego tysiąclecia przed Chr. Otaczały ją potężne podwójne mury, a w jej centrum wznosił się wspaniały pałac, usytuowany pośród wielu kanałów. W 612 r. przed Chr. Niniwa dostała się w ręce wrogów, została spustoszona i legła w gruzach, tak jak zapowiadali prorocy Sofoniasz i Nahum (Na 2,6-11; So 2,13).

NOE (zob. też Arka, Potop) uchodził w opinii ludów biblijnych za jednego z praojców ludzkości. Był człowiekiem dobrym i sprawiedliwym, dlatego Bóg w porę ostrzegł go o karze, jaką postanowił wymierzyć grzesznej ludzkości - potopie, tak że Noe miał czas zbudować arkę i zadbać o bezpieczeństwo swej rodziny i swych trzód. Gdy wody potopu ustąpiły, Bóg zawarł z Noem, jako ojcem nowej ludzkości, przymierze, składając zarazem obietnicę, "iż nigdy już nie zostanie zgładzona wodami potopu żadna istota żywa i już nigdy nie będzie potopu niszczącego ziemię". O przymierzu tym i danej przez Boga obietnicy przypominać ma tęcza, którą Bóg położył na obłokach jak łuk na znak zawartego z całą ludzkością przymierza. Noe miał trzech synów: Sema, Chama i Jafeta, których potomstwo rozprzestrzeniło się po całym świecie (Rdz 6-8; Hbr 11,7).

NOEMI (zob. też Booz, Rut) mieszkała z mężem, Elimelekiem, w Betlejem. Gdy nastał w ziemi judzkiej głód, Noemi (imię to znaczy: moja słodycz) i Elimelek udali się wraz ze swymi dwoma synami do Moabu. Gdy zmarł jej mąż, a po pewnym czasie także obaj synowie, Noemi pozostała sama z dwoma owdowiałymi synowymi, Orpą i Rut, i zdecydowała się powrócić do Betlejem, zwłaszcza że doszły ją wieści, iż w Judzie znów jest pod dostatkiem chleba. Orpa powróciła do swej matki, a Rut udała się wraz z Noemi do Betlejem. Tu Rut wyszła za mąż za Booza, krewnego Elimeleka, a ich pierwsze dziecko, Obed, było ojcem Jessego, który był ojcem Dawida (Rt 1-4).

NOF, zob. Memfis

NOWY TESTAMENT (zob. też Biblia, Ewangelia) - druga część Pisma Świętego, składająca się z dwudziestu siedmiu pism: czterech Ewangelii, Dziejów Apostolskich, dwudziestu jeden listów oraz Apokalipsy. Wszystkie te świadectwa zostały napisane w ciągu pierwszych stu lat po śmierci Chrystusa. Autorzy ich albo osobiście znali Jezusa, albo dowiedzieli się o Nim od tych, którzy spotykali się z Nim podczas Jego ziemskiego życia. Nowotestamentowi autorzy adresowali swe pisma do gmin chrześcijańskich, które z jednej strony chciały bliżej poznać ziemskie dzieje Syna Bożego, a z drugiej szukały w Jego słowach odpowiedzi na pytania, jakie stawiało im życie. Nowy Testament jest dla chrześcijan księgą najważniejszą, gdyż jest świadectwem wiary tych, którzy uznali Jezusa za Syna Bożego. Dowiadujemy się też z niego, w jaki sposób Jezus głosił swą Dobrą Nowinę i w jaki sposób działał we wczesnym Kościele Duch Święty.

NÓW. Początek nowiu księżyca, podobnie jak pełnię księżyca, uważali Izraelici za czas szczególny, za czas święty. Na znak tego "nowego" początku rozlegały się dźwięki trąb, obwieszczające też początek nowego miesiąca i święta nowiu; praca ustawała, a w świątyni sprawowano odpowiednie obrzędy liturgiczne (Iz 1,13).

NÓŻ. Słowo to często pojawia się w Starym Testamencie. Początkowo noże wykonywano z krzemienia i niekiedy miały kształt sztyletu. Po taki zapewne nóż sięgnął Abraham, by w ofierze całopalnej złożyć swego syna, Izaaka. Później noże wykonywano z miedzi, brązu i żelaza (Rdz 22,10).

OBED (zob. też Booz, Rut, Noemi) - syn Rut i Booza, dziadek Dawida. Narodziny Obeda bardzo uszczęśliwiły Noemi, która traktowała go jak własnego syna i opiekowała się nim z wielką miłością (Rt 4,17).

OBLUDNIK - człowiek, który udaje, że jest dobry, czyli człowiek fałszywy, dwulicowy. Jezus nie lubił obłudników i piętnował obłudne postępowanie. Pewnego razu powiedział do swych słuchaczy, że powinni wpiersz dostrzec belkę we własnym oku, zanim zaczną się martwić o drzazgę w oku drugiego. Zawsze przestrzegał przyjaciół przed wystawianiem swej pobożności na pokaz, gdyż łatwo mogą stać się obłudnikami (Mt 6,2; Łk 6,41-42).

OBMYCIA (zob. też Czystość) odgrywały ważną rolę w starotestamentowym kulcie. Przed świątynią stało olbrzymie naczynie z wodą, tzw. morze spiżowe, dla kapłanów. Po prawej i po lewej stronie wejścia do świątyni znajdowało się pięć cystern (kotłów na wózkach), w których obmywano zwierzęta ofiarne. Kapłani obmywali się uroczyście przed obrzędem ich konsekracji i w wielkim Dniu Prześlągania. Do starotestamentowych obmyć religijnych nawiązuje między innymi chrześcijańska praktyka chrztu jako warunku przyjęcia do Kościoła Chrystusowego (Wj 29,4; Kpł 16,4; Hbr 10,22).

OBRAZ BOŻKA (zob. też Rzeźba) - rzeźba wykonana z drewna, kamienia albo metalu, która przedstawia jakieś bóstwo. Z Biblii dowiadujemy się, że Izraelici oddawali cześć górom, źródłom, drzewom, blokom kamiennym i złotemu cielcowi. Nie powinni jednak tego czynić, ponieważ jest to bałwochwalstwem. Prawdziwy bowiem Bóg Izraela nie potrzebuje żadnej rzeźby z kamienia, drewna czy metalu, tak jak potrzebowali ich fałszywi bogowie. Drugie przykazanie Boże potępia oddawanie czci bożkom (Wj 20,4-5; Iz 40,18; Dz 17,16).

OBREZANIE napletka było dla mężczyzn Izraela zewnętrznym znakiem przymierza z Bogiem. Wskazywało ono na ich posłuszeństwo przykazaniom Bożym. Paweł mówi, że dla uczniów Jezusa tylko wiara ma znaczenie, a nie obrzezanie (Rdz 17,9-14; Ga 5,1-12).

OBUWIE (zob. też Rzemyski). W krajach biblijnych noszono zazwyczaj sandały. Ubodzy chodzili jednak boso. Podeszwy sandałów, wykonane ze skóry albo z drewna, przymocowywano do nóg za pomocą rzemieni (Mk 1,7).

OCET, o którym mówi się w Biblii, był tanim, kwaśnym winem, które podawano do picia żniwiarzom; był bardzo orzeźwiający. Ocet, tzn. takie właśnie wino, podano Jezusowi, gdy wisiał na krzyżu (Ps 69,22; Mk 15,36).

OCZYSZCZAĆ, OCZYSZCZANIE (zob. też Czystość). Jeśli trzeba było usunąć zanieczyszczenia ze szlachetnego metalu, na przykład złota albo srebra, to umieszczano go w tyglu albo w specjalnym glinianym piecu i przetapiano w ogniu. Szlachetny metal nie doznawał żadnego uszczerbku na skutek takiej ogniowej próby, wręcz przeciwnie - stawał się czysty i wolny od wszelkich zanieczyszczeń. Biblia często wspomina o takiej właśnie metodzie oczyszczania metali, aby obrazowo przedstawić sposób postępowania Boga z ludźmi. Podobnie jak wytapiacz poddaje próbie ogniowej metal, tak Bóg stale doświadcza człowieka, by ukazało się to, co w nim naprawdę szlachetne (Ps 12,7; Iz 48,10).

ODPUSZCZENIE GRZECHÓW, zob. Przebaczenie

OFIARA. Wszystkie ludy składały ofiary swym bogom. W Starym Testamencie składanie ofiar Bogu przybierało różną formę. Składany Mu w ofierze dar mógł wyrażać radość i wdzięczność albo wolę przypięczętowania zawartego z Nim przymierza. Ofiara mogła być też znakiem żalu i pokuty z powodu popełnionego grzechu. Na ofiarę wolno było przeznaczać tylko to, co najlepsze: albo żyjące i bez skazy zwierzę, albo najdorodniejsze owoce ziemi. Stary Testament podaje dokładne przepisy dotyczące czasu, miejsca i sposobu składania ofiar oraz roli, jaka przypada podczas tej czynności ofiarnikowi i kapłanowi. Jezus nie odrzuca starotestamentowych ofiar, ale uważa je za należące do "dawnej drogi" okazywania czci Bogu. Wskazuje, że Bóg ma upodobanie w miłosierdziu, a nie w ofiarach, ukazuje "nową drogę" wielbienia Boga. On sam też jest kimś większym niż świątynia i jej ofiary, nowym arcykapłanem, który wstępuje do sanktuarium swego Ojca, aby przygotować nam drogę, po której powinniśmy za Nim podążać. Umierając na krzyżu, Jezus złożył w ofierze samego siebie i w ten sposób zgładził grzechy ludzi (1 Sm 15,14; Mt 9,13; Hbr 10).

OFIARA CAŁOPALNA. Tak jak u wielu ludów starożytności, również u Izraelitów składanie ofiar było wyrazem okazywania należnej czci Bogu. Codziennie w świątyni jerozolimskiej składano rano i wieczorem ofiarę całopalną. Po nałożeniu ręki na głowę zwierzęcia, które miało być ofiarowane i po pokropieniu jego krwią ołtarza, spalano je całkowicie na ołtarzu. Oprócz oficjalnie składanych ofiar całop-

palnych można też było złożyć taką ofiarę prywatnie. Księga Kapłańska określa dokładnie, jakie zwierzęta można przeznaczać na ofiarę całopalną i jakie obrzędy powinny być z tym związane (Kpł 1,3-17).

OFIARA POKARMOWA. Żydzi rozróżniali ofiarę krwawą i bezkrwawą. Bezkrwawą ofiarę z pokarmów (ofiarę pokarmową), z napojów (ofiarę pitną) i kadzidła (ofiarę kadzielną) składano jednak często w połączeniu z ofiarą krwawą. W czasie ofiary pokarmowej spalano surowe albo prażone kłosa i niekwaszone chleby jęczmienne albo pszeniczne (1 Krn 21,23).

OFIR - kraina, z której w czasach starotestamentowych sprowadzano złoto. Salomon wysyłał przez Morze Czerwone swoje statki do Ofiru, jednakże nikt nie wie, gdzie dokładnie znajdowała się ta kraina. Czy chodziło o południowo-zachodnie wybrzeża Arabii, czy o krainę położoną na wschodnim wybrzeżu Afryki, czy jakieś tereny na zachodnim wybrzeżu Półwyspu Indyjskiego (1 Krl 9,28).

OG - król Baszanu. Og był dzielnym wojownikiem i potężnym władcą. Panował nad sześćdziesięcioma miastami w Ziemi Obiecanej. Wszystkie te miasta były otoczone wysokimi murami i zabezpieczone mocnymi bramami i zaworami. Wojownicy izraelscy pokonali jego wojska koło Edrei, a wieść o ich zwycięstwie przerażeniem napełniła cały kraj, tak że Izraelici zdobywali odtąd jedno miasto po drugim (Pwt 3,1-11).

OGRÓD. W Biblii mówi się o wielu ogrodach. Ogród króla był znanym miejscem w Jerozolimie. Otaczał go mur, a na jego terenie znajdowało się źródło, czy może staw, do nawadniania. W ogrodach, o których wspomina Biblia, sadzono drzewa owocowe, uprawiano warzywa, oliwki, winorośl i zioła. W niektórych wielkich ogrodach wznoszono także dworki letnie. W ogrodach często budowano grobowce, w których chowano zmarłych członków rodziny (2 Krl 25,4; J 19,41).

OJCZE NASZ, KTÓRYŚ JEST W NIEBIE - początkowe słowa modlitwy, której nauczył Jezus swych uczniów, gdy pytali Go, jak mają się modlić. Każde zdanie w tej modlitwie jest prośbą przedkładaną Bogu. Pierwsze trzy prośby odnoszą się do samego Boga, pozostałe dotyczą ciała i duszy. Modlitwa ta uświadamia nam konieczność przebaczenia i wzywania pomocy Bożej, gdy zagraża nam pokusa uczynienia czegoś złego, a także przypomina, byśmy stale myśleli o królestwie Bożym. Jezus w sposób doskonały wprowadzał w życie słowa tej modlitwy i oczekuje, że również Jego uczniowie będą starali się zgodnie z nimi postępować i działać (Mt 6,9-15; Łk 11,2).

OLBRZYMI. "Widzieliśmy tam nawet olbrzymów..." - opowiadali wywiadowcy, których Mojżesz wysłał do ziemi kananejskiej. Rośli synowie Anaka, najbardziej sławni olbrzymi, o których wspomina Biblia, tak przerazili wywiadowców, że mówili: "...w porównaniu z nimi wydaliśmy się sobie jak szarańcza...". Wysocy mieszkańcy Palestyny zapewne dlatego wywarli tak silne wrażenie na wywiadowcach izraelskich, że Izraelici byli raczej średniego wzrostu (Lb 13,30-33).

OLIWA. W czasach biblijnych oliwę pozyskiwano z owoców drzewa oliwnego, rosnącego nieomal na całej ziemi palestyńskiej. Oliwę stosowano w przyrządzaniu pokarmów i używano jako materiału palnego do lamp. Oliwa była powszechnym środkiem leczniczym; nacierano nią także twarz i ciało, żeby skóra była miękka i elastyczna. Poświęcona oliwa służyła jako oliwa święta do namaszczenia ludzi, miejsc i przedmiotów. Oliwę mieszano też z wonnościami i używano jako pachnidła. W każdym domu żydowskim musiał znajdować się pewien zapas oliwy, którą przechowywano w dzbanach, rogach albo bukłakach (2 Krl 4,2-7; Mt 25,1-13; 26,6-13).

OLIWKA, zob. Drzewo oliwne

OŁTARZ. Noe, Abraham, Izaak, Jakub, Mojżesz, Jozue i Eliasz budowali ołtarze tam, gdzie przemawiał do nich Bóg. Te ołtarze ofiarne miały prawdopodobnie kształt niskich kamiennych słupów, a później, w czasach Salomona, wzniesiono w świątyni wspaniałe i kunsztowne ołtarze (Rdz 8,20; 12,7; 35,1).

OMRI - wódz wojska izraelskiego, który przez swych wojowników został obrany królem Izraela; objął rządy nad Izraelem w 884 r. przed Chr. i panował przez dwanaście lat. Za dwa talenty srebra kupił od Szemera górę Szomron i na niej wznosił miasto, które od imienia właściciela góry nazwał Samarią (1 Krl 16,16-28).

ONEZYFOR. Paweł w swych listach nigdy nie zapomniał pozdrowić wszystkich przyjaciół, którzy mu w czymkolwiek pomogli. Jednym z takich przyjaciół był Onezyfor, który mieszkał w Efezie. Przebywając w Rzymie, Onezyfor tak długo poszukiwał więzionego wówczas Pawła, aż go w końcu znalazł. Już

dawniej wyświadczył wiele dobra Apostołowi, teraz zaś dodawał mu otuchy; i tak wślawił swe imię, które znaczy: przynoszący korzyść (2 Tm 1,16-18).

ONEZYM (zob. też List do Filemona). Paweł w liście adresowanym do swego przyjaciela Filemona zajmuje się przede wszystkim sprawą Onezyma. Był on niewolnikiem Filemona. Gdy uciekł od swego pana, udał się do Pawła, który przebywał wówczas w więzieniu w Rzymie. Onezym zapewne przez jakiś czas usługiwał Pawłowi, a gdy uwierzył w Chrystusa, Apostoł w końcu zdecydował się go odesłać do Filemona. W liście zaś prosi swego przyjaciela, by już nie traktował Onezyma jak niewolnika, lecz jak brata w Chrystusie. Onezym znaczy: pomocny, użyteczny; imię to nosiło wielu niewolników.

OPOKA, zob. Skala

OREB - książę madianicki, który poległ w walce z Gedeonem i jego dzielnymi wojownikami. Jego imię znaczy: kruk (Sdz 7,25).

ORPA (zob. też Noemi) - Moabitka, synowa Noemi. Gdy Orpa straciła swego męża, posłuchała rady Noemi i wróciła do swojej rodziny (Rt 1,15).

OSTATNIA WIECZERZA (zob. też Pascha) - wieczerza, którą Jezus spożył ze swymi uczniami w wieczór przed swoim uwięzieniem. W czasie tej uczty paschalnej wziął Jezus chleb, przełamał go i podał swoim uczniom mówiąc: "To jest ciało moje". Podał im też kielich z winem, aby zeń pili, i powiedział: "To jest krew moja". Poleciał uczniom, żeby ponawiali tę wieczerzę na pamiątkę Jego obecności wśród ludzi. Odtąd chrześcijanie sprawują tę Wieczerzę na całym świecie wierząc, że pod postaciami chleba i wina Jezus jest rzeczywiście obecny wśród ludzi, i oczekując Jego powtórnego przyjścia (Mk 14,22).

OŚCIEŃ NA WOŁY (zob. też Szamgar) - długi, ostro zakończony kij, którym popędzano woły podczas orki (Sdz 3,31).

OTCHŁAŃ, zob. Piekło

OZEASZ - pierwszy z tzw. proroków mniejszych, o którym wiemy tylko tyle, że czternaście rozdziałów swego prorockiego przepowiadania spisał około 750 r. przed Chr. Ozeasz opowiada w nich o rozczarowaniach, których doznaje jego wielka miłość do grzesznej, niewiernej żony. Prorocka księga Ozeasza jest orędziem o dobroci i życzliwości Boga, który mimo krnąbrności ludu izraelskiego nigdy nie przestaje go kochać.

OZJASZ, zwany również Azariaszem, zasiadł na tronie po śmierci swojego ojca, Amazjasza, mając szesnaście lat. Księgi biblijne mówią, że był królem pobożnym, któremu Bóg we wszystkim szczęścił. Szczęśliwie walczył z Filistynami, Arabami i Ammonitami, zbudował baszty w Jerozolimie, wieże obronne na pustyni, dokładał starań, by wojsko było dobrze wyćwiczone i uzbrojone. Dbał też o rozwój gospodarczy kraju; wykopał liczne studnie, by zapewnić wodę bydłu i możliwość uprawy winnic i ogrodów. Gdy stał się sławny, uniósł się pychą i wszedł do świątyni, aby złożyć Bogu ofiarę kadzielną, którą mogli składać tylko kapłani. Za tę samowolną chęć przywłaszczenia sobie praw kapłanów Bóg dotknął go trądem. Odtąd w imieniu Ozjasza rządy sprawował jego syn Jotam. Gdy Ozjasz umarł, pochowano go jako trędowatego obok grobu królów (2 Krl 15,1-7; 2 Krn 26).

PAFOS - miasto na Cyprze, w którym Paweł spotkał się z fałszywym prorokiem Bar-Jezusem, zwanym też Elimasem. Należał on do otoczenia prokonsula rzymskiego, Sergiusza Pawła. Gdy usiłował odwieść prokonsula od wiary w Jezusa, Paweł go przeklął. I natychmiast dotknęła go ręka Pańska, i oślepl na jakiś czas (Dz 13,6-11).

PALESTYNA - kraj, który Bóg obiecał Izraelitom po ich wyjściu z Egiptu. Biblia nazywa go też krajem Kanaanu, ziemią, którą poprzysiągł Bóg, ziemią filistyńską, Ziemią Świętą (Rdz 17,8; Pwt 19,8; Jr 25,20; Za 2,16).

PALMA. Biblia często mówi o drzewie palmowym - wysokim i bez konarów. Owocami palmy daktylowej, rosnącej w Palestynie, są daktyle; jej długi pień dostarcza drewna, z jej liści plecie się liny i maty, z soku uzyskuje wino, a jej nasiona służą wielbłądom za pokarm. Drzewo palmowe jest więc drzewem bardzo użytecznym. Gałązki palmowe były też znakiem radości i ulubionym motywem, często wykorzystywanym przez mistrzów sztuki rzeźbiarskiej i snycerskiej (1 Krl 6,29; Ps 92,13; J 12,13).

PAMFILIA - kraina na południowym wybrzeżu Azji Mniejszej. Paweł przybył do Pamfilii w czasie swej pierwszej podróży misyjnej i odwiedził miasto Perge, w którym znajdowała się sławna świątynia (Dz 2,10; 13,13; 14,24).

PAN (zob. też Jahwe). Słowem "pan" określa się w Biblii tego, który ma władzę i wydaje rozkazy. Żydzi nie odważali się wymawiać imienia Boga, Jahwe, i zastępowali je królewskim tytułem *Adonai* (Pan). W tym sensie też Jezusa nazywa się Panem (Ps 100; Mt 26,22; J 20,28).

PAN ZASTĘPÓW, zob. Zastępy

PAPIRUS. W czasach biblijnych z papirusu, porastającego brzegi rzek, jezior i mokradła, sporządzano materiał pisarski zastępujący nasz papier. W środku łodygi papirusu osiągającej 4 m wysokości znajduje się włóknisty miąższ. Rdzeń ten cięto na paski, które warstwami układano na krzyż, prasowano, gładzono i suszono. Tak otrzymane podłużne płyty papirusowe sklejały się z sobą i nadawano im formę zwojów, które można było zapisywać po obydwu stronach. Papirus w ówczesnych czasach był pożądanym towarem handlowym i wymiennym. Stary i Nowy Testament został częściowo spisany na zwojach papirusowych. Na spisanie Ewangelii według św. Marka potrzebny był sześciometrowy zwój papirusowy. Później do sporządzania wielu kopii oryginalnego tekstu używano kart papirusowych, którym nadawano formę ksiąg (2 J 12).

PARALIŻ. "Panie, sługa mój leży w domu sparaliżowany" - powiedział setnik rzymski do Jezusa. "Powiedz tylko słowo - prosił - a mój sługa odzyska zdrowie." Uważał, że nie jest godzien, żeby Jezus wszedł do jego domu, i mocno wierzył, że wystarczy Jego słowo, by sparaliżowany sługa znów był zdrowy. Jezus zdumiał się wielką wiarą setnika, poganina w oczach Żydów, i uzdrowił sługę (Mt 8,5-13).

PARAN - północna część półwyspu Synaj. Na pustyni Paran zamieszkała Hagar ze swym synem Izmaelem, gdy Abraham wydal ją ze swego domu. Na pustyni Paran Izraelici oczekiwali też powrotu dwunastu wywiadowców, których Mojżesz wysłał do Ziemi Obiecanej (Rdz 21,21; Lb 13,3).

PARTOWIE. Do państwa perskiego należała też prowincja Partia, położona na południowo-wschodnim wybrzeżu Morza Kaspijskiego. Później Partowie utworzyli na terenach między Indiami a Eufratem własne królestwo. Ich wojska dotarły w 40 r. przed Chr. aż do Jerozolimy, zmusili Heroda Wielkiego do jej opuszczenia, ustanowili nowego króla, Antygona Hasmonejczyka, i nowego arcykapłana. Wielu Żydów deportowanych przez władców perskich zamieszkiwało także tereny Partii. Dzieje Apostolskie opisując wydarzenie zesłania Ducha Świętego w dniu Zielonych Świąt, zaznaczają, że "przebywali wtedy w Jerozolimie pobożni Żydzi ze wszystkich narodów pod słońcem", między innymi Żydzi z Partii, zwani Partami (Dz 2,9).

PAS. Kapłani, a także inni dostojnicy nosili barwne szarfy albo pasy z płótna. Pasy skórzane nosili robotnicy, aby podkasać swoje szaty, i żołnierze, którzy przymocowywali do nich pochwy mieczy (Wj 28,4; Mk 1,6).

PASCHA - święto żydowskie, które ma Izraelitom przypominać, jak wielką łaskawość Bóg im okazał, gdy przebywali w ziemi egipskiej. Gdy bowiem miała spaść na Egipt dziesiąta plaga, Bóg obiecał ludowi izraelskiemu, że ominie jego domy, których odrzwia i progi powinny zostać pomazane krwią baranka; dlatego też słowo "pascha" tłumaczy się: ominąć, przejść obok, ocalić. Na pamiątkę tych wydarzeń składano odtąd w ofierze baranka, krwią jego skraplano wejścia do namiotów, a mięso pieczone w ogniu spożywano z chlebem niekwaszonym, mającym także przypominać o pośpiesznym wyjściu z Egiptu, i z gorzkimi ziołami. Później, w okresie monarchii, te obrzędy paschalne obchodzono na terenie świątynnym, a po niewoli babilońskiej przyjęło się, że w świątyni jedynie zabijano baranka paschalnego, a jego mięso wraz z niekwaszonym chlebem, gorzkimi ziołami i winem spożywano w gronie rodzinnym. Jezus i Jego uczniowie również wspólnie obchodzili Święto Paschy, wspólnie zasiedli też do ostatniej dla Jezusa uczyty paschalnej, zwanej przez chrześcijan Ostatnią Wieczerzą (Wj 12; Kpł 23,5-6; Mt 26,17-19).

PASTERZ. Biblia mówi o dwóch rodzajach pasterzy - jedni strzegą zwierząt, drudzy ludzi. Obraz pasterza z wielkim oddaniem strzegącego swoich owiec, prowadzącego je na obfite pastwiska i szukającego tych, które się zagubiły, pojawia się często w Biblii. Sam Bóg jest nazywany w Biblii Pasterzem Izraela, a Jezus o sobie mówi jako o Dobrym Pasterzu, który jest gotów oddać życie za swoje owce (Ps 23; J 10,1-18).

PASZCHUR - kapłan i zwierzchnik straży świątynnej, który nakazał wychłostać proroka Jeremiasza i zakuć go w kłodę. Imię to nosił także młody urzędnik na dworze króla Sedecjasza należący do grona tych przywódców, którzy nastawali na życie Jeremiasza i wrzucili go do cysterny. W cysternie nie było już wody, a jedynie błoto, tak że Jeremiasz nie utonął. Po pewnym czasie, za zgodą króla, Ebedmelek uwolnił proroka z tej pułapki, w której zapewne zmarłby z głodu (Jr 20,1-6; 38,1-13).

PATMOS - mała skalista wyspa na Morzu Egejskim, niedaleko wybrzeży Karii. W 95 r., za rządów Domicjana, został zesłany na Patmos apostoł Jan. Tu było mu dane przeżyć objawienia, wizje, które spisał w Apokalipsie (Ap 1,9).

PATRIARCHA - to słowo pochodzenia greckiego, oznaczające praojca, głowę rodziny. Trzema wielkimi praojcami Izraelitów byli: Abraham, Izaak i Jakub. Byli ojcami całego ludu i im najpierw objawił się jedyny prawdziwy Bóg. Izraelici z tęsknotą wspominali czasy patriarchów (Hbr 7,4).

PAW. Okręty Salomona przywoziły z odległych krajów nie tylko złoto i srebro, lecz także pawie. Nie wiadomo, czy pawie sprowadzane przez Salomona wyglądały tak samo, jak znane nam z ogrodów zoologicznych piękne, wielobarwne ptaki o tej samej nazwie. W każdym razie pawie, o których wspomina się w tekstach biblijnych, były znane w wielu krajach starożytności, w Atenach już blisko pięć wieków przed Chr., a ich właściwą ojczyzną były Indie i Cejlon (1 Krl 10,22).

PAWEŁ - największy apostoł czasów nowotestamentowych. Urodził się w Tarsie, w stolicy Cylicji, która od 65 r. przed Chr. była prowincją rzymską. Pochodził z rodziny żydowskiej z pokolenia Beniamina. Ósmego dnia po narodzeniu został obrzezany i otrzymał imię żydowskie Saul (w formie spolszczonej Szaweł) i rzymskie Paweł. Jego rodzina miała obywatelstwo rzymskie, dbała też, by Szaweł otrzymał staranne wykształcenie. Z domu znał język aramejski, od piątego roku życia czytał Biblię, w latach młodzieńczych wyuczył się języka greckiego, potocznego języka w rodzinnym mieście, a także zawodu tkacza. Gdy miał piętnaście lat, rodzice wysłali go do Jerozolimy, aby pod okiem rabina Gamaliela gruntownie poznał Biblię i przyswoił sobie tradycje i metody nauczania rabinów. Tu stał się gorliwym zwolennikiem faryzeuszów i tradycji ojców. Żył w tym samym czasie co Jezus, ale nie wiemy, czy kiedykolwiek Go widział lub słyszał. W każdym razie jako faryzeusz odrzucał myśl, że Jezus mógłby być oczekiwanym Mesjaszem, który miał wyzwolić naród izraelski. Z całą też mocą prześladował uczniów Jezusa. W drodze do Damaszku, dokąd udał się z zamiarem uwięzienia chrześcijan, ukazał mu się Jezus i zapytał go: "Szawle, dlaczego Mnie prześladujesz?", potwierdzając słowa, które głosił za życia na ziemi: "Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci najmniejszych, Mnieście uczynili". Szaweł uwierzył w Jezusa i się nawrócił. Z fanatycznego prześladowcy chrześcijan stał się pełnym entuzjazmu uczniem Jezusa i Jego apostołem. Przyjął chrzest i zaczął głosić Chrystusa w synagogach Damaszku i Jerozolimy. Żydzi zniechęceni go z tego powodu i czynili wszystko, by przeszkodzić jego działalności. Początkowo również chrześcijanie nie darzyli go zaufaniem. Zmienił jednak zdanie, gdy wstawił się za nim Barnaba. Paweł powrócił w swe rodzinne strony, głosząc Dobrą Nowinę o Jezusie w Tarsie i w całej Cylicji. Po kilku latach odszukał go Barnaba i nakłonił do współpracy w Antiochii Syryjskiej. Stąd wyruszył Paweł w swe trzy wielkie podróże misyjne. Pierwsza prowadziła przez Cypr do Azji Mniejszej, druga przez Azję Mniejszą do Europy (Macedonii i Grecji), trzecia do tych samych okolic z trzyletnią działalnością w Efezie. Paweł utrzymywał kontakt z założonymi przez siebie gminami chrześcijańskimi dzięki licznym listom, które do nich wysyłał. Mówił w nich, czym jest dla niego miłość Jezusa Chrystusa i jak bardzo zmieniła jego życie. Listy te też pozwalają go poznać jako człowieka dobrotliwego i współczującego, ale przede wszystkim jako człowieka, którego życie całkowicie wypełnione jest miłością do Chrystusa. Ostatnia podróż Pawła prowadziła przez Cezareę do Rzymu. W końcu bowiem wrogo nastawieni do niego Żydzi doprowadzili do jego uwięzienia. Paweł jako obywatel rzymski odwołał się przed sądem trybuna Festusa do Cezara. Nie wiadomo z całą pewnością, jak zakończył życie. Według tradycji pozabiblijnej został ścięty około 67 r., w czasie prześladowania chrześcijan za cesarza Nerona (Dz 9,1-9; 22,3; Gal,11-24; 2,1-10).

PEKTORAŁ (zob. też Efod, Urim i tummim) - część stroju arcykapłana, rodzaj kwadratowej kieszeni o boku jednej piędzi, wykonanej ze złotych nici, z fioletowej i czerwonej purpury, z karmazynu i z kręconego bisioru i przymocowywanej do wierzchniej szaty na wysokości piersi (serca). Na pektorale umiesz-

czonych było dwanaście szlachetnych kamieni, na których wyryte były imiona dwunastu pokoleń izraelskich. W pektorale natomiast nosił arcykapłan urim i tummim dla zasięgnięcia wyroczni Pana (Wj 28,15-30; 39,8-21).

PENTATEUCH (zob. też Stary Testament). Określenie "Pentateuch", które pojawiło się około 160 r. przed Chr., pochodzi z języka greckiego i znaczy: składający się z pięciu części, pięć ksiąg. Chodzi o pięć pierwszych ksiąg Starego Testamentu, zwanych też Księgami Mojżeszowymi albo Torą: Księgę Rodzaju, Księgę Wyjścia, Księgę Kapłańską, Księgę Liczb, Księgę Powtórzonego Prawa. Księgi te opowiadają o Bogu, Stworzycielu nieba i ziemi, o dziejach Jego przymierza z Noem, Abrahamem, Mojżeszem i innymi sławnymi mężami historii izraelskiej, o wielkich czynach Boga, mocą których wybrany przez Niego naród wyszedł z niewoli egipskiej i zdołał osiedlić się w Ziemi Obiecanej, o nadaniu przez Boga ludowi izraelskiemu Prawa i o stałej trosce Boga o swój lud.

PENUEL. Gdy Jakub wyruszył z całym dobytkiem od Labana i udał się z powrotem do ziemi swych przodków, przybył nad potok Jabbok. W nocy, nim spotkał się z bratem Ezawem, ktoś zmagał się z nim aż do świtu. Nieznajomy widząc, że nie może Jakuba pokonać, wreszcie powiedział: "Puść mnie, bo już wschodzi zorza!" Jakub zaś odrzekł: "Nie puszcze cię, dopóki mi nie pobłogosławisz!" Nieznajomy zapytał Jakuba, jakie ma imię, a następnie powiedział: "Odtąd będziesz się zwał Izrael, bo walczyłeś z Bogiem i z ludźmi i zwyciężyłeś" i pobłogosławił go. Jakub nazwał to miejsce Penuel, co znaczy: oblicze Boga (Rdz 32,25-31).

PERGAMIN (zob. też Papirus) - materiał pisarski, sporządzany z kozłich i owczych skór. Niektóre części Biblii zostały spisane na pergaminie. Nie był tak powszechnie używany jak papirus, ale był trwalszy (2 Tm 4,13).

PERGAMON - miasto, w którym istniał jeden z "siedmiu Kościołów" lokalnych w Azji Mniejszej, o których wspomina Apokalipsa św. Jana. Pergamon leżał na północ od Efezu i był stolicą rzymskiej prowincji Azji. Miasto to było centrum kulturalnym Azji Mniejszej, produkowano w nim pergamin; znane też było ze znajdującego się w nim ogromnego ołtarza Zeusa, który Jan nazywa "tronem szatana". Przez długi czas wiara chrześcijańska natrafiała w Pergamonie, siedzibie kultów bałwochwalczych, na silny opór (Ap 1,11; 2,12-13).

PERGE, zob. Pamfilia

PERŁA. "Gdy znalazł jedną drogocenną perłę, poszedł, sprzedał wszystko, co miał, i kupił ją." Jezus w przypowieści o perle porównuje ową drogocenną perłę, za którą kupiec oddał cały swój majątek, do królestwa Bożego. Warto poświęcić wszystko, by je osiągnąć - taka jest przejrzysta wymowa tego porównania (Mt 13,45).

PERSOWIE (zob. też Nehemiasz). Pięćset lat przed Chrystusem Persowie władali państwem wywierającym znaczący wpływ na historię ludów ościennych; znajdowało się ono na wschód i północ od ziemi palestyńskiej. Prorocy wskazywali na Persów jako na bicz, którym posłuży się Bóg, by ukarać swój nieposłuszny lud. Gdy Persowie zdobyli Babilon, pozwolili Żydom zabrać z powrotem do Jerozolimy drogocenne sprzęty świątynne i odbudować mury świętego miasta. Persowie odznaczyli się wysoką kulturą, byli budowniczymi ogromnych i wspaniałych pałaców, czcili wiele przeróżnych bóstw. Przez dwieście lat rozciągali swą władzę nad ludem izraelskim, dopóki Aleksander Wielki nie położył kresu ich imperium (Est 1,2-4).

PERYZZYCI - jeden z ludów zamieszkujących ziemię Kanaan przed przybyciem do niej Izraelitów. Z czasem złączyli się całkowicie z ludnością żydowską (Rdz 15,20; Wj 3,8; 1 Krl 9,20).

PIEC OGNISTY (zob. też Trzej młodzieńcy w piecu ognistym). Rozpalony piec, do którego wrzucono trzech młodzieńców, Szadraka, Mészaka oraz Abed-Nega, służył prawdopodobnie do wypalania cegły albo do wytopu metali. W domach używano mniejszych pieców, czyli pieców kuchennych i pieców piekarskich (Dn 3,13-27).

PIEC PIEKARSKI (zob. też Chleb) był wielkim, glinianym słojem, otwartym u góry. Wewnątrz niego rozpalano ogień i gdy jego boczne ściany należycie się rozgrzały, przylepiano do nich placki ciasta i pozwoli je wypiekano.

PIECZĘĆ. W czasach, gdy niewielu ludzi potrafiło czytać i pisać, pieczęć zastępowała podpis, była znakiem prawdziwości czy ważności jakiegoś dokumentu. Najpierw używano pieczęci w kształcie walca; wyryte na nim znaki odciskano tocząc go po glinianych tabliczkach. Później najczęściej stosowaną formą pieczęci były znaki wyryte w półszlachetnych kamieniach i odciskane na woskowym lub glinianym krążku, naniesionym na papirus. Potem funkcję pieczęci spełniają wygrawerowane pierścienie noszone na palcu albo zawieszane na szyi. Pieczęć odciskano także na przedmiotach, by zaznaczyć, kto jest ich właścicielem (1 Krl 21,8).

PIEKŁO (zob. też Dolina Hinnom) - słowo, którego Biblia używa w dwojakim znaczeniu, a mianowicie na oznaczenie Szeolu i Gehenny. Najczęściej mówi się o Szeolu oznaczającym królestwo zmarłych - świat podziemny, w którym przebywają zmarli, w którym panują ciemności i zalega milczenie; miejsce zapomnienia i oddalenia od Boga, miejsce, z którego nie ma powrotu. Greckim odpowiednikiem Szeolu jest Hades. Mówi się też o Gehennie jako miejscu kar przeznaczonych dla potępionych (Rdz 37,35; Hi 10,2-3; Ps 63,10; Mt 5,22; Dz 2,27).

PIENIĄDZE (zob. też Denar). We wczesnych czasach biblijnych wszystkie należności regulowano dobrami materialnymi, bydłem albo jakimiś innymi dobrami. Jednak już Abraham, który był "bardzo zasobny w trzody, srebro i złoto", zapłacił za pieczarę Makpela, którą nabył od Efrona Chetyty, srebrem. Srebro i złoto, które wówczas były środkiem płatniczym, były odlewane w formie sztab, pierścieni. W czasach panowania Persów pojawiły się pierwsze monety, na których wybijano królewską pieczęć albo jakiś wzór. W Palestynie były w obiegu najpierw monety perskie, później egipskie i syryjskie. W czasach Jezusa płacono przede wszystkim monetami rzymskimi i greckimi (Rdz 13,2; 23,16; Ezd 8,26-27).

PIERWOCINY. Żydzi uważali, że wszystko, co mają - a więc i pola, i ogrody, i bydło - otrzymali z rąk Boga. Chcąc dać wyraz tej wierze, przynosili pierwsze owoce i zboża, a także baranki i cielęta, które urodziły się pierwsze w danym roku, do świątyni jako dary dla Boga. Po poświęceniu tych darów z wdzięcznością spożywali pozostałe plony (Wj 23,19; Pwt 26,1-4).

PIERWORODNY. "Pierworodny wobec każdego stworzenia" - w ten sposób Paweł podkreśla pierwszeństwo Jezusa przed całym stworzeniem. Paweł posłużył się słowem "pierworodny", gdyż wszyscy Żydzi wiedzieli, iż najstarszy syn był po ojcu głową rodziny. Pierworodny miał władzę nad braćmi i siostrami. Tych, którzy wierzą w Jezusa, też nazywa się pierworodnymi, ponieważ otrzymali nowe życie i są odpowiedzialni za siebie oraz swych braci i siostry w Chrystusie (Kol 1,15; Hbr 12,23).

PIES. W krajach biblijnych było wiele włóczących się, bezpańskich psów, które żywiły się resztkami porzuconymi przez ludzi. Uchodziły za zwierzęta nieczyste i na ogół pogardzano nimi. Jezus wdawszy się w rozmowę z niewiastą kananejską, która zwróciła się do Niego z prośbą o pomoc, wystawił jej wiarę na próbę i zapytał, czy chleb przeznaczony dla dzieci rzuci się psom. Kananejka domyśliła się, o co chodzi Jezusowi: w oczach Żydów była niczym pies, który musi zadowolić się odpadkami. Odpowiedziała zatem szybko, że nawet szczeniętom wolno leżeć pod stołem i zjadać spadające zeń okruchy. Jezusowi spodobała się jej odpowiedź i uzdrowił jej córkę (Mt 15,21-28).

PIEŚŃ NAD PIEŚNIAMI - zbiór pieśni miłosnych i weselnych, których autorem - według tradycji - miał być Salomon. Pieśni te opiewają w pięknym poetyckim języku radości i rozkosze ziemskiej miłości. Te poematy o czystej miłości ziemskiej przywodzą czytelnikom na myśl miłość Bożą.

PIĘĆDZIESIĄTNICA, zob. Zielone Świąta

PIĘDŹ (zob. Łokieć) - miara długości, równa odległości od końca kciuka do końca małego palca rozpostartej dłoni: około 22,5 cm. Dwie piędzi równały się jednemu łokciowi (Wj 28,16).

PIŁAT. Poncjusz Piłat był rzymskim namiestnikiem Judei w czasach Jezusa. Sprawował władzę nad całą ziemią judejską i był dowódcą wszystkich stacjonujących na niej oddziałów rzymskich. Mianował też arcykapłana i sprawował kontrolę nad świątynią i skarbem świątynnym. Pozwolił żołnierzom wkroczyć do Jerozolimy, bez usunięcia ze sztandarów wizerunków cesarza, i ośmielił się zabrać ze skarbcza świątynnego pieniądze na zbudowanie wodociągu, co oczywiście musiało bardzo dotknąć Żydów. Tylko on mógł wydawać wyroki śmierci, dlatego też Jezus został postawiony przed jego sądem. Piłat był człowiekiem słabego charakteru i wbrew własnemu przekonaniu, ulegając naciskom przywódców żydowskich, skazał Jezusa na śmierć (Mk 15,1-15).

PINCHAS - wnuk Aarona i kapłan na mocy pochodzenia z rodu Aarona. Żył w czasach Mojżesza i Jozuego. Inny Pinchas, syn podeszłego już w latach kapłana Helego, zginął w bitwie z Filistynami strzegąc Arki Przymierza (Wj 6,25; Lb 25,10-13; 1 Sm 4,11).

PIOŁUN (zob. też Żółć). W Palestynie rośnie kilka gatunków piołunu o mocnym i gorzkim smaku. Z powodu właśnie gorzkiego smaku roślina ta stała się symbolem goryczy i smutku, a zatem i doznanej niesprawiedliwości, doświadczanego cierpienia i kary Bożej (Pwt 29,17; Jr 9,14; Ap 8,11).

PION - sznur obciążony ołowiem. Przyrząd ten służył do odmierzania odległości i do wyznaczania i zachowania kierunku pionowego w czasie wznoszenia ścian, murów, kolumn. Bóg ustanawiając na Syjonie prawo za miarę, a sprawiedliwość za pion, chce, by były one zachowywane w Izraelu, by Jego lud się nimi kierował. Pion ołowiany w formie ogromnej sztaby służył w czasach biblijnych również do rozwalania murów; prorok Amos w jednej ze swych wizji ogląda Pana stojącego na murze i trzymającego w rękę pion ołowiany i słyszy Jego słowa zapowiadające sąd nad ludem wybranym: "Oto opuszczę pion pośrodku ludu mego, Izraela. Już mu więcej nie przepuszczę. Spustoszone będą wyżyny Izaaka i świętynie Izraela będą zniszczone" (Iz 28,17; Am 7,7-9).

PIOTR (zob. też Listy św. Piotra). Nowy Testament wymieniając uczniów Jezusa, zawsze na pierwszym miejscu umieszcza Piotra. Był jednym z tych, którzy byli bardzo bliscy Jezusowi. Będąc jeszcze rybakiem, zwał się Szymon, ale Jezus nadał mu nowe imię Kefas (od hebrajskiego słowa *kefa* - skała); greckim odpowiednikiem tego imienia jest Petros (od greckiego słowa *petra*), po polsku Piotr. Piotr był jedynym spośród uczniów, który uroczyście wyznał, że Jezus jest Chrystusem, a więc oczekiwanym Mesjaszem i Wybawcą; był jednak też tym uczniem, który wyraźnie zaprzeczył, że zna Jezusa. Po zmartwychwstaniu Jezus powierzył Piotrowi troskę o całą wspólnotę swych uczniów - miał przewodzić gronu apostołów i jak pasterz dbać o trzodę Chrystusową. Piotr, chociaż był Żydem, zrozumiał, że Dobra Nowina o Jezusie przeznaczona jest dla wszystkich ludzi. W swej pracy misyjnej dotarł aż do Rzymu, gdzie, jak podaje tradycja, poniósł śmierć męczeńską w 64 albo 68 r., za panowania Nerona (Mt 16,13-33; Dz 10).

PISARZ. W krajach starożytnego Wschodu, a więc i w Izraelu, ten, kto potrafił pisać, był osobą cieszącą się wielkim szacunkiem. Stale nosił pojemnik na pióra i kałamarz oraz róg z atramentem. Pisarz miał też nóż, którym usuwał błędnie zapisane litery i słowa, ostrzył pióra i ścinał trzcinę papirusu, bo z niej właśnie przygotowywał sobie pióra. Pisarze pozostawali na służbie królów i władców, osiągając niekiedy stanowisko rządcy czy doradcy (2 Krl 22,8; Ezd 4,8; Ez 9,2).

PISMO. Biblia używa tego słowa na określenie starotestamentowego zbioru tekstów. Od końca U w. po Chr. chrześcijanie zaczęli nazywać również własne teksty, takie jak Ewangelie czy listy Pawłowe, Pismem. Być może, już w czasach Pawiowych niektóre słowa Jezusa i wydarzenia z Jego życia, na przykład Jego śmierć, łączono ze Starym Testamentem, na co wskazuje formuła: "zgodnie z Pismem", i zaliczano do Pisma (1 Kor 15,3).

PLAGA. Biblia często używa słowa "plaga" na określenie wielkiego zła, jak nieszczęścia, choroby czy zarazy. Słowo to pochodzi z języka łacińskiego i znaczy: uderzenie, rana, kara, nieszczęście. Gdy Egipcjanie zaczęli traktować Izraelitów jak niewolników, Bóg zesłał na Egipt dziesięć plag. Miały one zmusić faraona do zgody na opuszczenie przez lud izraelski ziemi egipskiej: poginęły ryby w Nilu, pojawiło się mnóstwo żab, komarów i much, nastąpiła wielka zaraza bydła, ludzie i zwierzęta zostali dotknięci wrzodami i pryszczami, spadł niszczący wszystko grad, całą ziemię egipską pokryła szarańcza, która pożarła to, czego nie zniszczył grad, nastąpiła głęboka ciemność, która trwała trzy dni, pomarło wszystko, co pierwotne. Plagi te spadły na całą ziemię egipską z wyjątkiem terenów, które zamieszkiwali Izraelici. Po ostatniej pladze faraon kazał wezwać Mojżesza i Aarona i ponaglał ich, by jak najprędzej opuścili wraz z całym ludem izraelskim granice Egiptu (Wj 7-12).

PLACZ, LAMENT. Smutek z powodu śmierci kogoś bliskiego albo osoby cieszącej się powszechnym szacunkiem należało okazać - zgodnie ze starotestamentowym zwyczajem - w sposób szczególnie wyrazisty. Krewni i powinowaci przywdziewali szaty żałobne, wybuchali głośnym płaczem, zawodzili, uderzali się w piersi i rozdzielali swe szaty. W czasie tej żałoby wspomniano też i sławiono przymioty i czynny zmarłego. Można też było wynająć zawodowe płaczki, by okazać rozpacz i oplakiwać śmierć osoby bliskiej. Jezus nie przywiązywał żadnej wagi do tego rodzaju zwyczajów. W domu Jaira oddalił wszyst-

kich czyniących zgiełk i głośno zawodzących; u grobu Łazarza, którego miłował, wprawdzie zapłakał, ale nie okazał ostentacyjnie swego żalu. Dla chrześcijan śmierć i żałoba nie są tym, co ostateczne, gdyż żywią oni nadzieję na zmartwychwstanie - nadzieję opartą na zmartwychwstaniu Jezusa (Rdz 50,10; Mk 5,38-40; J 11,35; 1 Tes 4,13-18).

PŁONĄCY KRZEW. "Mojżeszu, Mojżeszu! [...] Nie zbliżaj się tu! Zdejm sandały z nóg, gdyż miejsce, na którym stoisz, jest ziemią świętą." Tak zawołał Bóg do przyszłego wodza Izraela, gdy ten pasł owce na pustyni. Głos rozlegał się ze środka krzewu, który stał w płomieniach, a jednak się nie spalał. Mojżesz słyszał, jak Bóg przemawia do niego z płomieni, ale ociągał się jeszcze i usprawiedliwiał, aby nie pójść za Jego głosem. Później jednak przekonał się, że Bóg postanowił uczynić go wodzem ludu izraelskiego (Wj 3,1-6).

PŁÓTNO (zob. też Len) robiono ze lnu. Ze szczególnie pięknego i delikatnego płótna, zwanego bisio-rem, szyto szaty kapłańskie i sporządzono zasłony Namiotu Spotkania. Bisior był bardzo drogi, tak że noszono i używano go tylko przy szczególnych okazjach (Wj 28,39; Mt 27,59).

PŁUG. W czasach biblijnych pług składał się z grządzieli, przez którą przechodziło albo do której było przymocowane ramię prowadzące, zakończone u dołu ostrym nosem. Nos ten, czyli lemiesz, był wykonany z twardego drewna, później z żelaza. Zazwyczaj pług ciągnęły dwa woły albo osły zaprzężone w jarzmo. Oracz musiał stale zwracać uwagę na ciągnące pług zwierzęta i na sam pług, by możliwie starannie zorać skalistą glebę. Nie mógł więc się odwracać, jeśli chciał pracę wykonać dobrze. Dlatego też Jezus powiedział: "Ktokolwiek przykładą rękę do pługa, a wstecz się ogląda, nie nadaje się do królestwa Bożego". Chciał przez to dać do zrozumienia, że nie może być Jego dobrym uczniem ten, kto tęskni za swym dawnym sposobem życia (Łk 9,62).

POCAŁUNEK - znak gościnności, którym pozdrawiano - zgodnie z panującym w starożytności zwyczajem - wszystkich gości przychodzących do jakiegoś domu. Po pocałunku obmywano gościom zakurzone stopy. We wczesnych gminach chrześcijańskich istniał też zwyczaj przekazywania sobie "świętego pocałunku" na znak chrześcijańskiej miłości (Rdz 29,11-13; Rz 16,16).

PODPŁOMYK (zob. też Chleb, Piec piekarski). Chleb wypiekano niekiedy w sposób niezwykle prosty. Placki ciasta kładziono wprost na rozżarzonych węglach albo, położone na gorącym kamieniu, posypywano rozżarzonym popiołem. Tak upieczone chleby nazywa się podpłomykami. Na rozżarzonych węglach pieczono też mięso, ryby (Rdz 18,6; Wj 12,8; 1 Krl 17,13; Iz 44,19; J 21,9).

POEZJA (zob. też Psalmi). W Biblii znajduje się wiele utworów poetyckich, gdyż lud izraelski był rozmiłowany w pieśniach i poematach. Największym zbiorem poetyckim jest Księga Psalmów. Wielu proroków wypowiadało bądź zapisywało proroctwa w formie poetyckiej. Hebrajskiej poezji znany jest tylko rytm, rymu zaś nie zna w ogóle. Korzysta też z wielu wspaniałych obrazów nieba, morza, gór, ziemi i jej piękna, aby wysławiać Boga i Jego dobroć.

POGANIE. Stary Testament nazywa poganami wszystkie ludy, które nie należały do Izraela, ludu wybranego przez Boga. Radosna Nowina skierowana była początkowo tylko do "zagubionych owiec z domu Izraela". Dopiero gdy Izraelici odrzucili Zbawiciela i Go ukrzyżowali, zbawienie stało się udziałem pogan. Apostołowie zostali posłani na cały świat, aby przyprowadzili do Chrystusa wszystkie narody (Mt 15,24; 28,19; Dz 9,15; Rz 15,16).

POKŁOSIE, zob. Zbiór kłosów

POKOLENIA IZRAELA. Dwunastu synów Jakuba, Izraela, dało początek dwunastu pokoleniom izraelskim. Gdy po przebyciu pustyni lud izraelski dotarł w końcu do Ziemi Obiecanej i ją zajął, dokonano jej podziału między pokolenia. Już wcześniej Mojżesz przydzielił ziemie położone na wschodnim brzegu Jordanu, Zajordanię, pokoleniom Rubena, Gada i Manasses. Pokolenie Lewiego, przeznaczone do służby kapłańskiej, nie otrzymało żadnego przydziału, miało się bowiem poświęcić wyłącznie swej służbie, a utrzymaniem Lewitów miała być dziesięcina składana przez pozostałe pokolenia. Ziemie położone na zachodnim brzegu Jordanu rozdzielono między pozostałe pokolenia drogą losowania. Po śmierci Salomona w wyniku podziału jego królestwa powstało Królestwo Północne, Izrael, i Królestwo Południowe, Juda. Wszelkie odrębności między pokoleniami zatarły się jednak na skutek niewoli babilońskiej (Lb 32; Joz 13,15-19,48).

POKÓJ GÓRNY (zob. też Dom). Domy zamożnych Żydów były zbudowane z kamienia i miały wiele pokoi, które otaczały niezadaszony dziedziniec, oraz piętro, na którym znajdował się tzw. pokój górny, służący za pokój gościnny, salę zebrań czy miejsce modlitwy. Izraelici przyjmowali zarówno znajomych, jak i obcych zawsze bardzo gościnnie. Jezus w wieczór swego uwięzienia wysłał dwóch spośród uczniów do Jerozolimy, aby w pewnym domu, być może u znajomego gospodarza, przygotowali izbę na górze do wieczerzy paschalnej. Po wniebowstąpieniu Jezusa uczniowie wraz z Maryją, Jego Matką, zebraли się też w sali na górze na modlitwę (2 Krl 4,10; Mk 14,15; Dz 1,13).

POKUSZENIE. Przez pokuszenie, pokusę Biblia rozumie wystawienie kogoś na próbę, a nie - jak się zwykle myśli - sprowadzenie kogoś na złą drogę; tylko w odniesieniu do diabła, ludzi i bogactwa słowo to może oznaczać uwiedzenie, sprowadzenie na złą drogę. Bóg wypróbuje człowieka na różne sposoby, żeby okazała się i potwierdziła moc jego wiary. W Modlitwie Pańskiej, *Ojciec nasz*, w słowach: "i nie wódź nas na pokuszenie" prosimy Boga, by nie wystawiał nas na zbyt wielką - w naszym odczuciu - próbę i by w czasie pokusy swą łaską wspierał słabość naszej wiary. Sił do przewyciężenia pokusy należy szukać w modlitwie, czujności, wierze i słowie Bożym (Ps 95,9; Mt 4,1-11; 6,13).

POKUTA. Biblia nie zna żadnego szczególnego słowa, które odpowiadałoby naszemu pojęciu pokuty, przez które rozumie się zewnętrzne czynności towarzyszące nawróceniu. W Starym Testamencie za takie akty pokutne uważa się publiczne i prywatne wyznanie grzechów i modlitwę (psalmy pokutne), a także płacz, post, rozdzieranie szat, posypywanie głowy popiołem albo siedzenie w popiele. Mówi się też o dawaniu jałmużny, aby uzyskać przebaczenie win. W obliczu wielkich katastrof nakazywano dni pokuty dla całego ludu, uważając, że właśnie jego grzechy są przyczyną narodowych nieszczęść. Prorocy stale upominali, by zewnętrznej pokucie towarzyszyła wewnętrzna postawa nawrócenia. Nowy Testament poświęca niewiele uwagi zewnętrznym oznakom nawrócenia. Wprawdzie mówi o żalu za popełnione grzechy jako zewnętrznym znaku nawrócenia, o wyznaniu grzechów, ale akcent kładzie na samo nawrócenie, a więc przyjęcie takiej postawy, która odpowiada woli Bożej i której owocami są dobre czyny okazywane ludziom (Kpł 5,5; Tb 4,7-11; Iz 1, 10-17; J 1 2,12-13; Mt 3,8; Łk 3,8).

PONT - kraina na południowo-wschodnim wybrzeżu Morza Czarnego, która w czasach apostołskich była prowincją rzymską. Żydzi z Pontu, którzy przybyli do Jerozolimy na Zielone Świąta, byli także świadkami wystąpienia apostołów po zesłaniu Ducha Świętego. Pierwszy List św. Piotra jest adresowany do chrześcijan mieszkających w Poncie (Dz 2,9; 1 P 1,1).

POPZEDNIK. "...Jezus poprzednik wszedł za nas..." Słowo "popzednik" zostało użyte w Nowym Testamencie tylko jeden raz. Popzednikiem był wywiadowca albo posłaniec, zwiastun, który obwieszczał nadejście wojska lub księcia. Chrześcijanie często posługują się tym słowem na określenie Jana Chrzciciela jako tego, który był zwiastunem przyjścia Chrystusa. Prawdziwym jednak poprzednikiem jest Jezus. On bowiem wytyczył drogę, którą powinniśmy za Nim podążać (Hbr 6,20).

POSŁUSZEŃSTWO - słowo, które w Biblii właściwie oznacza uwagę, posłuch. Bóg wciąż starał się nakłonić Izraelitów, żeby Jego słuchali, Jemu byli posłuszni i Jego kochali. W Nowym Testamencie Jezus wskazywał i dowiódł życiem, że posłuszeństwo wobec Boga jest wyrazem miłości i zaufania ludzi do Boga, że Boga trzeba słuchać bardziej niż ludzi (1 Sm 15,22; Flp 2,8).

POST. Wstrzymywanie się przez jakiś czas od spożywania pokarmu uchodziło w Biblii za czyn pokutny albo czyn, dzięki któremu można było dostąpić oczyszczenia. Liturgia żydowska przewidywała post w określone dni. Żydzi pościli też wtedy, gdy nosili żałobę albo gdy pragnęli, by Bóg udzielił im wskazówki. Później widziano w zachowywaniu postu czyn, dzięki któremu można zasłużyć na zbawienie. Jezus pouczał, że post jest dobrym zwyczajem, jeśli zachowuje się go, żeby spodobać się Bogu, a nie ludziom (Kpł 16,29-34; Mt 6,16-18; Łk 18,12).

POTIFAR. Madiani, którym synowie Jakuba sprzedali swego najmłodszego brata, Józefa, sprzedali go następnie Potifarowi, wysokiemu urzędnikowi faraona i dowódcy jego straży przybocznej. Wkrótce Józef zyskał zaufanie i przychyłność swego nowego pana. Gdy jednak żona Potifara niesłusznie Józefa oskarżyła i oczerniła, jego pan kazał go schwytać i wtrącić do więzienia (Rdz 37,36; 39,1-20).

POTOP (zob. też Arka, Noe, Gołąb). "Ja zaś sprowadzę na ziemię potop" - tak postanowił Bóg, aby położyć kres występkom na ziemi. Według opowiadania biblijnego deszcz padał przez czterdzieści dni, a

wody utrzymywały się na ziemi przez sto pięćdziesiąt dni. Noe, jego rodzina i zwierzęta, po parze z każdego gatunku, przebywali w tym czasie w arce, która unosiła się na wodach, i uniknęli zagłady. Opowiadanie o potopie mówi o gniewie Boga z powodu grzechu szerzącego się na ziemi, ale jednocześnie wskazuje na łaskawość Bożą okazaną tym, którzy pozostali sprawiedliwi. Bóg zniszczył starą grzeszną ziemię, ale ocalił sprawiedliwych i zawarł z nimi przymierze, aby dali początek nowej ziemi i nowej ludzkości. Gdy bowiem opadły wody potopu i obeschła ziemia, Bóg kazał Noemu wyprowadzić z arki wszystkie zwierzęta, aby rozeszły się po ziemi i rozmnażały, a następnie pobłogosławił mu i jego synom mówiąc: "Wy zaś bądźcie płodni i mnożcie się; zaludniajcie ziemię i miejcie nad nią władzę". A więc słowami, które wyrzekł Bóg stwarzając człowieka i czyniąc go panem całego stworzenia (Rdz 6,11-9,7).

POTRAWA Z SOCZEWICY - zupa przyrządzana z czerwono-brunatnej soczewicy, którą często jedzono w czasach Abrahama, Izaaka i Jakuba. Za miskę soczewicy Ezaw odstąpił Jakubowi swe prawo pierworództwa (Rdz 25,29-34).

PRAWO (zob. też Księga Powtórzonego Prawa). Słowo to pojawia się w Starym Testamencie ponad dwieście razy i miało bardzo wielkie znaczenie dla Żydów. Od czasów Mojżesza zbierali oni wszystkie przykazania Boże, które odnosiły się do ich sposobu życia i religii. Spisywano je na zwojach pergaminowych, przechowywano w świątyni i odczytywano podczas obrzędów religijnych. Najważniejszym dla Żydów zbiorem tego rodzaju praw, zwanym po prostu Prawem, jest Pentateuch, czyli Pięcioksiąg. Żydzi otaczali to Prawo wielkim szacunkiem, dbali o wierne wypełnianie każdej jego litery. Również Jezus zachowywał Prawo żydowskie, ale jednocześnie mówił, że najważniejszym przykazaniem jest przykazanie miłowania Boga z całego serca, a drugim równie ważnym przykazaniem jest przykazanie miłowania bliźniego jak siebie samego (Wj 24,12; Mt 22,34-40).

PRAWO PIERWORÓDZTWA (zob. też Ezaw). Pierworodny syn był w rodzinie żydowskiej osobą najważniejszą po ojcu. Z posiadłości ojca dziedziczył dwa razy tyle, co pozostali synowie, i najczęściej zajmował jego miejsce. Przysługiwało mu to wszystko tylko dlatego, że urodził się pierwszy (Rdz 25,31; Łk 2,7).

PRETORIUM (budynek sądowy) - określenie głównej siedziby rzymskiego dowódcy wojsk albo namiestnika, w której odbywały się też procesy sądowe. Najczęściej wykorzystywano jako pretorium pałace dawnych książąt. Gdy Piłat kazał ubiczować Jezusa, żołnierze zabrali Go do pretorium i tam naigrawali się z Niego. W pretorium też żołnierze strzegli uwięzionego Pawła (Mt 27,27; Dz 23,35).

PRET (zob. też Łokieć) - miara długości, licząca sześć łokci i wynosząca 3,15 m (Ez 40,5).

PROKONSUL - zarządca rzymskiej prowincji senackiej. Biblia wspomina o Sergiuszu Pawle, który był prokonsulem prowincji Cypr, i Annaeuszu Gallio, który był prokonsulem prowincji Achai (Dz 13,7; 18,12).

PROKURATOR. W czasach nowotestamentowych Judea, jako rzymską prowincją cesarską, zarządzali rzymscy prokuratorzy: Poncjusz Piłat, Feliks, Porcjusz Festus (Mt 27,2; Dz 23,24; 24,27).

PROROK (zob. też Stary Testament) - człowiek przemawiający w imieniu Boga. Stary Testament wspomina o wielu prorokach. Abraham był uważany za pierwszego proroka, Mojżesz za wielkiego. Proroków powoływał Bóg i przekazywał im, co mają głosić ludowi. Często też prorocy mówili o wydarzeniach, których lud doświadczał w życiu albo znał dzięki tradycji, i tłumaczyli, co Bóg chciał czy chce przez nie powiedzieć i czego oczekuje od ludzi. Prorocy nie obawiali się głosić nawet bolesnej prawdy Bożej królom, możnym i prostemu ludowi. Czasem w swym przepowiadaniu posługiwali się formą opowieści i przypowieści, aby wszyscy mogli właściwie zrozumieć ich słowa. Stary Testament w księgach historycznych donosi o prorokach zwanych wcześniejszymi, jak Samuel i Elias, a w księgach prorockich - o prorokach późniejszych, jak Izajasz i Jeremiasz. Stary Testament zamykają pisma tzw. mniejszych proroków, od Ozeasza do Malachiasza.

PROZELITA - poganin, który przyjął wiarę żydowską, który przez rytualne obmycie, złożenie ofiary w świątyni i obżeczenie stał się Żydem. Samo słowo pochodzi z języka greckiego i znaczy: ten, który przyszedł (Dz 2,11).

PRZAŚNIKI, zob. Chleb niekwaszony

PRZEBACZENIE (zob. też Wina). “Ojcie, przebac im, bo nie wiedzą, co czynią” - tymi słowami prosił wiszący na krzyżu Jezus swego Ojca o przebaczenie dla tych, którzy skazali Go na tak okrutną śmierć. Był Synem Bożym i wiedział, że Jego Ojciec jest Bogiem przebacającym. W Starym Testamencie Izajasz powiada, że Bóg “usuwa” grzechy, a prorok Micheasz - że Bóg “wrzuci w głębokości morskie wszystkie nasze grzechy”. Jezus zaś poucza i zachęca, byśmy nawzajem przebaczyli sobie wszelkie zło, które wyrządziliśmy jeden drugiemu. Był jednak przeświadczony, że źródłem przebaczenia jest Bóg i że bez Jego pomocy ludzie nie byłiby zdolni sobie przebaczać. Dlatego w modlitwie, której nauczył swych uczniów, w *Ojcie nasz*, każe nam prosić Ojca w niebie, by przebaczył nam winy, tak jak my przebaczymy tym, którzy zawinili wobec nas (Mt 6,12; Łk 23,34).

PRZEBŁAGALNIA (zob. też Arka Przymierza). Lud izraelski uważał za najświętszą rzecz, którą posiadał, Arkę Przymierza - skrzynię, pokrytą wewnątrz i zewnątrz szczerym złotem, w której przechowywano tablice z przykazaniami Bożymi. Skrzynię tę zamykało złote wieko, które osłaniały skrzydła umieszczonych na nim dwóch cherubinów, wykonanych też ze złota. Wieko to (w języku hebrajskim zwane *kapporet*), było jakby tronem, na którym zasiada i z którego przemawia niewidzialny Bóg, a także jakby narzędziem odpuszczania grzechów, czyli przebłagalnią (Wj 25,17-22; Rz 3,25).

PRZEDSIENIE lub dziedziniec. “Wstępujcie w Jego bramy wśród dziękczynienia, wśród hymnów w Jego przedsionki.” Psalmi często wspominają o “przedsionkach Pańskich”, tzn. o szerokim, zamkniętym obszarze otaczającym świątynię i podzielonym na cztery przedsienie (dziedzińce): przedsień pogan, przedsień kobiet, przedsień mężczyzn, przedsień kapłanów. W owych dziedzińcach świątyni gromadził się lud w czasie sprawowania liturgii (Ps 84; 92; 96; 100; 135).

PRZEPIÓRKI. Gdy Izraelici wędrowali do Ziemi Obiecanej przez pustynię i narzekali: “Któż nam da mięsa, abyśmy jedli?”, Bóg obiecał Mojżeszowi, iż da ludowi to, czego pragnie. Podniósł się wiatr i przyniósł od morza ogromne mnóstwo przepiórek, które opadły wokół obozowiska Izraelitów. Było ich tak dużo, że lud izraelski zbierał je przez cały dzień, przez noc i następny dzień. Niektórzy z łakomstwa przejedli się i pomarli, dlatego miejsce to nazwano Kibrot-Hattaawa, to jest “Groby Pożądania” (Lb 11,31-34).

PRZYBYSZ, zob. Cudzoziemiec

PRZYBYTEK, zob. Namiot Spotkania

PRZYKAZANIE, zob. Dziesięć Przykazań

PRZYMIERZE - jedno z najważniejszych słów Biblii. Określa się nim obietnicę, którą Bóg dał Izraelowi, a mianowicie że będzie jego Bogiem, i przyrzeczenie Izraela, że we wszystkim będzie posłuszny woli swego Boga. Lud izraelski często okazywał się niewierny, Bóg jednak zawsze mu przebaczał i odnawiał z nim przymierze. Gdy Izrael odrzucił Jezusa, nie uznając go za Mesjasza, Bóg przez krew Jezusa zawarł nowe, ostateczne i doskonałe, przymierze z nowym Izraelem, czyli z tymi, którzy uwierzyli w Jezusa Chrystusa i są Jego Kościołem (Rdz 17,7; Hbr 3,1-6).

PRZYPOWIEŚĆ. Jezus chętnie głosił swą naukę w przypowieściach, aby Jego orędzie było zrozumiałe dla wszystkich. Porównywał królestwo niebieskie do siewcy, do ziarna gorczycy, do sieci rybackiej, do skarbu ukrytego w ziemi i do roztropnych i niemądrych panien. Niekiedy Jezus wyjaśniał sens swych przypowieści, jednak często oczekiwał, że słuchacze sami go odkryją (Ps 78,2; Mt 13,10-13; Mk 4,33).

PRZYSŁOWIE, zob. Księga Przysłów

PSALMY (zob. też Poezja). Wielu uważa Księgę Psalmów za najpiękniejszą księgę Starego Testamentu. Zawiera ona pieśni i poematy, które także można śpiewać. Żydzi śpiewali je podczas liturgii sprawowanej w świątyni. W psalmach znalazły wyraz wszystkie przejawy życia ludzkiego - smutek, radość, cierpienie, grzech, dobro i zło. Z tej racji Księga Psalmów stała się księgą bardzo poczytną, księgą modlitwy. Dobrze była znana i Jezusowi, który często przytaczał zapisane w niej słowa. Księga Psalmów zawiera tak wiele prawdy o Bogu i ludziach, że nazywa się ją też Biblią w Biblii. Jest zbiorem 150 utworów poetyckich, z których 73 przypisuje się królowi Dawidowi, dlatego też nazywa się ją “Psalterzem Dawidowym”.

PURIM - święto corocznie obchodzone przez Żydów na pamiątkę ocalenia ich na obczyźnie, w Persji, za panowania króla Kserksesa. Purim było świętem radości połączonym z ucztą i zwyczajem posyłania podarków znajomym i składania darów dla ubogich. Zgodnie z opowiadaniem o ustanowieniu tego święta,

nazwa święta wywodzi się od słowa *Pur*, to znaczy los, który Haman, wrogo usposobiony do Żydów, rzucił, gdy postanowił ich wygubić. Kiedy jednak wieść o tym dotarła do króla perskiego, wydał on dekret skazujący Hamana na śmierć (Est 9,26).

PURPURA - barwnik uzyskiwany z pewnego gatunku ślimaków. Barwnik ten, początkowo biały, ale pod wpływem promieni słonecznych przybierający kolor czerwony albo czarny, a przez zmieszanie obu kolorów - fioletowy, służył do barwienia materiałów, zwanych stąd po prostu purpurą. Pozyskiwaniem i handlem purpurą trudnili się Fenicjanie. Materiały zabarwione purpurą miały zastosowanie przede wszystkim w kulcie. Z purpury wykonany był Namiot Spotkania i znajdująca się w nim, a później i w świątyni, zasłona. Wykorzystywano ją również do sporządzania szat kapłanów i arcykapłana. Posągi bożków także przy odziewano w szaty z purpury. Poza tym szaty z purpury nosili tylko ludzie bardzo zaможni i dostojnicy, bowiem była bardzo droga (Wj 26,1-4.31.36; 2 Krn 3,14; Jr 10,9; 1 Mch 11,58; Łk 16,19).

PUSTYNIA. Biblia używa słów: pustynia i pustkowie na określenie otwartej przestrzeni piaszczystych wydm, ubogich w trawę terenów wypasu czy skalistych, pozbawionych roślinności okolic. Izraelici wędrując z ziemi egipskiej do Ziemi Obiecanej, wiele lat spędzili na pustyni, co niekoniecznie znaczy, że na obszarach całkowicie piaszczystych oraz pozbawionych wody i zielonej trawy, chociaż nieupranych, suchych i gorących. W czasach Jezusa pustynią nazywano poprzerzynaną rozpadlinami górzystą okolicę, położoną na wschodnim brzegu Jordanu (Wj 5,3; Pwt 32,10; Mt 11,7).

QUMRAN, zob. Rękopisy znad Morza Martwego

RABBA (zob. też Og) - główne miasto Ammonitów, w którym znajdował się bazaltowy sarkofag króla Baszanu, Oga. Dawid zdobył Rabbę, zabrał z niej wielkie łupy, uprowadził jej mieszkańców i przeznaczył do robót pańszczyźnianych, do obsługi pił, kilofów i żelaznych siekier oraz do wyrobu cegieł (Pwt 3,11; 2 Sm 12,26-31).

RABBI, RABBUNI - hebrajskie słowa, które znaczą: mój nauczyciel, mój mistrz. Uczni w Piśmie bardzo lubili, gdy nazywano ich *rabbi* czy *rabbimi*. Tak zwracano się często również do Jezusa, chociaż pouczał On swych uczniów, że jedynie Bóg jest ich nauczycielem i mistrzem (Mt 23,7-9; Mk 10,51).

RABSAK (zob. też Eliakim) - prawdopodobnie nie imię własne, lecz nazwa urzędu i tytuł wielkiego podczaszego na dworze króla asyryjskiego (2 Krl 18,17; Iz 36,2).

RACHAB (zob. też Jerycho). Historia o ocaleniu Rachab związana jest ze zdobyciem przez Jozuego miasta Jerycha. Księga Jozuego opowiada, że gdy Jozue przed wkroczeniem do Ziemi Obiecanej zatrzymał się na wschodnim brzegu Jordanu, wysłał dwóch wywiadowców, by obejrzeni całą okolicę Jerycha. Wywiadowcy zatrzymali się w domu Rachab, przylegającym do murów miejskich. Gdy doniesiono o tym królowi Jerycha, wysłał on do Rachab swych ludzi z rozkazem wydania szpiegów. Rachab jednak odesłała wysłanników króla mówiąc, że wprawdzie przyjęła dwóch obcych ludzi nie wiedząc, iż są szpiegami, ale że opuścili już jej dom. Następnie poprowadziła wywiadowców na dach swego domu i ukryła ich pod łądogami lnu, a w nocy spuściła po powrozie z okna, które wychodziło na zewnątrz murów. Wywiadowcy za to jej przyrzekli, że ani jej, ani całej jej rodziny nie spotka żadna krzywda w czasie zdobywania miasta przez wojowników Jozuego. Tak się też stało. Rachab i jej rodzina żyli odtąd pośród ludu izraelskiego. Ewangelia według św. Mateusza wymienia Rachab w rodowodzie Jezusa (Joz 2; 6,22-25; Mt 1,5).

RACHELA (zob. też Jakub) - żona Jakuba, matka Józefa i Beniamina. Rachela była bardzo piękna. Jakub zobaczył ją po raz pierwszy, gdy zbliżyła się ze stadem owiec do studni, aby je napoić. Przez czternaście lat Jakub pracował u ojca Racheli, Labana, zanim mógł ją poślubić. Rachela umarła przy porodzie Beniamina i została pochowana przy drodze do Betlejem, a Jakub ustawił na jej grobie kamień, stelę (Rdz 29,17-30; 35,16-21).

RAJ (zob. też Eden) wyobrażano sobie jako piękny ogród, przyjemne miejsce, wspaniały świat. W czasach Jezusa przez raj rozumieci Żydzi również cudowny przyszły czas, w którym spełnią się ich wszystkie nadzieje związane z oczekiwanym Mesjaszem. Ostatni rozdział Apokalipsy św. Jana opisuje raj jako

“ogród Boga”, w którym w pełni objawi się piękno i wspaniałość planów Bożych dotyczących “nieba nowego i ziemi nowej” (Ap 2,7; 22,2).

RAKA - słowo pochodzenia aramejskiego, które znaczy: pusty, wydrążony, próżny. Raka, jako słowo obelżywe, za które powinno się odpowiadać przed Wysoką Radą, znaczy zapewne: pusta głowo! Jezus upomina swych uczniów, żeby nie używali tego rodzaju obelżywych słów (Mt 5,22).

RAMA - nazwa kilku miejscowości położonych w górzystych okolicach Palestyny; sama nazwa znaczy: wyżyna, wzniesienie. W Rama znajdującej się w ziemi pokolenia Beniamina, około 9 km na północ od Jerozolimy i nieopodal grobu Racheli, musieli zgromadzić się mieszkańcy Judy, którzy w 586 r. przed Chr. mieli być uprowadzeni do niewoli babilońskiej na rozkaz Nabuchodonozora. Rama w górach Efraima była miastem rodzinnym proroka Samuela (Joz 18,25; 1 Sm 1,19; Jr 31,15; 40,1).

RAMOT - obronne miasto, położone na wschodnim brzegu Jordanu na wyżynie Gilead, zamieszkaną przez pokolenie Gada. Miasto to często przechodziło z rąk do rąk w walkach między Izraelitami a Aramejczykami. Ramot było też jednym z sześciu miast, które wyznaczył Mojżesz jako miejsca schronienia dla tych, którzy nieumyślnie zabili bliźniego (Pwt 4,43; 1 Krl 4,13; 2 Krn 22,5).

REBEKA (zob. też Izaak). Gdy Abraham się zestarzał, wysłał zarządcę swej posiadłości, Eliezera, do Mezopotamii, swego rodzinnego kraju, aby wybrał żonę dla Izaaka. Eliezer udał się w drogę, zabrawszy dziesięć wielbłądów i wiele drogocennych podarunków. Kiedy zbliżył się do miasta, w którym mieszkał Nachor, brat Abrahama, zatrzymał się przy studni, z której kobiety przychodziły czerpać wodę. Tu spotkał Rebeke, córkę Betuela, syna Nachora, która podała mu wodę do picia, napoiła jego wielbłądy i zaprowadziła go do domu, w którym mieszkała jej rodzina, aby mógł w nim przenocować. Eliezer opowiedział, z jakim poleceniem wysłał go Abraham. Rebeka zgodziła się zostać żoną Izaaka. Poślubiwszy Izaaka, została matką Ezawa i Jakuba. Żydzi uważają Rebeke za matkę ludu izraelskiego (Rdz 24).

REFAICI, legendarny ród olbrzymów, którzy mieli zamieszkiwać Palestynę i Zajordanie przed przybyciem na te tereny Izraelitów. W Starym Testamencie wspomina się o potyczkach Izraelitów z Refaitami, którzy walczyli po stronie Filistynów (Rdz 15,20; Pwt 2,11.20; 2 Sml 6-22).

REFIDIM - ostatnie miejsce postoju Izraelitów przed ich wejściem na ziemię Półwyspu Synajskiego. W Refidim stoczyli Izraelici sławną bitwę z Amalekitami, podczas której Mojżesz stał na wzniesieniu z laską Bożą w rękę i modlił się o zwycięstwo. Jak długo Mojżesz trzymał ręce podniesione do góry, Jozue i jego wojownicy zwyciężali, gdy je opuszczał - przewagę zdobywali wrogowie. Aaron i Chur, którzy stali obok Mojżesza, widząc to, podtrzymywali jego zdrtwiałe ręce, aż Jozue zdołał ostatecznie pokonać nieprzyjaciół. Odniesiono wielkie zwycięstwo, na którego pamiątkę Mojżesz kazał zbudować ołtarz i nazwał go Pan-Nissi, to znaczy: Pan jest moim sztandarem (Wj 17,8-16).

REKABICI - potomkowie Rekaba, którzy z pobudek religijnych ani nie pili wina, ani nie budowali domów, ani nie uprawiali ziemi. Starali się żyć tak, jak Izraelici podczas wędrówki przez pustynię. Uważali bowiem, że tylko wówczas Izrael wiernie przestrzegał zasad wiary w Jahwe. Należeli prawdopodobnie do plemienia Kenitów, którzy przyłączyli się do Izraelitów i wraz z nimi przybyli do Palestyny. Zamieszkiwali południowe obszary Ziemi Obiecanej i wiernie przestrzegali prawa, które nadał im Jonadab, syn Rekaba (2 Krl 10,15-16; 1 Krn 2,55; Jr 35,2-10).

REKA. Słowo to w Biblii występuje wielokrotnie i w różnym znaczeniu. Ręka jest symbolem siły i mocy. Podawano sobie ręce, gdy zawarto jakąś umowę handlową; podnoszono rękę na znak rozpoczęcia działania. Przez dotknięcie ręką udzielano błogosławieństwa, uzdrawiano; często posługiwano się w takich wypadkach obydwoma rękami. Ręka Boża czy ręka Pańska jest znakiem mocy Boga. Jezus nakładał ręce na ludzi, gdy czynił cuda; Jego uczniowie postępowali tak samo. Biblia posługując się obrazem ręki, wskazuje na ścisły związek zachodzący między ciałem i duszą (Joz 8,19; 1 Krl 11,31; Mk 6,5; Dz 8,17-19).

REKOPISY ZNAD MORZA MARTWEGO. W czasach biblijnych sporządzano księgi ze zwojów papirusowych czy pergaminowych. Tekst zapisywano po jednej, a niekiedy i po drugiej stronie zwoju. Rękopisy znad Morza Martwego odkryto w 1947 r. w jaskiniach Qumran, na północno-zachodnim wybrzeżu Morza Martwego. Wśród tych zwojów znajdowały się kopie poszczególnych ksiąg Starego Testamentu. Przeszukano jedenaście pieczar i znaleziono pięćset rękopisów, które dzięki suchemu klimatowi tamtych

okolic zachowały się w dobrym stanie. Rękopisy te pochodziły z biblioteki sekty, która od mniej więcej 200 r. przed Chr. do 68 r. po Chr. zamieszkiwała Qumran. Sekta ta była ściśle religijnym bractwem żydowskim, któremu przewodził Nauczyciel Sprawiedliwości. Niektórzy członkowie tej sekty zetknęli się, być może, z pierwotną gminą chrześcijan w Jerozolimie. Po upadku powstania Żydów przeciwko Rzymianom sekta musiała opuścić swoje osiedle nad Morzem Martwym, ale przedtem ukryła w pieczarach zwoje będące w jej posiadaniu. Rękopisy te dostarczyły badaczom najstarszych tekstów Starego Testamentu cennego materiału i częściowo rzuciły zupełnie nowe światło na ówczesne tło tekstów Nowego Testamentu.

RIMMON - bóg czczony przez Aramejczyków; jego świątynia znajdowała się w Damaszku. Rimmon był bogiem burzy i pogody; niekiedy nazywano go Grzmiącym albo też Hadad czy Hadad-Rimmon. Namaan, wódz wojska króla Aramu, także był czcicielem boga Rimmona. Gdy jednak został uzdrowiony z trądu przez proroka Elizeusza, uwierzył, że nie ma innego boga, oprócz Boga Izraela, i przyrzekł, że od tam nie będzie już składał ofiar innym bogom (2 Krl 5,18-19).

RISPA - matka Armoniego i Meribbaala, synów króla Saula (2 Sm 21,8-14).

ROBOAM - syn króla Salomona i pierwszy król Królestwa Południowego, Judy. Panował w latach 931-914 przed Chr. Biblia surowo oceniła jego rządy, mówiąc: "Jednakże postępował źle, albowiem nie skłonił swego serca, aby szukać Pana" (2 Krn 12,13-14).

ROBOTNIK DNIÓWKOWY. Oprócz niewolników i robotników pańszczyźnianych Biblia wspomina też o robotnikach, którzy wynajmowali się do pracy w polu, winnicy, przy połowie ryb czy jako pasterze. Za dzień pracy, dniówkę, otrzymywali jednego denara (Pwt 24,14-15; Syr 34,22; Ml 3,5; Mt 20,1-16).

RODE. W domu Marii, matki Jana, zwanego Markiem, zebrało się na modlitwie wielu uczniów Jezusa. Byli zmartwieni, bowiem Piotr przebywał w więzieniu, pilnie strzeżonym przez żołnierzy Heroda Agryppy I, wnuka Heroda Wielkiego. Nagle ktoś zakolał do drzwi wejściowych. Służąca Rode podbiegła do drzwi i nasłuchiwała. Rozpoznała głos Piotra i z radości, zapomniawszy otworzyć od razu bramę, pobiegła z powrotem, by wszystkim oznajmić, że "Piotr stoi przed bramą". Uczniowie nie uwierzyli jej, powiedzieli jej nawet: "Bredzisz". Gdy Rode jednak obstawała przy swoim, a nieznajomy dalej kołał, poszli otworzyć bramę i ujrzeli Piotra, który wszedłszy do domu, opowiedział im o swym cudownym uwolnieniu (Dz 12,12-17).

RODOS - duża wyspa na szlaku morskim między Grecją a wybrzeżem Palestyny. Paweł przybył na wyspę Rodos w czasie swej trzeciej podróży misyjnej (Dz 21,1).

RODOWÓD. W Biblii spotykamy się z licznymi długimi wykazami imion, które nazywa się rodowodami albo drzewami genealogicznymi. Wyszczególniają one przodków jakiejś osoby albo rodziny. Żydzi przywiązywali wielkie znaczenie do tego rodzaju wykazów, ponieważ na ich podstawie można było dowiedzieć swego pochodzenia. W Ewangelii Mateusza i Łukasza rodowód Jezusa jest przeprowadzony aż do Abrahama i Adama (1 Krn 9,1; Mt 1,1; Łk 3,23-38).

ROK. W czasach starotestamentowych Izraelici obliczali rok według ruchu księżyca. Z tej racji, że rok księżycowy jest krótszy od roku słonecznego o jedenaście dni, dodawali brakujące dni na końcu roku. Zdarzało się też, iż po trzech latach dodawali cały miesiąc. Początek roku Izraelici obchodzili jesienią, po żniwach. Gdy w VI w. przed Chr. Żydzi dostali się pod panowanie Persów, zostali zmuszeni do obchodzenia początku roku na wiosnę (w kwietniu). Rok kultowy jednak nadal rozpoczynano jesienią. Palestyna ma klimat subtropikalny i dlatego znane są na jej terenach tylko dwie pory roku, suche lato i deszczowa zima. Porę deszczową rozpoczyna wczesny deszcz pod koniec października, a kończy późny deszcz w maju. W zimie odbywają się siewy, lato jest czasem dojrzewania i zbiorów. Doroczne święta żydowskie były w dawnych czasach obchodzone w zależności od żniw czy zbiorów; po niewoli babilońskiej związano zaś je z określonymi dniami kalendarzowymi, żeby Żydzi mogli je obchodzić w tym samym czasie na całym świecie (Wj 12,2; 23,16; Kpł 23,4-44; Ps 74,17).

ROK JUBILEUSZOWY (zob. też Rok szabatowy, Dzień Przebłagania). Prawo Mojżeszowe nakazywało uroczyste obchodzenie każdego pięćdziesiątego roku jako roku jubileuszowego. Po siedmiu latach szabatowych, tj. po czterdziestu dziewięciu latach, obwieszczano trąbieniem w róg w Dniu Przebłagania początek roku jubileuszowego. W roku tym, tak jak w roku szabatowym, nie uprawiano ziemi, żeby mo-

gła “odpocząć”, i wolno było jeść tylko to, co samo urosło na polu. Ponadto powinny w nim być darowane winy, wyzwoleni niewolnicy, a własności gruntowe przywrócone pierwotnym właścicielom. Rok jubileuszowy obchodzono w intencji okazania wdzięczności Bogu za wszystkie otrzymane od Niego dobra (Kpł 25,8-10).

ROK SZABATOWY. Prawo Mojżeszowe nakazywało obchodzenie co siedem lat roku szabatowego. W tym roku nie wolno było ani orać, ani obsiewać pola, ani obcinać winnicy, wolno zaś było spożywać to, co samo urosło. Rok szabatowy był uroczystym szabatem dla ziemi, czasem jej odpoczynku (Kpł 25,2-7).

ROZPORZĄDZENIE. Słowem tym Biblia określa rozkaz, obwieszczenie czy dekret prawa. Św. Łukasz wspomina o rozporządzeniu cesarza Augusta, żeby przeprowadzić spis ludności. Maryja z Józefem musieli udać się wówczas do Betlejem, ponieważ Józef pochodził z domu i rodu Dawida, który właśnie w Betlejem został namaszczony na króla (Łk 2,1).

RÓG. Rogi baranów, kozłów i bawołów uważano w starożytności za symbol mocy i władzy. Biblia mówi o rogu sprawiedliwego, o rogu bezbożnego, o rogu Dawida, o rogu zbawienia i o rogach narodów (Lb 23,22; Za 2,1-4; Łk 1,69).

RUBEN - najstarszy syn Jakuba, ojciec pokolenia Rubena, które osiedliło się w północnej części ziem, na wschodnim brzegu Jordanu (Zajordanii). Ruben odwiódł swych braci od zamiaru zabicia Józefa, podsunął im myśl wrzucenia brata do studni pozbawionej wody, mając nadzieję, że uda mu się go w końcu uratować. Był więc zrozpaczony, gdy powróciwszy do studni, nie znalazł w niej Józefa, bracia bowiem sprzedali go tymczasem przejeżdżającym kupcom izmaelskim (Rdz 37,22.29-30).

RUT, zob. Księga Rut

RYBAK. Siedmiu uczniów Jezusa było rybakami, a wszyscy oni wykonywali swój zawód na jeziorze Genezaret. Najczęściej łowili za pomocą wielkiej sieci. Jezus obiecał, że uczyni ich “rybakami ludzi”. Wyrażenia tego używa się na określenie działalności uczniów Chrystusa (Mt 4,19).

RYDWAN, zob. Wóz

RZEMYKI (zob. też Obuwie). W czasach biblijnych noszono zazwyczaj sandały, które rzemykami przymocowywano do stóp. W zamożnych domach zadaniem najniższych sług było rozwiązywanie rzemyków u sandałów. Jan Chrzciciel zaś powiedział, że nie jest godzien nawet rozwiązać rzemyka u sandałów Jezusa (Mk 1,7).

RZEMYKI MODLITEWNE, zob. Filakterie

RZEŹBA. Drugie przykazanie mówi: “Nie będziesz czynił żadnej rzeźby ani żadnego obrazu Boga”, i Żydzi ściśle go przestrzegali. Nie sporządzali żadnych obrazów ani rzeźb Boga, które można by czcić. Oddawanie czci obrazom uważali za bałwochwalstwo (obrazę Boga). Ich Bóg był “Bogiem żywym”, który zawsze był obecny w swym słowie i działaniu (Wj 20,4).

RZYM, miasto położone na siedmiu wzgórzach nad rzeką Tyber i będące w czasach Jezusa stolicą ówczesnego świata. Tutaj władcy imperium rzymskiego sprawowali rządy nad podległymi im krajami basenu Morza Śródziemnego. Rzym liczył wówczas około miliona mieszkańców i szczycił się wieloma wspaniałymi budowlami. Ściągało do niego wielu podróżnych ze wszystkich stron świata, wśród nich także Paweł Apostoł. Nie wiadomo, jakie były faktyczne początki chrześcijaństwa w Rzymie, ani nie jest znana dokładnie działalność Pawła i Piotra w tym mieście. W I w. po Chr. w tej stolicy imperium żyło już jednak wielu chrześcijan, często napiętnowanych i prześladowanych z powodu swej wiary w Jezusa Chrystusa (Dz 19,21; 28,14-31).

RZYMIANIE, zob. List do Rzymian

SABA, zob. Królowa z Saby

SADOK - kapłan, który w czasie buntu Absaloma strzegł wraz z lewitami Arki Przymierza w Jerozolimie. W walce o następstwo tronu po Dawidzie stanął po stronie Salomona, który wyłącznie jemu powierzył urząd arcykapłana. Potomkowie Sadoka uchodzili za jedynych prawowitych kapłanów w świątyni Salomona aż do czasu jej zburzenia w 587/586 r. przed Chr. Od arcykapłana Sadoka i jego potomków wywodziło się też religijno-polityczne ugrupowanie kapłańskie, zrzeszające zamożne rody żydowskie - saduceusze (2 Sm 15,24-29; 1 Krl 1,32-39; Ez 44,15).

SADUCEUSZE - potomkowie kapłana Sadoka, któremu król Salomon nadał prawo sprawowania kultu w świątyni jerozolimskiej. Saduceusze stanowili wpływowe stronnictwo kapłańskie. Przyjęli oni wrogą postawę wobec Jezusa od chwili, gdy wszedł do świątyni, wyrzucił z jej dziedzińca tych, którzy tam sprzedawali i kupowali, i powywracał stoły zmieniających pieniądze, ponieważ przez to bezpośrednio ingerował w przynależne im prawa świątynne. Saduceusze stanowili też większość w Wysokiej Radzie, Sanhedrynie, i reprezentowali w niej zachowawcze siły judaizmu. Uznawali bowiem jedynie Torę, czyli Pięcioksiąg, i odrzucali wiarę w życie pozagrobowe i w istnienie aniołów (Ez 40,46; Mt 22,23).

SADZAWKA. Nawet najmniejszy zbiornik wodny, najskromniejszy potok czy strumień były niezwykle cenne dla mieszkańców suchych krajów biblijnych. W miastach budowano specjalne zbiorniki wodne, połączone często tunelami ze źródłem znajdującym się poza miejskimi murami, aby zapewnić mieszkańcom świeżą wodę, zwłaszcza w czasie oblężenia.

Tego rodzaju sadzawki znajdowały się np. w Niniwie i Jerozolimie (Iz 35,7; Na 2,9; J 9,7).

SADZAWKA OWCZA, zob. Betesda

SADZAWKA SILOAM, zob. Siloam

SAFIRA, zob. Ananiasz

SALAMINA - miasto na wschodnim wybrzeżu Cypru, do którego przybyli Paweł i Barnaba podczas pierwszej podróży misyjnej; w jego synagogach głosili słowo Boże (Dz 13,5).

SALA NA GÓRZE, zob. Pokój górny

SALEM, zob. Szalem

SALOME - żona Zebedeusza i matka apostołów Jakuba i Jana. Wraz z innymi kobietami szła za Jezusem z Galilei i Mu usługiwała. Była świadkiem śmierci Jezusa na krzyżu, z daleka przypatrując się, wraz z wieloma innymi niewiastami, Jego kaźni. W poranek wielkanocny Salome, Maria Magdalena i Maria, matka Jakuba, nakupiły wonności i poszły do grobu, w którym spoczywał Jezus, żeby - zgodnie z żydowskim zwyczajem pogrzebowym - namaścić Jego ciało (Mt 27,56; Mk 15,40; 16,1).

SALOMON (zob. też Jedidiasz) - syn Dawida i Betszeby, w latach 970-931 przed Chr. król całego Izraela. Mimo pewnych wad, o których wspomina Biblia, przewyższył wszystkich królów Izraela sławą i osiągnięciami. Stworzył prężną i energicznie prowadzoną administrację państwową, która położyła kres waśniom plemiennym. Rozwinął i umocnił stosunki handlowe z sąsiednimi krajami, utrzymywał silną armię i żył w zgodzie z władcami ościennych krajów. Zbudował w Jerozolimie wspaniałą świątynię, chlubę całego ludu izraelskiego, i częściowo zebrał przysłowia czy przypowieści, które znajdują się w Księdze Przysłów i należą do żydowskiej literatury mądrościowej. Sława o jego mądrości rozchodziła się po ówczesnym świecie. Salomon sprawował rządy przez czterdzieści lat i był to najświetniejszy okres w historii całego Izraela (1 Krl 3,1-15).

SAMARIA - stolica Królestwa Północnego, Izraela, którą król Omri (884-873 przed Chr.) zbudował na górze Szomron. Król Omri kupił tę górę od Szemera i miasto, które wznosił, nazwał właśnie od jego imienia. Wielu królów Izraela sprawowało swe rządy w Samarii, na którą często napadali Aramejczycy. Gdy w 721 r. przed Chr. Samarię zdobyli Asyryjczycy, wprowadzili do niewoli dwadzieścia siedem tysięcy mieszkańców miasta i najbliższej jego okolicy, a na wyludnionych terenach osiedlili obce ludy. Od tego czasu Samaria była już tylko stolicą prowincji, zwanej też Samaria. Za czasów Aleksandra Wielkiego w Samarii osiedlili się Macedończycy. Nowy Testament często wspomina o Samarii (1 Krl 16,24; 2 Krl 17,24; 18,9-12; Łk 17,11; Dz 1,8).

SAMARYTANIE - biblijna nazwa mieszkańców górzistej krainy, otaczającej zbudowaną przez króla Omriego stolicę Królestwa Północnego, Izraela. Chociaż Samarytanie czcili Jahwe i przestrzegali Prawa Mojżeszowego, Judejczycy uważali ich za pogan, ponieważ mieszkańcy ci wywodzili się z rodzimej ludności żydowskiej i ludności różnych ras i religii, osiedlonej tu przez Asyryjczyków po 721 r. przed Chr. Gdy Judejczycy przystąpili około 536 r. przed Chr. do odbudowy świątyni jerozolimskiej, nie pozwolili, żeby pomagali im w tym dziele Samarytanie. Od tego czasu datuje się wrogość, którą żywiły do siebie obydwa narody. Samarytanie zbudowali później własną świątynię na górze Garizim, uważając ją za świętą górę Moria, na której Abraham miał złożyć Bogu w ofierze swego syna Izaaka. Jezus odnosił się do Samarytan bardzo życzliwie. Ewangelia Jana opowiada o rozmowie Jezusa z Samarytanką przy studni

znajdującej się w pobliżu miasteczka Sychar. W rozmowie tej Jezus zwrócił uwagę, że niepotrzebny jest spór, w którym miejscu na ziemi można okazywać cześć Bogu, ponieważ Bóg chce, by oddawano Mu cześć przede wszystkim w duchu i w prawdzie. Z Ewangelii Łukasza znana też jest piękna przypowieść o miłosiernym Samarytaninie, która poucza, że w oczach Boga nie ma znaczenia przynależność rasowa czy narodowa, a jedynie miłość okazywana bliźniemu (Łk 10,30-37; 17,11-17; J 4,1-12).

SAMSON został poświęcony Bogu, zanim jeszcze przyszedł na świat, i od narodzin był nazirejczykiem, a później także prorokiem i sędzią. Samson zyskał sławę z powodu swej niezwykłej siły i wielkiej nienawiści do Filistynów, którzy w tym czasie panowali nad Izraelitami. Prowadził też z nimi ustawiczne walki. Raz spalił ich plony, winnice i drzewa oliwne, raz osłą szczęką zabił bardzo wielu wojowników filistyńskich. Tajemnicę swej wielkiej siły powierzył Dalili, w której się zakochał i u której mieszkał w dolinie Sorek. Gdy Samson jej wyjaśnił, że jest tak silny dlatego, iż jest nazirejczykiem, któremu na znak poświęcenia się Bogu nie wolno ani pić wina, ani strzyć włosów, Dalila posłała po władców filistyńskich i za srebro wydała Samsona w ich ręce. Filistyni obcięli mu włosy i pojmali go, a pozbawiwszy wzroku wtrącili do więzienia w Gazie, gdzie przykuty łańcuchami musiał mleć ziarno. Z okazji święta na cześć boga Dagona wyprowadzono Samsona z więzienia, by cały lud widząc go bezbronno sławił swego boga za uwolnienie od tak potężnego wroga. Postawiono go między dwoma kolumnami wspierającymi dom, w którym zebrali się władcy filistyńscy i wiele innych osób, także na dachu zgromadziło się około trzech tysięcy mężczyzn i kobiet. Samson, któremu już odrosły obcięte przez Filistynów włosy, zwrócił się do Boga z prośbą, by przywrócił mu dawną siłę i pozwolił pomścić wszystkie doznane krzywdy. Następnie ujął obydwie kolumny, oparł się o nie mocno i ... dom zawalił się grzebiąc Filistynów, ich władców i samego Samsona (Sdz 13-16).

SAMUEL (zob. też Anna, Heli). "...Pan zawołał Samuela, a ten powiedział: »Oto jestem«." Trzykrotnie Bóg wzywał Samuela, który za każdym razem biegł do Helego myśląc, że on go woła. W końcu Heli zorientował się, że to Bóg woła Samuela, i powiedział chłopcu, że jeśli jeszcze raz ktoś go zawoła, niech odpowie: "Mów, Panie, bo sługa Twój słucha". Taki był początek działalności Samuela, ostatniego sędziego ludu izraelskiego i pierwszego z proroków. Samuel przyczynił się do ustanowienia królestwa w Izraelu i namaścił na królów Saula i Dawida, ale pozostał świadom, że Bóg jest większy niż wszyscy królowie ziemi. Do końca swych dni służył ludowi izraelskiemu mądrością i dawał mu przykład prawdziwej bojaźni Bożej (1 Sm 3).

SANBALLAT - namiestnik (satrapa) Samarii w czasie, gdy Żydzi powrócili z niewoli perskiej, przystąpili pod wodzą Nehemiasza do odbudowy murów Jerozolimy. Sanballat był temu przeciwny, obawiając się o swe dotychczasowe wpływy w Jerozolimie. Wszelkimi sposobami starał się więc przeszkodzić temu przedsięwzięciu. Wraz z Arabami, Ammonitami i Aszdodytami postanowił nawet wyruszyć przeciw Jerozolimie, ale Nehemiasz udaremnił jego plan. Nie powiodła się też zasadzka, którą urządził na namiestnika Nehemiasza (Ne 4,1-3; 6,1-14).

SANHEDRYN, zob. Wysoka Rada

SANKTUARIUM - miejsce oddzielone od innych i przeznaczone dla służby Bożej. Pierwszym sanktuarium, które znali Izraelici, był przenośny Namiot Spotkania, gdzie przechowywano Arkę Przymierza. Znacznie później - po ukończeniu wędrówki przez pustynię, osiedleniu się w Ziemi Obiecanej, ustanowieniu królestwa - król Salomon zbudował wielką świątynię, która została uznana za jedyne sanktuarium religii żydowskiej (1 Krn 22,19; Ps 96,6).

SARDES - miasto, w którym istniał jeden z siedmiu Kościołów w prowincji Azji, wspomnianych w Apokalipsie św. Jana. Od czasów Krezusa, króla Lidii, od około 560 r. przed Chr., miasto to słynęło z bogactwa i kultu bogini Artemidy. Chrześcijanie Kościoła w Sardes ulegali ogólnej atmosferze miasta, goniącego za dobrami materialnymi. Nie byli dostatecznie czujni i dlatego zagrażało im śmiertelne niebezpieczeństwo - śmierć duchowa. List do Kościoła w Sardes wzywa ich więc do czujności i nawrócenia (Ap 3,1-6).

SAREPTA - miasteczko na wybrzeżu Morza Śródziemnego między Tyrem a Sydonem. Gdy nastąpiła wielka susza, prorok Eliasz udał się najpierw nad potok Kerit, a gdy wysechł i potok - do Sarepty. Wchodząc do bramy miasta spotkał pewną wdowę, która zbierała drwa, by z reszty mąki i oliwy, jakie miała,

przyrządzić sobie i jedynemu synowi skromny posiłek. Była zrozpaczona, ponieważ były to wszystkie zapasy, jakie miała. Eliasz poprosił ją, by najpierw jemu przygotowała podplomyk, i zapewnił ją w imieniu Boga, że jeśli tak uczyni, ani nie wyczerpie się jej dzban mąki, ani nie opróżni się jej baryłka oliwy, dopóki deszcz nie spadnie na ziemię. Wdowa uczyniła tak, jak powiedział Eliasz, a jego słowa spełniły się zgodnie z daną przez Boga obietnicą. Nieco później umarł syn wdowy. Eliasz wstawił się za nią u Boga i dzięki mocy Pana wskrzesił go z martwych. Wdowa widząc to, powiedziała: "Teraz już wiem, że naprawdę jesteś mężem Bożym i słowo Pańskie w twoich ustach jest prawdą" (1 Krl 17,9-24; Łk 4,26).

SARON - szeroka około 15 km nizina rozciągająca się wzdłuż wybrzeża Morza Śródziemnego, od Jafy do podnóża góry Karmel. W czasach starotestamentowych nizina ta była znana z lasów dębowych i bogatych w trawę pastwisk (Iz 35,2).

SAUL - pierwszy król Izraela, który panował mniej więcej w latach 1040-1010 przed Chr. Nieomal cała Pierwsza Księga Samuela opowiada o jego dziejach. Saul był odważny, silny i mądry i wydawał się najodpowiedniejszym człowiekiem do sprawowania władzy królewskiej nad całym Izraelem. Wybór Saula na króla okazał się początkowo bardzo trafny. Pokonał on Ammonitów i był wielkoduszny - nie zgodził się na wytępienie tych, którzy byli przeciwnikami jego władzy królewskiej. Wkrótce jednak zaczął lekceważyć prawa Boże, przestał też słuchać rad proroka Samuela. Ostatecznie nie sprawdził się jako król, ponieważ nie do końca zrozumiał, jaki powinien być jego stosunek do Boga i ludu, i nie potrafił zapanować nad swymi zachciankami i samolubstwem (1 Sm).

SAŻEŃ - morska miara długości równa odległości między dłońmi rozpostartych ramion, a więc wynosząca około 1,85 m (Dz 27,28).

SCYTOWIE - koczowniczy lud, który żył na wybrzeżu Morza Czarnego i Kaspijskiego i słynął z hodowli koni. Paweł wspomina o Scytach w Liście do Kolosan. W tych czasach, być może, osiedlili się w okolicach Kolosów, zajmując się handlem (Kol 3,11).

SEBAOT, zob. Zastępy

SEDECJASZ - ostatni król Judy (597-586 przed Chr.). Na tron wprowadził go Nabuchodonozor, który jednak wpięrow ograbił świątynię i pałac królewski oraz uprowadził do niewoli króla Jojakina, jego dwór, księżęta, wojowników, rzemieślników, tak że pozostała jedynie najuboższa ludność. Sedecjasz licząc na pomoc Egiptu, zbuntował się przeciw władzy Babilończyków, mimo ostrzeżeń proroka Jeremiasza. W odpowiedzi król Nabuchodonozor wyruszył z wojskiem przeciw Judzie, zburzył większość twierdz judzkich i zaczął oblegać Jerozolimę. Sedecjasz bronił się w Jerozolimie przez osiemnaście miesięcy. W lipcu 587 r. wojskom babilońskim udało się zrobić wyłom w murach. Wówczas król Sedecjasz wraz z rodziną i wojownikami uciekł nocą z miasta, kierując się do Arabii. Wojownicy Nabuchodonozora dopędzili Sedecjasza na nizinach Jerycha, pojmali go i zaprowadzili do Ribla, w Syrii, przed oblicze Nabuchodonozora, który kazał pozabijać synów Sedecjasza, a jego samego wtrącić do więzienia w Babilonie, gdzie wkrótce zmarł (2 Krl 24,17-20; 25,1-7).

SEFORA - córka Jetry, kapłana madianickiego, którą poślubił Mojżesz, gdy uciekając przed gniewem faraona zatrzymał się w ziemi Madian. Sefora urodziła Mojżeszowi dwóch synów, którym nadał imiona: Gersom, co znaczy: cudzoziemiec, i Eliezer, co znaczy: mój Bóg jest pomocą. Gdy Mojżesz, powołany przez Boga, stanął na czele uciskanego w Egipcie ludu izraelskiego, pozostawił swą żonę i synów pod opieką Jetry. Spotkał się z nimi dopiero po przybyciu pod górę Synaj (Wj 2,16-22; 18,1-12).

SEIR - górzysta okolica w kraju Edom, którą zamieszkiwali Choryci, a później potomkowie Ezawa (Rdz 14,6; Pwt 2,1-5).

SELA - słowo to występuje w Biblii w Księdze Psalmów i Księdze Habakuka siedemdziesiąt jeden razy. Uważa się je za jakiś znak muzyczny, który prawdopodobnie miał wskazywać śpiewakom, w którym miejscu mają zmienić tonację albo zrobić pauzę. Być może, było także znakiem, który podczas sprawowania liturgii wskazywał zgromadzonym, w którym miejscu należy, okrzykiem okazać cześć Bogu albo podnieść ręce (Ps; Ha 3,3).

SELEUCJA - miasto portowe na wybrzeżu syryjskim u ujścia Orontesu. Paweł i Barnaba, wyznaczeni przez Kościół w Antiochii, udali się do Seleucji, skąd wyruszyli statkiem w pierwszą podróż misyjną (Dz 13,4).

SELOFCHAD z pokolenia Manassesza miał pięć córek, a żadnego syna. Po jego śmierci zwróciły się one do Mojżesza z prośbą, by mogły odziedziczyć po ojcu posiadłość, tak jakby były jego synami. Mojżesz przychylił się do ich prośby. Taki był początek żydowskiego zwyczaju dziedziczenia posiadłości rodowej przez córki w przypadku, gdy zabrakło syna. Córki zaś Selofchada przyrzekły, że poślubią tylko mężczyzn ze swego pokolenia, aby nie pomniejszać posiadłości plemiennej - i to również stało się zwyczajem żydowskim (Lb 27,1-11; 36,2-9).

SEM - najstarszy syn Noego, ojciec ludu wybranego. Tzw. lista lub tablica narodów do potomków Sema, Semitów, zalicza Asyryjczyków, Aramejczyków i Arabów, uznając ich tym samym za pobratymców Izraelitów (Rdz 10,21-31).

SENNACHERYB - król Asyrii, który rządził w latach 705-681 przed Chr. Prowadził wojnę przeciw królowi judzkiemu, Ezechiaszowi, który złożył mu bardzo wielki okup za odstąpienie od oblężenia Jerozolimy, gdy zostały już zdobyte wszystkie warowne miasta judzkie. Sennacheryb zrównał z ziemią Babilon, Niniwę zaś rozbudował i uczynił stolicą swego państwa. Sennacheryb zginął z rąk własnych synów, Adrameleka i Saresera, gdy "oddawał pokłon w świątyni swego boga, Nisroka" (2 Krl 18 i 19).

SERAFINY (zob. też Cherubiny) - istoty niebieskie, które wraz z cherubinami czuwają przy tronie Bożym. Według widzenia proroka Izajasza istoty te miały sześć skrzydeł i wielbiły Boga wołając: "Święty, Święty, Święty jest Pan Zastępów. Cała ziemia pełna jest Jego chwały". Jeden z serafinów przyleciał do Izajasza trzymając w ręce rozżarzony węgiel, który wziął kleszczami z ołtarza i dotknął nim jego ust, by oczyścić go i uczynić prorokiem Boga (Iz 6,1-7).

SERCE. Biblia określa słowem "serce" nie organ cielesny, lecz siedlisko życia osobowego, to, co stanowi o charakterze, sile woli i ducha, usposobieniu człowieka, a więc to, dzięki czemu człowiek staje się osobą. Serce kieruje wszystkimi czynami człowieka (Pwt 10,6; Mt 5,8; Dz 4,32).

SERGIUSZ PAWEŁ - rzymski prokonsul Cypru w czasie, gdy na wyspę tę przybyli Paweł i Barnaba. Dowiedziawszy się o ich pobycie na wyspie od fałszywego proroka żydowskiego, Bar-Jezusa, prokonsul wezwał apostołów do siebie. Słuchając słów Pawła i Barnaby i będąc świadkiem mocy Ducha Świętego, która się okazała przez Pawła, uwierzył w Jezusa Chrystusa (Dz 13,6-12).

SET - trzeci syn Adama i Ewy, który urodził się po zabójstwie Abla przez Kaina. Ewa nadała mu takie imię, "gdyż - jak mówiła - dał mi Bóg potomka innego w zamian za Abla". Samo imię oznacza: odszkodowanie, rekompensata. Potomkami Seta byli Setyci (Rdz 4,25; 5).

SETNIK. Armia rzymska za czasów cesarzy była podzielona na legiony. Legion liczył 6000 żołnierzy i składał się z dziesięciu kohort, a każda z nich z trzech manipułów. Manipuł dzielił się na dwie centurie (oddział stu ludzi, setka żołnierzy), którymi dowodzili centurioni, czyli setnicy. Sześć centurii podlegało rozkazom dowódcy kohorty (Mt 8,5; Dz 10,1; 21,32).

SĘDZIA, zob. Księga Sędziów

SIEĆ. W czasach biblijnych używano sieci, splecionej ze sznurów, do łowienia ryb, do polowania na dzikie zwierzęta i do łapania ptaków. Niekiedy Biblia używa słowa "sieć" w znaczeniu przenośnym na określenie intrygi, zasadzki uknutej przez nieprzyjaciela (Ps 9,16; Iz 51,20; Łk 5,4).

SIEDEM SŁÓW, zob. Słowa Jezusa na krzyżu

SIEROTY. Stary Testament zawiera bardzo dokładne zarządzenia, mówiące o obowiązkach Żydów względem dzieci nie mających ojca. Sieroty, a także wdowy i obcokrajowców, a więc wszystkich słabych, należało otoczyć szczególną opieką. Co trzeci rok dla nich przeznaczano dziesięciny, nie należało wzbraniać im zbierać pozostawionych przez żniwiarzy kłosów i snopków, z myślą o nich należało też pozostawić nie strząśnięte za pierwszym razem oliwki i nie zebrane za pierwszym razem winogrona. Izraelici powinni pamiętać, że tak jak niegdyś, gdy byli w niewoli, Bóg okazał im miłosierdzie, teraz oni powinni je okazywać słabym. Bóg bierze w ojcowską opiekę wszystkie sieroty, a Jego straszny gniew rozpala się nad tymi, którzy wyrządzają im krzywdę. Prawdziwa pobożność wobec Boga wyraża się w opiece nad sierotami (Wj 22,21; Pwt 24, 17; Lm 5,3; Jk 1,27).

SIKLAG - miasto na pustyni Negeb, na południowej granicy Judy, które Dawid otrzymał od Filistynów, gdy w obawie przed królem Saulem schronił się wraz ze swoją rodziną i wojownikami na ziemi filistyńskiej (1 Sm 27,6; 2 Sm 4,10).

SILOAM. “Idź, obmyj się w sadzawce Siloam!” Tymi słowami zwrócił się Jezus do niewidomego od urodzenia, po nałożeniu mu na oczy błota uczynionego ze śliny i ziemi. Gdy tylko niewidomy obmył w sadzawce oczy, przejrzał. Sadzawka Siloam znajdowała się na południowo-wschodnim krańcu Miasta Dawidowego i stanowiła element jerozolimskiego wodociągu, który kazał zbudować król Ezechiasz: Otóż w czasie oblężenia Jerozolimy przez wojska Sennacheryba Ezechiasz polecił - celem doprowadzenia wody do miasta - wydrążyć w skale tunel długości pięciuset metrów, którym woda ze źródła Gichon płynęła do sadzawki Siloam. Słowa Jezusa nie były dla niewidomego zaskoczeniem, ponieważ przyjęło się, że chorzy obmywali się właśnie w sadzawce Siloam (2 Krl 20,20; J 9,7).

SIN - pustynia na południowo-zachodnim cyplu Półwyspu Synajskiego, przez którą wędrowali Izraelici udając się w stronę góry Synaj; jest to także nazwa pustyni rozciągającej się od oazy Kadesz-Barnea po południową granicę Kanaanu (Wj 16,1; Lb 34,4).

SISERA (zob. też Jael) - Kananejczyk, wódz wojsk króla Jabina panującego w Chasor. Napadł on z wojskiem Jabina na Izraelitów za czasów sędziów Debory i Baraka. Wojsko dowodzone przez Sisereę poniosło klęskę nad potokiem Kiszon, a on sam zginął z ręki Jaeli, żony Chebera Kenity, u której szukał schronienia (Sdz 4,17-22).

SITOWIE. Nad brzegami rzek i jezior oraz na bagniskach w krajach biblijnych rosło bardzo wysokie sitowie papirusowe. Skręcano z niego powrozy, pleciono sandały, wyplatano koszyki, a nawet robiono łodzie. Z włóknistego zaś miąższu sitowia sporządzano materiał pisarski - papirus. Małego Mojżesza znaleziono w koszyku, który był ukryty w sitowiach Nilu; córka faraona znalazłszy go zaopiekowała się nim jak swoim dzieckiem i wychowała (Wj 2,1-10; Iz 18,2).

SKAŁA. W Biblii mówi się o skale jako symbolu siły i bezpieczeństwa. Boga Izraela nazywano Skalą, która nie jest jak inne skały, to znaczy bogowie pogańscy. Dlatego można w Nim pokładać ufność. Jezus porównuje tych, którzy starają się wypełniać Jego słowa, do człowieka budującego dom na skale. Swoją Kościół też zbudował na Skale (Piotrze), by nie zniszczyły go moce wrogie Bogu (Pwt 32,31; 2 Sm 22,3; Ps 18,3; Mt 7,24; 16,8).

SKORUPA - kawałek stłuczonego naczynia glinianego. W czasie prac wykopaliskowych, prowadzonych w krajach biblijnych, archeolodzy zawsze uważnie szukają glinianych skorup, ponieważ na ich podstawie można określić, kiedy i jacy ludzie zamieszkiwali dane miejsca (Hi 2,8; Ps 22,16).

SŁOWA JEZUSA NA KRZYŻU. Ewangelie przekazują ostatnie słowa Jezusa, które wypowiedział na krzyżu. Ogólnie mówi się o “siedmiu słowach”, chociaż chodzi o siedem wypowiedzi, a mianowicie: modlitwę Jezusa za Rzymian i swój naród: “Ojcze, przebacz im, bo nie wiedzą, co czynią”; słowa, które powiedział do żałującego łotra: “Zaprawdę, powiadam ci: Dziś ze Mną będziesz w raju”; słowa skierowane do Matki i Jana: “Niewiasto, oto syn Twój” i “Oto Matka twoja”; słowa modlitwy zaczerpnięte z Ps 22: “Boże mój, Boże mój, czemuś mnie opuścił; słowo świadczące o Jego wielkim pragnieniu: “Pragnę”; słowa, które mówią o wypełnieniu zleconej Mu przez Ojca misji: “Wykonało się!”; słowa modlitwy wzięte z Ps 31: “Ojcze, w Twoje ręce powierzam ducha mojego” (Mt 27,46; Łk 23,34.43.46; J 19,26-28.30).

SŁUGA PAŃSKI. Słowo “sługa” oznacza w Biblii kogoś, kto pracuje dla swego pana. Niewolników na dworach królewskich nazywano także sługami. W Starym Testamencie sługami Bożymi określa się przede wszystkim posłańców Boga i pobożnych. Księga Izajasza zawiera tzw. Pieśni Sługi Pańskiego, które odnosi się do Izraela, a także do Jezusa. Jezus mówił o sobie jako o słudze, ponieważ w pokorze i cierpieniu służył Bogu (Iz 49-53; Mk 10,44-45; Flp 2,7).

SMOK (zob. też Szatan). “Oto wielki Smok barwy ognia, mający siedem głów i dziesięć rogów - a na głowach jego siedem diademów.” Ten baśniowy potwór pojawia się na kartach Apokalipsy Jana i obrazuje Szatana albo Złego. W Starym Testamencie mówi się o smokach, potworach morskich, o smokach ognistych, latających, które sieją spustoszenie. Apokalipsa opowiada dalej o zwycięskiej walce archanioła Michała i jego aniołów ze Smokiem (Ap 12,1-12).

SMYRNA - w czasach nowotestamentowych dobrze prosperujący port w Azji Mniejszej, położony na wybrzeżu Zatoki Egejskiej. Dobra Nowina bardzo wcześnie dotarła do tego handlowego miasta, w którym chrześcijanie byli narażeni na wiele pokus i prowadzili ożywione dysputy z Żydami. Jeden z listów

“do siedmiu Kościołów, które są w Azji”, zawartych w Apokalipsie, został skierowany do Kościoła w Smyrnie. W liście tym apostoł Jan zachęca: “Bądź wierny aż do śmierci, a dam ci wieniec życia” (Ap 2,8-11).

SNY. “We śnie ujrzał (Jakub) drabinę opartą na ziemi, sięgającą swym wierzchołkiem nieba...” Ten sen Jakuba należy do najbardziej znanych biblijnych opisów snów. W czasie tego snu Jakub dowiedział się od Boga, że jego potomstwo stanie się wielkim narodem, że ziemia, na której spoczywa, będzie należała do niego i jego dzieci, że Bóg będzie mu we wszystkim błogosławił, a przez niego otrzymają błogosławieństwo także wszystkie pokolenia ziemi. Teksty biblijne często mówią o snach. Można wyróżnić dwa ich rodzaje: sny, podczas których Bóg objawia prorokom swoją wolę (np. sny Daniela), oraz sny, które dotyczą przyszłych wydarzeń - tak jak sny faraona i Nabuchodonozora (Rdz 28,10-17; 41,14-36).

SOAR - jedno z pięciu miast, położonych na południowym wybrzeżu Morza Martwego. W Soarze znalazł schronienie Lot w czasie zagłady Sodomy i Gomory (Rdz 13,10; 14; 19,20-23).

SOCZEWICA, zob. Potrawa z soczewicy

SODOMA (zob. też Gomora) - jedno z pięciu miast, położone na południowym wybrzeżu Morza Martwego. W Sodomie osiedlił się Lot po odłączeniu się od Abrahama. Mieszkańcy Sodomy byli źli, dopuszczali się ciężkich przewinień wobec ludzi i Boga, za co spotkała ich straszna kara. Ich występne życie stało się od czasów biblijnych przysłowiowe (Rdz 14; 18,16-21; Pwt 29,22).

SOFAR (zob. też Hiob) -jeden z trzech przyjaciół Hioba, którzy przyszli pocieszyć go w nieszczęściu (Hi 20-22).

SOFONIASZ - prorok działający w czasach panowania króla Jozjasza, który w 641 r. przed Chr., mając osiem lat, wstąpił na tron w Judzie. Proroctwo Sofoniasza, spisane w księdze noszącej w tytule jego imię - w Księdze Sofoniasza - zapowiada dzień Pański i sąd Boży nad Izraelem i ościennymi narodami. Gwałtownie występuje przeciw bałwochwalstwu, któremu oddają się mieszkańcy Judy, i wzywa wszystkich do nawrócenia. Prorok Sofoniasz oczekuje też błogosławieństw, które Bóg okaże swemu ludowi, a poprzez niego całej ludzkości.

SOREA - miasteczko w ziemi pokolenia Dana, ściśle związane z historią Samsona (Sdz 13,2-25).

SOSTENES (zob. też Kryspus) - przewodniczący synagogi w Koryncie, który - jak pisze Łukasz w Dziejach Apostolskich - wraz z innymi Żydami wniósł przeciw Pawłowi oskarżenie do prokonsula Achai, Galliona. Gdy prokonsul odrzucił oskarżenie Żydów, mieszkańcy miasta wyładowali swą wściekłość na Sostenesie. Paweł w początkowych słowach Pierwszego Listu do Koryntian zwraca się do wspólnoty korynckiej w swoim imieniu i w imieniu Sostenesa, brata, czyli chrześcijanina. Nie ma jednak dostatecznych podstaw, by tego Sostenesa utożsamiać z przełożonym synagogi, o którym wspominają Dzieje Apostolskie (Dz 18,17; 1 Kor 1,1).

SÓL. Już w czasach biblijnych używano soli do konserwowania artykułów żywnościowych i do przyprawiania potraw. Sól była też znakiem wierności i pokoju, znakiem przyjaźni. Palestyna posiadała bogate zasoby soli. Pozyskiwano ją w Morzu Słonym (Morzu Martwym) i w jego pobliżu, w Mieście Soli (Ir-Hammelach) czy Dolinie Soli. Niekiedy górne warstwy owej soli kamiennej były wyplukiwane przez deszcz i pozostała z nich sól nie miała smaku, trzeba więc było ją wyrzucić; nawiązuje do tego Jezus w jednej ze swych przypowieści: uczniowie Jego, chrześcijanie, mają być solą dla ziemi, jeśli jednak utracą swój “smak” - tzn. w swym życiu i postępowaniu przestaną naśladować Jezusa - na cóż się przydadzą? (Kpł 2,13; Mt 5,13).

SPIS LUDNOŚCI, zob. Kwiryniusz

SPRAWIEDLIWOŚĆ - ważne słowo w Biblii, które oznacza właściwe postępowanie oraz należyłą postawę we wszystkich sytuacjach. Hebrajczycy wyobrażali sobie Boga jako Boga sprawiedliwego, który oczekuje, że ludzie będą czynili to, co słuszne. Jezus Chrystus dał sprawiedliwości Bożej najlepszy wyraz, żyjąc podług niej na ziemi. Bóg nigdy nie przestaje być sprawiedliwy wobec ludzi, chociaż są grzesznikami. Miłość Boża pomaga człowiekowi postępować sprawiedliwie zarówno wobec Boga, jak i ludzi (Am 5,24; Rz 3,21-31).

SREBRNIK, zob. Denar

STARY TESTAMENT - pierwsza część Biblii, która dla Jezusa była po prostu "Pismem". Żydzi dzielili go na trzy podstawowe grupy pism: Prawo, Prorocy, Pisma. Księgi Prawa to pierwszych pięć ksiąg Biblii, nazywanych Pentateuchem, czyli Pięcioksięgiem. Do Proroków zalicza się Księgi Jozuego, Sędziów, Samuela i Królewskie, następnie Księgi Izajasza, Jeremiasza i Ezechiela oraz księgę dwunastu proroków mniejszych. Do Pism należy reszta Starego Testamentu, m.in. Księga Psalmów, Przysłów, Daniela i Księgi Kronik. Całość obejmuje 46 ksiąg. Czytamy w nich o dziełach, cudach i słowach Boga. Mówią, jak Bóg objawiał się synom i córkom Izraela Jak stawali się oni Jego ludem i jak bardzo Bóg się nimi opiekował. Stary Testament opowiada, jak Izrael często zapominał o swym Bogu i Jego przykazaniach i jak Bóg przygotowywał swój lud na przyjście Syna Bożego. Pierwsi chrześcijanie korzystali ze Starego Testamentu, aby dowieść, że obiecany Mesjaszem jest Jezus Chrystus. Dla nas Stary Testament jest tą częścią jednego Pisma Świętego, która zapowiada przyjście Mesjasza i zawarcie przez Boga nowego przymierza z całą ludzkością, a Nowy Testament tą, która mówi o spełnieniu się tych zapowiedzi w Jezusie Chrystusie i Jego Kościele.

STATEK. Izraelici nie byli ludem żeglarzy, ale Biblia często mówi o statkach. Król Salomon miał własną flotę, której okręty były obsadzone załogą fenicką. Jezus przebywał często nad jeziorem Genezaret, zwanym też Morzem Tyberiadzkim. Wielu z Jego uczniów było rybakami, którzy używali łodzi rybackich poruszanych za pomocą wiosł i zaopatrzonych nieraz w żagle. Paweł Apostoł podróżował małymi statkami przybrzeżnymi, ale swą podróż do Rzymu odbył na dwóch wielkich żaglowcach, którymi przewożono zboże z Egiptu do Rzymu (1 Krl 9,26; Ps 107,23; Dz 27).

STEFANAS - chrześcijanin mieszkający w Koryncie, który otrzymał chrzest z rąk Pawła i był znany z pomocy, jakiej udzielał wspólnocie wiernych. Paweł w Pierwszym Liście do Koryntian wyraża też radość, że Stefanas wraz z Fortunatem i Achaikiem podjęli trudy podróży i odwiedzili go w Efezie. Prawdopodobnie oni też doręczyli Pawłowi list Koryntian z pytaniami, na które daje odpowiedź w swym pierwszym liście do Kościoła korynckiego (1 Kor 1,16; 16,15-18).

STRUŚ. "Żwawe są skrzydła strusia" - pisze autor Księgi Hioba, podziwiając jego szybkość, która przewyższa nawet szybkość konia. Następnie mówi, że struś składa swe jaja na piasku i zapomina o nich, tak że łatwo mogą zostać zniszczone. Struś nie dba więc o swe pisklęta, traktuje je jak obce, ale nie zapomina o nich Bóg i troszczy się o nie, tak jak i o całe stworzenie. Pisma starotestamentowe kilkakrotnie wspominają też o strusiu jako mieszkańcu stepów (Hi 39,13-18; Iz 13,21; Jr 50,39).

SUKKOT - pierwsze miejsce postoju Izraelitów po wyjściu z Egiptu, a także nazwa miasta w dolinie Jordanu, które należało do pokolenia Gada (Wj 12,37; Joz 13,27).

SUZA - niegdyś stolica kraju Elam (Elamitów), położona na wschód od Babilonu, później zimowa rezydencja królów perskich. Suza była też widownią historii królowej Estery i króla Kserksesa (Ne 1,1; Est 1,2).

SYCERA - mocny napój, sporządzony z owoców, z niektórych zbóż czy miodu; nie wolno go było pić, tak jak i wina, nazirejczykom (Sdz 13,4).

SYCHAR - miasteczko w Samarii, tylko raz wspomniane w Biblii. Prawdopodobnie leżało ono 1 km na północny wschód od Sychem; niektórzy wręcz utożsamiają je z Sychem. W pobliżu Sychar Jezus spotkał przy studni Samarytanę, z którą rozmawiał o jej życiu i prawdziwej czci oddawanej Bogu (J 4,5).

SYCHEM - znaczące miasto w Samarii, którego historia sięga czasów Abrahama. Gdy Jozue się zebrał, zgromadził przed śmiercią cały lud izraelski: starszyznę, książąt, sędziów i zwierzchników, i ogłosił swój testament. Wzywał w nim, by się zdecydowali, czy chcą służyć Bogu, który ich wywiódł z ziemi egipskiej, czy bogom obcym. Lud odpowiedział Jozuemu, że chce służyć tylko swemu Bogu i słuchać wyłącznie Jego słów. Jozue wówczas zawarł przymierze z ludem, zobowiązał go do przestrzegania przykazań Boga, a na znak tych wydarzeń wznosił wielki kamień. Za panowania króla Jeroboama i Sychem było przez jakiś czas stolicą Królestwa Północnego, czyli Izraela (Joz 24; 1 Krl 12).

SYDON - starodawne fenickie miasto portowe i handlowe, położone na wschodnim wybrzeżu Morza Śródziemnego. W czasie swej ponad tysiącletniej burzliwej historii wielokrotnie przechodziło z rąk do rąk różnych władców. W czasach Jezusa Sydon był wolnym miastem w ramach imperium rzymskiego. Na wieść o wielkich czynach Jezusa wielu mieszkańców Sydonu przychodziło, aby Go słuchać. W okoli-

cy Sydonu Jezus uzdrowił dręczona przez złego ducha córkę Syrofenicjanki. Bardzo wczesnie powstała w Sydonie wspólnota chrześcijańska, którą Paweł odwiedził w czasie podróży do Rzymu (Rdz 10,15; Joz 13,6; Mk 3,8; 7,24-30; Dz 27,3).

SYJON (zob. też Jeruzolima) - często inna nazwa Jeruzolimy. Początkowo Syjonem nazywano tylko Miasto Dawidowe, później, po przeniesieniu do Jeruzolimy Arki Przymierza, górę świętą czy świątynną w północno-zachodniej części Jeruzolimy, a mniej więcej od IV w. po Chr. południowo-zachodnie wzgórze, na którym znajdują się Wieczernik i grób Dawida (Ps 147,12; Hbr 12,22).

SYKL - dawna hebrajska jednostka wagi, a także jednostka monetarna wykonana ze złota, srebra lub innego metalu. Jej waga i wartość zależała od kruszcu, z którego była wykonana. Waga sykla ze srebra wynosiła około 11,4 g. Salomon sporządził dwieście tarcz z kutego złota, a każda ważyła sześćset syklów złota. Abraham kupił od Efrona Chetyty pole za czterysta syklów srebra. Pancierz Goliata ważył pięć tysięcy syklów brązu, a grot jego włóczni - sześćset syklów żelaza (Rdz 23,16; 1 Krl 10,16; 1 Sm 17,6-7).

SYLAS - znacząca postać w jerozolimskiej wspólnotie chrześcijan. Apostołowie wybrali Jude, zwanego Barsabas, oraz Sylasa i wysłali razem z Pawłem i Barnabą do Antiochii, aby chrześcijanom nawróconym z pogaństwa przekazali postanowienia tzw. Soboru Jerozolimskiego. Sylas towarzyszył też Pawłowi w czasie jego drugiej podróży misyjnej. Podobnie jak Paweł, Sylas miał obywatelstwo rzymskie, cieszył się wielkim poważaniem i starał się ze wszech miar być użytecznym dla rozwijających się wspólnot chrześcijańskich (Dz 15,22-29.36-41).

SYMEON. "Teraz, o Władco, pozwól odejść słudze Twemu w pokoju, według Twojego słowa" - te słowa wypowiedział pobożny starzec Symeon, gdy Józef i Maryja wnosili Dzieciątka Jezus do świątyni, aby według Prawa Mojżeszowego przedstawić Je Panu. Symeon, któremu Duch Święty objawił, że nie umrze dopóty, dopóki nie zobaczy Mesjasza, widząc małego Jezusa wziął Go w objęcia i wypowiedział słowa pieśni pochwalnej, w której nazwał Jezusa "światłem na oświecenie pogan i chwałą ludu Izraela". Imię Symeon nosił też drugi syn Jakuba i Lei, który stał się ojcem jednego z pokoleń Izraela (Rdz 29,33; Łk 2,25-32).

SYNAGOGA - budynek, w którym Żydzi zbierali się, by wspólnie czytać święte teksty i się modlić; samo słowo pochodzi z języka greckiego i znaczy: zbierać się razem. Przed niewolą babilońską żydowskim centrum religijnym była świątynia w Jeruzolimie. Po zburzeniu w 586 r. przed Chr. przez Babilończyków świątyni jerozolimskiej, w której sprawowano specjalny kult ofiarniczy, zaczęto szukać nowych form oddawania czci Bogu. Gromadzono się więc na wspólną modlitwę i wspólne czytanie Pisma Świętego. Zaczęto też wznosić specjalne budynki, mające służyć tym celom religijnym - synagogi. Powstawały one wszędzie, gdzie żyli Żydzi, i stanowiły ostoję życia duchowego i religijnego, więzi z tradycją izraelską i nadziei ocalenia jej wartości. W każdej synagodze znajdowała się skrzynia (arka), w której przechowywano zwoje Prawa i pism proroków. Przy synagodze był zawsze jeden albo też kilku przewodniczących gminy, a oprócz nich prowadzący modlitwę, zbierający jałmużnę słudzy i Starsi. Dniem, w którym gromadziła się wspólnota żydowska na modlitwę i czytanie Pisma, był szabat; w liturgii szabatowej musiało wziąć udział co najmniej dziesięciu dorosłych mężczyzn. Główną częścią liturgii synagogałnej było czytanie fragmentu z Pięcioksięgu i odpowiedniego fragmentu z ksiąg prorockich. Czytanie poprzedzała wspólna modlitwa, a kończyło błogosławieństwo kapłana. Po czytaniu zazwyczaj proszono kogoś z gminy albo przybysza, by powiedział kilka budujących słów do zgromadzonych wiernych. Tę możliwość wykorzystał Jezus, a później apostołowie do głoszenia Ewangelii i pozyskiwania dla niej Żydów i prozelitów. W czasach nowotestamentowych każdy żydowski chłopiec uczęszczał do synagogi, tak jak do szkoły, by uczyć się w niej Prawa i Pisma (Mt 13,54; Dz 9,20).

SYNAJ, góra. Nie można określić dokładnego położenia góry Synaj, ale na ogół przyjmuje się, że chodzi o górę zwaną obecnie Dżebel Musa (2244 m), położoną na południu Półwyspu Synajskiego. Na górze Synaj Bóg objawił się Mojżeszowi, dał mu Dziesięć Przykazań, zawarł z ludem izraelskim przymierze. Tu, pod górą Synaj, plemiona izraelskie stały się jednym narodem i zaczęły pojmować siebie jako "lud Boży" (Wj 19,16-25).

SYNEDRIUM, zob. Wysoka Rada

SYKACH, zob. Mądrość Syracha

SYRAKUZY - miasto portowe na wschodnim wybrzeżu Sycylii i stolica prowincji Sycylii. Historia tego miasta sięga VII w. przed Chr. Paweł w czasie podróży do Rzymu, w charakterze więźnia, przebywał w Syrakuzach trzy dni (Dz 28,12).

SYRIA (zob. też Aram) - obszar aramejskich miast-państw, znajdujący się na północny wschód od Palestyny. Od 65 r. przed Chr. Syria była małą prowincją rzymską. Namiestnik prowincji Syrii miał swą siedzibę w Damaszku (Mt 4,24; Dz 15,23).

SYROFENICJANKA - kobieta fenicka z rzymskiej prowincji Syrii, zwana też kobietą kananejską. Jej córkę uwolnił od złego ducha Jezus, gdy przebywał w okolicach Tyru i Sydonu (Mt 15,22; Mk 7,26).

SZABAT. Starotestamentowe Prawo nakazywało poświęcić każdy siódmy dzień Bogu. W tym dniu nie wolno było wykonywać żadnej pracy, miał to być dzień odpoczynku; hebrajskie słowo "szabbat" znaczy: odpoczywać. O tym obowiązku przypomina czwarte przykazanie. Stary Testament zawiera wiele przepisów dotyczących zachowania szabatu i Żydzi przestrzegali ich bardzo skrupulatnie. Jezus jednak wskazywał, że szabat jest przede wszystkim dniem, w którym należy okazać cześć Bogu, a świętości tego dnia nie naruszają czyny, które są Bogu miłe. Pierwsi chrześcijanie obchodzili swój "szabat" w pierwszym dniu tygodnia, a więc w dniu po szabacie, ponieważ w tym dniu Jezus powstał z martwych; nazywali go też dlatego "dniem Pańskim" (Wj 20,8-11; Mt 12,1-14; Łk 13,10-17).

SZADRAK, zob. Trzej młodzieńcy w piecu ognistym

SZAFAN (zob. też Jozjasz) - sekretarz i pisarz króla Jozjasza, któremu doniósł o odnalezieniu księgi Prawa w świątyni (2 Krl 22,3-14).

SZALEM albo Salem - słowa hebrajskie, które znaczą: pokój. Tak brzmiała też dawna nazwa Jerozolimy - miasta pokoju (Rdz 14,18; Hbr 7, 1 -2).

SZAMGAR - sędzia izraelski, który ościeniem na woły zabił sześciuset Filistynów (Sdz 3,31; 5,6).

SZARAŃCZA. W krajach biblijnych żyło około czterdziestu rodzajów szarańczy. Latały w zbitych chmarach i tam, gdzie opadały, zjadały wszystko, co się zieleniło. Z powodu tej ich żarłoczności bardzo wielkie szkody ponosili rolnicy. Szarańcza była jednak również ulubionym pożywieniem. Po oddzieleniu głowy, skrzydeł i nóg spożywano ją albo na surowo, albo prażoną, gotowaną czy smażoną na maśle. Żywił się nią Jan Chrzciciel na pustyni (Wj 10,4-6; Kpł 11,22; Mt 3,4).

SZATAN (zob. też Diabeł) - słowo hebrajskie, które znaczy: przeciwnik, oszczerca, a używa się go na określenie najwyższego ze złych duchów, czyli diabła. Nowy Testament mówi o szatanie jako istocie, która stale przeciwstawia się Bogu, pragnie udaremnić realizację Jego zamierzeń względem ludzi. Zanim Jezus podjął działalność publiczną, w czasie gdy przygotowywał się do niej na pustyni, przystąpił do Niego szatan i kusił Go. Chciał odwieść Go od wypełnienia zadania, które zlecił Mu Ojciec niebieski. Jezus jednak nie dał posłuchu jego, zdawałoby się dobrym, radom. Później, już w czasie swej działalności, Jezus przy różnych okazjach dawał dowody, że los świata i ludzi ostatecznie spoczywa w rękach Boga, a nie szatana. Szatan nie ustaje też w staraniach sprowadzania ludzi na manowce - wszystkimi sposobami próbuje przeszkodzić działaniu Boga w ludzkich sercach. Nowy Testament daje nadzieję, że Bóg ostatecznie pokona wszelkie zło (Mt 4,1-11; Dz 5,3).

SZCZEPAN - jeden z siedmiu diakonów, którzy w zaraniu dziejów Kościoła zostali wybrani przez apostołów, aby troszczyli się o codzienne potrzeby wspólnoty chrześcijańskiej w Jerozolimie. Szczepan pełen mocy Ducha Świętego czynił wielkie cuda wśród ludu. Publicznie też głosił nową wiarę, prowadził dyskusje z Żydami, którzy w końcu, nie mogąc sprostować jego mądrości, fałszywie go oskarżyli i postawili przed Wysoką Radą. Szczepan w swej mowie obrończej zarzucił Żydom nieprzebranie Prawa, nierozumienie Pisma, odrzucenie Jezusa jako Mesjasza i sprzeciwianie się Duchowi Świętemu. Szczepan został skazany na ukamienowanie. Był pierwszym chrześcijaninem, który poniósł śmierć męczeńską, a świadkiem tej śmierci był między innymi Szaweł z Tarsu (Dz 6 i 7).

SZESZONK lub Sziszak - król egipski, który w 927 r. przed Chr. z tysiącem dwustu rydwanami i sześćdziesięciu tysiącami jeźdźców napadł na Palestynę, zajął Jerozolimę, zabrał kosztowności ze świątyni i pałacu królewskiego (1 Krl 14,25-28; 2 Krn 12,2.9).

SZIBBOLET - słowo hebrajskie, które znaczy: kłos. Gdy Jefte pokonał Efraimitów i odciął im drogę do brodów Jordanu, jego wojownicy, Gileadczy, wszystkim, którzy starali się przejść rzekę, kazali powie-

dzieć "szibbolet". Jeśli słowo to ktoś wymawiał "sibbolet", a więc błędnie wymawiał pierwszą zgłoskę, rozpoznawano go jako Efraimite i jako wroga skazywano na śmierć (Sdz 12,5-6).

SZILO - miasto w ziemi pokolenia Efraima, położone około 20 km na północ od Betel. W czasach sędziów znajdowało się w nim sanktuarium, w którym przechowywano Arkę Przymierza. Rodzice Samuela co roku udawali się do Szilo, aby oddać pokłon i złożyć ofiarę Bogu (Sdz 21,19; 1 Sm 1,3).

SZINEAR. W kraju Szinear "mieszkańcy całej ziemi" podjęli się budowy wieży Babel. W późniejszych tekstach, np. w Księdze Daniela, nazwa Babilonii; w innych tekstach zapewne nazwa krainy leżącej między Eufratem a Tygrysem, zwanej po grecku Mezopotamią (Rdz 11,2; Iz 11,11; Dn 1,2).

SZISZAK, zob. Szeszonk

SZITTIM - ostatnie miejsce postoju Izraelitów przed wejściem do Ziemi Obiecanej. Z Szittim wysłał Jozue dwóch wywiadowców, by zbadali całą okolicę Jerycha. Szittim było położone w Moabie, na wschód od Jordanu, i służyło z drzew akacjowych, z których wykonana była Arka Przymierza; Szittim znaczy po prostu: akacje (Wj 25,10; Lb 25, 1; Joz 2,1).

SZKARŁAT - barwnik uzyskiwany z gatunku czerwców, owadów odżywiających się sokami roślin; szkarłat to również nazwa tkaniny, która była oznaką zamożności i zbytku. Płaszcz szkarłatny, który żołnierze rzymscy narzucili na Jezusa, był zapewne zwykłym płaszczem żołnierskim i wyrazem ich szyderstwa; w szkarłatne płaszcze przy odziewali się bowiem królowie. Szkarłat był, jak się wydaje, barwnikiem trwałym i intensywnym. Izajasz bowiem chcąc uzmysłowić słuchaczom, jak wielkie jest miłosierdzie Boga wobec nawróconych, mówi: "Choćby wasze grzechy były jak szkarłat, jak śnieg wybieleją" (Kpł 14,4; 2 Sm 1,24; Iz 1,18; Mt 27,28; Ap 17,4; 18,12.16).

SZKOŁA. Mojżesz otrzymał polecenie nauczania Prawa. W czasach późniejszych prorocy nauczali młodzież w miejscach sprawowania kultu. W Nowym Testamencie słowo "szkoła" pojawia się tylko raz. Właściwą szkołą dla wszystkich żydowskich dzieci była synagoga (J 18,20; Dz 19,9).

SZYMON- imię dziewięciu różnych postaci, o których wspomina Nowy Testament: Szymon Piotr, pierwszy spośród uczniów Jezusa; Szymon Kananejczyk, czyli Gorliwy; Szymon nazwany bratem Jezusa; Szymon Trędowaty; Szymon z Cyreny; Szymon, faryzeusz; Szymon Iskariota, ojciec Judasza; Szymon Mag; Szymon, garbarz z Jafy (Mt 4,18; 10,4; 13,55; 26,6; 27,32; Łk 7,40; J 6,71; Dz 8,9; 9,43).

SZYMON MAG - religijny przywódca miasta Samarii. Gdy mieszkańcy Samarii uwierzyli słowom Filipa o królestwie Bożym i o Jezusie Chrystusie i przyjęli chrzest, uwierzył również Szymon; on także przyjął chrzest, "towarzyszył wszędzie Filipowi i zdumiewał się bardzo na widok dokonywanych cudów i znaków". Później przybyli do Samarii Piotr i Jan, którzy wszystkim ochrzczonego udzielali Ducha Świętego przez nakładanie rąk. Szymon przyszedł wówczas do apostołów i za pieniądze chciał od nich otrzymać władzę udzielania Ducha Świętego. Piotr skarcił go bardzo surowo za samą tę myśl i zamiar nabycia darów Bożych za pieniądze. Szymon zwrócił się wówczas z prośbą do apostołów o wstawiennictwo za nim do Boga, by nie spotkało go za karę żadne nieszczęście. Dalsze dzieje Szymona Maga, nie opisane w Nowym Testamencie, świadczą jednak, że nigdy w pełni nie zrozumiał wiary chrześcijańskiej i stał się z tego powodu jednym z pierwszych heretyków (Dz 8,9-24).

SZYMON Z CYRENY. Jezus z wielkim trudem dźwigał krzyż, gdy prowadzono Go na miejsce kaźni. Żołnierze zmusili zatem pewnego człowieka wracającego z pola, by Mu pomógł. Człowiekiem tym, o którym wspominają Ewangelie Mateusza, Marka i Łukasza, był Szymon z Cyreny, miasta położonego w Afryce Północnej na wybrzeżu Morza Śródziemnego (Mt 27,32; Mk 15,21; Łk 23,26).

ŚLUB - słowo oznaczające w Biblii uroczyste przyrzeczenie ofiarowania Bogu jakiegoś daru albo podjęcia dla Niego jakiegoś czynu. Ślub jest świętym dobrowolnym zobowiązaniem, które musi być dochowane, dlatego przestrzega się przed lekkomyślnym składaniem ślubów (Rdz 28,20; Pwt 23,22-24).

ŚWIATŁO (zob. też Lampa). W czasach biblijnych nie znano jeszcze świec, używano wyłącznie lamp oliwnych. Były to płaskie miseczki gliniane, zaopatrzone w knot zanurzony w oliwie. Dawały słabe światło i należało je umieszczać na lichtarzu, by powiększyć krąg światła. "Nie zapala się też światła i nie stawia pod korcem - powiada Jezus - ale na świeczniku, aby świeciło wszystkim, którzy są w domu" (Mt 5,14-16; Ap 1,12-16).

ŚWIATŁO I PRAWO, zob. Urim i tummim

ŚWIĄTYNIA. Po osiedleniu się ludu izraelskiego w Ziemi Obiecanej z upływem lat coraz silniej, zwłaszcza od czasu ustanowienia królestwa, odczuwano potrzebę centralnego, stałego miejsca kultu. Już król Dawid powziął zamiar zbudowania świątyni w Jerozolimie, ale plan ten urzeczywistnił dopiero jego syn Salomon. Świątynia, którą wznosił Salomon przy pomocy fenickich architektów, była wspaniałą, ogromną budowlą, bogato ozdobioną dziełami snycerzy i hojnie obdarowaną różnymi kosztownościami. W tej świątyni, od 940 r. przed Chr., gromadził się lud izraelski wokół swej największej świętości, Arki Przymierza. W 587/586 r. przed Chr. świątynię Salomona zniszczył król babiloński, Nabuchodonozor. Pięćdziesiąt lat później Żydzi powrócili z niewoli babilońskiej, przystąpili do odbudowy świątyni, którą poświęcono około 515 r. przed Chr. Świątynia ta, zwana świątynią Zorobabela, bo była budowana w czasie, gdy był on perskim namiestnikiem Judy, miała te same wymiary co świątynia Salomona, ale była znacznie skromniejsza. Służyła ludowi izraelskiemu przez pięćset lat, do 19 r. przed Chr., kiedy to król Herod Wielki, chcąc przypodobać się ludowi, rozpoczął budowę nowej i wspanialszej świątyni na tym samym miejscu co stara. Budowę ukończono w 9 r. przed Chr., chociaż prace zdobnicze trwały jeszcze do 64 r. po Chr. Świątynia Heroda była dumą wszystkich Żydów. Tę świątynię oglądał i podziwiał Jezus i Jego uczniowie. Do niej też porównywał "świątynię swego ciała". W 66 r. po Chr. wybuchło powstanie żydowskie. W 70 r. po Chr. żołnierze rzymscy zdobywający Jerozolimę spalili świątynię, która nie została już odbudowana (1 Krl 6; J 2,19-21).

ŚWIĘTA (zob. też Purim). Żydzi od bardzo dawnych czasów obchodzili w ciągu roku kilka dni świątecznych, w czasie których rozpamiętywali ważne zdarzenia historyczne. Trzy główne święta były dniami radości i wdzięczności: Święto Paschy, które łączono później, po osiedleniu się w Palestynie, ze Świętem Przaśników i obchodzono na pamiątkę wyzwolenia z niewoli Egiptu; Święto Tygodni (albo Zielone Święta); Święto Namiotów (Święto Kuczek), w czasie którego mieszkano w szałasach z liści i gałęzi i rozpamiętywano wędrówkę przez pustynię. Często zdarzało się, że dni świąteczne traktowano jedynie jako okazję, by dużo zjeść i wiele wypić, tak że prorocy często musieli przypominać ludowi o religijnym znaczeniu świąt (Kpł 23; Am 5,21-24).

ŚWIĘTO NAMIOTÓW (Kuczek) - jedno z trzech wielkich dorocznych świąt żydowskich. Obchodzono je przez siedem dni mniej więcej na początku października, po żniwach. Budowano małe szałas (kuczki) z liści i gałęzi, w których mieszkano w tym świątecznym czasie. Święto to bowiem miało przypominać Żydom wędrówkę przez pustynię, a więc czas, gdy mieszkali w szałasach (Kpł 23,39-43).

ŚWIĘTOŚĆ (zob. też Uświęcenie). W Biblii świętość zawsze odnosi się do Boga. Słowo to określa doskonałość Boga, dzięki której przewyższa On ludzi i świat. Są też miejsca, które nazywa się świętymi, ponieważ pozostają w jakimś stosunku do Boga. Nieosiągalny, święty Bóg przyszedł do nas w Jezusie Chrystusie i stał się nam zupełnie bliski. Mocą ofiary, śmierci krzyżowej, Jezusa Chrystusa wszyscy zostaliśmy odnowieni, abyśmy okazali się nienaganni w oczach Boga (Ps 29,2; Iz 6,3; Łk 1,75; J 17,19).

TABITA -jedyna kobieta, którą Nowy Testament nazywa uczennicą Jezusa. Tabita, co znaczy: gazela, mieszkała w Jafie. Była zręczną szwaczką i krawcową, "czyniła dużo dobrego i dawała hojne jałmużny". Gdy umarła, natychmiast wysłano do Piotra przebywającego w Lidzie dwóch posłańców z prośbą: "Przyjdź do nas bez zwłoki!" Piotr przybył od razu i gorąco prosił Boga, by przywrócił wspólnocie zmarłą. Potem rzekł: "Tabito, wstań!", a ona natychmiast otworzyła oczy i usiadła (Dz 9,36-42).

TABOR (zob. też Hermon) - z daleka widoczna, samotnie wznosząca się w północno-zachodniej części doliny Jizreel góra, o wysokości 588 m. Zbocza jej są strome i zalesione, a szczyt płaski. Na niej Barak zgromadził wojowników z pokolenia Zabulona i Neftalego i u jej podnóża pobił wojska kananejskie dowodzone przez Sisereę. Według tradycji chrześcijańskiej Tabor był miejscem przemienienia Jezusa (Sdz 4,6; Ps 89,13; Mk 9,2-10).

TADEUSZ -jeden z dwunastu apostołów. Wiemy o nim bardzo mało. W Ewangelii Mateusza i Marka nazywa się go Tadeuszem, a w Ewangelii Łukasza i Jana - Juda, synem Jakuba; niekiedy więc mówi się o Judzie Tadeuszu. Nie należy go mylić z Judaszem Iskariotą (Mt 10,3; Mk 3,18; Łk 6,16; J 14,22).

TALENT - waga złota albo srebra równa 34,272 kg. Mówiąc o talencie, zawsze miało się więc na myśli bardzo wielką wartość, chociaż zmieniała się ona w zależności od tego, czy chodziło o talent złota, srebra czy jeszcze jakiegoś innego metalu. Jezus wspomina o talencie w dwóch przypowieściach: o nielitościwym dłużniku i o talentach (Mt 18,24; 25,15-28).

TALITHA KUM (zob. też Jair) - tak zwrócił się Jezus po aramejsku do dwunastoletniej córki Jaira. Słowa te znaczą: "Dziewczynko, wstań!" (Mk 5,41).

TARS - znaczące miasto w południowo-wschodniej Azji Mniejszej, które słynęło ze szkół. Tu spotykała się kultura Wschodu z kulturą Zachodu, tu żyli zarówno Grecy, Rzymianie, jak i Żydzi. W Tarsie urodził się i wychował Paweł, a później prowadził swą działalność misyjną. Gdy w 65 r. przed Chr. Rzymianie ustanowili Tars stolicą rzymskiej prowincji Cylicji, nadali zamieszkującym tu Żydom obywatelstwo rzymskie (Dz 21,39).

TARSZISZ. Stary Testament często mówi o Tarszisz, o okrętach z Tarszisz. Dalekomorska flota Salomona razem z flotą Hiram przywoziły z Tarszisz złoto i srebro, kość słoniową oraz małpy i pawie. Gdy Bóg polecił Jonaszowi udać się do Niniwy i nawoływać jej mieszkańców do nawrócenia, prorok zszedł do Jafy, wsiadł na statek odpływający do Tarszisz, aby jak najdalej uciec od Boga i miejsca, dokąd go Bóg posyłał. Chociaż nie wiadomo, gdzie dokładnie leżało Tarszisz, przyjmuje się, że była to bogata fenicka (Tarszisz w języku fenickim znaczy: topialnia) kolonia, położona daleko na zachód od wybrzeża palestyńskiego, być może w południowo-zachodniej Hiszpanii (1 Krl 10,22; 2 Krn 20,36; Ez 27,12; Jon 1,3).

TEKOA - miasto w górach judzkich, położone 18 km na południe od Jerozolimy. Z Tekoa pochodził prorok Amos (2 Sm 14,2; Am 1,1).

TEODAS - oszust, który po śmierci Heroda Wielkiego pojawił się w Judei podając się za proroka i wywołał rozruchy; jego zwolennicy zostali jednak rozproszeni, a on sam zginął. Gdy na początku działalności apostołów saduceusze ich uwięzili i postawili przed Sanhedrynem, Gamaliel, uczony w Piśmie, ostrzegł Wysoką Radę, by nie traktowano ich jak Teodasa, i radził puścić ich wolno. Powiedział między innymi: "Jeżeli bowiem od ludzi pochodzi ta myśl czy sprawa (tzn. wiara w Jezusa jako Mesjasza), rozpadnie się, a jeżeli rzeczywiście od Boga pochodzi, nie potraficie ich zniszczyć i może się czasem okazać, że walczyście z Bogiem". Wysoka Rada posłuchała słów Gamaliela i uwolniła apostołów (Dz 5,36-40).

TEOFIL. Zgodnie z ówczesnym zwyczajem Łukasz dedykował dwie części swej historii o Jezusie z Nazaretu i apostołach - czyli Ewangelię i Dzieje Apostolskie - Teofilowi, którego nazywa "dostojnym". Teofil był prawdopodobnie człowiekiem wykształconym i wysokim urzędnikiem w administracji rzymskiej, zainteresowanym wiarą chrześcijańską (Łk 1,3; Dz 1,1).

TERAFIM - małe gliniane albo drewniane posążki, które uważano za wizerunki bóstw domowych i którym przypisywano nadzwyczajną moc. Służyły także do wróżb. Prawdopodobnie posiadacz takich posążków miał prawo do dziedzictwa (Rdz 31,19-35; Sdz 18,14; Ez 21,26; Za 10,2).

TERCJUSZ - sekretarz Pawła, któremu Apostoł dyktował List do Rzymian. Na końcu listu Tercjusz osobiście przesyła pozdrowienia dla wspólnoty chrześcijan w Rzymie (Rz 16,22).

TERTULLOS - mówca i adwokat, który przed prokuratorem Feliksem wygłosił w Cezarei mowę oskarżycielską przeciw Pawłowi (Dz 24,1-8).

TESALONICZANIE, zob. Listy do Tesaloniczan

TESALONIKA - w czasach Pawła znaczące miasto portowe i handlowe, stolica prowincji rzymskiej Macedonii, krainy nad Morzem Egejskim. W Tesalonice powstała bardzo wcześnie wielka i prężna wspólnota chrześcijańska, do której należało wielu wpływowych i zamożnych mieszkańców (1 Tes 1,1).

TETRARCHA - początkowo tytuł nadawany przez Rzymian władcy sprawującemu rządy nad czwartą częścią jakiegoś obszaru. Rzymianie nadawali ten tytuł władcom w prowincji Azji i Syrii, których obszar był za mały, by mógł być uznany za królestwo. Synom Heroda Wielkiego, Herodowi Antypasowi i Filipowi, przypadł tytuł tetrarchy po objęciu władzy nad jedną czwartą królestwa ich ojca (Mt 14,1; Łk 3,1).

TECZA. "Łuk mój kładę na obłoki..." Tecza, która pojawiła się po potopie na obłokach, była znakiem przymierza między Bogiem a ludzkością. W Starym Testamencie na określenie tęczy i łuku wojownika używa się tego samego słowa. Gdy więc Bóg mówi, że kładzie swój łuk na obłoki, znaczy to, iż go od-

kładą, że ów łuk przestaje być narzędziem gniewu. Wielobarwne uroczyste zjawisko tęczy rozpiętej ponad ziemią ma przypominać o stałej miłości i życzliwości Boga do wszystkich ludzi (Rdz 9,13; Ap 4,3).

TIARA. W wielkie święta arcykapłan przywdziewał swój uroczysty strój urzędowy, do którego należała też tiara przypominająca turban. Na przedniej jej stronie był umieszczony diadem ze szczerzego złota, na którym były wypisane słowa: "Poświęcony dla Pana" (Wj 28,36-39).

TIATYRA - miasto w Lidii, w Azji Mniejszej, około 60 km na południe od Pergamonu, należące do rzymskiej prowincji Azji. Dzięki korzystnemu położeniu przy jednej z głównych dróg rzymskich rozkwitał w nim handel i rzemiosło. Do Kościoła w Tiatyrze jest adresowany jeden z siedmiu listów zawartych w Apokalipsie św. Jana. Ostrzega się w nim chrześcijan przed kultami pogańskimi i zachęca do miłości, wiary i wytrwałości (Ap 2,18).

TIGLAT - PILESER III - król asyryjski, zwany w Biblii także Pul. Panował w latach 745-726 przed Chr. i rozszerzył granice swego państwa aż do Morza Śródziemnego, włączając w nie także Królestwo Północne. Galileę i Gilead uczynił prowincją asyryjską i uprowadził wielu Izraelitów do Asyrii (2 Krl 15,19; 16,7-14; 2 Krn 28,20).

TISZBE w Gileadzie - ojczyzna proroka Eliasza, o której wspomina tylko Pierwsza Księga Królewska (1 Krl 17,1).

TOBIASZ, zob. Księga Tobiasza

TOMASZ - jeden z dwunastu apostołów, zwany też Didymos, co znaczy: bliźniak. Gdy inni apostołowie mu powiedzieli, że widzieli zmartwychwstałego Jezusa, odpowiedział im, iż nie uwierzy dopóty, dopóki sam nie ujrzy Pana, nie zobaczy na Jego rękach śladów gwoździ i nie włoży ręki do Jego boku. Po ośmiu dniach, gdy uczniowie znów byli razem, a wśród nich również Tomasz, stanął nagle pośrodku nich Jezus. Ewangelia nie mówi, czy Tomasz dotknął ran Jezusa. Widząc Jezusa uwierzył i powiedział: "Pan mój i Bóg mój!" Jezus zaś zapytał go: "Uwierzyłeś dlatego, ponieważ Mnie ujrzałeś?" i dodał: "Błogosławieni, którzy nie widzieli, a uwierzyli" - słowa, które odnoszą się i do nas. Niedowiarstwo Tomasza stało się przysłowiove, dlatego tego, kto nadmiernie wątpi, nazywa się niewiernym Tomaszem (J 20,24-29).

TORBA - mały worek, uszyty zazwyczaj z koziej skóry i zawieszany na rzemykach na ramieniu; służył za torbę podróżną czy torbę pasterską, a więc do przechowywania prowiantu i drobnych przedmiotów (1 Sm 17,40; Mt 10,10).

TRĄD - zaraźliwa choroba skórna, której pierwszym objawem są białe plamy pokrywające ciało i która często szybko się rozwija. W czasach biblijnych trędowaci przebywali poza siedzibami ludzkimi, a gdy ktoś się zbliżał, musieli - aby go ostrzec - wołać: "Nieczysty, nieczysty!" Jezus pewnego razu uzdrowił dziesięciu trędowatych, jednakże tylko jeden z nich przyszedł później do Niego, aby podziękować, a był to cudzoziemiec, Samarytanin (Kpł 13; Łk 17,11-19).

TROADA - miasto na północno-zachodnim wybrzeżu Azji Mniejszej, niedaleko starożytnej Troi. Troada była ważnym portem handlowym między Azją Mniejszą a Macedonią. W Troadzie Paweł miał widzenie: pewien Macedończyk błagał go, żeby przeprowadził się do Macedonii i mu pomógł. Paweł był przekonany, że to Bóg go wzywa, by głosił Ewangelię także w Europie. Paweł był w Troadzie trzykrotnie, w czasie swych podróży misyjnych; przebywając w tym mieście po raz trzeci, wskrzesił Eutycha, który słuchając mowy Pawła, zasnął i spadł z trzeciego piętra (Dz 16,8-11; 20,5-12; 2 Tm 4,13).

TRYFENA I TRYFOZA - chrześcijanki, prawdopodobnie siostry, zamieszkałe w Rzymie; ich imiona znaczą: zniewieściała i wydelikaccona. Oddawały wiele usług wspólnocie chrześcijańskiej w Rzymie. Paweł bowiem w swym Liście do Rzymian każe je pozdrowić jako te, które "trudzą się w Panu" (Rz 16,12).

TRZCINA - roślina z rodziny traw, rosnąca na mokradłach i przy brzegach rzek. Łodyga trzciny może osiągnąć 3 m wysokości. Świeża, zielona trzcina kołysze się na wietrze, wyschnięta - jest krucha i łamie się pod uderzeniem silnego wichru (1 Krl 14,15; Mt 11,7).

TRZEJ MŁODZIENCY W PIECU OGNISTYM. Gdy Żydzi przebywali na wygnaniu w Babilonii, trzech młodzieńcy żydowscy - Szadrak, Meszak i Abed-Nego, zwany też Azariaszem - byli zatrudnieni na dworze króla Nabuchodonozora. Król nakazał im, by oddali cześć bogu, którego sam wielbił, ale oni wzbraniłi się wyprzec prawdziwego Boga. Król wpadł w wielki gniew i kazał ich wrzucić do rozpalone-

go pieca. Bóg jednak ustrzegł ich od śmierci w piecu ognistym i ku zdumieniu króla wyszli zeń zupełnie zdrowi (Dn 3,13-30).

TRZĘSIENIE ZIEMI. „...Ziemia zadrżała i skały zaczęły pękać” - tak Mateusz opisuje trzęsienie ziemi, które nastąpiło po ukrzyżowaniu Jezusa. W Biblii często czytamy, że ziemia się poruszyła i drżała. Skaliste podłoże Palestyny nieraz ulegało przesunięciom, co powodowało jej drżenie (Za 14,3-5; Mt 27,51-54).

TRZODA. Bogactwem ludzi żyjących w czasach starotestamentowych często była tylko trzoda bydła. Trzody strzegli pasterze i wypasali ją na terenach obfitujących w trawy i wodę (Rdz 32,14-22).

TUBAL-KAIN - syn Lameka, kowal, który - jak powiada Biblia - potrafił wykonać wszelkie narzędzia z brązu i z żelaza; „praojciec”, czyli patron, wszystkich kowali (Rdz 4,22).

TYBERIADA - miasto na zachodnim brzegu jeziora Genezaret, zamieszkane w większości przez pogan. Nowy Testament tylko raz wspomina Tyberiadę, nie podaje też, by odwiedził ją Jezus. Miasto to w 20 r. po Chr. zbudował Herod Antypas jako stolicę Galilei i nazwał na cześć cesarza Tyberiusza (J 6,23).

TYBERIUSZ - cesarz rzymski, który sprawował rządy za czasów Jezusa. Objął tron po swym ojczymie, Oktawianie Auguście, w 14 r. po Chr. i panował przez dwadzieścia trzy lata (Łk 3,1).

TYGRYS - jedna z czterech rzek rajskich, zwana w Biblii Chiddekel. Tygrys, długości około 2000 km, płynie przez wielką równinę mezopotamską, łączy się z równie wielką rzeką Eufrat i wraz z nią znajduje ujście w Zatoce Perskiej. Nad Tygrysem leżały ważne w starożytności miasta, jak Niniwa, Assur (Rdz 2,14; Dn 10,4).

TYMOTEUSZ (zob. też Listy do Tymoteusza) - syn Żydówki, która przyjęła wiarę chrześcijańską, i Greka, poganina. Urodził się w Listrze, został po chrześcijańsku wychowany przez matkę Eunice i babcię Lois. Gdy Paweł podczas swej drugiej podróży przybył do Listry, najprawdopodobniej sam go ochrzcił i postanowił zabrać ze sobą. Odtąd Tymoteusz pozostał wiernym przyjacielem i towarzyszem Pawła, który zlecał mu do wypełnienia ważne misje. Podróżował do Tesaloniki, Koryntu, Efezu i Jerozolimy, okazując się zawsze użytecznym pomocnikiem wielkiego Apostoła. Później Paweł powierzył mu troskę o Kościół w Efezie i w dwóch listach wysłanych do niego, w których nazywa go „prawowitym dzieckiem w wierze” i „swym umiłowanym dzieckiem”, żąda od niego stałej czujności wobec niebezpieczeństw zagrażających wierze i stanowczości w obronie czystości nauki chrześcijańskiej (Dz 16,1-5; 1 Tm 1,2; 2 Tm 1,2.5).

TYR - prastare fenickie miasto portowe, położone na skalistej wyspie u wschodniego wybrzeża Morza Śródziemnego i słynące ze statków i handlu morskiego. Król Hiram z Tyru był zaprzyjaźniony z Dawidem i Salomonem i dostarczył im wszelkiego drewna, cieśli i murarzy, potrzebnych przy budowie pałacu królewskiego i świątyni w Jerozolimie. W okolicach Tyru przebywał też Jezus; uzdrowił wówczas córkę Syrofenicjanki. W czasach apostołskich w Tyrze istniała już wielka i prężna wspólnota chrześcijan (2 Sm 5,11; Mk 7,24; Dz 21,3-6).

TYTUS - podobnie jak Tymoteusz, przyjaciel i pomocnik Pawła. Tytus był chrześcijaninem nawróconym z pogaństwa przez samego Pawła. Na Soborze Apostolskim Paweł przedstawił go jako przykład wzorowego chrześcijanina nawróconego z pogaństwa. Później, w czasie trzeciej podróży misyjnej Pawła, Tytus współpracował z nim w Efezie. Paweł wysłał go też do Koryntu z misją rozwiązania zawitych spraw, które powstały w tamtejszej wspólnocie chrześcijan. Kilkakrotnie Paweł mówi o nim w swych listach jako o wiernym współpracowniku i użytecznym pomocniku. Według tradycji Tytus udał się z Pawłem także na Krete i został ustanowiony przez Pawła zwierzchnikiem (biskupem) założonej wówczas wspólnoty chrześcijańskiej. Wkrótce potem Paweł napisał do niego list, List do Tytusa, w którym podaje mu wskazówki dotyczące organizowania życia wspólnoty, wyboru i ustanowienia przełożonych i postępowania chrześcijan.

UCHO. „Niebiosa, słuchajcie, ziemio, nadstaw uszu...” - tymi słowami rozpoczyna Izajasz swoje prorocze orędzie. W Biblii słowo „ucho” używane jest często w sensie: słuchać, zwrócić uwagę. Gdy Jezus chciał zwrócić szczególną uwagę słuchaczy na jakąś swą wypowiedź, posługiwał się wyrażeniem: „Kto ma uszy, niechaj słucha” (Iz 1,2; Mt 11,15).

UCHO IGIELNE. “Łatwiej - powiedział Jezus - jest wielbłądowi przejść przez ucho igielne niż bogatemu wejść do królestwa niebieskiego.” Żaden wielbłąd nie może dokonać tej sztuki, jest to po prostu niemożliwe. Przed taką niemożnością stoi też bogaty, ale u Boga wszystko jest możliwe (Mt 19,24-26).

UCZENI W PIŚMIE. Od czasów Ezdrasza uczonymi w Piśmie albo uczonymi w Prawie nazywano tych, którzy zajmowali się właściwą interpretacją ustaw i przepisów zawartych w Piśmie Świętym. Wybitniejszym z nich przysługiwał tytuł “rabbi”. W czasach Jezusa uczonymi w Piśmie byli przeważnie faryzeusze i saduceusze. Pilnie przysłuchiwali się temu, co Jezus mówił, i uważnie śledzili wszystkie Jego poczynania. Pewnego razu w szabat, gdy Jezus przebywał w domu przywódcy faryzeuszów, przyszedł do Niego człowiek chory na puchlinę wodną. Wówczas Jezus, chcąc go uzdrowić, zadał uczonym w Prawie i faryzeuszom pytanie: “Czy wolno w szabat uzdrawiać, czy też nie?” Uczeni w Piśmie nie potrafili odpowiedzieć; znali Prawo i wiedzieli, że w szabat należy powstrzymać się od wszelkiej pracy, ale czy wolno kogoś uzdrowić? Jezus odpowiedział za nich: dotknął chorego i go uzdrowił. Następnie zadał im jeszcze jedno pytanie: “Któż z was, jeśli jego syn albo wół wpadnie do studni, nie wyciągnie go zaraz, nawet w dzień szabatu?” Ale i na to pytanie nie mogli Mu udzielić odpowiedzi. Jezus w tej sytuacji, jak i w wielu innych, chciał zwrócić uczonym w Piśmie uwagę, że o wiele ważniejsze jest okazywanie drugiemu człowiekowi miłości i pomocy niż skrupulatne, zgodne z literą przestrzeganie Prawa (Łk 14,1-6).

UCZNIOWIE. Jezus nazywając uczniami tych, których wybrał, by poszli za Nim i Go naśladowali, chce powiedzieć, iż powinni nie tylko się uczyć od Niego, swego mistrza i nauczyciela, lecz także starać się w swym postępowaniu upodobnić do Niego. Jezus przekazał też swym uczniom wszelkie pełnomocnictwa, by mogli w Jego imieniu nauczać wszystkie narody ziemi. Ewangelie wymieniają imiona dwunastu uczniów Jezusa, zwanych też apostołami, ale sam Jezus nigdy nie uważał ich za jedynych swych uczniów. Uczniem Jezusa jest każdy, kto stara się Go naśladować (Mt 10,1-25).

UKAMIENOWANIE - zazwyczaj stosowana w Izraelu forma wykonania wyroku śmierci. W przypadku orzeczenia wyroku śmierci skazanego należało wyprowadzić poza miasto na strome zbocze, z którego powinien go zepchnąć pierwszy świadek oskarżenia. Jeśli skazany nie zginął od razu, drugi świadek oskarżenia powinien uderzyć kamieniem. Dopiero potem w kamienowaniu mogła wziąć udział cała społeczność (Pwt 17,5-7; Łk 4,29; J 8,7; Dz 7,57-58).

UKRZYŻOWANIE. Na okrutną śmierć na krzyżu skazywali Rzymianie zazwyczaj tylko niewolników i wielkich przestępców. Ręce i nogi skazańca przybijano do postawionego krzyża, na którym umierał powoli i w strasznych męczarniach (Łk 23,33).

UR - stolica państwa Sumerów i Akadeczyków, zanim semickie plemiona Aramejczyków dotarły do południowej Babilonii. Ur leżało nad Eufratem i było rodzinnym miastem Abrahama (Rdz 15,7).

URIASZ CHETYTA - jeden z wojowników Dawida, znany jednak przede wszystkim jako mąż Batszeby, którą później poślubił Dawid. Zanim król Dawid wziął za żonę Batszebę, dopuścił się strasznego czynu. Kazał Joabowi, dowódcy swych wojsk oblegających wówczas miasto Ammonitów, Rabbę, postawić Uriasza w miejscu, gdzie bój będzie najkrwawszy, i w czasie walki go odstąpić, aby poległ. Tak się też stało. Uriasz Chetyta zginął, a król, gdy minął czas żałoby, sprowadził jego żonę do pałacu i poślubił. Dawida spotkała za ten czyn surowa kara: pierwszy syn, którego urodziła mu Batszeba, wkrótce zmarł (2 Sm 11,12).

URIM I TUMMIM - losy, które arcykapłan przechowywał w pektoralu. Znaczenie tych słów nie jest pewne; zazwyczaj tłumaczy się je przez “światło i prawo”, “nauka i doskonałość” czy “światło i doskonałość”. Prawdopodobnie były to dwie kartki do losowania, za pomocą których starano się poznać wolę Bożą (Wj 28,30; Lb 27,21; 1 Sm 14,41).

URZĘDNIK DWORSKI. “Podejdz i przyłącz się do tego wozu!” Taką przedziwną wskazówkę otrzymał apostoł Filip, gdy zobaczył zbliżający się pustynną drogą wóz podróżny. Podeszedłszy do wozu, Filip ujrzał, że siedzący w nim mężczyzna czyta zwój proroka Izajasza. Okazało się, że mężczyzną tym jest wysoki urzędnik dworski królowej etiopskiej, Kandaki, wracający właśnie z Jerozolimy, dokąd przybył, by oddać pokłon Bogu. W czasie rozmowy urzędnik poprosił Filipa, żeby przysiadł się do niego i objaśnił mu czytany tekst Izajaszowy mówiący o kimś, kto niby owca prowadzony jest na rzeź i niby baranek milczy, gdy go strzygą. Filip skorzystał z zaproszenia. Wsiadł na wóz i w czasie drogi opowiedział urzędni-

kowi dworskiemu Dobrą Nowinę o Jezusie z Nazaretu. Gdy przybyli nad wodę, dworzanie poprosił Filipa, by udzielił mu chrztu (Dz 8,26-38).

USCHŁA RĘKA. Przez "uschłą rękę" rozumie się zwykle czasowe albo trwałe zdrętwienie mięśni, które może doprowadzić do ich zaniku. Przypuszcza się, że może tu chodzić o chorobę rozpoznawaną wspólnie jako paraliż dziecięcy. Pewnego szabat Jezus wszedł do synagogi, w której znajdował się też człowiek z uschłą ręką. Faryzeusze zapytali Go: "Czy wolno uzdrawiać w szabat?", chcąc Go złapać za słowo i oskarżyć; Prawo bowiem zabraniało Żydom wykonywać w szabat jakąkolwiek pracę. Jezus jednak nie wdał się z nimi w dyskusję, tylko sam ich zapytał: "Kto z was, jeśli ma jedną owcę, i jeżeli mu ta w dół wpadnie w szabat, nie chwyci i nie wyciągnie jej?" Zaraz też sam udzielił odpowiedzi: "O ileż ważniejszy jest człowiek niż owca! Tak więc wolno jest w szabat dobrze czynić". I uzdrowił człowieka z uschłą ręką, nadając zarazem nowe znaczenie dniom poświęconym Bogu (1 Krl 13,4-6; Mt 12,10-13),

UŚWIĘCENIE. Stary Testament uznaje Boga za Boga świętego. Lud izraelski również powinien być święty, a więc "oddzielony" i przeznaczony dla Boga. Izraelici starali się być świętym ludem, przestrzegając licznych zewnętrznych przepisów Prawa. W Nowym Testamencie słowo to odnosi się raczej do sposobu życia, w którym konkretnego kształtu nabierają przykazania miłości Boga i bliźniego. Chrześcijaństwo są uświęceni mocą wiary w Chrystusa (Joz 7,13; J 17,17).

WASZTI - żona króla perskiego Kserksesa. Kserkses wydał pewnego razu ucztę na zamku w Suzie, na którą zostali zaproszeni wszyscy książęta, wielmoże i władcy państw. Po siedmiu dniach kazał przywołać królową Waszti, która także wydała ucztę dla kobiet. Chciał, by wszyscy podziwiali jej piękność, ale ona nie przyszła. Król wpadł w gniew i dekretem królewskim pozbawił Waszti godności królowej. Jej miejsce zajęła Estera (Est 1,1-2,17).

WĄŻ MIEDZIANY. Gdy podczas swej wędrówki przez pustynię do Ziemi Obiecanej Izraelici zaczęli szemrać przeciw Bogu i Mojżeszowi, że wyprowadził ich z Egiptu, Bóg dotknął ich plagą węży o palącym jadzie. Wielu umarło od ich ukąszeń. Wówczas zrozumieli, że źle postąpili przedkładając sytą niewolę nad trudną wolność. Poszli więc do Mojżesza, by wstawił się za nimi u Boga. "Sporządź węża i umieść go na wysokim palu - polecił Bóg Mojżeszowi - wtedy ukąszony, jeśli tylko spojrzy na niego, zostanie przy życiu". Mojżesz uczynił tak, jak polecił mu Bóg. Zrobił węża miedzianego i podniósł go wysoko na palu, by każdy mógł go zobaczyć. Spełniły się też słowa Boga: ten, kto spojrzał na węża, został ocalony. Później lud - zapomniawszy, dzięki czyjej mocy ocalał - zaczął otaczać zabobnym kultem samego węża sporządzonego przez Mojżesza, składając mu ofiary kadzielne. Kres temu położył dopiero król judzki Ezechiasz, który "usunął wyżyny, potrząsał stele, wyciął aszery i potłukł węża miedzianego, którego sporządził Mojżesz..." (Lb 21,6-9; 2 Krl 18,4).

WIARA "jest poręką tych dóbr, których się spodziewamy, dowodem tych rzeczy, których nie widzimy". W ten sposób mówi autor Listu do Hebrajczyków, czym jest wiara. Wiara jest więc zarazem pewnością, zaufaniem i nadzieją. W Nowym Testamencie wiara w Jezusa Chrystusa zawiera wszystkie te postawy. Kochać Jezusa Chrystusa, zaufa Mu, polegać na Nim znaczy mieć wiarę (Hbr 11,1).

WIECZERZA PAŃSKA, zob. Ostatnia Wieczerza

WIEJADŁO - długie drewniane widły, którymi w czasie młócki podrzucano omlot, aby wiatr mógł porwać plewy i w ten sposób oddzielić je od ziarna. Jan Chrzciciel wykorzystuje ten obraz, aby przybliżyć słuchaczom prawdę, że Bóg oddzieli dobrych od złych (Mt 3,12).

WIELKANOC, zob. Pascha

WIĘZIENIE. W czasach biblijnych zamykano więźniów często w ciemnych, pozbawionych okien, podziemnych pomieszczeniach, w których przebywali zakuci w łańcuchy albo dyby. Znane postacie biblijne, np. Józef, Jeremiasz, Samson, Jan Chrzciciel, Piotr i Paweł, zostały wtrącone do więzienia z powodu swej wiary. Paweł przebywając w więzieniu, nawrócił nawet strażnika, który go pilnował (Rdz 39,20; Mk 6,17; Dz 16,19-34).

WINA (zob. też Przebaczenie), "...przebacz nam nasze winy, jak i my przebaczymy tym, którzy przeciw nam zawinili." Te słowa Jezusa pochodzące z modlitwy, której nauczył uczniów, nawiązują do dawnego izraelskiego zwyczaju pożyczania czegoś przyjacielowi. Jeśli dłużnik popadł w jakieś trudności, to nie

musiał się śpieszyć, by na czas” oddać należny dług przyjacielowi. Jezus nie ma jednak na myśli długu pieniężnego, lecz chce zwrócić uwagę, jak powinniśmy się zachować wobec tych, którzy nam coś zawiniли, są nam coś winni. Modlitwa, której nauczył swych uczniów, a więc i nas, żąda darowania win, zawsze i wszystkim (Mt 6,7-15).

WINNICA, krzew winny, winna latorośl. Uprawa winorośli sięga czasów Noego i była znana w ziemi kananejskiej już przed przybyciem do niej Izraelitów. Później stanowiła też jedno z głównych zajęć ludu izraelskiego; i to zarówno w czasach starotestamentowych, jak i nowotestamentowych. Uprawiający winnicę musiał oczyścić pole z kamieni, okopać ją, zasadzić szlachetne winorośle, które wspinały się na drzewa albo leżały na ziemi, obcinać z winnego krzewu latorośle nie przynoszące owocu, wykuć tłocznię, wybudować wieżę, zebrać dojrzałe owoce, wygnieść je w tłoczni, napełnić winem dzbany albo bukłaki. Wszystkie te prace były dobrze znane ludowi, dlatego w Biblii często spotykamy obrazy winnicy i krzewu winnego. Do nich również nawiązuje Jezus w swych przypowieściach, co więcej - samego siebie porównuje do prawdziwego krzewu winnego, który ma wiele latorośli (Rdz 9,20; Pwt 6,11; 1 Krl 5,5; Iz 5,2; Jr 31,5; Mt 21,33; J 15,1-8).

WNIEBOWSTĄPIENIE. Gdy Jezus powstał z martwych, ukazywał się jeszcze przez czterdzieści dni swoim uczniom, zanim ostatecznie powrócił do Ojca. Przed wniebowstąpieniem Jezus zgromadził uczniów i polecił, aby całemu światu głosili Dobrą Nowinę. Gdy jeszcze do nich mówił, okrył Go obłok i zabrał Go im sprzed oczu. Wtedy przystąpili do uczniów dwaj mężowie w białych szatach i obiecali, że Jezus znów przyjdzie na ziemię, a oni powrócili z radością do Jerozolimy (Dz 1,9-12).

WOLNOŚĆ. W starotestamentowych czasach pokonanych wrogów często brano w niewolę i traktowano jak niewolników. Również Żydzi byli niegdyś traktowani w Egipcie jak niewolnicy. Wolność znaczyła dlatego dla nich bardzo wiele. Podobnie jak Izraelici byli w Egipcie niewolnikami, tak ludzie są niewolnikami grzechu i szatana. Chrystus jednak ich wyzwolił z tej niewoli. Przeto wolność w Nowym Testamencie to wolność od grzechu, wolność dzieci Bożych (Iz 61,1; 2 Kor 3,17).

WONNOŚCI - w czasach biblijnych wysoce ceniono korzenie o miłym zapachu, takie jak cynamon, szafran, mirra, mięta, aloes i nard. Przywożono je z Egiptu, Indii i Mezopotamii. Przyprawiano nimi wino i pokarmy. Wonności te miały zastosowanie także w ceremonii pogrzebowej; wykadzano nimi groby i posypywano chusty, w które zawijano zwłoki (2 Krn 16,14; Mk 16,1).

WÓR - gruby, utkany zazwyczaj z czarnej koziej sierści, kawałek sukna, którym na znak żałoby opasywano sobie biodra. Tę żałobną szatę noszono też w czasach narodowej klęski, wielkiego nieszczęścia, które dotknęło cały lud czy plemię, a także jako szatę pokutną (1 Krl 20,31; Mt 11,21).

WÓZ. W czasach starotestamentowych używano przeważnie wozów o dwóch drewnianych kołach, pełnych albo szprychowych, i ciągniętych przez woły. Służyły one do przewożenia różnego rodzaju produktów rolnych i materiałów. Gdy Arka Przymierza, zabrana przez Filistynów, miała być przewieziona z ziemi filistyńskiej do ziemi izraelskiej, specjalnie zbudowano do tego celu nowy wóz, który zaraz później porąbano i spalono. Egipcjanie i Babilończycy znali także lekkie dwukołowe wozy podróżne i wozy bojowe, rydwany, zaprzężone w jednego albo dwa konie. Tylko wysoko postawione osobistości podróżowały własnymi wozami. Rydwanów natomiast używano podczas wojen i uroczystych pochodów, parad. Także król Salomon zbudował pomieszczenia dla tysiąca czterystu rydwanów- świadczące w owych czasach o bogactwie i potędze ich właściciela (1 Sm 6,7-14; Dz 8,26-40).

WYCHOWAWCA. Pedagogami czy wychowawcami byli przeważnie rzymscy i greccy niewolnicy, którzy uczyli dzieci swych panów sztuki pisania. Paweł nazywa wychowawcą Prawo, gdyż miało ono prowadzić do Chrystusa (1 Kor 4,15; Ga 3,24).

WYJŚCIE Z EGIPTU, zob. Exodus

WYROCZNIA PANA - wyrażenie często pojawiające się zwłaszcza w pismach proroków, które zapowiada, że następujące po nim słowa i pouczenia pochodzą od Boga i że rękojmią ich prawdziwości jest sam Bóg. Wyrażenie to może też kończyć wypowiedź prorocką podkreślając, że wszystko, co zostało powiedziane, Bóg potwierdza swym autorytetem i powinno być przyjęte jako prawda (Joz 9,14; Am 2,11; Na 2,14; Za 12,1; Ml 1,2).

WYROK - słowo określające proroctwo, które jest surowym upomnieniem i zarazem zapowiedzią kary Bożej (Za 9, 1; Ml 1,1).

WYSOKA RADA albo Synedrium - najwyższy trybunał żydowski, który od upadku władzy perskiej tworzyli arcykapłan i przedstawiciele znakomitych rodzin kapłańskich. Później weszli do niego także wybitni nauczyciele Prawa. Wysoka Rada liczyła siedemdziesięciu jeden członków. W czasach Jezusa Wysoka Rada była podzielona na saduceuszów i faryzeuszy. Nazwa Synedrium (po aramejsku Sanhedryn) pojawiła się w I w. przed Chr. (Mk 15,1).

WYZNANIE. "Nawróćcie się, bo bliskie jest królestwo niebieskie" - wołał Jan Chrzciciel na Pustyni Judzkiej, zapowiadając przyjsie Chrystusa. Wzywał ludzi do wyznania grzechów i zanoszenia próśb do Boga o ich przebaczenie. To jest jeden rodzaj wyznania. Innym jest jawne danie świadectwa wierze w Jezusa Chrystusa. Jezus dał świadectwo o samym sobie, gdy Poncjusz Piłat zapytał Go, czy jest Mesjaszem (Mt 3,1-6; 1 Tm 6,11-14).

WYŻYNY - słowo mające w Biblii różne znaczenia. Niekiedy znaczy: szczyt góry, niekiedy ołtarz albo miejsce składania ofiary. Może jednak oznaczać też sanktuarium poświęcone jakiemuś lokalnemu bożkowi. Na wzniesieniach ustawiano kamienie i aszery i czczono je jako bóstwa lokalne (2 Krl 21,3).

ZABULON - szósty syn Jakuba i Lei, ojciec jednego z dwunastu pokoleń izraelskich, które osiedliło się między jeziorem Genezaret a Morzem Śródziemnym. Pokolenie Zabulona znane było z dzielnych wojowników, a później z bogactwa osiągniętego dzięki handlowi z Fenicją. Potomkom Zabulona udało się też zamienić ziemię galilejską w żyzną krainę. Jezus wychowywał się w Nazarecie, położonym na ziemi pokolenia Zabulona (Rdz 49,13; Sdz 4,6.10; 5,14; 6,35; Mt 4,12-15).

ZACHARIASZ (zob. też Księga Zachariasza) - popularne imię biblijne, które znaczy: Jahwe pamięta. Z bardziej znanych postaci biblijnych imię to nosili:

1. Zachariasz syn Iddo, kapłan i prorok, autor pierwszej części Księgi Zachariasza; drugą, anonimową, część tej księgi przypisuje się Zachariaszowi, synowi Berekiasza;

2. Zachariasz, kapłan, któremu w czasie składania ofiary kadzielnej ukazał się anioł Gabriel i oznajmił, że jego żona Elżbieta urodzi syna. Zachariasz nie dał wiary słowom anioła, dotąd bowiem nie miał dzieci, a on i jego żona byli już starzy. Za niedowiarstwo pozostał niemy aż do dnia nadania dziecku imienia. Znanym jest tzw. Kantyk Zachariasza (*Benedictus*), w którym Zachariasz po narodzeniu syna dał wyraz wdzięczności Bogu i przepowiedział, że nastanie czas zbawienia dla ludu izraelskiego, a jego syn będzie prorokiem Najwyższego i przygotuje drogę na Jego przyjsie (Za 1,1; Iz 8,2; Łk 1,5-25.57-79).

ZACHEUSZ. "Zacheuszu, zejdź prędko, albowiem dziś muszę się zatrzymać w twoim domu" - tymi słowami zwrócił się Jezus do bardzo zamożnego zwierchnika celników w Jerycho, który wspiął się na sykomorę, aby móc ujrzeć przechodzącego tamtędy nauczyciela z Nazaretu. Uczynił tak, ponieważ był niskiego wzrostu, a lud nie pozwolił mu stać na przodzie, trudnił się bowiem pracą pogardzaną przez wszystkich Izraelitów. Jezus przechodząc obok sykomory, na którą wspiął się Zacheusz, zatrzymał się, kazał mu szybko zejść i "wprosił się" do jego domu. Zacheusz nie posiadał się z radości, że spotkało go tak wielkie szczęście. W domu przyznał się, że pobierał też niekiedy zbyt wysokie cło, ale przyrzekł, że naprawi wszelkie wyrządzone zło i rozpocznie nowe życie. Jezus zaś słysząc, że lud szemrze, iż poszedł w gościnę do grzesznika, powiedział: "...Syn Człowieczy przyszedł szukać i zbawić to, co zginęło" (Łk 19,1-10).

ZACZYN (zob. też Chleb). Zamiast drożdży używano w dawnych czasach zaczynu (zakwasu), aby spulchnić ciasto do wypieku chleba. Przygotowywano go w ten sposób, że mąkę mieszano z wodą i pozostawiano tak długo, aż się zakwasiła, sfermentowała. Tak powstały zaczyn dodawano następnie do nowego ciasta, przygotowywanego do wypieku chleba. Jezus porównuje królestwo niebieskie do zaczynu. Ma ono, tak jak zaczyn, działać w ukryciu i sprawiać, by ludzie stawali się coraz lepsi (Mt 13,33; 1 Kor 5,6-8).

ZADATEK - termin kupiecki, oznaczający zapłacenie części ceny kupna i jednocześnie gwarancję zapłacenia pozostałej części. Paweł posługuje się tym słowem w swych listach, aby wyrazić myśl, że dary Ducha Świętego są zadatkami pełnej chwały, która oczekuje chrześcijan (Ef 1,14).

ZARZĄDCA - sługa lub niewolnik, któremu pan domu zlecił nadzór nad służbą czy gospodarstwem. Jezus w przypowieściach często przedstawia zarządcę jako wzór wierności i roztropności. Obraz zarządcy odnosi się też do wszystkich chrześcijan, gdyż im zostało powierzone całe bogactwo Ewangelii (Rdz 43,19; 1 Kor 4,1-2).

ZASTĘPY - odpowiednik hebrajskiego słowa *sebaot*, które znaczy: pan potęg, zastępów. "Pan Zastępów" jest imieniem Bożym, które po raz pierwszy pojawiło się w Księgach Samuela. *Sebaot* może oznaczać albo zastępy wojowników Izraela, albo zastępy gwiazd, albo - i najczęściej - zastępy aniołów; ma wskazywać, że cały świat znajduje się w rękach Boga (1 Sm 17,45).

ZATRACENIE - to nowotestamentowe słowo oznacza unicestwienie, zniweczenie albo upadek, zagładę, zgubę. Judasz Iskariota został nazwany "synem zatracenia" (J 17,12).

ZAZDROSNY. W Biblii często Boga nazywa się "zazdrosnym". Izrael ma czcić tylko Jego. On ma być jego jedynym Bogiem. Bóg żąda, żeby jego lud był Mu wierny i nie służył żadnym innym bogom (Wj 20,5).

ZBAWIENIE, ZBAWICIEL Te ważne słowa biblijne znaczą: ratować, ocalać, wybawiać, uzdrawiać, zbawiać i wybawca, zbawca. Podsuwają myśl o pewności, bezpieczeństwie, powodzeniu, dobrobycie, pomyślności, dobrym zdrowiu, a także o moralnym i duchowym wyzwoleniu. Biblia opowiada historię wyzwolenia człowieka, historię, w której Bóg pomaga człowiekowi wyzwolić się od dawnych, złych, nawyków i rozpocząć nowe, lepsze życie. Ten "plan zbawienia" Bóg zaczął urzeczywistniać w czasach starotestamentowych, a doprowadził do końca w Jezusie Chrystusie, Zbawicielu. Jezus jest Tym, który wybawia ludzi z grzechów. W Nim okazała się w pełni - zwłaszcza w Jego śmierci krzyżowej - miłość Boga do ludzi. Mocą miłości do Boga i do ludzi Jezus dokonuje swego zbawczego czynu i ustanawia pokój między Bogiem i człowiekiem. Odrzucając grzech, opowiadamy się za Jezusem i Jego dziełem zbawienia (Ps 68,19-21; Łk 2,11).

ZBIÓR KŁOSÓW pozostałych na ściernisku i oliwek pozostawionych na drzewach. Jedno z praw izraelskich pozwalało ludziom ubogim zebrać z pól pozostawione przez żniwiarzy kłosa, a nawet snopki. Podczas zbioru ogrodnikowi wolno też było tylko raz trząść gałązki oliwek; owoce, które pozostały, mogli zebrać obcy, sieroty i wdowy. Do nich należały także pozostawione na krzewach winogrona (Pwt 24,19-22; Rt 2,2).

ZEBEDEUSZ - rybak, który mieszkał nad jeziorem Genezaret, w pobliżu miasta Betsaida. Gdy pewnego dnia naprawiał sieci w łodzi, przyszedł Jezus i ujrawszy jego synów, Jakuba i Jana, powołał ich na swych uczniów, a oni natychmiast porzuciwszy wszystko, poszli za Nim (Mt 27,56; Mk 1,19-20).

ZELOTA. Apostoł Szymon nosił przydomek Zelota, to znaczy Gorliwy. Prawdopodobnie należał wcześniej do stronnictwa zelotów, których celem było wyzwolenie Izraela spod władzy pogańskich Rzymian. Zeloci prowadzili wojnę podziemną z wojskami okupacyjnymi i dlatego zagrażali także tym Żydom, którzy współpracowali z Rzymianami. Być może, również Barabasz, którego Rzymianie uznali za buntownika godnego śmierci, był zelotą, zbrojnie walczącym o wolność swego narodu (Łk 6,15; 23,19).

ZIELONE ŚWIĘTA (zob. też Święta) - święto żydowskie, uroczyste obchodzone pięćdziesiąt dni po Święcie Paschy. W Starym Testamencie nazywa się je także Świętem Tygodni, Świętem Zbiorów albo Świętem Pierwocin. Święto to było świętem dziękczynnym na zakończenie zbiorów jęczmienia. Z najprzedniejszej mąki pieczono w tym dniu dwa chleby, które składano w ofierze w świątyni. W tym świętym dniu zstąpił na uczniów zebranych w Wieczerniku Duch Święty. Uczniowie usłyszeli jakby szum gwałtownego wichru, a nad ich głowami ukazały się języki ognia. To wydarzenie uważa się za początek Kościoła chrześcijańskiego (Kpł 23,15-20; Dz 2,1-14).

ZŁO. Bóg nie stworzył zła. Pojawiło się ono za sprawą pierwszych ludzi, Adama i Ewy, którzy dali się zwieść szatanowi i sprzeniewierzyli się woli Bożej. Złem jest wszystko, co jest przeciwieństwem dobra. Istnieje zło fizyczne, które ludzie wyrządzają sobie nawzajem, i zło moralne, które wypływa z ludzkiego serca. Biblia opowiada o długiej walce między dobrem a złem w ludzkim życiu. Bóg pomaga odnieść człowiekowi zwycięstwo nad złem. Posłał swego Syna, Jezusa Chrystusa, który przez swą śmierć i zmartwychwstanie uwolnił nas spod władzy wszelkiego zła (Rdz 1-12; Rz 8).

ZŁOŻENIE DO GROBU (zob. też Wonności). Po śmierci Jezusa, pod wieczór, Józef z Arymatei udał się do Piłata i prosił, żeby mógł zabrać ciało Jezusa. Chciał je złożyć w nowym grobowcu wykutym w skale i położonym poza miastem. Ciało zmarłego, owinięte w lniane chusty i namaszczone wonnościami, trzeba było, ze względu na klimat, złożyć do grobu zaraz po śmierci (Mt 27,57-61).

ZMARTWYCHWSTANIE. Największym wydarzeniem, o jakim mówi Biblia, jest cud zmartwychwstania Jezusa Chrystusa. Jezus został ukrzyżowany, umarł i złożono Go w grobie. Gdy jednak kobiety przyszły do grobu, aby namaścić Jego ciało, już Go tam nie było. Niektórzy Żydzi rozpuścili pogłoskę, że uczniowie Go wykradli. Oni jednak wiedzieli, że Jezus rzeczywiście zmartwychwstał i nadal żyje, gdyż ukazał się im po swym powstaniu z martwych. Zaczęli więc głosić wszystkim Jezusa jako zmartwychwstałego Pana i Zbawiciela. Zmartwychwstanie jest poręką, że ofiara, którą Jezus złożył na krzyżu, została przyjęta przez Ojca niebieskiego. Jezus jako Zmartwychwstały króluje w niebie i na końcu czasów przyjdzie ponownie na ziemię. Zmartwychwstanie Jezusa jest znakiem, że nasze ziemskie życie nie jest kresem, lecz początkiem piękniejszego życia w przyszłym świecie (1 Kor 15,12-19).

ZMIENIAJĄCY PIENIĄDZE (zob. też Pieniądze). Na zewnętrznym dziedzińcu świątynnym usadawiali się zmieniający pieniądze. Zajmowali się oni wymianą greckich i rzymskich monet na tyryjskie, ponieważ podatek świątynny można było zapłacić tylko w tych monetach. Jezus wypędził zmieniających pieniądze z dziedzińca, gdyż i to miejsce miało być miejscem modlitwy, a nie targowiskiem (Wj 30,13-15; Ne 10,33; Mt 21,12-13).

ZOROBABEL - urodzony w Babilonie wnuk króla Jojakina. Około 537 r. przed Chr. stanął na czele grupy Żydów powracających z niewoli babilońskiej do Jerozolimy. Jako namiestnik perski prowincji Judy w 536 r. przed Chr. rozpoczął, pod wpływem usilnych starań proroka Aggeusza, odbudowę świątyni Jerozolimskiej. Zorobabel nie doprowadził dzieła odbudowy do końca ani nie uczestniczył w uroczystości jej poświęcenia, ponieważ wcześniej został odwołany (Ezd 3,2; 5,13-16; Ag 1,1).

ZUZANNA - imię dwóch biblijnych kobiet:

1. Zuzanny, córki Chilciasza, głównej postaci opowiadania zamieszczonego w trzynastym rozdziale Księgi Daniela: Piękna i bogobojna żona Joakima została fałszywie oskarżona o cudzołóstwo przez dwóch starców, którymi wzgardziła, i została skazana na śmierć. W ostatniej chwili ocalił ją Daniel;
2. Zuzanny, która wraz z innymi kobietami szła za Jezusem i wspomagała Go swoim mieniem (Dn 13; Łk 8,3).

ŻAL. Człowiek odczuwa żal z powodu napawającego goryczą skutku jakiegoś nierozważnego i nieprawnego działania albo utraty wielkiego dobra czy drogiej osoby. Żal niekoniecznie musi prowadzić do nawrócenia i pokuty. Bóg nie jest człowiekiem i nie może odczuwać żalu. Biblia jednak często mówi o żalu Boga, chcąc podkreślić wielkość zła, którego człowiek doznaje czy które sam wyrządza, albo ogrom miłości Boga do ludzi. Ewangelie mówią też o żalu Jezusa nad tłumami, które nie miały co jeść i były utrudzone. Jezus zachęca nas, byśmy nie pozostawiali obojętni wobec nieszczęścia innych, byśmy zawsze przebaczały tym, którzy nam w czymś zawinią, ale potem tego żałują (Rdz 6,6; Jon 4,10-11; Mt 15,32; Łk 17,3-4; Hbr 12,17).

ŻARNA. W bardzo dawnych czasach ziarno mielono, a raczej rozcierano, za pomocą dwóch płaskich kamieni. Później w kamieniu, na którym rozsypywano ziarno do zmielenia, drążono otwór, dopasowany do czopu górnego kamienia. Z czasem żarnom, dotąd właściwie ręcznym, nadawano coraz to większe rozmiary. Nadal jednak tylko siłą rąk obracano ciężką, okrągłą płytę kamienną w wydrążeniu dolnego kamienia. Pracę tę wykonywały kobiety, służące, a także niewolnicy i jeńcy. W czasach Jezusa żarna te przybrały już takie rozmiary, że do obracania rzeczywiście bardzo ciężkiego kamienia młyńskiego używano osłów (Lb 11,8; Sdz 16,21; Mt 18,6; 24,41).

ŻŁÓB. Łukasz pisze, że Maryja położyła swego Syna - gdy się urodził - w żłobie, czyli w korycie, w którym dawano pokarm zwierzętom. Niekiedy był nim wydrążony pień drzewa albo wykuty kamień (Łk 2,7).

ŻNIWA. Kraina biblijna była ziemią rolniczą i dobre zbiory decydowały o pomyślności całego ludu. W dolinie Jordanu, gdzie panuje ciepły klimat, jęczmień zbierano w kwietniu i w maju, pszenicę później.

Zboża ścinano sierpem. Ścięte źdźbła wiązano w snopki. Potem ładowano je na grzbiet osła i zwożono na klepisko. Tu rozwiązywano snopki i rozpościerano je na ziemi. Rozłożone kłosa młócono, uderzając je kijami albo przeciągając po nich sanie czy wózek młocny zaprzężone w woły, albo oprowadzając po nich woły. Następnie drewnianymi widłami podrzucano przy wietrze tę zmieszana masę ziarna, słomy i plew. Wiatr porywał lekkie plewy, ziarno zaś i słoma opadały na klepisko. Ziarno zbierano w worki, a słomę przeznaczano na pokarm dla bydła. Należałoby tu wspomnieć także o zbiorach ogórków, melonów, fasoli, oliwek, fig, orzechów i soczewicy (Iz 17,5-6).

ŻÓŁĆ. Gdy w Biblii mówi się o czymś, co jest gorzkie, wówczas często nazywa się to żółcią. Znano roślinę o tej nazwie i gorzkim smaku. Napój, który podano Jezusowi, gdy wisiał na krzyżu, był zmieszany z żółcią (Mt 27,34).

ŻYDZI - nazwa pochodząca od słowa łacińskiego *judaesus*, które jest odpowiednikiem hebrajskiego imienia Juda; nazwa polska powstała przez wymianę spółgłoski j na ż. Nazwa ta zatem pierwotnie odnosiłaby się do członków pokolenia Judy albo mieszkańców Królestwa Judzkiego. Jednak w czasach Jezusa określenia tego używano już w odniesieniu do wszystkich Hebrajczyków, a więc do wszystkich potomków Jakuba (Izraela). Żydzi zamieszkiwali całą ziemię palestyńską, a później także niemal wszystkie tereny imperium rzymskiego. Żydzi byli bardzo religijni; w duchu Prawa Mojżeszowego oddawali cześć jednemu prawdziwemu Bogu. Swe zwyczaje i religię zachowywali wszędzie, gdzie rzucił ich los bądź gdzie osiedlili się dobrowolnie, co odróżniało ich społeczność od pozostałej ludności w danym kraju. Jezus też był Żydem i wychowywał się w żydowskiej rodzinie, w duchu żydowskiej tradycji, do której należała przede wszystkim znajomość żydowskiej Biblii, Starego Testamentu (Ne 1; J 18,20-40; Rz 3,29).

Miary długości, pojemności ciał sypkich (np. zboża) i płynnych (np. oliwy) i miary ciężaru (wagi), z którymi spotykamy się w tekstach biblijnych, można określić tylko w pewnym przybliżeniu, ponieważ zmieniały się one na skutek kontaktów gospodarczych i handlowych między krajami starożytnego świata.

I. MIARY DŁUGOŚCI

Nazwa	hebrajska	grecka
pręt	3,15 m	
sążęń	1,85 m	2,1 m
łokieć	45 cm	46 cm
pięść	22,5 cm	
dłoń	7,5 cm	
palec	1,9 cm	
mila (<i>milion</i>)	-	1478 m
stadion	-	185 m
stopa	-	35 cm

Gdy w tekstach Nowego Testamentu mówi się o łokciu jako mierze długości (J 21,8; Ap 21,17), ma się prawdopodobnie na uwadze **łokieć grecki**, tak że i pozostałe miary długości zmieniają nieco swą wartość, np. pięść (Dz 7,5). Należałoby nadto wspomnieć o **łokciu nowym** albo **długim**, wynoszącym około 52,5 cm, a także **łokciu babilońskim**, czyli **egipskim**, liczącym 49,5 lub 55 cm.

Trudno ustalić odległości takie jak: "na odległość jakby rzutu kamieniem" (Łk 22,41) czy "jak łuk doniesie" (Rdz 21,16). Przyjmuje się natomiast, że określenie "dzień drogi" (Pwt 1,2) prawdopodobnie oznacza odległość, którą można przebyć pieszo w ciągu 7-8 godzin.

Droga szabatowa, o której wspominają jedynie Dz 1,12, to droga (odległość), którą mógł przebyć Izraelita w szabat, nie naruszając prawa o odpoczynku szabatowym (Wj 16,29); odległość tę ustalono na 2000 łokci.

Stadion (Mt 14,24; Łk 24,13; J 6,19; 11,8; Ap 14,20; 21,6) jest miarą długości równą długości bieżni na stadionie w Olimpii (185 m).

2. MIARY POJEMNOŚCI DLA CIAŁ SYPKICH I PŁYNÓW

Nazwa	hebrajska	grecka
chomer = kor (<i>tadunek osła</i>)	400 l	220 lub 400 l
letek	200 l	
efa	40 l	
sea	13,3 l	
omer = issaron	4 l	
kab	2 l	

3. MIARY PŁYNÓW

Nazwa	hebrajska	grecka
kor (<i>chomer</i>)	400 l	220 lub 400 l
bat	22 lub 40 l	21,8 l
hin	6,5 l	
log	0,5 l	
ksestes		0,55 l
metretes (<i>stagiew</i>)		39,5 l

Korzec, o którym mówi się w polskim przekładzie Ewangelii (Łk 11,33, por. Mt 5,15; Mt 4,21; Łk 11,33), odpowiada rzymskiemu *modius* (około 8,7 l) albo greckiemu *saton* (około 7,3 l).

Kwarta natomiast, o której mowa w Apokalipsie św. Jana (6,6), odpowiada greckiemu *chojniks* (około 1,3 l).

4. WAGI (CIEŻARY) I PIENIĄDZE

Na starożytnym Wschodzie istniał początkowo, tak jak w każdej gospodarce naturalnej, handel wymienny. Stopniowo jednak pieniądz, najpierw w formie sztab i pierścieni ze szlachetnego kruszcu, a następnie w formie monet, zastępował dobra naturalne. Monety pojawiły się w obiegu dopiero za panowania Persów. W czasach nowotestamentowych używano monet rzymskich i greckich. (Nowy Testament nie wspomina o monetach żydowskich.) O wartości jednostek monetarnych decydowała waga szlachetnego kruszcu, z którego zostały wykonane.

a) Wagi (ciężary)

Nazwa	hebrajska	greckie
talent (= min) (waga złota lub srebra stosowana jako jednostka monetarna)	ok. 30 kg	32,2 lub 41, 2 kg
mina (= 50 sykli) (jednostka wagowa i monetarna)	470 g	572 lub 685,5 g
sykl (= 2 beki) (jednostka wagowa i monetarna)	11,4 g	
beka (= 10 ger) (jednostka wagowa i monetarna)	5,7 g	
gera (jednostka wagowa i monetarna)	0,6 g	

Funt, o którym mowa w J 12,3; 19,39, odpowiada rzymskiej jednostce wagowej **libra** (ok. 325 g).

b) Monety greckie

Talent = 6000 denarów

Mina = 1/60 lub 1/50 część talentu

Tetradrachma (=stater) - 1/25 część miny (odpowiada 1 syklowi) hebrajskiemu)

Drachma = 6 oboli = 48 chalków

2 drachmy = didrachma

4 drachmy = tetradrachma (stater)

Obol - 1/60 część miny

Chalkus - 1/4 800 część miny

Lepton - 1/12 800 część miny = 1/128 drachmy

c) Monety rzymskie

Aureus (złoty) - 25 drachm = 25 denarów

Drachma, denar, obol były monetami srebrnymi;

Chalk, as, kwadrant - z brązu.

Quadrans (miedziany) - 1/64 część denara

Denar odpowiadał co do wartości drachmie. Ich waga wynosiła 3,9 g (1/4 sykla srebrnego).

Stater, srebrna moneta grecka, o której wspomina Mt 17,27, równała się 4 drachmom.

Srebrniki, za które Judasz wydał Jezusa (Mt 26,15), to kawałki srebra, którymi posługiwano się jak monetami, 1 srebrnik odpowiadał 1 syklowi ze srebra.

Grosz, który wymienia się w polskich przekładach Nowego Testamentu (Mt 5,26; Mk 12,42), odpowiada kwadrantowi, czyli 1/4 asa.

W polskich przekładach wymienia się też **pieniązek** (Łk 12,59: 21,2), będący odpowiednikiem greckiej monety *lepton* i rzymskiej monety *minutum* - najmniejsze monety z brązu (około 1,55 g) mające wartość 1/8 asa; dwa pieniążki równają się zatem jednemu groszowi.

W zwrotach: "**chciwi na grosz**" (Łk 16,14) i "**niechciwy na grosz**" (1 Tm 3,3) używa się słowa grosz jako ogólnego określenia pieniędzy, a nie określenia konkretnej monety.

Tablice chronologiczne

Przyzwyczajiliśmy się do podawania dokładnych dat, np. mówimy: urodziłem się 30.08.1981 roku. Dla ścisłości należałoby jednak dodać: “po narodzeniu Chrystusa” albo: “naszej ery”, co znaczy właściwie to samo, bo “naszą erę” liczymy od narodzenia Jezusa. Datę narodzenia Jezusa po raz pierwszy obliczył mnich Dionizy Mniejszy (Exiguus), na polecenie papieża Jana I (523-528). Za podstawę obliczenia czasu narodzin Jezusa przyjmuje się zawarte w Ewangeliach wzmianki o panowaniu Heroda Wielkiego (Mt 2,1; Łk 1,5) i o spisie ludności zarządzonym przez Kwiryniusza (Łk 2,1-2). Okazało się, że Dionizy Mniejszy pomylił się w swych obliczeniach o kilka lat i obecnie ustala się czas narodzenia Jezusa na 7/6 rok przed naszą erą. Stwierdzenie tej pomyłki nie pociągnęło jednak za sobą korekty dat już ustalonych. Nadal też czas wydarzeń ery chrześcijańskiej określa się przyjmując za punkt odniesienia czas narodzenia Jezusa traktowany jako rok zerowy. Od tego momentu datuje się wszystkie przeszłe i następne wydarzenia, uwzględniając dla czasów starożytnych dane zawarte w biblijnych tekstach i pozabiblijnych dokumentach historycznych i dotyczące lat panowania władców, ważnych wydarzeń państwowych i narodowych; pamięta się przy tym, że we wszystkich krajach ówczesnego świata posługiwano się różnymi kalendarzami i różne wydarzenia obierano za punkt odniesienia rachuby czasu. Ważną pomocą w datowaniu wydarzeń są również dane archeologiczne.

Mierzeniem i rachubą czasu oraz oznaczaniem wydarzeń według przyjętego podziału czasu lub kolejności ich następowania po sobie zajmuje się specjalna nauka, zwana chronologią.

Chronologia w odniesieniu do wydarzeń biblijnych z pierwszego tysiąclecia przed Chrystusem podaje daty z dokładnością do 10 lat, w odniesieniu do drugiego tysiąclecia przed Chrystusem - do około 50 lat. Pewną niedokładnością obciążone są również daty wydarzeń nowotestamentowych.

Należy o tym pamiętać przeglądając tablice chronologiczne zamieszczone na następnych stronach i dostrzegając pewne różnice między podanymi w nich datami a datami spotykanymi w tablicach chronologicznych w innych opracowaniach.

Tablice chronologiczne w niniejszym *Słowniku* opracowano na podstawie materiału w nim zawartego, a także tablicy chronologicznej sporządzonej w *Biblii Tysiąclecia* oraz tablicy chronologicznej opracowanej przez Annemarie Ohier dla *Praktisches Bibellexikon*, wydanego przez Antona Grabner-Haidera (Herder, Freiburg 1978).

Daty i wydarzenia pisane kursywą nie są wzmiankowane w *Słowniku*.

Okres wędrówki Abrahama i osiedlenia się Izraelitów w Egipcie

Data	Wydarzenia i postacie biblijne	Księgi biblijne	Wydarzenia historii powszechnej
1800	Abraham wyrusza z Charanu do Kanaanu. (Izaak, Izmael, Keturah, Lot, Melchizedek, Rebecka) (Ezaw, Jakub)	Tradycja ustna pielęgnowana w rodzinach	1728-1686 <i>Hamurabi, król babiloński</i>
1700	Dzieje Jakuba (Izraela) i jego rodziny (Aser, Beniamin, Dan, Dina, Gad, Issachar, Józef, Juda, Laban, Lea, Lewi, Neftali, Rachela, Ruben, Symeon, Zabulon)		
1650	Józef zostaje zarządcą Egiptu (Efraim, Makir, Manasses) Jakub z rodziną udaje się do Egiptu i osiedla się w ziemi Goszen		

Okres wyjścia Izraelitów z Egiptu, wędrówki przez pustynię i zajęcie Kanaanu

Data	Wydarzenia i postacie biblijne	Księgi biblijne	Wydarzenia historii powszechnej
1250	Izraelici pod wodzą Mojżesza wychodzą z Egiptu Czterdziestoletnia wędrówka plemion izraelskich przez pustynię (Aaron, Balaam, Eleazar, Jetro, Miriam, Pinchas, Sefora, Selofchad)	Najstarsze prawa (np. Wj 20, 22n)	1301-1234 Ramzes II
1200	Izraelici pod wodzą Jozuego zajmują Ziemię Obiecaną, Kanaan (Akan, Og, Rachab)	Ustny przekaz opowiadań o patriarchach, Mojżesz i in.	

Okres Sędziów

Data	Wydarzenia i postacie biblijne	Księgi biblijne	Wydarzenia historii powszechnej
1200 1025	Sędziowie sprawują władzę nad pokoleniami izraelskimi (Dalila, Debora, Ehud, Gedeon, Jael, Jefte, Joasz, Manoach, Oreb, Rispa, Samson, Sisera, Szamgar)	Najstarsze utwory poetyckie (np. Sdz 5)	Od 1000 powstają liczne królestwa aramejskie 1000-612 Królestwo asyryjskie, którego stolicą była Niniwa
1050	Umiera kapłan Heli, działalność rozpoczyna ostatni sędzia Izraela - Samuel (Anna, Eliab, Pinchas)		

Okres Sędziów

Data	Wydarzenia i postacie biblijne	Księgi biblijne	Wydarzenia historii powszechnej
1040 1010	Saul (Abigail, Abner, Goliat, Jonatan, Iszbaal, Maribbaal, Mikal) (Jesse)		
1010 970	Dawid		
1005 1000	Dawid prowadzi walki o zajęcie Jerozolimy i w końcu ją zdobywa	Powstają królewskie szkoły pisarzy, w których prowadzi się kroniki królewskie i pielęgnuje literaturę mądrościową	Hiram
998	Dawid rozciąga władzę królewską nad wszystkimi pokoleniami izraelskimi. (Abiszaj, Absalom, Batszeba, Ittaj, Joab, Maaka,	Rozwój pieśni kultystycznych (początki psalmów)	

	Natan, Sadok, Uriasz, Chetyta)	Sdz	
970 941	Salomon	Historia następstwa tronu Dawidowego (2 Sm - 1 Krl 2)	945-924 Szeszok (Sziszak I)
940	Poświęcenie świątyni (Królowa Saby)		

Okres dwóch królestw

926 podział monarchii na Królestwo Południowe, Judę, i Królestwo Północne, Izrael

Data, wydarzenia i postacie biblijne		Księgi biblijne	Wydarzenia historii powszechnej
Królestwo Południowe	Królestwo Północne		
931-914 Roboam	931-909 Jeroboam	Powstanie dalszych psalmów, gromadzenie praw, rozwój literatury mądrościowej i dziejopisarstwa w Jerozolimie	927 Szeszok napada na Palestynę
870-848 Jozafat	884-873 Omri		
	873-853 Achab (Eliasz, Izebel, Nabot)		
848-841 Joram (Abdiasz) (Jojoda)	852-841 Joram (Elizeusz, Gechazi)	Ab Gromadzenie opowiadań o Eliaszu i Elizeuszu i in. mat. hist.	Naaman
835-796 Joasz			
	797-782 Joasz		753 Założenie Rzymu

(761)767-739 Ozjasz (Izajasz, Micheasz)	782-753 Jeroboam II (Amos, Ozeasz, Zachariasz)	Am, Oz; wpływ proroków na kształtowanie się Prawa. Przygotowanie Pwt w Królestwie Północnym; Iz 1-40; Mi	745-726 Tiglat Pileser III
728-699 Ezechiasz (Eliakim)	731-722 <i>Ozeasz</i> 721 Upadek Samarii i Królestwa Północnego; Izraelici zostają wprowadzeni do niewoli asyryjskiej.		705-681 Sennacheryb
701 Najazd Asyryjczyków			
699-643 Manasses	680 Sprowadzenie osadników do Samarii (Samarytanie)	Dalszy rozwój literatury mądrościowej (por. Prz 25,1) So; Jr; Na; Ha; Pwt; Joz; Sm; Krl	
643-641 <i>Amon</i> (Sofoniasz)			
641-609 Jozjasz			625 <i>Powstanie mocarstwa nowobabilońskiego</i> 612 <i>Zburzenie Niniwy</i>
622 Odnalezienie Księgi Prawa; reforma religijna (Chilkiasz, Szafan)			
609 Śmierć Jozjasza pod Megiddo <i>609 Joachaz</i> (Baruch, Habakuk, Jeremiasz, Nahum, Paszur)			
608-598 Jojakim			

605/604 Pierwsza wyprawa Nabuchodonozora na Palestynę; uznanie jego władzy przez Jojakima			605-562 Nabuchodonozor, król babiloński
598/597 Jojakim Pierwsze przesiedlenie do Babilonu			
597-586 Sedecjasz (Ebedmelek, Ezechel)			
597 Urowadzenie Ezechiela do niewoli babilońskiej		Ab? Ez	
587 Nabuchodonozor zdobywa Lakisz			
587/586 Zdobycie i zburzenie Jerozolimy przez Nabuchodonozora (Godoliasz) Drugie przesiedlenie do Babilonu (Abed-Nego, Daniel, Meszak, Szadrak)		Lm (po 587)	560 Krezus królem Lidii
582/581 Trzecie przesiedlenie do Babilonu		Iz 40-55	555-539 Nabonid i jego syn Baltazar

Okres powrotu z niewoli i odbudowy

Data	Wydarzenia i postacie biblijne	Księgi biblijne	Wydarzenia historii powszechnej
			559-529 Cyrus daje początki monarchii perskiej;
538	Cyrus zezwala Izraelitom powrócić do ojczyzny. Palestyna zostaje prowincją perską		538 Cyrus zostaje władcą Babilonu
537	Zorobabel, namiestnik prowincji Judy, powraca z Izraelitami z niewoli		
536	Rozpoczęcie prac przy odbudowie świątyni (Aggeusz, Zorobabel)	Ag; Iz 55-66 Za	521-485 <i>Dariusz I</i>
515	Poświęcenie odbudowanej świątyni	Powstają zbiory psalmów. Iz (cała księga, koniec VI w.) EZ (ostatnia redakcja)	485-465 Kserkses (Estera, Haman, Waszti) 480 Zdobycie Babilonu przez Persów
458	Powrót Izraelitów z niewoli pod wodzą Ezsasy	Prz; Hi; Pnp; Rt Ml	

	(Malachiasz)		
445	Nehemiasz zostaje namiestnikiem Judy. Odbudowa murów jerozolimskich. Sanballat namiestnikiem Samarii (Joel)	Pentateuch Jl	336-323 Aleksander Wielki
			306 Epikur zakłada szkołę filozoficzną
		Jon	
			301 Podział państwa Aleksandra Wlk. i powstanie trzech mocarstw: Legidów (Ptolomeuszów), Seleucydów, Antygonidów.
		Ezd; Krm	
300	<i>Palestyna pod panowaniem Ptolomeuszów</i>	Koh; Est; Tb	

Okres Machabeuszów

Data	Wydarzenia i postacie biblijne	Księgi biblijne	Wydarzenia historii powszechnej
198	<i>Palestyna przechodzi pod władzę Seleucydów.</i>	Syr; Ba	
167 164	Prześladowanie religijne Żydów		
166 160	Wybuch powstania i walki wyzwolenicze pod wodzą Machabeuszów	Dn Jdt	146 Zburzenie Korynku przez Rzymian
134 104	<i>Jan Hirkan I</i> Powstanie stronnictw faryzeuszów i saduceuszów. Wspólnota w Qumran.	1 i 2 Mch	
100	Podbój Idumei przez Izraelitów		65 Cylicja prowincją rzymską
63	Pompejusz zdobywa Jerozolimę. Palestyna zostaje prowincją rzymską.	Mdr	64 Upadek państwa Seleucydów. Syria prowincją rzymską
37-4	Herod Wielki		44 Korynt zostaje stolicą Achai
19	Herod Wielki rozpoczyna budowę nowej świątyni.		

Okres życia i działalności Jezusa

Data	Wydarzenia i postacie biblijne	Księgi biblijne	Wydarzenia historii powszechnej
			30 przed - 14 po Chr. Oktawian August
	(Elżbieta, Józef, Maryja, Zachariasz)		10 przed Chr. Kwiryniusz
7/6 przed n.e.	Narodzenie Jezusa (Symeon)		
8	Narodzenie Szawła (Pawła)		
9	Zakończenie budowy świątyni Heroda Wielkiego		14-37 Tyberiusz
18-36 (37)	Kajfasz sprawuje urząd arcykapłana		
20	Herod Antypas buduje Tyberiadę, stolicę Galilei		
26-29	Poncjusz Pilat prokuratorem		
27	Wystąpienie Jana Chrzciciela		
27-28	Publiczna działalność Jezusa, zakończona śmiercią krzyżową (Andrzej, Barabasz, Bartłomiej, Bartymeusz, Filip, Jair, Jakub (Młodszy), Jakub (Starszy), Jan, Józef z Arymatei, Juda, Judasz Iskariota, Łazarz (brat Marii), Malchos, Maria (siostra Marty), Maria Magdalena, Maria (matka Jakuba), Maria (matka Marka), Marta, Mateusz, Natanael, Nikodem, Piotr, Salome, Szymon (faryzeusz), Szymon Iskariota, (ojciec Judasza), Szymon Mag, Szymon Garbarz, Tadeusz, Tomasz, Zacheusz, Zebedeusz, Zuzanna).		

Okres apostołski

Data	Wydarzenia i postacie biblijne	Księgi biblijne	Wydarzenia historii powszechnej
	(Ananiasz, Gamaliel, Maciej, Mikołaj)	Początki ustnego głoszenia zmartwychwstania i dzieła Jezusa	
33/34	Męczeńska śmierć Szczepana Nawrócenie Szawła (Pawła) (Barnaba, Eneasz, Korneliusz, Tabita)		
37-44	Herod Agryppa I (Rode, Teodas)		
37	Paweł odwiedza kościół jerozolimski		
43	Prześladowanie chrześcijan wszczęte przez		

	Heroda Agryppę I. Śmierć Jakuba Starszego.		
45-48	Pierwsza podróż misyjna Pawła	Pierwsze próby spisania Ewangelii (np. aramejski tekst Mt)	
49/50	Sobór Apostolski (Jerozolimski) (Tytus)		
50-53	Druga podróż misyjna Pawła (Akwila, Dionizy, Jazon, Kryspus, Lidia, Sylas, Tymoteusz)	Tes; 1 Kor	
52	Paweł przed Gillonem, prokonsulem rzymskiej prowincji Achai	Ga; 2 Kor; Rz	
52-60	Feliks prokuratorem Judei (Druzylla, Tertullos)	Jk	
53-93	Herod Agryppa II		
53-58	Trzecia podróż misyjna Pawła (Erast, Eutyk, Feba, Stefanas, Tychik, Tercjusz)		
54-57	Działalność Pawła w Efezie (Apollos, Demetriusz)		
58-60	Uwięzienie Pawła w Cezarei Palestyńskiej		
60-62	Festus prokuratorem Judei	Jud	
61-63	Pierwsze uwięzienie rzymskie Pawła (Demas, Epafras, Epafrodyt, Filemon, Onezym)	Kol; Ef; Flm; Flp	
62	Śmierć Jakuba Młodszeo	1 P; 2 P	
64 lub 68	Śmierć Piotra za panowania Nerona	Mk 1 Tm; 2 Tm	64 - pożar Rzymu, prześladowanie chrześcijan
66	<i>Gessius Florus prokuratorem Judei</i>	Hbr	
66/67	Drugie uwięzienie Pawła zakończone jego śmiercią (Eunice, Łukasz, Onezyfor)		
66-70	Wojna Żydów przeciwko Rzymianom		
70	Zburzenie Jerozolimy i świątyni	Mt; Łk; Dz	
			81-96 Domicjan
95	Zesłanie Jana na Patmos	1-3 J; Ap; J	
104	Śmierć Jana Apostoła		